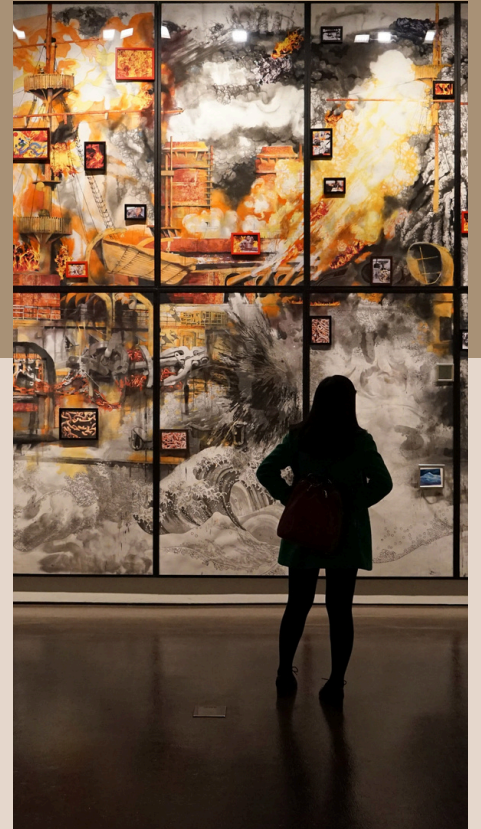

LIBRARY, ARCHIVE AND MUSEUM RESEARCH JOURNAL

KÜTÜPHANE, ARŞİV VE MÜZE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YIL / YEAR: 2025 | CİLT / VOLUME: 6 | SAYI / ISSUE NO: 1 | E-ISSN: 2718-0832

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi
Library, Archive and Museum Research Journal

e-ISSN: 2718-0832

Yıl/Year: 2025 Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/lamre>

YAYINCI / PUBLISHER

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

YAYIN KURULU

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

EDİTÖR / EDITOR

Burak Savaş SARIÇOBAN, İdealonline Veritabanı

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Öğr. Gör. Deniz ERMIŞOĞLU, Tarsus Üniversitesi

Elif Cansu BOZ, Vitali Hakko Kreatif Endüstriler Kütüphanesi

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

Doç. Dr. Güler Demir, Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Haydar Yalçın, Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Hamid Derviş, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Varol Saydam, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nuri TAŞKIN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Vedat GÜLTEKİN, Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Yasin ŞEŞEN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Emine Banu BURKUT, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Erkan ÖZDEMİR, Gaziantep Üniversitesi

Dr. Basharat Ahmad MALİK, Aligarh Muslim University

Dr. Gizem GÜLTEKİN VÁRKONYI, University of Szeged

Serkan GEDÜK, Kültür ve Turizm Bakanlığı

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITORS

Dr. Nurdan ATALAN ÇAYIREZMEZ, British Institute at Ankara (BIAA)

Dr. Anam Jamal ANSARI, Aligarh Muslim University

Uzman, Ayşe YÜKSEL DURUKAN

Zeynep Özlem YEŞİLOVA, İdeal Kültür Yayıncılık

Melek KILIÇ, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

TEKNİK EDİTÖRLER / TECHNICAL EDITORS

Merve ALTINTAŞ, İslam Araştırmaları Merkezi

Aylin DEMİR

YAYIN EDİTÖRÜ / PUBLICATION EDITOR

Bilge Yeliz YENER, İstanbul Büyükşehir Belediyesi

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi
E-ISSN: 2718-0832

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi 2020 yılından itibaren yayın yapan uluslararası alan dizinlerinde taranan prestijli bir mesleki dergidir. LAMRe Journal, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü resmi yayın organıdır.

Dergimiz; online olarak Türkçe ve İngilizce dillerinde makale kabul eden, uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergimiz; yılda iki (2) sayı olarak elektronik ortamda (Ocak ve Temmuz aylarında) yayımlanır. Ayrıca ek/özel sayı, konuya özel şekilde de yayımlanabilir.

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi'nde;

- * Kütüphane ve Kütüphane Yönetimi,
  - * Arşivcilik,
  - * Müzecilik,
  - * Bilgi Yönetimi,
  - * Belge Yönetimi ve İşletimi,
  - * Bilimsel ve Kültürel Belleğin Korunması,
  - * Belgesel Mirasın Korunması
  - * Yönetim Bilişim Sistemleri,
  - * Tıbbi Dokümanyasyon ve Sekreterlik
  - * İletişim, İşletme, Yönetim-Organizasyon vb. alanlarındaki akademik araştırma, derleme ve saha/uygulama makalelerine yer verilir.
-

Library, Archive and Museum Research Journal

E-ISSN: 2718-0832

Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe) is a prestigious professional journal that has been scanned in international indexes publishing since 2020. LAMRe Journal is the publication organ of Istanbul Medeniyet University Information and Document Management Department.

Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe), Turkish and English language articles are accepted online and is an international peer-reviewed journal.

Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe) is published electronically (January, July) as a second (2) issue per year. In addition, it can also be published as an additional/special issue, specific to the subject.

Library, Archive and Museum Research Journal (LAMRe);

* Library and Library Management,

* Archives,

* Museums,

* Information Management,

* Records Management,

* Protection of Cultural and Scientific Heritage,

* Protection of Documentary Heritage.

* Management Information Systems,

* Medical Documentation and Secretarial

* Communication, Business, Management - Organization etc. academic research, compilation and field/application articles in their fields are included.

DİZİNLENDİĞİ KAYNAKLAR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

- 1-22** **Emine Cengiz MATER**
Türkiye’deki Kütüphaneler için Yasal Çerçeve (Mevzuat) Bağlamında Sürdürülebilirlik ve Kurumsallaşma Değerlendirmesi
Evaluation of Sustainability and Institutionalization in the Context of the Legal Framework (Legislation) for Libraries in Türkiye
- 23-38** **Ayten RAHMANOVA**
Evolution of Libraries in the Digital Era: Redefining Access, Education, and Cultural Preservation
Dijital Çağda Kütüphanelerin Evrimi: Erişim, Eğitim ve Kültürel Korumanın Yeniden Tanımlanması
- 39-56** **Alper ODABAŞOĞLU**
Türkiye’deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerine Ait Web Sayfalarının Erişilebilirlik Analizi
Analysis of the Accessibility of Web Pages for Information and Document Management Departments in Türkiye
- 57-108** **Burak DELİBAŞ**
Osmanlı Mezar Taşlarında Hâfız-ı Kütübler: Kütüphanecilik Tarihine Dair Bir İnceleme
Librarians (Hâfız-ı Kütüb) in Ottoman Gravestones: A Review on the History of Librarianship

İNCELEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

- 109-127** **Ali KAVAK**
Bilgi Depolarından Topluluk Merkezlerine: Kütüphanelerin Dönüşümü ve Toplum Odaklı Yenilikler
From Information Repositories to Community Centers: Transforming Libraries and Community-Driven Innovations
- 128-164** **İdem KÜLEKÇİ**
Türkiye’de Köy Enstitüsü Kütüphaneleri
Village Institute Libraries in Turkey
- 165-183** **Gülden ÇAVDAR** , **Özüm EĞİLMEZ**
Kütüphaneciliğin Değişen Rollerini
Changing Roles of Librarianship
-

Türkiye'deki Kütüphaneler için Yasal Çerçeve (Mevzuat) Bağlamında Sürdürülebilirlik ve Kurumsallaşma Değerlendirmesi*

Evaluation of Sustainability and Institutionalization in the Context of the Legal Framework (Legislation) for Libraries in Türkiye

Emine CENGİZ MATER**

ÖZET

Amaç: Kütüphaneler toplumsal kurumlardır ve bu kurumların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine etkili bir şekilde katkı sağlamaları beklenmektedir. Sürdürülebilirlik, çevresel faktörlerin yanı sıra, kurumsal yapıların ve işleyişin sürekliliğini de kapsayan bir kavramdır. Bu çalışmada, kütüphanelerin mevcut yasal bir çerçeve olmaksızın sürdürülebilir kalkınma hedeflerini nasıl yürüttükleri konusunda genel bir değerlendirme sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilirlik kavramının çevresel ve kurumsal boyutlarıyla birlikte, kütüphaneler için belirlenmiş sürdürülebilirlik hedefleri ve bu hedeflerin kütüphaneler açısından taşıdığı önem ele alınmıştır. Çalışmada, kütüphanelerde mevzuat, kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişki analiz edilerek, bu kurumların sürdürülebilirlik amacına nasıl daha etkili bir şekilde hizmet edebileceği tartışılmıştır. Bu araştırma, Türkiye'deki kütüphanelerin sürdürülebilirlik alanındaki durumunu incelemeyi ve bu alanda gelecekteki çalışmalara yol göstermeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Çalışmada literatür taraması, doküman analizi ve betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Bulgular: Çalışmada, kütüphaneler için sürdürülebilirlik konusunda yasal zeminin eksik olduğu ortaya çıkan bulgular arasındadır. Yasal zemin eksikliği olsa da kütüphanelerde sürdürülebilirlik hedefleri kapsamında çalışmaların yapılacağı fakat bu çalışmaların da devamlılığının eksik kalacağı görülmektedir. Başka bir deyişle kütüphanelerin sadece mekân olarak kullanıcıya hizmet vermesi sürdürülebilir kalkınma hedefinin gerçekleştiğini göstermemektedir. Kütüphanelerde sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerinin sağlanabilmesi için herhangi bir denetleme mekanizması bulunmadığı, yapılan hizmetlerin gönüllülük esasına göre yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç: Alandaki çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkan örneklerin kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik bilinçli olarak gerçekleştirdikleri hizmetler olmadığı bu hizmetlerin kütüphanelerin yapısı gereği vermesi gereken hizmetler olduğu ortaya çıkmıştır. Bilinçsiz olarak gerçekleştirilen çalışmaların sürdürülebilirliğinin de zor olduğu görülmektedir. Aynı zamanda literatürden ve incelenen örneklerden elde edilen sonuçlar, kütüphanecilerin ve kütüphanelerin sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirlik yasal boyutu ile ilgili bir farkındalık ve hazırlık eksikliği içinde olduğunu göstermiştir.

Özgünlük: Bu çalışma kütüphanelerde sürdürülebilirlik kavramını yasal zemin açısından incelendiği ilk çalışma olması bakımından özgünlük taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, kütüphane, sürdürülebilirlik ve kütüphaneler, mevzuat (yasal düzenleme), yasal çerçeve, kurumsallaşma

*Bu makale 4-7 Ekim 2023 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

**Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, emine.cengiz@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1104-2639>

ABSTRACT

Purpose: Libraries are societal institutions, and they are expected to make a meaningful contribution to the achievement of sustainable development goals. Sustainability is a concept that encompasses not only environmental factors but also the continuity of organizational structures and operations. This study aims to provide a general evaluation of how libraries implement sustainable development goals in the absence of an existing legal framework. Additionally, the concept of sustainability, along with its environmental and institutional dimensions, the sustainability goals set for libraries, and the significance of these goals for libraries have been discussed. The study analyzes the relationship between legislation, institutionalization, and sustainability in libraries, and discusses how these institutions can more effectively serve the goal of sustainability. This research aims to shed light on the potential of libraries in Türkiye in the area of sustainability and to provide guidance for future studies in this field.

Method: The study utilizes literature review, document analysis and descriptive analysis methods.

Findings: The research shows that there is a lack of legal foundation for sustainability in libraries. Despite this, libraries are making efforts to work towards sustainability goals. However, these efforts may not be fully achieving sustainability due to the absence of a legal framework. Merely offering physical spaces as services does not necessarily contribute to achieving sustainable development goals. It has been revealed that libraries lack a monitoring mechanism to achieve sustainability development goals, and the services provided are carried out voluntarily.

Implications: Examination of existing studies in the field indicates that libraries inherently provide services that contribute to sustainable development goals, rather than consciously undertaking specific services. It is clear that unconscious efforts to achieve sustainability in studies pose significant challenges. Simultaneously, the literature review and examined examples reveal a lack of awareness and preparedness among librarians and libraries regarding sustainability and its legal dimensions.

Originality: This study holds originality in being the first examination of the concept of sustainability in libraries from a legal perspective.

Keywords: *sustainability, libraries, sustainability and libraries, legislation, legal framework, institutionalization*

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik teriminin ilk kez 1953 yılında bir ekonomi dergisinde kullanıldığı bilinmektedir (Fisher, 1953, s. 61). Sürdürülebilirlik, “temelde ekoloji ve ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte de devam ettirebilme yeteneği” olarak algılanmaktadır (Chapin, Torn ve Tateno, 1996, s.1017; aktaran Yavuz, 2010, s.64). Daha sonrasında bu terim “sürdürülebilir kalkınma” olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler’in “Ortak Geleceğimiz” başlıklı Brundtland Raporunda kullanılmıştır. Kısacası, terimin kullanımı aslında sanıldığı kadar yeni değildir. Çevresel bozulma, doğal kaynakların tükenmesi, aşırı nüfus ve diğer olumsuz faktörlerden kaynaklanan insan uygarlığının sürekliliğine yönelik gerçek tehditlerin olduğu zamanlarda, sürdürülebilir kalkınma konusu birçok bilimsel disiplinin ilgi konusudur (Kamińska, Opaliński ve Wycislik, 2022, s.1). Kavram yıllar içerisinde genişlemiş olsa da aslında sürdürülebilirlik terimi basit bir prensibe dayanmaktadır. Hayatta kalmamız ve refahımız için ihtiyacımız olan her şey, doğrudan veya dolaylı olarak doğal çevremize bağlıdır. Sürdürülebilirliği sağlamak, şimdiki ve gelecek nesilleri desteklemek, insanların ve doğanın üretken bir uyum içinde var olabileceği koşulları yaratmak ve sürdürmekle mümkün olacaktır (Environmental Protection Agency, 2022).

Sürdürülebilir kalkınma genel anlamda ekonomik, çevresel ve toplumsal unsurlar arasında etkileşim göstermektedir. Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü (The International Institute for Sustainable Development) sürdürülebilir kalkınmayı “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini tehlikeye atmadan, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınmadır” şeklinde ifade etmiştir (IISD, 2023). Sürdürülebilir kalkınma genel anlamda, daha iyi yarınlar için gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama şansını tehlikeye atmadan mevcut ihtiyaçları karşılayarak bugünü yaşamaktır. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ekonomik yapı, sosyal yapı ve çevre etkileşiminin birlikte değerlendirildiği bütüncül bir yaklaşımdır. Dolayısı ile tüm kurum ve kuruluşların sürdürülebilir kalkınma için çaba göstermesi gerekmektedir. Kütüphaneler de bu konuda çaba göstermesi gereken kurumlar arasında yer almaktadırlar. Kütüphaneler de bu konuda çaba göstermesi gereken kurumlar arasında yer almaktadırlar çünkü bilgiye erişim imkânı sunarak sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarının desteklenmesine doğrudan katkı sağlarlar. Kütüphaneler, toplumu bilinçlendirme ve eğitime işlevleriyle çevreye duyarlı uygulamaların, toplumsal eşitliğin ve ekonomik refahın yaygınlaşmasında kritik bir rol üstlenirler. Ayrıca, sürdürülebilir bilgi yönetimi ve kaynakların verimli kullanımı gibi stratejilerle hem bugünkü hem de gelecekteki nesillere fayda sağlayacak şekilde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edebilirler.

Doğa ve toplum içerisinde sürdürülebilirliğe dair var olan tehditler her kesimden insanın, kurumun ve kuruluşun bu tehditlere karşı mücadele etmesi gerektiğine işaret eder. Kütüphaneler, doğaları gereği toplumsal gelişmelerden etkilenen ve bununla birlikte toplumu da etkileyen kurumlar olarak öne

çıkılmaktadırlar. Bu bağlamda kütüphanelerden sahip oldukları özellikleri açısından kurumsal sürdürülebilir kalkınma hedeflerini başarılı bir biçimde yürütebilmeleri beklenmektedir (Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 22). Kütüphanelerin belirtilen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini yürütebilmeleri için öncelikle yasalar, politikalar, yönetmelikler, strateji ve planlar gibi yasal zemin denilen yapının oluşturulması elzemdir. Yasa kurumlar için kimliktir, kurumsallaşma koşuludur. Yasası olmayan kurumlar kimliksizdir. Kimliksiz kurumlar sürdürülebilir olamaz ve kurumsallaşamaz (Yılmaz, 2019). Bu kapsamda düşünülmesi gereken sorulardan biri ise “kütüphaneler (üniversite, halk, okul vb.) bir yasaya sahip midir?” Bugün Türkiye’de ulusal bir kütüphane yasası bulunmamaktadır. Yılmaz’ın da ifade ettiği gibi Türkiye’de kütüphaneler için bir yasa yok ise kütüphaneler nasıl sürdürülebilir olacaklardır?

Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de kütüphanelerin yasal bir zemin oluşturmadan sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ne şekilde sağlayabileceklerini tartışmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda çalışmada sürdürülebilirliğin neyi ifade ettiği, kütüphaneler için sürdürülebilirlik hedeflerinin neler olduğu belirtilerek, kütüphane ve sürdürülebilirlik ilişkisi, kütüphanelerde mevzuat, kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda çalışma kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Kütüphanelerde sürdürülebilirlik için yasal durum uygun mudur?
- Kütüphane yasası olmadan kütüphanelerde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşebilmesi ne kadar mümkündür?

Çalışma kapsamında kütüphaneler için konu kapsamında var olan sınırlı sayıda yasal belge inceleme konusu olmuştur. Bu yasal belgeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği
- Kütüphanelerde Eğitici Kültürel Faaliyetler Yönetmeliği
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Resmi Raporları
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği

Çalışmada kütüphanelerde sürdürülebilirlik kavramının kütüphane yasaları olmadan uygulamada ne kadar yürütebileceği üzerinde durulmuştur. Araştırmada literatür taraması, doküman analizi ve betimleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, konu kapsamında var olan belgelerin incelenmesi anlamına gelmektedir. Betimleyici araştırmalar, araştırma odağındaki neden ya da olgunun mevcut durumunun ifade edilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019, s.86).

Literatürden elde edilen bilgiler kullanılarak, araştırma sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Günümüze kadar sürdürülebilirlik konusu hakkında farklı bilimsel temalar altında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Literatürde kütüphanelerde sürdürülebilirlik konusu hakkında yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak kütüphanelerde sürdürülebilirliğin yasal boyutu tartışılmaktadır. Çalışmada etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Literatür Değerlendirmesi

Literatürde konu kapsamında araştırma yapıldığında dikkat çeken noktalardan biri aslında bu konunun yeni bir konu olmadığıdır. Sürdürülebilirlik konusu birbirinden farklı disiplinlerde yıllardır çalışılan konulardan biridir. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında kurumlara birbirinden farklı toplumsal roller düşmektedir. İşte tam da bu noktada kütüphanelere sürdürülebilirlik faaliyetleri kapsamında birtakım görevler düşmektedir ve bu görevler IFLA’nın hazırlamış olduğu kılavuzda belirtilmiştir. Sürdürülebilirliği konu alan literatür çalışmaları sayısal artışa paralel çeşitlilik göstermekle birlikte, bu bölümde konu çerçevesinde literatür çalışmalarına yer vermeye çalışılmıştır.

Jankowska ve Marcum (2010) yaptıkları çalışmada, akademik kütüphanelerin sürdürülebilirlik konusundaki zorluklarını ve bu zorluklara karşı nasıl planlama yapabileceklerini ele almışlardır. Makalede, kütüphanelerin enerji tüketimi, kâğıt kullanımı, atık yönetimi ve çevre dostu malzeme kullanımı gibi sürdürülebilirlik konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca, kütüphanelerin sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığını artırmak ve kaynaklarını daha etkili kullanmak için planlama yapmaları gerektiği vurgulanmıştır. Çalışmada sürdürülebilirlik konusunda planlama yapmak için adımlar ve öneriler de sunulmuştur. Bunlar arasında, kütüphanelerin sürdürülebilirlik politikaları belirlemesi, personelin sürdürülebilirlik konusunda eğitilmesi, enerji tasarruflu cihazlar kullanılması ve çevre dostu malzemeler tercih edilmesi yer almaktadır.

Yapılan bir diğer çalışmada, sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilir kütüphane yönetimi ve sürdürülebilirlik göstergeleri konuları üzerinde durulmuştur. Karioja (2013), sürdürülebilir kütüphane yönetimi için çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarda göstergelerin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Çalışmada kütüphanelerin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi için bir model önerilmiştir. Bu model, sürdürülebilirlik kavramına dayanan ve kütüphanelerin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarını içeren bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, kütüphaneler için sürdürülebilirlik göstergeleri de önerilmiştir. Çalışmanın kütüphanelerin sürdürülebilirliğinin nasıl değerlendirilebileceği konusunda önemli bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Üniversite kütüphanelerinde yeşil yaklaşım odaklı yapılan başka bir çalışmada, sürdürülebilir kütüphane yönetimi, enerji tasarrufu, çevre dostu malzeme kullanımı, geri dönüşüm ve atık yönetimi gibi konular ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, bazı kütüphanelerde sürdürülebilirlik

konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Araştırmada ayrıca, üniversite kütüphanelerinin sürdürülebilirlik konusunda daha ileriye gitmeleri için öneriler de sunulmuştur. Bunlar arasında, kütüphane yöneticilerinin sürdürülebilirlik politikaları oluşturması ve personelin sürdürülebilirlik konusunda eğitilmesi yer almaktadır (Akbulut ve diğerleri, 2018).

Kütüphane ve sürdürülebilirlik kavramı ilişkisine genel bir değerlendirme ile katkı sunan Yıldırım ve Akkaya (2020), literatüre bağlı araştırmalarında sürdürülebilirlik kavramı ve kütüphane ilişkisi ve kütüphane için sürdürülebilirliğin önemine kapsamlı bir şekilde değinerek konu ile ilgili bir çerçeve çizmeye çalışmışlardır.

Konu ile ilgili bir başka araştırmada, sürdürülebilirlik ve çevre konularına vurgu yapılarak, kütüphanelerin bu alanda ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilmektedir. Yazarlar, araştırma sonunda kütüphanelerde sürdürülebilirliği artırmak için alınabilecek adımlar hakkında önerilerde bulunmuşlardır. Çalışmada, sürdürülebilir kütüphane tasarımı, enerji verimliliği ve atık yönetimi gibi konular da ele alınmıştır. Yazarlar, yeşil kütüphanelerin önemi ve sürdürülebilir kütüphane tasarımı ile ilgili bilgiler sunarak önerilerde bulunmuşlardır (Şeşen ve Kuzucuoğlu, 2020).

Bir diğer çalışma, kütüphane mekânları için sürdürülebilirlik kriterleri üzerine yürütülmüştür. Çalışmada sürdürülebilir kütüphane tasarımıyla ilgili mevcut literatür analiz edilmiş ve enerji verimliliği, atık azaltımı ve sürdürülebilir malzemelerin kullanımı gibi çeşitli faktörlerin sürdürülebilirliğe katkı sağlayabileceği belirlenmiştir. Yazarlar, kütüphanelerin sürdürülebilirliğini artırmak için yapılması gerekenler konusunda önerilerde bulunmuşlardır (Arisal ve Arıcı, 2021).

Ulusal literatürde konu ile bir diğer çalışma ise; Topkaraoğlu (2021) tarafından yapılan çalışmadır. Araştırmacı bu çalışmasında halk kütüphanesi faaliyetlerini sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde irdelemiştir. Çalışmada kütüphanelerin bağlı bulunduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı faaliyet raporları incelenerek sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında ne gibi hizmetler yapıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda kütüphanenin kullanıcılarına vermiş olduğu hizmetlerin kalkınma hedeflerini destekler nitelikte olduğu ortaya çıkmıştır.

Literatüre dayalı olarak gerçekleştirilen bir diğer araştırmada ise kütüphanelerin sürdürülebilirlik kapsamında yaşadıkları zorluklar ele alınmıştır. Araştırmada, kütüphanelerde sürdürülebilir stratejilerin olmayışı, kütüphane ve bilgi bilim lisans eğitimlerinde konu kapsamında derslerin eksikliği, uzun hizmet saatleri nedeniyle kütüphanelerin enerji tüketiminin fazla olması, teknolojik ilerlemelerin kütüphanelerin mevcut donanımlarını gereksiz hale getirerek büyük bir karbon salınımına neden olması ve dünya üzerindeki ayak izinin artması gibi önemli zorluklar irdelenmiştir (Khalid ve diğerleri, 2021).

Güncel çalışmalardan bir diğerinde ise sürdürülebilirlik kalkınma planları ve bilgi merkezleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerinin doğrudan ya da dolaylı olarak

kütüphanelerle bağlantısı olduğu ve kütüphanelerin bu hedeflerde aktif rol oynayabileceği vurgulanmıştır (Akkaya, 2023).

Yapılan bir diğer çalışmada ise, sürdürülebilirliği, sürdürülebilirlik farkındalığını ve bunun Amerika Birleşik Devletleri’ndeki akademik kütüphanelerde nasıl ölçüldüğü araştırılmıştır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre çok az sayıda kütüphanenin sürdürülebilirliği tüm boyutları ile gerçekleştirdiği ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilirliğin bir kültür haline gelmesi yönünde çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmiştir (Tribelhorn, 2023).

Konu kapsamında yapılan en güncel çalışmalardan birinde ise, kütüphanelerin sürdürülebilirlik ve toplum ilişkisi odağında sahip olabileceği yetenek ve yeterlilikler ele alınmaktadır. Özellikle, kütüphanelerin toplumsal değişim ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla nasıl uyum sağladığı incelenmiştir. Çalışma, kütüphanelerin toplumsal kültür kurumu kimliğine odaklanarak, toplum temelli kütüphanelerin sürdürülebilirlik bağlamında rollerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Betimleme yöntemi kullanılarak yapılan araştırmada, kütüphanelerin toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap vermedeki yetenekleri ve sürdürülebilirlik ile uyum sağlama kapasiteleri analiz edilmiştir. Bu bağlamda, ulusal literatüre katkı sağlayacak yeni bir bakış açısı sunulmuştur (Akkaya, 2024).

Kütüphanelerde sürdürülebilirliğe ilişkin literatür hem yerel hem de uluslararası kaynaklardan çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Yapılan çalışmalar kullanıcıların ve kütüphanecilerin sürdürülebilirlik konusunda büyük bir farkındalık ve hazırlık eksikliği olduğunu vurgulamıştır. Genel olarak, ulusal ve uluslararası araştırmaların sentezi, kütüphanelerde sürdürülebilirliğin çok yönlü doğasının altını çizmektedir. Her iki literatür akışından elde edilen bilgiler birleştirilerek, kütüphanelerdeki sürdürülebilir uygulamalarına ilişkin kapsamlı bir anlayış geliştirilebilir.

Kütüphane ve Sürdürülebilirlik İlişkisi

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 2015 yılında yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegeni korumak, eşitsizlik ve adaletle mücadele etmek gibi hedeflerle 2030 yılında tamamlanması düşünülen 17 maddelik bir yol haritası oluşturmuştur ve bu maddeler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2016 yılında yürürlüğe girmiştir (Birleşmiş Milletler, 2022). Birleşmiş Milletlerin bu girişimi sonrası topluma birçok amaç doğrultusunda görevler düşmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında kütüphanelere düşen görevler vardır. Kütüphaneler söz konusu olduğunda evrensel çaptaki en önemli rehber kimlik olarak kabul edilen IFLA tarafından SKH doğrultusunda kütüphanelere de düşen görevler ilan edilmiştir.

IFLA, kütüphaneler ve kütüphaneciler için “Kütüphaneler ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Hikâye Anlatımı Kılavuzu”nu 2019 yılında yayımlamıştır. Bu kılavuzda 17 (on yedi) sürdürülebilir kalkınma hedefi (SKH) belirlenmiş ve kütüphanelerin bu amaçlar kapsamında neler yapabilecekleri, dünyaya

nasıl katkı sunabilecekleri aktarılmıştır. Buna göre söz konusu katkılar şu şekilde listelenmiştir (IFLA, 2019, s. 5-7; çeviren; Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 35-38);

1. “Her yerde tüm formlarıyla yoksulluğu sona erdirmek.
2. Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenmeyi geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek.
3. Sağlıklı yaşamlar sağlamak ve her yaşta herkes için refahı teşvik etmek.
4. Kapsayıcı ve adil bir kalitede eğitim sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek.
5. Cinsiyet eşitliği sağlamak ve tüm kadınları ve kızları güçlendirmek.
6. Herkes için suyun ve besin güvenliğinin kullanılabilirliğini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak.
7. Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişim sağlamak.
8. Uzun süreli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için iyi işleri teşvik etmek.
9. Esnek altyapı oluşturmak, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi ve yenilikçiliği teşvik etmek.
10. Ülkeler arasındaki ve ülke içindeki eşitsizliği azaltmak.
11. Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, esnek ve sürdürülebilir hale getirmek.
12. Sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerini sağlamak.
13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil olarak harekete geçmek.
14. Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını koruma ve sürdürülebilir bir şekilde kullanma bir şekilde yönetmek, çölleşme ile mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak.
15. Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını korumak, restore etmek ve teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek, çölleşme ile mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak.
16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etme, herkes için adalete erişimi sağlama ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturma.
17. Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırma.”

Kütüphaneler, bilgiye erişimi kolaylaştıran, sosyal katılımı teşvik eden ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen hayati topluluk dayanakları olarak hizmet ederek bu hedeflere ulaşmak için çabalayabilirler. Kütüphaneler, var olan hizmetlerine SKH faaliyetlerini entegre ederek daha sürdürülebilir ve eşitlikçi bir dünya yaratmaya önemli ölçüde katkıda bulunabilirler. Öncelikle, kütüphaneler yaşam boyu öğrenme ve bilinçli karar alma için temel olan bilgilere ve eğitim kaynaklarına ücretsiz ve eşit erişim sağlarlar. Bu erişim eşitsizlikleri azaltmaya yardımcı olur. İkinci

olarak, kütüphaneler insanların bir araya gelebileceği, fikir paylaşabileceği ve kolektif sorun çözmeye katılabileceği topluluk merkezleri olarak hareket edebilirler. Sağlık, cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik fırsatlar gibi önemli konularda farkındalık yaratan çeşitli programlar ve atölyeler düzenleyebilirler. Bu programlar yalnızca eğitmekle kalmaz, aynı zamanda topluluk eylemi ve katılımına da ilham verir. Kütüphaneler, enerji tasarruflu teknolojileri kullanarak, geri dönüşümü teşvik ederek ve halkı sürdürülebilir uygulamalar konusunda eğiterek toplum için örnek teşkil eder ve çevre koruma çabalarına katkıda bulunabilirler. Kütüphaneler ayrıca yerel ekonomileri desteklemede önemli bir rol oynar. İş arayanlara, girişimcilere ve küçük işletmelere kaynak ve destek sağlayabilir, yerel ekonomik kalkınmayı artırmaya ve iş fırsatları yaratmaya yardımcı olabilecek teknolojiye, eğitime ve bilgiye erişim sunar. Ayrıca, kütüphaneler kültürel mirası korumada ve kültürel çeşitliliği teşvik etmede etkilidir. Çeşitli toplulukların tarihini ve deneyimlerini yansıtan koleksiyonları düzenler, kültürel bilginin gelecek nesiller için erişilebilir ve korunaklı olmasını sağlar. Diğer kuruluşlarla ortaklıklar ve iş birlikleri yoluyla kütüphaneler etkilerini artırabilir. Kütüphaneler yalnızca kitap depoları değil, aynı zamanda Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini ilerletmede kritik bir rol oynayan dinamik kurumlardır. Eğitime, toplumsal katılımı, çevresel sürdürülebilirliğe, ekonomik kalkınmaya ve kültürel korumaya yaptıkları katkılar, onları sürdürülebilir ve eşitlikçi bir gelecek arayışında vazgeçilmez kılmaktadır. Bununla birlikte kütüphaneler eğer beş temel unsur (bina, derme, kullanıcı, personel ve bütçe) dâhilinde kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirirlerse, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı verebilirler. Kütüphanelerin tam anlamıyla var olabilmesi ve hizmet sunumunu sağlamak için bu beş temel unsurun sürdürülmesi çok önemlidir. Bu yönlerden herhangi birindeki eksiklik, kütüphanenin amacını ve işlevlerini yeterince yerine getirmesine engel olabilir (Cengiz, 2019, s. 30). Sürdürülebilir kütüphane hizmetleri için bu unsurların desteklenmesi zorunludur. Yeşil ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik ederek kütüphaneler toplumda güçlü bir değişim aracı haline gelebilirler. İleriye dönük olarak, kütüphanelerin sürdürülebilir uygulamaları sürekli olarak yenilemeleri ve uyarlamaları, bir yandan sürdürülebilirlik ve kalkınmanın daha geniş hedeflerine katkıda bulunurken diğer yandan kullanıcılarının gelişen ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ve ilgili kalmalarını sağlamak hayati önem taşımaktadır.

Kütüphanelerde Sürdürülebilirlik Faaliyetleri ve Mevzuat İlişkisi

Kütüphaneler, bilgiye erişim sağlayarak, eğitim programlarını teşvik ederek ve topluluk katılımını kolaylaştırarak topluluklar içinde sürdürülebilirliği teşvik etmede giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen kütüphane faaliyetlerinin somut yasal düzenlemelerle daha güçlü bir şekilde tanımlanması, kütüphanelerin topluluklar üzerindeki etkisini artırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Birçok kütüphane çevresel, ekonomik ve sosyal alanda sürdürülebilirlik faaliyetlerini uygulamaya çalışırken kapsamlı bir mevzuatın eksikliği bu çabaların etkisini sınırlandırmaktadır. Somut yasal çerçeve olmadan, kütüphaneler hem kurumsal

hedefleri hem de sürdürülebilir kalkınma için kamu beklentilerini karşılayan uzun vadeli, sürdürülebilir yapılar oluşturmada zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yasal çerçeve, kütüphanelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını ve çevresel, sosyal ve ekonomik kalkınma alanlarında daha etkin olmalarını sağlayacaktır.

Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions) da kütüphanecilik alanında uluslararası meslek örgütlerinin başında gelmektedir. Sürdürülebilirlik ve kütüphane ilişkisi bağlamında da dünyada referans örgüt IFLA'dır. IFLA tarafından 2017 yılında Dünya Kütüphane Haritası/ Library Map of the World (LMW) geliştirilmiştir. Bu haritanın amacı, temel kütüphane istatistiklerini toplayıp görselleştirmeye, kütüphanelerin BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine nasıl katkıda bulunduğunu vurgulamak ve sürdürülebilirlik ve kütüphaneler bağlamında ele alınabilecek hemen hemen her şeyi toplamaktır. Şu an Dünya Kütüphane Haritasına bakıldığında 36 farklı ülkeden 58 farklı faaliyet görülmektedir (IFLA, 2024). Dünya Kütüphane Haritası'na Türkiye'den toplam 38,233 kütüphane (1 milli kütüphane, 625 üniversite kütüphanesi, 1.257 halk kütüphanesi, 36.350 okul kütüphanesi) kayıtlıdır (IFLA, 2023). Burada özellikle okul kütüphaneleri konusundaki verilerin yanıltıcı olabileceğini de belirtmekte fayda olacaktır. Zira bu sayı Türkiye'deki okul sayısı referans alınarak tespit edilmiştir. Oysa her okulun kütüphanesi yoktur ve var olanların çok önemli bir bölümü de kitaplardan fazlası değildir. İlgili haritaya Türkiye'den sadece bir kütüphanede (Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi) sürdürülebilirlik faaliyeti yapıldığı görülmektedir (Şekil 1).

Türkiye'de binlerce kütüphaneden sadece bir kütüphanenin resmi kanallarda sürdürülebilirlik faaliyetini olduğunu görmek olumsuz bir tablo olarak görülmektedir. Bu durumun nedeninin kütüphanelerin sürdürülebilirlik faaliyetlerinde bulunmamasından kaynaklanmadığı çalışmada verilen daha önceki örneklerden anlaşılmaktadır. Bu durumun sebebinin kütüphanelerde bu işin yasal bir politikaya dayandırılmadığından ve gönüllülük esaslarına göre yürütülmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

IFLA çatısı altında Çevre, Sürdürülebilirlik ve Kütüphaneler Çalışma Grubu (ENSULIB-Environment, Sustainability and Libraries Section) yeşil kütüphanecilikle ilgili materyaller sağlayarak, dünya çapındaki yeşil kütüphanecilerin ve kütüphane projelerinin sesini duyurarak, liderlik ederek ve teklifler sunarak kütüphanecileri çevresel olarak daha sürdürülebilir eylem biçimleri konusunda ilham vermeye teşvik etmek için çalışmalar yapmaktadır (ENSULIB, 2023).

Türkiye’deki Kütüphaneler için Yasal Çerçeve (Mevzuat) Bağlamında Sürdürülebilirlik ve Kurumsallaşma Değerlendirmesi

Şekil 1. Dünya Kütüphane Haritası/ Library Map of the World (LMW)

Bu kapsamda IFLA tarafından 2016 yılından itibaren her yıl düzenlenen ve konu ile ilgili iyi uygulama örneklerine sahip derece alan ülkeler ve kütüphaneler şu şekildedir:

- 2016 - Meksika-Küçük Güneş Ekolojik Kütüphanesi
- 2017 - Almanya-Stadtbibliothek Bad Oldesloe Halk kütüphanesi
- 2018 - Çin-Foshan Eyalet Kütüphanesi
- 2019 - Kolombiya-Daniel Guillard Halk Kütüphanesi
- 2020 - Tayland-Rangsit Üniversitesi Kütüphanesi
- 2021 - Kanada-Edmonton Halk Kütüphanesi
- 2022 - Singapur-Singapur Ulusal Kütüphanesi
- 2023 - Kolombiya-EPM Şehir Kütüphanesi
- 2024 - ABD-Missoula Halk Kütüphanesi

Kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde yaptıkları birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Aşağıdaki örnekler, sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerini yasal çerçeve kapsamında gerçekleştirebilen çalışmalar arasından seçilmiştir.

Kaliforniya Eyalet Kütüphanelerinin 2023-2024 Sürdürülebilirlik Projesi bulunmaktadır. Bu proje, Kaliforniya Kütüphane Hizmetleri ve Teknoloji Yasası Yatırım Planı 2023-2027'nin 4. hedefi olan “Yerel topluluğun güçlü yönlerine ve zorluklarına vurgu yaparak adil kaynak paylaşımını ve bilgiye, hizmetlere ve fırsatlara erişimi güçlendirmek” maddesini desteklemektedir (California State Library, 2022). İskoçya Ulusal Kütüphanesinin ise 2017’de hazırladıkları sürdürülebilirlik geliştirme politikası bulunmaktadır. Kütüphane, sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında hazırladıkları hedeflerini ve gerçekleştirdikleri çalışmalarını kütüphane web sitelerinde yayımlamaktadır. Daha da önemlisi

sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri için web sayfalarında bir alan bulunmaktadır (National Library of Scotland, 2017). Almanya, 1970'li yıllara dayanan uzun bir "Yeşil Kütüphaneler" geleneğine sahiptir. Bu konuda kütüphanelerin uzun soluklu çalışmaları bulunmaktadır (EBLIDA, 2020, s.26). Hollanda Ulusal Kütüphanesinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini kütüphane etki değerlendirmesi için bir yönergesi bulunmaktadır (National Library of the Netherlands, 2020). İspanya'daki İE Üniversitesi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine oldukça önem vermektedir ve web sitelerinde hem üniversite hem de kütüphane odaklı yapılan çalışmalar paylaşılmaktadır (İE University, 2023). Illinois Üniversitesi (ABD), sürdürülebilir kalkınma hedefleri için kütüphaneler kapsamında bir proje yürütmektedir. Bu proje kapsamında kütüphane, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini iletmeye yönelik bilgileri kullanarak dönüşümsel eylemler geliştirmek ve oluşturmak için bir kaynak ve eylem kılavuzu olarak hizmet eder (University of Illinois, 2023).

Türkiye'de ise Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi'nde "Sürdürülebilirlik Komitesi" kurulmuştur. Üniversite ve kütüphane sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemekte ve bu kapsamda yapılan hizmetleri kendi web sayfalarında paylaşmaktadır (Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi, 2023). İstinye Üniversitesi Kütüphanesi web sayfalarında hizmetler başlığı altında "sürdürülebilirlik çalışmaları" adlı bir sekme açarak bu kapsamda yaptıkları çalışmaları yayımlamaktadır (İstinye Üniversitesi Kütüphanesi, 2023). Rami Kütüphanesinin web sayfasında sürdürülebilirlik adlı ayrı bir bölüm bulunmakta ve bu bölümde kütüphanenin sürdürülebilirlikle ilgili yaptığı çalışmalar yer almaktadır. Kütüphane, daha çok su kalitesinin takibi, çevreye duyarlı atık yönetimi, sürdürülebilir altyapı ve enerji verimliliği sistemleri unsurları bağlamında kütüphanenin fiziksel koşullarını sürdürülebilir hale getirmekle öne çıkmaktadır (Rami Kütüphanesi, 2023). Bunun dışında Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi'nin sürdürülebilirlik faaliyetleri kapsamında Türkiye'den Dünya Kütüphane Haritası'na giren ilk kütüphane olduğu görülmektedir (Sabancı Üniversitesi, 2024). Türkiye'den verilen sınırlı örnekler, sürdürülebilirlikle ilgili bilincin bazı kütüphanelerde yeni yeni oluşmaya başladığını göstermektedir.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kütüphanelerin rolü kütüphane hizmetlerini destekleyen yasaların, stratejilerin ve politikaların oluşturulması yoluyla giderek daha fazla bilinir hale gelmektedir. Bu çerçeveler yalnızca operasyonel etkinliği artırmakla kalmamakta aynı zamanda paydaşlar arasında sürdürülebilirlik konusunda farkındalığı da artırmaktadır. Endonezya'daki sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu bütçeleme sistemleri de dahil olmak üzere kütüphane faaliyetlerini destekleyen politikaların gerekliliğini vurgulanmıştır (Sayogo, Yuli ve Wiyono, 2021). Bu kapsamda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarında başarılı olmalarının ardında, kütüphaneler için oluşturulan yasalar, stratejiler, politikalar ve rehberler önemli bir rol oynamaktadır. Bu ülkelerde kütüphane hizmetleri planlı ve sistematik bir şekilde yürütülmekte, yasaların varlığı ve yasal zeminlerin sağlam olması sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığı artırmaktadır. Kütüphanelerin bu sağlam yapıları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda da etkili olmaktadır.

Kütüphanelerde Mevzuat, Kurumsallaşma ve Sürdürülebilirlik İlişkisi: Türkiye İçin Değerlendirme

Mevzuat “Bir ülkede yürürlükte olan yasa, tüzük, yönetmelik vb.nin bütünü” olarak Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde yer almaktadır (TDK, 2024). Mevzuat aynı zamanda yasal düzenlemedir. Yasal düzenlemeler kurum ve kuruluşların amaç ve işlevlerini resmileştirmelerine bir dayanak olurlar. Bu anlamda da kurum ve kuruluşlara varlık kazandırır (Yılmaz, 2005).

Ülkemizde birbirinden farklı tipte kullanıcıya hizmet veren halk kütüphanesi, üniversite kütüphanesi, okul kütüphanesi, milli kütüphane gibi kütüphane türleri bulunmaktadır. Son yıllarda bu kütüphanelerin verdikleri hizmetleri sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Bunun için kurumsallaşmış bir kütüphane yapısı olması gerekmektedir. Kurumsallaşma; “çevresel duyarlılık, kalite, müşteri tatmini, tutarlı işletme politikaları aracılığıyla işletmelerin kısa, orta ve uzun erimli eylemlerinde daha aktif rol almasını sağlamaktır. Bununla birlikte kurumsallaşma denetimi kolaylaştırmakta ve işletmelerin kaynaklarını etkin şekilde kullanmasına yardımcı olmaktadır” (Korkmaz ve Çetinkaya, 2018). Kütüphanelerin kurumsallaşması ise hukuki düzenlemelerle, politikalarla ve stratejilerle olur. Bu sayede kütüphane hizmetleri de sürdürülebilir hale getirilebilir. Tüm bu unsurlar birbirleri ile bağlantılı şekilde ilerler. Yılmaz (2019), sürdürülebilirlik ve kurumsallaşma için önemli unsurlardan birinin ise kısa, orta ve uzun vadeli akılcı ulusal-kurumsal politikalar, stratejiler gerçekleştirmek olduğunu belirtmiştir. Eğer kütüphaneler bu unsurlardan mahrum kalırsa karanlıkta yol alırlar. Dolayısı ile kütüphanelerin bu hedefleri nasıl gerçekleştirileceği de belirsiz bir kavram olarak karşımıza çıkar. Kütüphanelerde sürdürülebilirlik ile ilgili yasal zemin oluşmaz ise elbette yapılacak olan faaliyetleri bu durum engellemez fakat oldukça zorlaştırır.

Kütüphaneler açısından kurumsallaşma düşünüldüğünde, olmazsa olmazlardan biri yasal düzenlemelerdir. Mevzuat demek kurumsallaşma demektir. Kurumsallaşma demek ise sürdürülebilirlik demektir. Kurumsal anlamda sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yasal sürecin de işin içinde olması gerekir (Signitzer ve Prexl, 2008). Kütüphanelerin bilgi sağlama, okuryazarlık ve eğitim gibi uzun dönemli stratejilerin bileşeni olabilmeleri yasalarla desteklenmesi (IFLA, 1995), işlevlerini gerçekleştirmede istenen hizmet düzeyini sürdürebilmeleri için yasal açıdan dayanaklarının olması, yani desteklenmeleri gerekmektedir (IFLA 2001, s.13). Bu bağlamda kütüphanelerin hizmetlerinde sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasında yasal dayanaklar önemli bir rol oynamaktadır (Yılmaz, 2005, s.2). Bu bağlamda denetlemeye bağlılık da bu unsurların devamında gelecektir. Mevzuat bakımından eksik olan kütüphaneler kurumsallaşamaz ve hizmetleri açısından sürdürülebilir hale gelemezler. Bu kapsamda kütüphaneler yönetildikleri kişiler tarafından tercihe göre yapılandırılma durumunda kalırlar. Mevzuat olmadan sürdürülebilirlikten bahsedilemediği gibi kişilerin tercihlerine göre yönetilme durumu ortaya çıkar. Kütüphaneler ile ilgili yasal düzenlemeler içerik olarak çeşitlilik gösterse de belirli noktalarda ortak özellikler barındırırlar. Bu özellikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yasal düzenlemeler hukuksal belgelerdir.
2. Yasal düzenlemeler kurallar anlamına gelmektedir.
3. Yasal düzenlemeler toplumsal ilişkileri ve toplumsal kuruluşların çalışmalarını düzenler.
4. Yasal düzenlemeler ulusal bilgi politikalarının uygulanması için zorunlu koşul niteliği taşımaktadır.
5. Yasal düzenlemeler kuruluşların varlığını kanıtlar.
6. Yasal düzenlemeler kuruluşların tanım, amaç ve işlevlerine çerçeve çizer ve onaylar.
7. Yasal düzenlemeler kütüphaneler için temel destek ögesidir.
8. Kütüphanelerin ulusal stratejilerin bileşeni olmaları yasal düzenlemelerin desteğine bağlıdır.
9. Kütüphanelerinin işlevlerini ve istenen hizmet düzeylerini sürdürebilmeleri için yasal düzenlemelerle desteklenmeleri gerekir.
10. Yasal düzenlemeler kütüphanelerinin varlık ve gelişimlerinin temel dayanaklarıdır.
11. Yasal düzenlemeler ulusal kültür politikasının niteliğini yansıtırlar (Yılmaz, 2005, s.2).

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik farklı bilim alanlarının uygulamalı ve teorik çalışmaları olduğu görülmektedir. Bugün dünyada sürdürülebilir kalkınma politikalarının sürdürülebilirliği tartışılırken (Jain ve Jain, 2020) ülkemizde henüz bir milli kütüphane yasamız yoktur. Bununla birlikte ülkemizde kütüphaneler bağlamında var olan sınırlı mevzuat sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri kapsamında incelenmiştir:

- Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği
- Kütüphanelerde Eğitici Kültürel Faaliyetler Yönetmeliği
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Resmi Raporları
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği

11 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren “Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği” toplam 45 maddeden oluşmaktadır. Yönetmeliğin amacı, “Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı halk, çocuk, ihtisas kütüphanelerinin kuruluş, görev, sorumluluk ve hizmetler ile yönetimine ilişkin esasları düzenlemektir”. Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği’nin 6. Maddesinde kütüphanelerin işlevleri yer almaktadır. Yönetmelikte genel anlamda kütüphanelerin işlevleri “halkın bilgi edinme gereksinimini karşılamak, yaşam boyu öğrenmeye destek olmak, kütüphane kullanımını desteklemek, yaygın eğitimi destekleme, bağlı bulunduğu bölgenin kültürel kalkınmasına destek olma, somut olmayan kültürel mirası destekleme vb.” şeklinde unsurlarla ifade edilmiştir (Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012). Yönetmelikte belirtilen kütüphane işlevlerinin sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerini desteklediği görülmektedir. İlgili maddeler kütüphanelerin görev ve yetki sorumluluklarına dair verdikleri hizmetlerdir ve kütüphanelerin yapısı gereği bu hizmetler kütüphanelerden beklenmektedir. İlgili yönetmelik sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerini desteklese de bu amaçlar doğrultusunda

oluşturulmamıştır. Bu kapsamda kütüphanelerin hâlihazırda kullanıcılara sunduğu hizmetlerin bir kısmı sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyumludur. Önemli olan bu hizmetlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için mi yapıldığı yoksa zaten o hizmetlere yönelik olduğu için farkında olmadan mı yapıldığıdır. Bu kapsamda yapılan bir çalışmada 2006-2019 yılları arası toplam 14 faaliyet raporu incelenmiştir. Halk kütüphanelerinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik 90 faaliyet gerçekleştirildiği görülmüş. Gerçekleştirilen bu hedeflerin Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planına dayanarak ve kütüphanelerin proje temelli çalışmalar kapsamında görevleri gereği yapıldığı yani farkında olunarak yapılmadıkları tespit edilmiştir (Topkaraoğlu, 2021, s.111). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma hedefleri, kalkınma planları aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s.21). 2023 yılında en son yayımlanan sürdürülebilir kalkınma raporuna göre, Türkiye 166 ülke arasından 72. sırada yer almaktadır. Raporda Türkiye’nin 17 amaç doğrultusunda genel olarak “hızlanması” gerektiğine işaret edilmektedir (Sustainable Development Report, 2023).

1981 yılında yayımlanan “Kütüphanelerde Eğitici Kültürel Faaliyetler Yönetmeliği” çalışma kapsamında incelenen bir diğer yasal belgedir. Bu yönetmeliğin amacı, “halk ve çocuk kütüphanelerinin asıl çalışmaları yanında, çevre halkının kütüphane ile ilişkilerini artırmak ve bu suretle çocukların ve yetişkinlerin okuma ve araştırma alışkanlığını geliştirmek üzere, kütüphanede eğitici ve kültürel faaliyetler yapılmasını ve kütüphanelerin bu yolla da toplumun kültürel ve sosyal kalkınmasına yardımcı olmalarını sağlamaktır”. 23 Nisan, 30 Ağustos, 29 Ekim, 10 Kasım gibi önemli tarihlerde kütüphanelerde eğitici ve kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Önemli günler ve haftaların dışında kütüphanenin bulunduğu yerin kurtuluş bayramlarında, mahalli festival ve şenliklerinde, çevresindeki şenliklerinde, çevresindeki eğitim, kültür ve diğer kamu kuruluşları ile işbirliği yapılarak, kütüphaneye faaliyetlere katkıda bulunmaktadır. Bu yönetmeliğe göre kütüphanelerin bağlı bulunduğu bölgenin kültürel kalkınmasına destek olmasına katkı sunduğu görülmektedir. Yapılan faaliyetlerin sürdürülebilirlik kalkınma hedeflerini desteklediği ancak bilinçsiz bir destek olduğu anlaşılmaktadır (Kütüphanelerde Eğitici Kültürel Faaliyetler Yönetmeliği,1981). Türkiye’de sürdürülebilirlik çalışmaları “Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı¹” tarafından yürütülmektedir. İlgili başkanlığın konu ile ilgili bir web sitesi bulunmaktadır ve konu kapsamında yapılan çalışmalar web sitesinden araştırmacılarla paylaşılmaktadır. Bu kapsamda ülkemizde sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri bağlamında hazırlanan resmi raporlar ve uygulamalı çalışmalar incelendiğinde kütüphanelere yer verilmediği görülmektedir. Bunun dışında, 2022 yılı Temmuz ayında “sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanmasını ulusal düzeyde takip edilmesini ve koordinasyonunu sağlayabilmek amacıyla Strateji ve Bütçe Başkanlığı içerisinde tüm bakanlıkların ilgili bakan yardımcıları, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Türkiye İstatistik

---

¹ Türkiye ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları için bkz: <http://www.surdurulebilirlikkalkinma.gov.tr/>

Kurumu başkanlarından oluşan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur (Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu, 2022).

2 Mayıs 2012 tarihinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği” resmi gazetede yayımlanmıştır. İlgili yönetmeliğin amacı, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetlerini, çalışma ilkelerini, TBMM Kütüphanesi ve Arşivinden yararlanma usul ve esaslarını belirlemektir”. Yönetmelik incelendiğinde, yönetmelikten kütüphane hizmetlerinden daha çok arşiv hizmetleri ile ilgili genel bilgilere ulaşmanın mümkün olduğu görülmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri kapsamında bir madde içermemektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği, 2012).

22 Ağustos 2001 tarihinde yayımlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği”, 2006 yılında değişikliğe uğramıştır. Yönetmeliğin amacı, “Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda öğrencilerin bilimsel düşünen, demokratik davranışlara sahip, okuma alışkanlığı kazanmış, öğrenmeye, araştırmaya ve yeni teknolojileri kullanmaya istekli; hak, görev ve sorumluluklarının bilincinde; çağın gereklerini yerine getirebilecek şekilde yetişmelerine ve yararlanmalarına yardımcı olmak için okul kütüphaneleri ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmaktır”. Toplam 26 maddeden oluşan Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği’nde Madde 15’de yer alan “Kütüphaneden Yararlanma” başlığı altındaki ifadeler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekler niteliktedir. Yönetmelikte ilgili madde kapsamında okul kütüphanelerinin yapısı gereği yapması gereken ilgili eylemler, hizmetler maddeler halinde belirtilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2001).

Yukarıda belirtilen yönetmelikler dışında hali hazırda bir ulusal kütüphane yasası ve üniversite kütüphaneleri yönetmeliğimiz bulunmamaktadır. Kütüphanelerin web sitelerinden ve alan yazından elde edilen incelemelere göre ülkemizdeki kütüphanelerin hiçbirinde sürdürülebilirlik politikası da bulunmamaktadır.

Türkiye’de kütüphanelerle ilgili mevzuat, genel itibarıyla sürdürülebilirlik kavramını doğrudan ele almamakta ve bu nedenle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlamak konusunda sınırlı kalmaktadır. Mevcut yasalar, kütüphanelerin uzun vadeli gelişim süreçlerinde gereken esnekliği sağlamamakta, bu da kurumsallaşma ve sürdürülebilirliğin entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Halihazırda Türkiye’deki kütüphane mevzuatı, özellikle çevresel uygulamalar, kaynak yönetimi ve uzun vadeli sosyal sorumluluklarla ilgili alanlarda sürdürülebilirlik ilkelerini yeterince içermemektedir.

Mevcut politikalar daha çok geleneksel kütüphane işlevlerine odaklanmakta ve sürdürülebilirliği gözden kaçırılan bir konu olarak bırakmaktadır. Türkiye’de sürdürülebilirliğe ilişkin kütüphane mevzuatındaki sınırlamalar, yasaların çevresel sorumluluk ve sosyal sürdürülebilirlik gibi modern

sorunlara değinmek yerine, geleneksel olarak fiziksel koleksiyonların ve hizmetlerin sürdürülmesine odaklanmasına bağlanmaktadır.

SONUÇ

Kütüphanelerde sürdürülebilir hedefleri sağlamanın koşullarından birisi, öncelikle her kütüphane türü için mevzuat eksikliğini gidermek olacaktır. Kısacası sürdürülebilirliği sağlamanın ilk koşulu yasal zemini sağlamaktır. Yasalar, politikalar ve stratejiler, kütüphanelerde yürütülecek hizmetlerin sürdürülebilirliğini güvence altına alır. Bu unsurlar olmadan, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ne ölçüde gerçekleştirilebileceğini sorgulamak gerekir. Kütüphanelerde sürdürülebilirlik kalkınma hedefleri kapsamında her kütüphane türünün ulaşması beklenen hedeflerin gerçekleşebilmesi için yasal zeminin sağlam olması gerekir. Her kütüphanenin kendi yasası ya da ulusal düzeyde bir kütüphane yasasının bulunması ve bu yasalarla ilgili konuların ayrıntılı bir şekilde tanımlanması şarttır. Bu şekilde, kütüphanelerde verilen hizmetler açısından denetleme mekanizmaları da devreye girecektir. Denetleme ve belirlenmiş kurallar her kurum için hizmetlerde süreklilik sağlar. Aksi halde kütüphanelerde sürdürülebilirlikten bahsetmek çok gerçekçi olmayacaktır.

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, Türkiye’de genel anlamda bir yasal zemin eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Kütüphaneler için de benzer bir durum söz konusudur; ulusal bir kütüphane yasasının mevcut olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, kütüphanelerde sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmaların çoğu, kişilerin bireysel tercihlerine ve gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülmektedir. Politika ve yasaların yokluğunda, bu tür çalışmaların sürekliliğinin sağlanması zorlaşmaktadır. Denetim ve izleme mekanizmalarının eksikliği, kütüphanelerde sürdürülebilirlik hedeflerinin başarısız olmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, kütüphanelerin sürdürülebilirlik çalışmalarını izlemek ve denetlemek için belirli performans göstergeleri ve raporlama süreçlerinin oluşturulması gerekmektedir. Kütüphaneler, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için şeffaflık, hesap verebilirlik ve sürekli iyileştirme ilkelerini benimsemelidir.

Araştırma kapsamında, Türkiye’de sürdürülebilirlik hedefleriyle doğrudan ilişkili mevzuatın sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Mevzuatın eksikliği, yalnızca sürdürülebilirlik hedeflerinin yetersiz bir şekilde hayata geçmesini engellemekle kalmaz, aynı zamanda kütüphanelerin stratejik planlama ve kurumsal yapılarının güçlendirilmesi açısından da büyük bir boşluk yaratmaktadır. Mevzuat olmadan, kütüphanelerin uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşması mümkün olmayacaktır. Bu eksiklik, kurumsal yapıyı olumsuz etkileyerek, kütüphanelerin hizmetlerde sürekliliği sağlamalarını engellemektedir.

Mevcut mevzuatın içeriği incelendiğinde, bazı yasal düzenlemelerde sürdürülebilirlik hedeflerine dair unsurlara rastlanmakla birlikte, bu düzenlemelerin sürdürülebilirlik amacıyla hazırlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, incelenen yasal belgelerden bazılarının yayımlanma tarihinin oldukça eski olduğu

ve bu nedenle güncellenme ihtiyacı taşıdığı görülmüştür. Mevzuatın güncellenmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak adına kritik bir adımdır. Mevcut yasaların çoğu, yıllarca önce çıkarılmış olup, günümüzdeki kütüphane hizmetlerinin gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır. Bu yasaların, sürdürülebilirlik hedeflerine doğrudan katkı sağlayacak şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Mevzuatın içeriği, kütüphanelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine hizmet etme kapasitesini artırmak amacıyla genişletilmeli ve modernize edilmelidir.

Kütüphanelerin yalnızca fiziksel varlığı ve sundukları hizmetler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirildiğini göstermemektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin sağlanabilmesi için kütüphanelerde belirli bir denetleme ve yaptırım mekanizmasının bulunması gereklidir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için, kütüphanelerin yalnızca fiziksel varlıkları yeterli değildir. Bu hedeflere hizmet edecek güçlü bir kurumsal yapının kurulması, yasa ve yönetmeliklerle desteklenmelidir. Ancak, mevcut mevzuat eksiklikleri, kütüphanelerin stratejik sürdürülebilirlik planlarını uygulamakta zorluk çekmelerine neden olmaktadır. Sürdürülebilirlik için gereksinim duyulan kurumsal altyapı ancak uygun yasal çerçevelerle güçlendirilebilir. Kütüphaneler ve kütüphaneciler, sürdürülebilirliğin tüm yönlerini kapsamlı bir şekilde ele almalı ve bu doğrultuda politika çalışmalarını başlatmalıdır. Bu süreçte, bakanlıklar, yasa koyucular ve mesleki dernekler de kütüphanelere hem yasal hem de teknik anlamda yol gösterici olmalı ve öncü bir rol üstlenmelidir. Öncelikle kütüphanelerin ve kütüphanecilerin sürdürülebilirliği tam anlamıyla kavramaları, benimsemeleri ve tüm boyutlarıyla ele almaları gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için kütüphaneler, bu hedefleri yazılı bir metne döküp hayata geçirmelidir. Sürdürülebilirliğe yönelik politikalar ve uygulamalar net bir şekilde belirlenmeli ve kütüphane politikaları ile misyonlarına entegre edilmelidir. Ayrıca, kütüphanelerde sürdürülebilirlik komiteleri oluşturulmalı ve bu komiteler aracılığıyla sürdürülebilirlik hizmetleri yürütülmelidir. Kütüphanelerin ulusal kalkınma planları içerisinde yer alması ve bu planlara dahil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, kütüphanelerde sürdürülebilirlik konusunda eğitimler verilerek farkındalık artırılmalı ve bu amaçlar doğrultusunda bütçe ayrılmalıdır. Sürdürülebilirlik çalışmaları düzenli olarak takip edilmeli, ölçülmeli, raporlanmalı ve kütüphanelerin web sayfalarında bu çalışmalarla ilgili bilgilere yer verilmelidir. Sonuç olarak, kütüphanelerde sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemek adına güçlü bir yasal çerçevenin varlığı elzemdir. Gelecekte bu bağlamda kütüphanelerde uygulanabilecek bir sürdürülebilirlik modeli ya da pilot projeler geliştirilmesi de önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, M. A. (2023). Sürdürülebilirlik ve kütüphane yakınsamasına bilgi üzerinden farklı bir bakış: Sürdürülebilir kalkınma hedefleri (SKH) ve kütüphaneler. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (1), 113-141. <http://dx.doi.org/10.54558/jiss.1223912>
- Akkaya, M. A. (2024). Kurumsal Sürdürülebilirliğin Ön Koşulu Olarak Toplum Temelli Kütüphanecilik. P. Bezirci ve I.İ. Sert (Yay. Haz.). Cumhuriyet’in 100. Yılında Bilgi ve Belge Yönetimi Teknolojisinde Güncel Yaklaşımlar kitabı içinde. (ss.807-831). İstanbul. İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Akbulut, M., Alaca, E., Büyükçolpan, T., Cevher, N., Kurbanoglu, S., Soylu, D. ve Yıldırım, B. F. (2018). Üniversite kütüphanelerinde yeşil (çevreci) yaklaşımlar: Türkiye genelinde bir araştırma. Bilgi Dünyası, 19 (2), 203- 230. <http://dx.doi.org/10.15612/bd.2018.693>
- Arısal M., ve Arıcı, G. (2021). Kütüphane mekânları için sürdürülebilirlik kriterleri. Tarih Okulu Dergisi, 14 (53), 2922-2956. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.51993>
- Birleşmiş Milletler. (2022). Sürdürülebilir kalkınma amaçları. UNDP Türkiye. 12 Şubat 2023 tarihinde <https://www.globalcompactturkiye.org/surdurulebilir-kalkinma-amaclari/> adresinden erişildi.
- California State Library. (2022). 2023–2024 sustainable California libraries projects. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.library.ca.gov/services/to-libraries/sustainable/> adresinden erişildi.
- Cengiz, E. (2019). Halk kütüphanelerinde derme geliştirme politikaları: Türkiye için bir değerlendirme. İstanbul: Hiperyayın.
- Chapin III, F.S., Torn, M.S. ve Tateno, M. (1996). Principles of ecosystem sustainability. American Naturalist, 148(6), 1016-1037.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- EBLIDA. (2020). Sustainable development goals and libraries – first European report. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.eblida.org/Documents/EBLIDA-Report-SDGs-and-their-implementation-in-European-libraries.pdf> adresinden erişildi.
- ENSULIB. (2023). The IFLA ENSULIB newsletter project. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.ifla.org/the-ifla-ensulib-newsletter-project/> adresinden erişildi.
- Environmental Protection Agency. (2022). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.sustainability.gov/pdfs/epa-2022-sustainability-plan.pdf> adresinden erişildi.
- Fisher, J.L. (1953). Natural resources and technological change. Land Economics, 29 (1), 57–71. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3144285.pdf>
- Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (28170, 11 Ocak 2012).
- IFLA (1995). UNESCO Public Library Manifesto 1994. IFLA Journal, 21 (1): 66-67.
- IFLA. (2001). The Public Library Service: IFLA/UNESCO Guidelines for Development. München: K. G. Saur.
- IFLA. (2016). Kütüphaneler ve BM 2030 gündeminin uygulanması (Herkes için Kütüphane Program Ofisi, çev.). Türk Kütüphaneciliği, 30 (2), 319-337.
- IFLA. (2019). Libraries and the sustainable development goals: A storytelling manual. The International Federation of Library Associations and Institutions. 12 Şubat 2024 tarihinde

- <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/librariesdevelopment/documents/sdg-storytelling-manual.pdf> adresinden erişildi.
- IFLA. (2023). Library map of the world. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://librarymap.ifla.org/stories> adresinden erişildi.
- IFLA. (2024). Library map of the world. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://librarymap.ifla.org/stories> adresinden erişildi.
- IISD. (2023). Sustainable development. The international institute for sustainable development. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.iisd.org/mission-and-goals/sustainable-development> adresinden erişildi.
- İE University. (2023). Our library sustainability best practices. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://library.ie.edu/the-library/sustainable-development-goals/> adresinden erişildi.
- İstinye Üniversitesi Kütüphanesi. (2023). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://kutuphane.istinye.edu.tr/genel-bilgiler/surdurulebilirlik-calismalari> adresinden erişildi.
- Jain, P. ve Jain, P. (2020). Are the sustainable development goals really sustainable? A policy perspective. *Sustainable Development*, 28, 1642–1651. <https://doi.org/10.1002/sd.2112>
- Jankowska, M. A. ve Marcum, J.W. (2010). Sustainability challenge for academic libraries: Planning for the future. *College&Research Libraries*, 71 (2), 160-170.
- Kamińska, A. M., Opaliński, L. ve Wyciślik, L. (2022). The landscapes of sustainability in the library and information science: Systematic literature review. *Sustainability (Switzerland)*, 14 (1), 441, 1-29. <https://doi.org/10.3390/su14010441>
- Karioja, E. (2013). How to evaluate libraries' sustainability? An approach to an evaluation model and indicators. Singapur'da *IFLA WLIC 2013 konferansında sunulan bildiri*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://library.ifla.org/id/eprint/114/1/115b-karioja-en.pdf> adresinden erişildi.
- Khalid, A., Malik, G. F. ve Mahmood, K. (2021). Sustainable development challenges in libraries: A systematic literature review (2000–2020). *The Journal of Academic Librarianship*, 47 (3), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102347>
- Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi. (2023). Sürdürülebilirlik komitesi. 12 Şubat 2024 tarihinde https://library.ku.edu.tr/hakkinda/surdurulebilirlik-komitesi/#tid_650c2e6189c4e adresinden erişildi.
- Korkmaz, E. V., ve Çetinkaya, A. Ş. (2018). Institutionalization and emotional labour behaviour: A research in hospitality organizations. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (35), 64-77. <https://doi.org/10.30976/susead.334326>
- Kütüphanelerde Eğitici Kültürel Faaliyetler Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (17465, 21 Eylül 1981).
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (26501, 22 Ağustos 2001).
- National library of the Netherlands. (2020). Sustainable development goals as guidelines for library impact assessment. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.bibliotheeknetwerk.nl/sites/default/files/documents/Oomes%2C%20M.%20%282021%29%20-%20Sustainable%20Development%20Goals%20as%20guidelines%20for%20library%20impact%20assessment.pdf> adresinden erişildi.
- National Library of Scotland. (2017). Sustainable development policy. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.nls.uk/media/eyqnqodf/2017-sustainable-development-policy.pdf> adresinden erişildi.

- Rami Kütüphanesi. (2023). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://ramikutuphanesi.gov.tr/tr> adresinden erişildi.
- Sabancı Üniversitesi. (2024). Sürdürülebilirlik. 15 Temmuz 2024 tarihinde <https://bm.sabanciuniv.edu/tr/node/3161> adresinden erişildi.
- Sayogo, D., Yuli, S., & Wiyono, W. (2021). The determinants of smart public library roles in promoting open government in indonesia. *The International Information & Library Review*, 54(2), 155-170. <https://doi.org/10.1080/10572317.2021.1936380>
- Signitzer B ve Prexl A. (2008). Corporate sustainability communications: Aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research*, 20 (1), 1-19.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Sürdürülebilir kalkınma amaçları Türkiye 2. ulusal gözden geçirme raporu. 12 Şubat 2024 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Turkiye-2nci-Ulusal-Gozden-Gecirme-Raporu_TR-WEB.pdf adresinden erişildi.
- Sustainability. (2022). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.epa.gov/sustainability/learn-about-sustainability#what> adresinden erişildi.
- Sustainable Development Report. (2023). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://dashboards.sdindex.org/> adresinden erişildi.
- Sürdürülebilir kalkınma. (2022). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.isbank.com.tr/blog/surdurulebilir-kalkinma-nedir> adresinden erişildi.
- Şeşen, Y. ve Kuzucuoğlu, A. H. (2020). The importance of green libraries in terms of sustainability. *Journal of Balkan Libraries Union*, 7 (1), 10-16.
- Tribelhorn, S.K. (2023). Preliminary investigation of sustainability awareness and activities among Academic Libraries in the United States. *The Journal of Academic Librarianship*, 49 (3). <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102661>
- Topkaraoğlu, N. M. (2021). Sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı halk kütüphanelerinin faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 35 (1), 99-115. <http://dx.doi.org/10.24146/tk.836304>
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2024). Mevzuat. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (28280, 02 Mayıs 2012).
- Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu (2022). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaşkanlığıGenelgeleri/20220719-12.pdf> adresinden erişildi.
- University of Illinois. (2023). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://sdglibact.web.illinois.edu/> adresinden erişildi.
- Yavuz, V.A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), 63-86.
- Yıldırım, Z. ve Akkaya, M. A. (2020). Kütüphaneler ve sürdürülebilirlik ilişkisi: Genel bir değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 18-46.

- Yılmaz, B. (2005). Türkiye’de halk kütüphaneleriyle ilgili yönetmelikler üzerine bir değerlendirme. M.E. Küçük (Yay. Haz.). Prof. Dr. Nilüfer Tuncer'e Armağan içinde (ss. 302-313). Ankara: TKD.
- Yılmaz, B. (2019, 13 Nisan). Sürdürülebilir kalkınma bağlamında kütüphaneler: Kısa bir kavramsal çerçeve. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.bbyhaber.com/blog/bulentyilmaz/surdurulebilir-kalkinma-baglaminda-kutuphaneler-kisa-bir-kavramsal-cerceve-prof-dr-bulent-yilmaz/> adresinden erişildi.

Evolution of Libraries in the Digital Era: Redefining Access, Education, and Cultural Preservation

Dijital Çağda Kütüphanelerin Evrimi: Erişim, Eğitim ve Kültürel Korumanın
Yeniden Tanımlanması

Ayten RAHMANOVA*

ABSTRACT

The digital revolution has significantly reshaped libraries, transforming them from traditional repositories into dynamic, technology-driven centres of information, education, and cultural preservation. This study investigates the comprehensive digital transformation of libraries, with a focus on the integration of electronic resources, virtual reality (VR), augmented reality (AR), digital catalogues, multimedia labs, and maker spaces. Utilizing a multi-method approach, the research analyzes statistical data on user engagement, revealing a consistent 20% annual increase in users accessing e-books and journals globally since 2010. Additionally, surveys conducted among students and researchers in Azerbaijan indicate a 25% rise in electronic resource usage since 2015, with modern search tools enhancing information retrieval speed by 30%. The incorporation of VR and AR technologies is explored for their potential to enrich educational experiences and preserve cultural heritage. At the same time, multimedia labs and maker spaces are examined for their roles in fostering innovation and skill development. Despite these advancements, libraries face significant challenges such as the digital divide, information overload, privacy concerns, data security, and ensuring accessibility for all users. Libraries have started to address these challenges through continuous adaptation, investing in cutting-edge technologies, and developing digital literacy programs to bridge the digital divide, manage information effectively, and protect user privacy. The findings highlight the critical role of libraries in the digital age, underscoring their evolution into inclusive, technologically advanced institutions that support education, research, and cultural enrichment. The study underscores the importance of sustained investment in digital infrastructures to maintain libraries' pivotal role in modern society.

Keywords: *virtual reality (VR), augmented reality (AR), library, development, digital revolution, global accessibility*

---

*Head of Department (Digital Library), Azerbaijan University of Architecture and Construction, Department of Library Information, a.rahmanova@azmiu.edu.az, <https://orcid.org/0000-0001-5069-7852>

ÖZET

Dijital devrim, kütüphaneleri önemli ölçüde yeniden şekillendirerek onları geleneksel depolarından dinamik, teknoloji odaklı bilgi, eğitim ve kültürel koruma merkezlerine dönüştürdü. Bu çalışma, elektronik kaynakların, sanal gerçekliğin (VR), artırılmış gerçekliğin (AR), dijital katalogların, multimedya laboratuvarlarının ve yapım alanlarının entegrasyonuna odaklanarak kütüphanelerin kapsamlı dijital dönüşümünü araştırıyor. Çok yönlü bir yaklaşım kullanan araştırma, kullanıcı katılımına ilişkin istatistiksel verileri analiz ederek 2010'dan bu yana küresel olarak e-kitaplara ve dergilere erişen kullanıcıların sayısında yıllık %20'lik tutarlı bir artış olduğunu ortaya koyuyor. Ayrıca, Azerbaycan'daki öğrenciler ve araştırmacılar arasında yapılan anketler, 2015'ten bu yana elektronik kaynak kullanımında %25'lik bir artış olduğunu ve modern arama araçlarının bilgi alma hızını %30 oranında artırdığını gösteriyor. VR ve AR teknolojilerinin dahil edilmesi, eğitim deneyimlerini zenginleştirme ve kültürel mirası koruma potansiyelleri açısından incelenirken, multimedya laboratuvarları ve yapım alanları, inovasyonu ve beceri gelişimini teşvik etmedeki rolleri açısından inceleniyor. Bu gelişmelere rağmen, kütüphaneler dijital uçurum, bilgi aşırı yükü, gizlilik endişeleri, veri güvenliği ve tüm kullanıcılar için erişilebilirliği sağlama gibi önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Kütüphaneler, dijital uçurumu kapatmak, bilgileri etkili bir şekilde yönetmek ve kullanıcı gizliliğini korumak için sürekli adaptasyon, son teknoloji yatırımları ve dijital okuryazarlık programları geliştirerek bu zorlukları ele almaya başlamıştır. Bulgular, dijital çağda kütüphanelerin kritik rolünü vurgulayarak, eğitim, araştırma ve kültürel zenginleşmeyi destekleyen kapsayıcı, teknolojik olarak gelişmiş kurumlara dönüşümlerinin altını çizmektedir. Çalışma, kütüphanelerin modern toplumdaki temel rolünü sürdürmek için dijital altyapılara sürdürülebilir yatırım yapmanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), kütüphane, geliştirme, dijital devrim, küresel erişilebilirlik

INTRODUCTION

Historically, libraries have served as vital knowledge repositories, offering communities access to information, education, and cultural preservation. In the pre-digital era, libraries primarily focused on physical collections and in-person services, acting as gateways to learning and research. However, with the advent of the digital revolution and rapid advancements in information technology, libraries have undergone a profound transformation, integrating seamlessly into the technological fabric of modern society.

The shift from traditional to digital services has been driven by emerging technologies, reshaping libraries into dynamic hubs that adapt to and anticipate the evolving needs of today's information society. As Kaur (2015) notes, libraries must continuously evolve to remain pertinent and valuable to contemporary readers and researchers. This transformation has expanded access to knowledge and cultural resources, democratizing information on a global scale (Devath, 2019, p.113).

In recent years, the integration of artificial intelligence (AI), machine learning, virtual reality (VR), and augmented reality (AR) into library systems has further revolutionized how information is managed, accessed, and experienced. AI and machine learning have enabled more personalized user experiences, streamlined operations, and enhanced the efficiency of information retrieval (Salah and Rafea, 2019). Meanwhile, VR and AR technologies are increasingly being used to enrich educational experiences, offering immersive environments for learning and enabling the preservation and presentation of cultural heritage in innovative ways.

This paper explores the new library services that have emerged from this digital transformation, highlighting their benefits and challenges. It examines how libraries continue to serve as bastions of knowledge and culture in the digital age while adapting to the demands of an increasingly digital world (Khan et al., 2015, p.234-254; Wyatt et al., 2015, p.31).

Recent studies underscore the significant strides libraries have made in integrating these technologies. For instance, since 2010, libraries have embraced electronic resources like e-books, journals, databases, and digital archives, which have significantly enhanced global learning and research opportunities (Mammadov, 2015, p.102-107). An analysis of usage statistics reveals an average annual increase of 20 per cent in users accessing these resources, reflecting the growing importance of digital content in modern libraries (Vrana, 2017, p.926-931).

Literature Review

The transition from traditional to digital library services represents one of the most significant transformations in the history of information management. This shift has been extensively studied, with

researchers highlighting how digital technologies have redefined the roles and functions of libraries. As early as the 1990s, scholars like Borgman (1999) predicted that the digital revolution would dramatically alter how libraries operate, emphasizing the need for these institutions to adapt to the changing technological landscape. Borgman (1999) pointed out that libraries must transition from being mere custodians of physical collections to facilitating access to digital information.

Subsequent research has reinforced this perspective, with many studies focusing on how libraries have integrated digital resources into their services. For instance, Lagoze et al. (2005) explored the initial stages of this transition, noting that the introduction of digital catalogues and online databases significantly enhanced the accessibility of library resources. This early integration of digital tools laid the groundwork for more advanced technologies, such as artificial intelligence (AI) and machine learning, which have since revolutionized information retrieval and personalized user experiences in libraries (Chowdhury & Chowdhury, 2003).

The advent of AI, machine learning, and immersive technologies such as virtual reality (VR) and augmented reality (AR) has further transformed library services. Numerous studies have examined the impact of these technologies on library operations and user experiences. For example, S. Nitha Satheesh (2024) discussed how AI-driven search algorithms have improved the efficiency of information retrieval, enabling users to access relevant information more quickly and accurately. Similarly, Das and Islam (2021) highlighted the role of machine learning in developing personalized user interfaces, which tailor content and recommendations based on individual user preferences and behaviors.

The integration of VR and AR in libraries has also been a focal point of recent research. These technologies offer new ways for users to engage with information and cultural heritage. For instance, studies by Radianti et al. (2020) explored the educational potential of VR, noting how it allows users to interact with virtual representations of historical sites and artifacts. These immersive experiences provide an innovative method for teaching and learning, particularly in fields such as history, archaeology, and art. AR, on the other hand, has been primarily used to enhance physical spaces within libraries, as demonstrated by Hannah et al., (2019) who examined how AR applications can enrich users' interaction with physical collections by overlaying additional digital content.

While the benefits of digital transformation in libraries are well-documented, the challenges associated with this transition are equally significant. Security and privacy concerns have been prominent in the literature, with researchers such as Rudrani (2024) emphasizing the need for robust data protection measures to safeguard sensitive user information. The increasing reliance on digital platforms exposes libraries to cyber threats, necessitating the implementation of advanced security protocols and continuous monitoring to prevent breaches.

Accessibility is another critical challenge, as noted by Salinas (2003). Despite the widespread adoption of digital technologies, not all library users have equal access to these resources, leading to a digital divide. This issue is particularly acute in regions with limited technological infrastructure or among populations with lower digital literacy levels. Salinas (2003) argues that libraries must adopt inclusive strategies to ensure that all users, including those with disabilities, can access digital resources. This includes designing user-friendly interfaces, providing assistive technologies, and offering digital literacy programs.

Moreover, the financial implications of adopting new technologies have been a recurring theme in the literature. As Manish Sharma (2022) point out, the cost of implementing and maintaining advanced digital systems can be prohibitive, particularly for smaller libraries with limited budgets. These financial constraints often result in disparities in the quality and availability of digital services across different libraries.

The digitization of library collections has been a global phenomenon, with varying levels of success and challenges across different regions. Chowdhury and Chowdhury (2003) provide a comprehensive overview of global digitization initiatives, highlighting the significant strides made by libraries in developed countries in preserving and providing access to historical and cultural documents. These efforts have been supported by substantial investments in technology and infrastructure, enabling libraries to create extensive digital archives that are accessible to a global audience.

In contrast, studies focusing on developing regions reveal the unique challenges faced by libraries in these areas. Limited financial resources, a shortage of technical expertise, and inadequate infrastructure have often hampered digitization efforts. Despite these challenges, regional libraries have made notable progress, particularly through collaborations with educational institutions and international organizations. These collaborations have facilitated access to digital resources and contributed to the development of educational programs in resource-constrained environments.

As libraries continue to evolve in response to technological advancements, the literature suggests that their role in society will also change. Studies propose that libraries will increasingly function as dynamic hubs for learning, creativity, and innovation. The establishment of multimedia labs and maker spaces within libraries exemplifies this shift. These spaces provide users with access to cutting-edge technologies and tools, fostering innovation and skill development.

The ongoing integration of digital technologies into library services will likely continue to enhance their relevance in the digital age. However, the literature also underscores the importance of addressing the challenges associated with this transformation, particularly in terms of accessibility, security, and financial sustainability. By adopting a holistic approach that balances technological innovation with

inclusivity and sustainability, libraries can continue to serve as vital centers of knowledge, culture, and learning in the digital era.

Methodology

This study employs a multi-method approach to comprehensively explore the digital transformation of libraries during the digital revolution. The research combines quantitative and qualitative methods, including statistical data analysis, surveys, and case studies, to provide a well-rounded understanding of the integration of electronic resources and emerging technologies into libraries since 2010.

The quantitative component focuses on analyzing statistical data related to user engagement with digital library resources. This includes examining the consistent annual growth in users accessing e-books and journals, specifically noting a 20% increase each year. The analysis tracks shifts in information accessibility and utilization, offering a comprehensive overview of technological trends within the library sector.

Surveys were conducted among a targeted sample of students and researchers in Azerbaijan to gauge the active utilization of digital library resources. A stratified sampling method was used to ensure representation from diverse academic disciplines, such as humanities, sciences, and engineering, from each of the five selected universities. The universities were chosen based on their size, diversity of academic programs, and geographic location. Within each university, both undergraduate and graduate students, as well as academic researchers, were surveyed to provide a comprehensive view of digital resource utilization across different levels of study and research activities. The sampling method was stratified to ensure representation across different academic disciplines and institutions. The survey participants included both undergraduate and graduate students, as well as academic researchers, totalling 500 respondents. The response rate was approximately 75%, ensuring a robust dataset for analysis. The survey collected demographic details, frequency of digital resource usage, and participants' perceptions of the effectiveness of new search tools compared to traditional methods.

The qualitative component of the study includes case studies and interviews with librarians and users to explore the implementation and impact of digital catalogues, virtual reality (VR), and augmented reality (AR) technologies in libraries. These case studies highlight the potential of VR and AR to enhance educational experiences and preserve cultural heritage, providing in-depth insights into how these technologies are being utilized within the library ecosystem.

The research also examines the role of multimedia labs and maker spaces in fostering innovation and skill development among library users. Through site visits and interviews, the study assesses how these spaces contribute to the educational and creative activities of library patrons.

By integrating these diverse research methods, the study offers a detailed exploration of the impact of digital technologies on contemporary libraries. It elucidates the pivotal role that these technologies play in supporting education, culture, and research, while also providing a comprehensive understanding of the ongoing evolution of library services in the digital age.

The survey included questions such as:

1. How frequently do you access digital library resources (e-books, online journals, databases)?
2. How satisfied are you with the effectiveness of digital search tools compared to traditional methods?
3. What types of digital resources do you use most often (e.g., e-books, databases, virtual reality platforms)?
4. How would you rate your overall experience with virtual reality or augmented reality technologies in libraries?

Digital Catalogues: Convenience and Efficiency

The digital era has revolutionized access to knowledge, with online catalogues, e-books, digital archives, and databases providing users with unparalleled convenience. Research by Alguliyev et al. (2015a) and Lau et al. (2012) highlights how digital catalogues have transcended traditional barriers, such as distance and socioeconomic status, promoting inclusivity and equity in information dissemination. Modern library services have integrated these digital tools as fundamental components, offering users innovative ways to discover, access, and manage information (Musayev & Minaricova, 2016, p.47; Walsh, 2006, p. 29-31).

However, these advancements also bring significant challenges. Data security remains a critical concern, with libraries facing the risk of breaches that could compromise sensitive user information. Ensuring robust security measures is essential to protect both the privacy of users and the integrity of library collections. Additionally, the transition to digital catalogues requires ongoing staff training to keep pace with evolving technologies, which can strain resources, especially in smaller institutions. The impact of these changes on library staff is critical. Training and adjusting to new digital systems requires a significant investment in time and resources. Staff members must continuously adapt to changing technologies, which can lead to increased workloads and stress. Accessibility is another challenge, as libraries must ensure that digital catalogues are usable by all patrons, including those with disabilities, requiring careful design and regular updates to meet diverse needs.

The potential benefits of digital catalogues are vast, with global accessibility democratizing knowledge availability worldwide (Yang, 2010, p. 598) and continuous technological innovation presenting opportunities for libraries to create unique online resources (Karmakar, 2018). Despite these advantages, the successful implementation of digital catalogues requires sustained attention to security, training, and accessibility to maximize their impact (Candela et al., 2011).

The Emergence of Virtual Reality (VR) in Libraries

VR and AR technologies are gradually being integrated into libraries, offering unique opportunities for engaging with information and cultural heritage (Cecotti, 2022, p.82-102). VR allows users to immerse themselves in virtual environments, such as exploring historical sites, creating art, or reenacting historical events. For example, the New York Public Library implemented a VR program that enables users to virtually visit the 1939 World's Fair, providing an interactive and immersive experience that brings history to life. Similarly, the University of Illinois library has used VR to offer virtual tours of its special collections, allowing remote users to explore rare and fragile materials without physical access.

AR, on the other hand, enhances navigation within library spaces, enriches resources with interactive elements, and supports educational programs by overlaying digital content onto the physical world (Marusich, 2001; Hickerson et al., 2022). The British Library, for instance, has used AR to create interactive exhibits that allow visitors to explore manuscripts and other rare items more dynamically. Users can point their devices at specific objects to access additional information, multimedia content, or 3D reconstructions, making the learning experience more engaging.

While these technologies present exciting possibilities, their implementation is not without challenges. The role of library staff in the integration of VR and AR technologies is essential to their success. Staff members must undergo extensive training to support users in these new environments, requiring both technical skills and the ability to guide patrons effectively through digital content. The New York Public Library's VR program, for instance, faced initial technical issues that required significant staff training and troubleshooting to resolve. Additionally, the cost of developing and maintaining VR and AR experiences can be prohibitive, especially for smaller libraries. Moreover, ensuring that these technologies are accessible to all users, including those with disabilities, remains a critical concern.

Despite these challenges, the integration of VR and AR in libraries has shown promising outcomes. These technologies have the potential to enhance educational resources, engage users in new ways, and preserve cultural heritage in innovative formats (Wagner & Clippele, 2023). Successful implementation, however, requires an integrated approach, including thorough staff training, the

development of tailored programs, and continuous assessment to ensure these technologies meet user needs and enhance the overall library experience.

Multimedia Labs and Makerspaces

Modern libraries are evolving beyond traditional knowledge repositories; they are becoming centres for learning, creativity, and innovation. A pivotal initiative in this transformation is the establishment of multimedia labs and makerspaces (Alguliyev et al., 2015b; Lyman, 2017). These spaces provide users access to technical equipment and software for content creation and editing, fostering innovation and creativity.

Makerspaces, in particular, nurture new ideas and community-based projects, playing a crucial role in developing skills essential for success in a digital-centric career landscape. For instance, a survey conducted at the FabLab in the Chicago Public Library revealed that 78% of participants reported an improvement in their digital skills, and 65% of users felt more confident in pursuing technology-related projects after using the space. Additionally, qualitative feedback from users highlighted that these spaces serve as vital platforms for collaboration and hands-on learning, with many attributing their newfound skills directly to the resources and community support available in these labs.

Multimedia labs and makerspaces within libraries unlock new avenues for learning, creativity, and innovation, transforming libraries into hubs where users actively engage in creation and idea sharing. These innovative spaces have proven instrumental in keeping libraries relevant in the digital era, inspiring users across all age groups. In a study conducted by Pandit & Churi (2021), 85% of respondents indicated that their experience in library makerspaces positively impacted their career prospects, while 70% noted that it encouraged them to explore new fields of study or hobbies.

These findings underscore the transformative impact of multimedia labs and makerspaces, validating their role in fostering skill development and innovation (Safii, 2019, p. 24-27). Libraries have played an important role in democratizing access to these creative spaces, enabling individuals from diverse socioeconomic backgrounds to participate in the digital economy. As libraries continue to integrate these spaces, the ongoing collection and analysis of both quantitative and qualitative data will be crucial in assessing and maximizing their effectiveness in the digital age.

The Digitization of Collections

Libraries worldwide are increasingly pursuing digitization programs to preserve and provide access to unique historical and cultural documents. Studies indicate that over 70% of major global libraries are engaged in digitization efforts, with the volume of online materials expanding consistently each year (Chowdhury & Chowdhury, 2003). These global initiatives play a crucial role in safeguarding cultural artifacts and enabling researchers, historians, and the public to explore and appreciate cultural diversity.

However, these efforts often benefit from significant funding, technical expertise, and advanced infrastructure available in wealthier nations.

Technological advancements have further enhanced these digitization efforts. Libraries equipped with state-of-the-art search and navigation tools, powered by AI and machine learning, offer users more efficient ways to locate and manage information. Comparative studies show that users employing modern search tools in libraries can find desired information 30% faster, demonstrating the effectiveness of these innovations in improving user experience (Anuradha, 2017).

In contrast, Azerbaijan and similar regions face unique challenges in their digitization efforts. While Azerbaijani libraries have made significant strides in integrating electronic resources like e-books, journals, and databases—evidenced by a 25% increase in users accessing these resources since 2015—these efforts are often hampered by funding constraints and a shortage of technical expertise. Despite these challenges, Azerbaijani libraries are actively collaborating with educational institutions to provide access to online courses and resources, thereby contributing to the development of educational programs and supporting the country's scientific workforce.

These regional initiatives reflect a growing commitment to digitization, albeit with distinct hurdles. In Azerbaijan, for instance, limited financial resources often restrict the scope of digitization projects, and the need for specialized training in digital technologies remains a significant barrier. Nonetheless, the progress made highlights the potential for local libraries to contribute meaningfully to global knowledge networks, provided that these challenges are addressed.

Results and Discussion

Since 2010, libraries have significantly expanded their digital offerings, marked by a steady 20% annual growth in users accessing electronic resources (Zhan & Widen, 2017). To better understand these trends, a comparative analysis of data from different periods – pre-2010, 2010-2015, and 2016-2024 – reveals a sharp increase in digital resource utilization post-2010, correlating with the broader adoption of internet technologies and the proliferation of mobile devices. Before 2010, digital resource use was relatively modest, primarily limited to academic databases and online catalogs. However, between 2010 and 2015, there was a noticeable shift as libraries began to incorporate more diverse electronic resources, such as e-books, digital archives, and multimedia content, resulting in a 15% annual growth. From 2016 onwards, the introduction of advanced search algorithms and user-friendly interfaces further accelerated this growth, with an annual increase of 20% in digital resource engagement.

Despite this growth, the digital transformation of libraries has introduced several challenges. These include the digital divide, where not all users have equal access to digital resources; information overload, where the sheer volume of available data can overwhelm users; privacy concerns related to

data collection and usage; and issues surrounding the credibility of online sources (Hofman & Villagran, 2023; Shem, 2015). Addressing these challenges requires libraries to innovate continually, collaborate with tech companies, invest in emerging technologies, and develop comprehensive digital literacy programs.

Incorporating user feedback into the analysis provides further insights into the impact of this transformation. Qualitative data, including testimonials and survey quotes from library users, highlight the mixed experiences with digital resources. For instance, one user noted, "The transition to digital has made research more convenient, but it can be overwhelming to sift through so much information." Another remarked, "Access to e-books has been a game-changer for my studies, especially during the pandemic, but I miss the physical browsing experience." These perspectives underscore the need for libraries to balance the expansion of digital offerings with efforts to maintain user-friendly environments and ensure equitable access.

The integration of VR and AR technologies in libraries offers substantial benefits for education and cultural heritage preservation. However, successful implementation demands an integrated approach, including staff training and the development of tailored programs to enhance user experience. The evolution of digital technology in libraries has undoubtedly improved information accessibility and educational opportunities, but it also requires libraries to continually adapt to the diverse needs of their users, including those with disabilities.

Digital Resource Utilization Growth (2010–2024)

The study analyzed user engagement with electronic resources in libraries from 2010 to 2024. Data from Azerbaijani libraries revealed a consistent annual growth of approximately 20% in the number of users accessing digital resources, including e-books, journals, and databases. This growth is aligned with global trends, where similar increases were observed, highlighting the expanding role of digital materials in modern libraries. For instance, in 2015, 32% of library users accessed digital resources, a figure that rose to 76% by 2024.

A survey conducted among 500 students and researchers across five major Azerbaijani universities in 2024 revealed that 82% of respondents regularly use digital library resources. Of these, 68% cited convenience and accessibility as the primary reasons for their preference, while 53% noted the expanded range of materials available digitally compared to physical collections. Additionally, 47% of respondents indicated they rely on digital libraries for academic research, with a noted preference for e-books (65%) and online journals (55%).

Between 2018 and 2023, a pilot program introducing VR and AR technologies in three Azerbaijani libraries was launched. Usage data showed that 60% of participants found these technologies

significantly enhanced their learning experience, particularly in areas such as historical research and language learning. The success of the pilot led to the expansion of VR and AR services in additional libraries, with user engagement in these programs increasing by 40% annually.

Since their introduction in 2017, multimedia labs and makerspaces in Azerbaijani libraries have seen a steady increase in user participation. By 2023, over 5,000 users had utilized these spaces, with a reported 75% of them developing new skills in digital content creation, 3D printing, and coding. The initiative also fostered community engagement, with 62% of users participating in collaborative projects, reflecting the effectiveness of these spaces in promoting innovation and skill development.

Digitization projects in Azerbaijani libraries have significantly expanded access to cultural and historical documents. As of 2024, over 200,000 documents have been digitized, with a 25% annual increase in access rates. Users report a 30% improvement in search efficiency when using modern AI-powered search tools, compared to traditional methods. Furthermore, 92% of survey respondents stated that digitization has enhanced their ability to conduct in-depth research on Azerbaijani history and culture.

Despite these advancements, the study identified challenges related to digital transformation. 48% of surveyed librarians cited difficulties in maintaining up-to-date digital catalogs and ensuring data security. Additionally, 36% of respondents expressed concerns about the digital divide, particularly regarding access for users in rural areas. These challenges underscore the need for ongoing investment in infrastructure and training to support the continued growth and accessibility of digital library services.

Conclusion

The digital transformation of libraries represents a profound shift from conventional repositories to dynamic, multifaceted centers of information, education, and culture. This evolution underscores libraries' enduring commitment to serving as bastions of knowledge and culture in an increasingly digital world. By embracing emerging technologies and continuously adapting their services, libraries play a crucial role in advancing education, preserving cultural heritage, and fostering innovation in the digital age.

To further enhance their impact, libraries should adopt several concrete strategies moving forward:

- Libraries must actively work to bridge the digital divide by offering free access to digital resources and providing digital literacy training programs. Additionally, libraries should partner with local governments and organizations to fund and expand internet access in underserved communities, ensuring inclusivity and equitable access to digital information.

- With the rise in digital resource utilization, libraries must prioritize data security and user privacy. Implementing robust encryption protocols, conducting regular security audits, and educating users on best practices for online privacy are essential steps. Furthermore, libraries should advocate for clear and comprehensive data protection policies that secure user data from unauthorized access and misuse.
- To keep pace with technological advancements, ongoing staff training is crucial. Libraries should invest in professional development programs that equip staff with the skills needed to manage and innovate within digital environments. This includes training in the latest technologies such as VR, AR, and AI, as well as in digital preservation techniques. In particular, libraries should offer digital literacy training for staff to ensure they are adept at navigating and supporting emerging technologies.
- To maximize the potential of multimedia labs and makerspaces, libraries should foster partnerships with educational institutions and industry leaders. These collaborations can provide access to cutting-edge technology and expertise, ensuring that these spaces remain relevant and impactful. Additionally, libraries should continuously collect and analyze user feedback to guide future developments, ensuring these resources meet the evolving needs of the community.
- Libraries must continue to enhance accessibility for users with disabilities by incorporating assistive technologies and designing user-friendly digital interfaces. Ensuring that all digital resources comply with accessibility standards will help libraries serve a broader audience, ensuring inclusivity for users of all abilities.

Looking ahead, several areas warrant further research to ensure the continued success and relevance of digital libraries:

- Future research should explore the long-term effects of VR and AR technologies on educational outcomes. Studies could assess how these immersive tools influence knowledge retention, engagement, and skill development across different age groups and educational contexts, offering insights into their efficacy in various learning environments.
- As libraries continue to digitize their collections, research should focus on the sustainability of these efforts. This includes examining the long-term costs, technological requirements, and best practices for maintaining and updating digital archives to ensure they remain accessible, secure, and relevant for future generations.
- A longitudinal analysis of user behavior and satisfaction with digital resources will provide valuable insights into how libraries can better serve their communities. Gathering qualitative data through surveys and interviews can help identify areas for improvement and inform future digital strategies.

Thus, the digital revolution has significantly impacted libraries in Azerbaijan and beyond, transforming them into more accessible, educational, and technologically advanced institutions. Continued investment in digital libraries, along with a commitment to addressing the challenges that accompany this transformation, are essential for fostering scientific development and preserving cultural heritage. Digital libraries are no longer mere tools; they are an integral part of the scientific and educational community's infrastructure, indispensable for progress and evolution.

REFERENCES

- Alguliyev, R., Mammadov, E., Jafarov, J., Ismayilova, N. and Mammadova, R. (2015a). Extraction of Social Networks in Modern Digital Library Environment. *Economics & Sociology*, 8(1), 308–317.
- Alguliyev, R., Alakbarov, R., Hashimov, M. and Mammadov, E. (2015b). The perspectives of cloud technology implementation in digital library. *Sylwan*, 159(3), 97-108.
- Anuradha, P. (2017). The impact of digital technologies on academic libraries: challenges and opportunities. *IP Indian Journal of Library Science and Information Technology*, 2(2), 46-50.
- Borgman, C. L. (1999). *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure: Access to Information in the Networked World*. MIT Press.
- Candela, L., Castelli, D. and Pagano, P. (2011). History, Evolution and Impact of Digital Libraries. I. Iglezakis, Synodinou T.E. and Kapidakis (Ed.s). *E-Publishing and Digital Libraries: Legal and Organizational Issues*. IGI Global.
- Cecotti, H. (2022). Cultural Heritage in fully immersive virtual reality. *Virtual Worlds*, 1, 82–102. doi: <https://doi.org/10.3390/virtualworlds1010006>
- Chowdhury, G. and Chowdhury, S. (2003). *Introduction to Digital Libraries*. London: Facet Publishing.
- Das, R. K., and Islam, M. S. U. (2021). Application of Artificial Intelligence and Machine Learning in Libraries: A Systematic Review. arXiv preprint arXiv:2112.04573.
- Devath, S. (2019). *Open Distance Learning and Digital Libraries*. New Delhi: Atharv Publications.
- Hannah, R. L., Huber, S., and Matei, S. A. (2019). Augmented Reality in Libraries: A Review of Applications and Opportunities. *Information Technology and Libraries*, 38(4), 8–15.
- Hickerson, H.T., Lippincot, J.K. and Crema, L. (2022). *Designing Libraries for the 21st Century*. Illinois: Association of College and Research Libraries.
- Hofman, D. and Villagran, M.A. (2023). Queer privacy protection: Challenges and the fight within libraries. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36, 2157–2178.
- Karmakar, R. (2018). Development and Management of Digital Libraries in the Regime of IPR Paradigm. *International Journal of Library and Information Services*, 7(1): 44-57.

- Kaur, G. (2015). The Future and Changing Roles of Academic Libraries in the Digital Age. *Indian journal of information sources and services*, 5(1), 29-33.
- Khan, N.A., Zehra Rizvi, S., Zainab, T. and Khan, S.M. (2015). Supporting Digital Humanities for Knowledge Acquisition in Modern Libraries. K.L. Sacco et al. (Ed.s.). *Digital Humanities in Cultural Preservation* (pp.234-254). IGI Global.
- Lagoze, C., Krafft, D. B., Payette, S., and Jesuroga, S. (2005). What is a digital library anymore, anyway? *D-Lib Magazine*, 11(11).
- Lau, J., Tammara, A. and Bothma, T. (2012). *Libraries Driving Access to Knowledge*. Hague: IFLA Publications.
- Lyman, P. (2017). What is a digital library? Technology, intellectual property, and the public interest. S.R.Graubard and P.LeClerc (Ed.s). *Bricks and Bytes*. London: Routledge.
- Mahdi Salah, M. and Rafea, I. (2019). Challenges and practices of research data management in selected Iraq universities. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 39(6), 308–314. doi: <https://doi.org/10.14429/djlit.39.06.14443>
- Mammadov, E. (2015). International experience and standards in the formation of electronic libraries. Problems of formation of e-libraries Conference, 2016, April 15, Baku Azerbaijan, pp. 102-107.
- Marusich, J.V. (2001). Library services for the visually impaired by means of new information technologies. Doctoral dissertation, Krasnodar State Institute of Culture, Russia.
- Musayev, V. and Minaricova, M. (2016). Integration to European Research and Education Networks and EaPConnect Project. Problems of formation of e-libraries Conference, 2016, April 15, Baku Azerbaijan, pp. 46-49.
- Radianti, J., Majchrzak, T. A., Fromm, J., and Wohlgenannt, I. (2020). A Systematic Review of Immersive Virtual Reality Applications for Higher Education: Design Elements, Lessons Learned, and Research Agenda. *Computers & Education*, 147: 103778.
- Rudrani S. (2024). Data Privacy and Cyber Security in Digital Library Perspective: Safe Guarding User Information. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management (IJSREM)*, 8(4).
- Safii, M. (2019). Redefining the Five Laws of Library Science in the Digital Age. 2nd International Conference on Culture and Language in Southeast Asia (ICCLAS 2018). pp. 24-27.
- Salinas R. (2003). Addressing the digital divide through collection development. *Collection Building*, 22(3):131-136. <https://doi.org/10.1108/01604950310484456>
- Satheesh S. Nitha, and Rinsey Antony, V.A., Seethalakshmy, A., Riya C. A. (2024). Artificial Intelligence in Library Services: Enhancing Access, Operational Efficiency, and User Experience. *Library Progress International*, 44(3). <https://doi.org/10.48165/bapas.2024.44.2.1>
- Sharma M. (2022). A Digital Age Approach to Funding and Financing Electronic Resources in Libraries. *Journal of Advanced Research in Library and Information Science*, 9(4):5-7 <https://doi.org/10.24321/2395.2288.202202>

- Shem, M. (2015). Digital Library Education: Global Trends and Issues. *Journal of Education and Practice*, 6(17), 66-70.
- Shruti Pandit, Ar. and Priyanka Churi, Ar. (2021). The State of Library in Digital Era. An Opportunity to redefine learning & reading spaces. *International journal of Creative research thoughts*, 9(5), 253-261.
- Vrana, R. (2017). The perspective of use of digital libraries in era of e-learning. 40th International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO). 2017, May, IEEE, Opatija, Croatia, pp. 926-931.
- Wagner, A. and de Clippele, M.S. (2023). Safeguarding Cultural Heritage in the Digital Era – A Critical Challenge. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique*, 36, 1915–1923.
- Walsh, J. (2006). Improving Web Accessibility for the Visually Impaired. *Library Hi Tech News*, 23(8), 29-31. doi: <https://doi.org/10.1108/07419050610713709>
- Wyatt, D., McQuire, S. and Butt, D. (2015). *Public Libraries in a Digital Culture*. Melbourne: The University of Melbourne, pp. 28-32.
- Yang, Ch. (2010). Cross-lingual Thesaurus for Multilingual Knowledge Management. *Decision Support Systems*, 45, 596-605. 10.1016/j.dss.2007.07.005
- Zhan, M. and Widen, G. (2017). Understanding big data in librarianship. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(2), 561-576. doi: <https://doi.org/10.1177/0961000617742451>

Türkiye’de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerine Ait Web Sayfalarının Erişilebilirlik Analizi

Analysis of the Accessibility of Web Pages for Information and Records Management (IRM) in Türkiye

Alper ODABAŞOĞLU *

ÖZET

Üniversitelerin web sayfaları, bilgiye erişim, akademik süreçlerin yönetimi ve iletişim açısından önemli bir işlev görmektedir. Erişilebilir web sayfaları, farklı yeteneklere sahip bireylerin dijital kaynaklara eşit şartlarda ulaşabilmesini sağlayarak, bilgiye erişim hakkını genişletmekte ve bu alanda dijital kapsayıcılığı artırmaktadır. Web sayfalarının erişilebilirlik düzeyinin incelenmesi, üniversitelerin sunduğu dijital hizmetlerin kalitesinin ve kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmada, 14 üniversitenin Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerine ait web ana sayfalarının erişilebilirliği dört otomatik web erişilebilirlik aracı (TAW, GTmetrix, Broken Link Checker ve The Lighthouse) kullanarak test edilmiştir. Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzunda (Web Content Accessibility Guidelines [WCAG]) önerilen kullanılabilirlik standartlarına ve erişilebilirlik kılavuzuna ne kadar uygun olduğu araştırılmıştır. Belirtilen ilkeler doğrultusunda web sayfalarının erişilebilirliklerine ilişkin mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre BBY bölümlerine ait web sayfalarının WCAG standartları uyarınca web sayfalarının içeriğinde çok sayıda uyarı ve erişilebilirlik hatası tespit edilmiştir. Çalışmanın web erişilebilirliği konusunda Türkiye’deki BBY bölümlerine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Web Erişilebilirliği, Web Kullanılabilirliği, Web Sayfalarının Performansı, Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu (WCAG), Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Türkiye*

ABSTRACT

University websites play a significant role in information access, managing academic processes, and communication. Accessible websites extend the right to access information and enhance digital inclusivity by allowing individuals with varying abilities to reach digital resources under equal conditions. Examining the accessibility level of these websites is also crucial for evaluating the quality and usability of digital services provided by universities. This study assesses the accessibility of the main web pages belonging to Information and Records Management (IRM) departments of 14 universities using four automated web accessibility tools: TAW, GTmetrix, Broken Link Checker, and The Lighthouse. The research investigates the adherence of these web pages to the usability standards and accessibility guidelines recommended in the Web Content Accessibility Guidelines (WCAG). In line with the stated principles, this study aims to reveal the current state of accessibility of these web pages. Findings indicate a considerable number of warnings and accessibility issues in the content of the IRM department web pages according to WCAG standards. This study is anticipated to contribute to improving web accessibility within the IRM departments in Turkey.

Keywords: *Web Accessibility, Web Usability, Performance of Web Pages, Web Content Accessibility Guidelines (WCAG), Information and Records Management Departments, Türkiye*

*Öğr. Gör. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, alper.odabasoglu@bakircay.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6545-4861>

GİRİŞ

Dijital enformasyon ekosisteminin merkezi bileşeni olarak web, küresel bilgi paylaşımı ve iletişim ağının teknolojik altyapısını oluşturmaktadır. World Wide Web (WWW), enformasyon teknolojilerinin paradigmatik dönüşümünü temsil eden hipermetinsel ve çok katmanlı bir enformasyon transfer sistemi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Berners-Lee, 1992). WWW, dünya genelindeki binlerce web sunucusunda depolanan milyarlarca web sitesi ve bu sitelerdeki dosyalardan oluşan bir bütündür. İnternet'in en çok kullanılan bölümü olan WWW, temel olarak sunucu sistemine dayanmaktadır. Milyonlarca resim, video ve metinden oluşan web siteleri, bireysel kullanıcılara doğrudan ulaştırılmak yerine, sunucu adı verilen bilgisayarlarda saklanarak herkesin erişimine açık hale getirilmektedir (Fırat ve Özdamar Keskin, 2018, s. 4).

İnternet kullanımının günümüzde en yaygın araçlarından biri web siteleridir. Web siteleri, başlangıçta çoğunlukla masaüstü bilgisayarlar üzerinden erişilen uygulamalar olarak görülürken, mobil cihazların yaygınlaşması ve internet erişiminin kolaylaşmasıyla bu anlayış önemli ölçüde değişim göstermiştir. Günümüzde kullanıcılar, akıllı telefonlar ve tabletler aracılığıyla web sitelerine her yerden ve her an ulaşabilmektedirler. Bu durum, web sayfalarını bilgiye erişimin kritik bir bileşeni haline getirmiştir (Budak, Erol ve Gezer, 2017).

İnternet teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, web sitelerinin sayısında önemli bir artışa neden olmuştur. Bu artışın temel nedenlerinden biri de resmi kurum ve kuruluşların web sitesi bulundurma zorunluluğudur. Artan web sitesi sayısı kullanıcılara daha fazla seçenek sunmasına rağmen bu sitelerin tamamı kullanılabilirlik ve diğer işlevsel kriterler açısından optimal düzeyde değildir. Web sitelerinin niceliksel artışı, beraberinde niteliksel farklılıkları da getirmektedir. Kullanıcılar çok sayıda web sitesi arasından kendileri için en uygun olanı seçmek durumunda kalmaktadırlar. Bu seçim sürecinde, sitenin kullanım kolaylığı, bilgi erişilebilirliği, görsel tasarımı ve içerik kalitesi gibi faktörler belirleyici rol oynamaktadır (Delen ve Abdüsselam, 2015, s. 159). Bu açıdan değerlendirildiğinde web siteleri; belirli bir kurumsal veya tematik bağlamda yapılandırılmış, semantik ve işlevsel olarak birbiriyle bağlantılı web sayfalarından oluşan dinamik ve bilgi odaklı bir yapı sunmaktadır.

Web'in yaygınlığı, popülerliği ve sahip olduğu özelliklerin doğası gereği, her türlü içeriğin birbirine bağlanmasını destekleyen olanaklar sunmakta ve son kullanıcılar için kolay erişim sağlamaktadır. Ayrıca yaygın olarak kullanılan araçlarla kolay içerik oluşturulmasına da olanak tanımaktadır. Dijital platformların yapı taşları olan web sayfaları ise kullanıcılara çoklu ortam (multimedya) içeriklerini (metinsel veriler, görsel materyaller, işitsel içerikler ve etkileşimli grafik unsurlar) tarayıcılar aracılığıyla sunmaktadır (Murugesan, Despande, Hansen ve Ginige, 2001).

Web, modern enformasyon toplumunda yalnızca teknolojik bir araç olmanın ötesindedir. Bilginin üretim, dağıtım ve tüketim pratiklerini yeniden tanımlayan bir platformdur. Hipermetinsel yapısı ve ağ

tabanlı iletişim altyapısı sayesinde web, geleneksel enformasyon aktarım modellerinin ötesine geçerek, küresel bilgi paylaşımının demokratikleşmesine katkıda bulunmaktadır (Hauben ve Hauben, 1997).

Web, yalnızca bireyler arası bilgi paylaşımını değil aynı zamanda üniversitelerin kendilerini dış dünyaya tanıtmaya, akademik ve idari faaliyetlerini görünür kılmaya ve paydaşlarına etkili bir şekilde ulaşma yöntemlerini köklü bir biçimde değiştirmiştir.

Üniversitelerin web sayfaları, günümüzde öğrencilerin yükseköğretim kurumu tercihleri ve karar alma süreçlerinde önemli bir araç haline gelmiştir. Günümüzde, üniversiteler ve onlara bağlı bölümler hakkında oluşan ilk izlenimler büyük ölçüde web sayfaları aracılığıyla edinilmektedir. Dolayısıyla, web sayfalarının erişilebilirliği, üniversitelerin ve bölümlerin tanınma süreçlerini doğrudan etkilemektedir (Schimmel, Motley, Racic, Marco ve Eschenfelder, 2010). Web sayfaları hem sosyal hem de akademik bağlamda paydaşlara bilgi sağlama açısından kritik bir iletişim aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle bu sayfaların kullanımının kolay, güvenli ve erişilebilirlik standartlarına uygun olması gerekmektedir (Macakoğlu, Peker, Medeni ve Medeni, 2022, s. 261). Web sayfalarının tasarımında kullanıcı dostu yaklaşımlar benimsenmeli ve bilgiye erişimin en etkili şekilde sağlanabilmesi için gerekli teknik ve etik normlara uyulmalıdır.

Bu çalışma, Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerine ait web sayfalarının erişilebilirliğine ilişkin veriler sunmaktadır. Web erişilebilirliği, World Wide Web Consortium (W3C) tarafından oluşturulan ve web içeriğinin daha erişilebilir hale getirilmesi için bir çerçeve sağlayan Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu'na (Web Content Accessibility Guidelines [WCAG]) dayanmaktadır. Bu doğrultuda, web sayfalarının erişilebilirlik ve kullanılabilirlikleri, WCAG 2.1 standartlarına göre değerlendirilmiştir. Tüm değerlendirmeler çevrimiçi test araçları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

WEB ERİŞİLEBİLİRLİK İLKELERİ

Web erişilebilirlik ilkelerinin temel amacı, erişim engellerini ortadan kaldırarak web sitelerinin herkes için kullanılabilir hale gelmesini sağlamaktır. Web erişilebilirlik ilkeleri sadece erişim engellerini ortadan kaldırmak amacıyla değil, aynı zamanda farklı özelliklere ve gereksinimlere sahip kullanıcılara yönelik düzenlemeleri de kapsamaktadır. Web erişilebilirliği, sitelerin tüm bireyler için kullanılabilir ve anlaşılabilir olmasını hedefleyen bir dizi temel ilkeye dayanır. Bu ilkeler, kapsayıcı bir dijital ortam yaratmanın temelini oluşturur. WCAG 2.1 standartları, web erişilebilirliğini dört ana ilke üzerinden değerlendirmektedir.

Algılanabilirlik (Perceivable)

WCAG'nin algılanabilirlik ilkesi, kullanıcıların web sitesindeki bilgileri pasif bir şekilde alabilmelerini ve bunlara erişebilmelerini sağlar. Tüm kullanıcılar tarafından bilginin algılanabilir bir biçimde sunulması esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, bilgiler sesli olarak ifade edilebilir ya da daha sade bir

görsel düzen içinde sunulabilir. Eğer bilgiler yazılımlar tarafından işlenebilir bir biçimde mevcutsa, bu bilgiler kullanıcıya farklı yollarla (görsel, işitsel, dokunsal vb.) iletilebilir. Bu özellik görme veya işitme engelli kullanıcılar için hayati önem taşımaktadır (W3C, 2023a).

İşletilebilirlik (Operable)

İşletilebilirlik ilkesi, kullanıcıların siteyle etkileşim kurabilmelerine ve siteden tam olarak yararlanmalarına olanak tanır. İşletilebilirliğin temel amacı, kullanıcıların web sayfalarında etkili bir şekilde gezinebilmesini ve çeşitli işlevlerden yararlanabilmesini sağlamaktır. Bu durumda önemli olan noktalardan biri, kullanıcıya web sayfalarını algılayabilmesi ve kullanabilmesi için yeterli zaman tanınmasıdır. Ayrıca, kullanıcı arayüz bileşenleri ve navigasyon unsurlarının etkin bir şekilde çalıştırılabilir olması da önemlidir (Budai, 2024, s. 11; W3C, 2023b).

Anlaşılabilirlik (Understandable)

Anlaşılabilirlik ilkesi, kullanıcıların gereksiz çaba sarf etmeden okuyup anlayabileceği bilgiler sunmayı amaçlar ve hem yazılı hem de grafik içeriğin netliği ve sadeliği ile ilgilidir. Sezgisel bir organizasyon yapısı ve kolay kullanılabilir navigasyon, bu ilkenin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu, yalnızca kullanıcıların değil, aynı zamanda ekran okuyucular ve Braille ekranlar gibi yardımcı teknolojilerin de içeriği doğru şekilde yorumlayabilmesini gerektirir (Budai, 2024, s. 11; W3C, 2023b).

Sağlamlık (Robust)

Sağlamlık ilkesi, web içeriğinin yardımcı teknolojiler de dahil olmak üzere çeşitli kullanıcı araçları tarafından güvenilir bir şekilde yorumlanabilmesini ifade eder. Bu, içeriğin farklı cihazlar ve yazılımlar tarafından erişilebilir ve doğru bir şekilde işlenebilir olmasını sağlayarak, erişilebilirlik standartlarına uygun bir kullanıcı deneyimi sunar (W3C, 2023b). Teknolojiler ve kullanılan araçlar geliştikçe, web içeriklerinin de erişilebilir kalması önemlidir. Dolayısıyla, içerik hem kullanıcılar hem de ekran okuyucular gibi yardımcı teknolojiler tarafından anlaşılabilir olmalıdır. Sağlamlık, web içeriğinin çeşitli "kullanıcı araçları" ile uyumlu olmasını ifade eder; bu kullanıcı araçları arasında tarayıcılar, yardımcı teknolojiler ve web içeriğine erişmenin diğer yolları bulunmaktadır (Budai, 2024, s. 12).

Üniversitelerdeki BBY bölümlerinin web sayfaları, erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda tasarlandığında, her türlü engel grubundan ve dijital yetkinlik seviyesinden kullanıcıya ulaşılabilir hale gelir. Bu durum, öğrencilerin ve akademisyenlerin ihtiyaç duydukları bilgilere kolayca erişmelerini sağlar. BBY bölümleri, bilgi yönetimi ve dijital erişim konusunda öncülük eden birimler olarak, bu prensipler doğrultusunda örnek teşkil etmelidir. Erişilebilirlik, yalnızca yasal bir gereklilik değil, aynı zamanda üniversitenin topluma sunduğu değerlerin de bir parçasıdır.

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Mevcut araştırmalar, yükseköğretim kurumlarının web sayfalarının erişilebilirlik standartlarına uyumu konusunda farklı coğrafi bölgelerde yapılan çeşitli incelemeleri içermekte olup, bu çalışmalar, üniversite web sitelerinin kullanıcı dostu olma düzeyini ve erişilebilirlik ilkesine dayalı tasarım eksikliklerini ortaya koymaktadır. Bu araştırmalardan bazıları şu şekildedir:

Arcosta-Vargas ve diğerleri (2016) çalışmasında, dünya genelinde yüksek puanlı 20 üniversitenin web ana sayfalarının Erişilebilirlik Kılavuzu 2.0 (WCAG 2.0) ile uyumlu olup olmadığını belirlemeyi hedeflemiştir. Çalışma, tespit edilen hataların çoğunun WCAG’nın ilk erişilebilirlik ilkesi olan “algılanabilirlik” ilkesine dayandığını göstermiştir. Erişilebilirlik hatalarının sayısı 3 ile 222 arasında değişen çeşitli derecelerde ortaya çıkmıştır. Bu durum, akademik prestije sahip üniversitelerin erişilebilirlik konularında aynı oranda başarılı olmadığını göstermektedir.

Aizpurua ve diğerleri (2016) web erişilebilirliği ile kullanıcı deneyimi arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bu çalışma, web erişilebilirliğinin yalnızca teknik bir gereklilik olmadığını, aynı zamanda kullanıcıların etkileşimde bulunduğu dijital ortamların kalitesini etkileyen önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular, algılanan web erişilebilirliğinin kullanıcı deneyimi ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, üniversitelerin dijital platformlarını tasarlarken hem erişilebilirlik standartlarını karşılamaları hem de kullanıcı odaklı bir deneyim sunmaları, öğrenci ve diğer paydaşlar için daha etkin bir bilgi edinme süreci sağlamaktadır.

Kılıç ve Yalçın (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Ankara’daki özel üniversitelerin Google arama motorundaki sıralamaları ve kullandıkları “Arama Motoru Optimizasyon” (Search Engine Optimization - SEO) teknikleri karşılaştırılmıştır. Araştırmada, SEO tekniklerini uygulayan ve uygulamayan üniversitelerin “Arama Motoru Sonuç Sayfalarındaki” (Search Engine Results Page - SERP) sıralama farklılıkları incelenmiştir. Elde edilen bulgular, SEO tekniklerinin uygulanmasının üniversitelerin görünürlüğünü artırmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Kurt (2017) çalışmasında, Türk üniversitelerinin ana sayfalarının erişilebilirlik düzeyi değerlendirilmiştir. 2010 tarihli bir incelemenin ardından, 2015 yılında aynı üniversitelerin ana sayfaları tekrar denetlenmiştir. Kurt’un çalışması, üniversitelerin web sayfalarının erişilebilirlik standartlarına uyum sağlamadığını göstermektedir. Ayrıca web tasarımında erişilebilirlik ilkelerine uyulmadığını ve bu durumun eğitim kurumlarının dijital varlıklarını zayıflattığını ortaya koymaktadır.

İsmailova ve İnal (2017), Kırgızistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye’deki en iyi üniversite web sitelerinin WCAG 2 ile uyumunu ve erişilebilirliğini test etmiştir. Sonuçlar, Türkiye’deki üniversite web sitelerinin erişilebilirlik açısından daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur.

Macakoğlu ve diğerleri (2022) çalışmasında, Türkiye’deki üniversitelerin aday öğrenci web sayfalarını erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve güvenlik açısından incelemiştir. 147 web sayfası otomatik test

araçlarıyla değerlendirilmiş ve sonuçlar, çoğu üniversitenin erişilebilirlik ve kullanım kalitesine yeterince önem vermediğini göstermiştir. WCAG 2.0 kılavuzuyla uyumluluk düşük seviyelerde kalırken, güvenlik açısından ciddi bir sorun bulunmamıştır. Araştırma, otomatik test araçlarının kullanımının, web erişilebilirliği değerlendirmelerinde artan bir eğilim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'deki üniversitelerin de otomatik test araçlarını kullanarak web sayfalarının erişilebilirliğini artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Mizanalı ve Şerefoğlu Henkoğlu (2023) çalışmasında, 2000-2001 eğitim-öğretim yılında Türkiye'de faaliyet gösteren 205 üniversite web sayfasının erişilebilirliğini değerlendirmiştir. Çalışma, Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu (WCAG) 2.1 temel alınarak yapılmış ve "değerlendirilen üniversite web sitelerinin hiçbirinin en düşük erişilebilirlik seviyesi olan A Düzeyini geçemediğini" ortaya koymuştur. Bu bulgu, Türkiye'deki üniversitelerin web sayfalarının genel olarak erişilebilirlik standartlarına uyum sağlama konusunda zayıf olduğunu ve web sayfalarının erişilebilirlik kılavuzu doğrultusunda tasarlanmadığını ortaya koymaktadır.

YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada, Türkiye'deki üniversitelerde yer alan BBY Bölümlerinin resmi web sayfaları erişilebilirlik kriterleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, BBY bölümlerinin web ana sayfalarının erişilebilirlik düzeyini belirleyerek kullanıcı deneyimini iyileştirme yollarını önermektir. Değerlendirmede, erişilebilirlik standartlarına uyum, kullanıcı dostu arayüz özellikleri, içerik yapısı ve bilgiye erişim kolaylığı gibi temel unsurlar dikkate alınmıştır.

Çalışmaya dahil edilen üniversitelerin seçiminde, Türkiye Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) Eylül 2024 verileri temel alınmıştır. Bu verilere göre, Türkiye'de aktif olarak eğitim veren toplam 14 BBY bölümü bulunmaktadır (YÖK, 2024). Tablo 1'de belirtilen BBY bölümlerinin listesi sunulmaktadır.

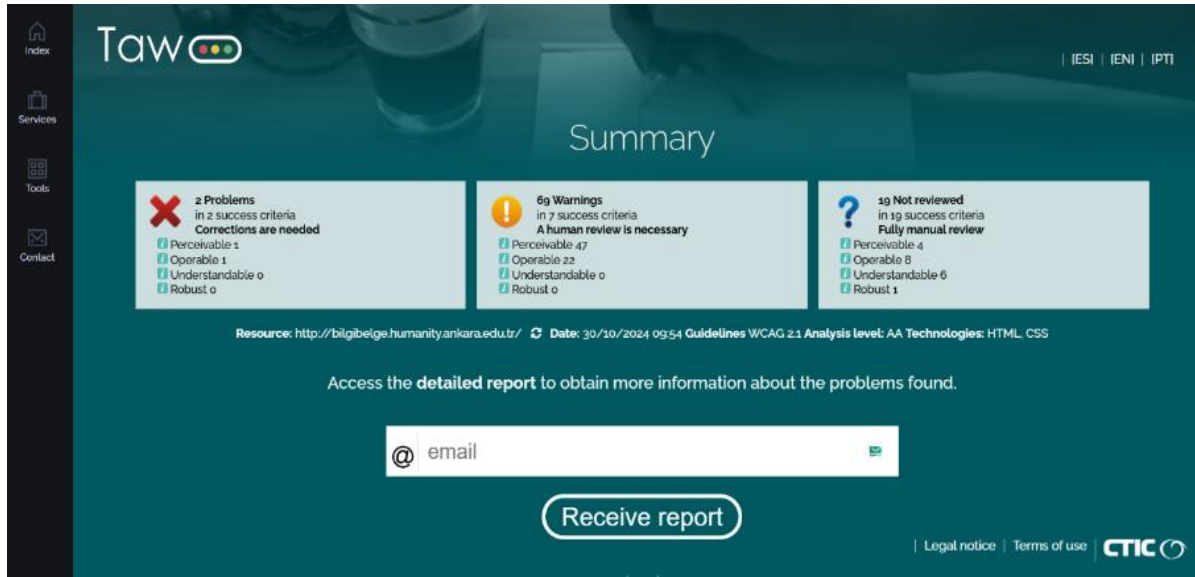
Tablo 1. Türkiye'deki Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri

Üniversite	Fakülte	Tür	Şehir
Ankara Üniversitesi (AÜ)	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	Devlet	Ankara
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBÜ)	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	Devlet	Ankara
Atatürk Üniversitesi (ATAÜNI)	Edebiyat Fakültesi	Devlet	Erzurum
Bartın Üniversitesi (BARÜ)	Edebiyat Fakültesi	Devlet	Bartın
Çankırı Karatekin Üniversitesi (ÇAKÜ)	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	Devlet	Çankırı
Hacettepe Üniversitesi (HÜ)	Edebiyat Fakültesi	Devlet	Ankara
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (29MÜ)	Edebiyat Fakültesi	Vakıf	İstanbul
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (İMÜ)	Edebiyat Fakültesi	Devlet	İstanbul
İstanbul Üniversitesi (İÜ)	Edebiyat Fakültesi	Devlet	İstanbul
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi (İKÇÜ)	Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi	Devlet	İzmir
Kastamonu Üniversitesi (KÜ)	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	Devlet	Kastamonu
Kırıkkale Üniversitesi (KKÜ)	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	Devlet	Kırıkkale
Marmara Üniversitesi (MÜ)	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	Devlet	İstanbul
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (OKÜ)	Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi	Devlet	Osmaniye

Her bölümün web ana sayfası, WCAG 2.1 erişilebilirlik kriterlerine göre incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, BBY bölümlerinin dijital erişilebilirlik açısından mevcut durumu göz önüne serilmiş aynı zamanda olası geliştirme alanlarına da işaret edilmiştir.

Araç ve Teknikler

Web sayfalarının erişilebilirlik değerlendirmesi için, farklı çalışmalarda sıklıkla kullanılan ve etkinliği kanıtlanmış olan TAW aracı tercih edilmiştir. TAW aracı, W3C tarafından oluşturulan Web Erişilebilirlik Kılavuzu (WCAG 2.1) teknik referansına dayalı olarak tasarlanmıştır. Ayrıca web erişilebilirliğini otomatik olarak test edebilme imkânı sunmakta ve kullanıcılara kapsamlı bir rapor sağlamaktadır (TAW, 2024). Resim 1’de gösterildiği üzere manuel test gerektiren sorunlara, uyarılara ve kontrollerle ilgili kısa bir özetin yanı sıra detaylı bir rapor da bulunmaktadır.

Resim 1. TAW Raporu Ara yüzü (Kaynak,TAW, 2024)

Bu çalışmada, web sitelerinin performans ve kullanılabilirlik analizini gerçekleştirmek amacıyla çeşitli araçlardan metodolojik bir yaklaşımla yararlanılmıştır. Kullanıcı deneyimini olumsuz etkileyen ve SEO performansına zarar veren kırık bağlantıları tespit etmek amacıyla "Broken Link Checker" aracı kullanılmıştır. Mobil ve masaüstü performanslarını karşılaştırmak için Google tarafında geliştirilen "Lighthouse" web sayfası analiz aracı tercih edilmiştir. Web sayfalarının kullanılabilirlik parametrelerinin nesnel bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla "GTmetrix" gibi uluslararası düzeyde kabul gören bir performans analiz platformundan yararlanılmıştır.

BULGULAR

Web Erişilebilirliği (Web Accessibility)

Web erişilebilirliği, web kaynaklarının engelli kişiler de dahil olmak üzere tüm kullanıcılar için herhangi bir engel olmaksızın erişilebilir hale getirilmesi sürecini ifade etmektedir (İsmail ve

Kuppusamy, 2016). Erişilebilirliğin temel amacı, web sayfalarının mümkün olduğunca geniş bir kitleye ulaşılabilir olmasını sağlamaktır (Alim, 2021, s. 1).

Bu bölümde, Türkiye'deki BBY bölümlerinin web sayfalarının erişilebilirliği ve WCAG 2.1 Kılavuzuna uygunluğu test edilmiştir. Bu amaçla HTML, CSS ve JavaScripti destekleyen ve çevrimiçi bir analiz aracı olan TAW kullanılmıştır. WCAG 2.1 kılavuzunda belirtilen ve çalışma kapsamında incelenen A uygunluk seviyesindeki başarı ölçütleri Tablo 2’de tanımlanmıştır.

Tablo 2. Başarı Ölçütleri

1.1	Metin Alternatifi (Text Alternatives)	Görsel içerikler için metinsel açıklamalar sağlanmalı
1.2	Zamana Bağlı Medya (Time-based Media)	Medya içerikleri için altyazı ve açıklama desteği verilmeli
1.3	Uyarlanabilirlik (Adaptable)	İçerik farklı cihazlarda esnek görüntülenebilir olmalı
1.4	Ayırt Edilebilirlik (Distinguishable)	Bilgiler net ayırt edilebilir şekilde sunulmalı
2.1	Klavye Erişilebilirliği (Keyboard Accessible)	Tüm web içeriği klavye ile erişilebilir olmalı
2.2	Yeterli Süre (Enough Time)	Kullanıcılara içerikle etkileşim için yeterli süre tanınmalı
2.3	Nöbet ve Fiziksel Reaksiyonlar (Seizures and Physical Reactions)	Nöbet riski oluşturan hızlı yanıp sönen içeriklerden kaçınılmalı
2.4	Gezinebilirlik (Navigable)	Kullanıcıların web sayfasında kolay gezinebilmesi sağlanmalı
3.1	Okunabilirlik (Readable)	Metin içeriği net ve anlaşılır olmalı
3.2	Tahmin Edilebilirlik (Predictable)	Web sayfaları tutarlı ve öngörülebilir olmalı
3.3	Girdi Yardımı (Input Assistance)	Kullanıcılara form ve etkileşimli alanlarda yardımcı olunmalı
4.1	Uyumluluk (Compatible)	Farklı teknolojiler ve cihazlarla uyumlu olmalı

Tespit edilen erişilebilirlik hataları, WCAG 2.1 kılavuzunun dört temel ilkesi olan algılanabilirlik (perceivable), işletilebilirlik (operable), anlaşılabilirlik (understandable) ve sağlamlık (robust) kapsamında gruplandırılarak Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Web Sayfalarının Erişilebilirlik Hataları

Kılavuzlar	AÜ	AYBÜ	AÜ	BARÜ	ÇAKÜ	HÜ	İÜ	İMÜ	29MÜ	İKÇÜ	KÜ	KKÜ	MÜ	OKÜ	Toplam
1. Algılanabilirlik															
1.1	0	1	2	10	23	1	6	26	4	7	9	7	3	19	118
1.2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1.3	0	7	6	10	1	3	16	6	2	12	10	12	5	6	96
1.4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2. İşletilebilirlik															
2.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2.4	1	40	4	18	8	19	13	17	0	25	13	25	30	9	222
3. Anlaşılabilirlik															
3.1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
3.2	0	0	0	0	1	4	1	3	0	1	1	1	0	1	13
3.3	0	0	1	0	0	0	2	5	1	6	7	6	2	1	31
4. Sağlamlık															
4.1	0	0	3	0	0	0	2	5	1	6	8	0	2	1	28
Toplam	2	48	16	38	34	27	40	62	8	57	48	51	42	37	2896

Tablo 3’te BBY bölümlerinin web sayfalarındaki erişilebilirlik sorunları belirtilmiştir. İstanbul Medeniyet Üniversitesi BBY bölümünün web sayfası, toplamda 62 sorun ile en fazla probleme sahip olup, aynı zamanda kullanıcı deneyimi açısından en çok eksikliğe sahip sayfa olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, Ankara Üniversitesi BBY bölümü yalnızca 2 sorun ile en iyi performansı göstererek web sayfasının kullanıcılar için daha erişilebilir, anlaşılır ve stabil olduğunu ortaya koymaktadır.

Web sayfalarında karşılaşılan sorunlar, uyarılar ve doğrulanamayan durumlar Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Problemler, Uyarılar ve Doğrulanamayan Durumlar

Üniversiteler	Problemler	Uyarılar	Doğrulanamayan	Toplam
Ankara Üniversitesi	2	69	15	86
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	48	220	15	283
Atatürk Üniversitesi	16	218	14	248
Bartın Üniversitesi	38	108	15	161
Çankırı Karatekin Üniversitesi	34	192	19	245
Hacettepe Üniversitesi	27	106	19	152
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	8	42	19	69
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	62	213	18	293
İstanbul Üniversitesi	40	136	19	195
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	57	76	14	147
Kastamonu Üniversitesi	48	275	19	342
Kırıkkale Üniversitesi	51	57	18	126
Marmara Üniversitesi	42	119	15	176
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	37	178	16	231

Uyarılar, kullanıcı deneyimini olumsuz etkileyebilecek ancak kritik düzeyde olmayan hatalar olarak değerlendirilebilir. Yapılan incelemelerde çoğu üniversitenin BBY bölümleri için uyarı sayılarının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi BBY bölümü için 220, Atatürk Üniversitesi BBY bölümü için ise 218 uyarı tespit edilmiştir. Bu bulgular, ilgili web sitelerinin kullanıcı dostu olup olmadığı ve çeşitli optimizasyon ihtiyaçlarını ortaya koymaktadır. Buna karşın, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi BBY bölümü 62 uyarı ile en düşük uyarı sayısına sahiptir.

Doğrulanamayan alanlar web sayfalarındaki içeriklerin, teknik veya içeriksel eksiklikler nedeniyle geçersiz sayıldığını göstermektedir. Tablo 4 incelendiğinde, en yüksek doğrulanamayan alan sayısının İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi BBY bölümü (19) ve İstanbul Üniversitesi BBY bölümü (19) web sayfalarında olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, en düşük doğrulanamayan alan sayısı ise İzmir Katip Çelebi Üniversitesi BBY bölümü web sayfasında (14) görülmektedir.

Kırık Bağlantı Analizi (Broken Link Analysis)

Bir web sitesinde yer alan bağlantılar, kullanıcıların bilgiye hızlıca ulaşmasını ve sayfalar arasında kolayca gezinmesini sağlamaktadır. Ancak sitelerdeki kırık bağlantıların fazla olması, kullanıcı deneyimini olumsuz yönde etkileyerek siteye olan güvenin azalmasına ve ziyaretçi kaybına yol açmaktadır (Bajracharya ve Bajracharya, 2020, s. 98). Bu nedenle web sitelerinde bağlantıların düzenli olarak kontrol edilmesi ve kırık bağlantıların düzeltilmesi, etkili bir web sayfası yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır. BBY bölümlerine ait kırık bağlantı analizi, "Broken Link Checker" adlı çevrimiçi test aracı kullanılarak gerçekleştirilmiş olup değerlendirme sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Kırık Bağlantı Analizi

Üniversiteler	Çalışan bağlantı sayısı	Kırık bağlantı sayısı	Toplam bağlantı	Kırık bağlantı oranı (%)
Ankara Üniversitesi	141	6	147	4,05
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	57	5	62	8,06
Atatürk Üniversitesi	321	20	341	5,86
Bartın Üniversitesi	109	4	113	3,54
Çankırı Karatekin Üniversitesi	105	0	105	0
Hacettepe Üniversitesi	106	1	107	0,94
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	127	3	130	2,31
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	311	4	315	1,27
İstanbul Üniversitesi	56	3	59	5,08
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	88	1	89	1,12
Kastamonu Üniversitesi	133	0	133	0
Kırıkkale Üniversitesi	116	5	121	2,26
Marmara Üniversitesi	133	7	140	5,00
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	158	8	166	4,82

Tablo 5'te incelenen 14 BBY bölümüne ait kırık bağlantı oranlarının %0 ile %8 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Çoğu BBY bölümünün kırık bağlantı oranı oldukça düşüktür (%5'in altında). Bu durum, BBY bölümlerine ait web sayfalarının genel olarak iyi durumda olduğunu göstermektedir. Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Kastamonu Üniversitesi BBY bölümlerine ait web sayfalarında kırık bağlantı oranı sıfır iken, en yüksek oranlar Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi BBY bölümünde (%8,06) ve Atatürk Üniversitesi BBY bölümünde (%5,86) gözlemlenmiştir. Düşük kırık bağlantı oranları ise Hacettepe Üniversitesi (%0,94), İzmir Katip Çelebi Üniversitesi (%1,12) ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi (%1,27) BBY bölümlerine aittir.

Üniversitelerin toplam bağlantı sayıları arasında önemli farklılıklar vardır. Bu durum, üniversitelerin web sayfalarının büyüklüğü, içerik çeşitliliği ve dış bağlantılar gibi faktörlerden etkilenebilir.

Web Kullanılabilirliği (Web Usability)

Kullanılabilirlik, kullanıcıların bir web sitesini etkin ve verimli bir şekilde kullanarak istenen içeriğe kolayca erişebilme yeteneğini ifade eder. Bu kavram, aynı zamanda sayfalar arasında gezinmenin basitliği ile de ilgilidir; kullanıcıların belirli sayfa veya bölümleri herhangi bir zorluk yaşamadan aramalarına imkân tanır. Bir web sitesinin kullanılabilirliğinin zayıf olması, kullanıcıların ihtiyaç duydukları bilgilere erişimde zorlanmalarına neden olabilir. Öte yandan, yüksek düzeyde kullanılabilirlik, kullanıcı memnuniyeti, güveni ve web sitesine yönelik sadakati olumlu yönde etkilemektedir (Al-Sakran ve Alsudairi, 2021, s. 48257).

Bu bölümde, Türkiye’deki BBY bölümlerine ait web sayfalarının kullanılabilirlik değerlendirmelerine ilişkin bulgular sunulmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Web Sayfalarının Performansı ve Kullanılabilirliği

Üniversiteler	Perfor-mans Notu (A-F)	Performans (%)	Toplam Yükleme Süresi (sn)	Sayfa boyutuna göre dağılım (MB)	İlk anlamlı içerik (sn)	Etkileşime geçme süresi (sn)	Hız indeksi (sn)	Toplam engelleme süresi (ms)	Toplam sayfa isteği
Ankara Üniversitesi	D	67	5.2	1.11	2.2	4.2	3.6	6	144
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	E	55	15.6	10.8	3.3	8.4	8.9	76	48
Atatürk Üniversitesi	F	43	6.4	7.26	3.3	5.3	5.7	0	197
Bartın Üniversitesi	E	56	5.6	5.91	3.5	3.6	5.6	0	31
Çankırı Karatekin Üniversitesi	E	50	11.5	3.9	2.7	4.7	5.0	59	83
Hacettepe Üniversitesi	D	69	4.6	4.48	1.6	3.1	3.9	50	90
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	D	57	3.2	2.21	1.6	2.1	2.1	0	26
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	F	33	4.7	1.38	2.5	3.7	3.8	269	71
İstanbul Üniversitesi	E	56	9.0	3.22	5.5	6.8	6.4	8	74
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	C	73	4.4	1.04	2.4	3.0	2.5	30	47
Kastamonu Üniversitesi	F	44	5.2	2.74	3.0	3.3	4.0	56	49
Kırıkkale Üniversitesi	E	59	15.4	5.11	2.3	3.1	8.8	28	53
Marmara Üniversitesi	D	61	4.0	2.31	1.5	3.8	5.1	90	24

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	F	42	6.2	4.19	2.9	3.8	5.5	93	112
----------------------------------	---	----	-----	------	-----	-----	-----	----	-----

Değerlendirmeler, çevrimiçi kullanılabilirlik test aracı GTmetrix kullanılarak gerçekleştirilmiştir. GTmetrix, sayfa performans analizi raporları, sayfa yükleme hızı, iyileştirme önerileri ve genel performans puanları sağlamaktadır. Puanlama sistemi, 0-100 aralığında olup, 90-100 arası A, 80-89 arası B, 70-79 arası C, 60-69 arası D, 50-59 arası E ve 0-49 arası F olarak derecelendirilmektedir (GTmetrix, 2020). Tablo 6'da üniversitelerin BBY bölümlerine ait web ana sayfalarının performansına dair çeşitli metrikler sunulmaktadır. Bu metrikler, üniversitelerin dijital altyapılarını değerlendirmede önemli ipuçları sağlamaktadır.

En düşük performans notunu alan bölümler arasında Atatürk Üniversitesi BBY bölümü, İstanbul Medeniyet Üniversitesi BBY bölümü ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi BBY bölümü "F" notu ile öne çıkmaktadır. Bu üniversitelerin BBY bölümlerinin web sayfaları, uzun yükleme süreleri ve yüksek sayfa boyutları nedeniyle düşük performans sergilemektedir. Diğer yandan, en yüksek performans notunu alan BBY bölümü "C" notuyla İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'ne aittir. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi BBY bölümü, kısa yükleme süresi (3.2 saniye) ve düşük sayfa boyutuyla (2.1 MB) en iyi performansı gösteren üniversitelerden biridir. Buna karşılık, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi BBY bölümü gibi üniversitelerde uzun yükleme süreleri (15.6 saniye) ve büyük sayfa boyutları (10.8 MB) düşük performansa yol açmaktadır.

“İlk anlamlı içerik” (First contentful paint) ziyaretçilerin sayfanızdaki gerçek içeriği (metin, resim, video vb.) ne kadar hızlı görüntüleyebildiğini ölçen bir performans metriğidir (GTmetrix, 2020). Bu ölçüte göre, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi BBY bölümü 1.6 saniye ile en hızlı performansı sergilemektedir. Buna karşın, Marmara Üniversitesi bu alanda 5.5 saniye ile en yavaş sonuçlardan birini elde etmiştir. Belirtilen hız performansları, GTmetrix (2020) tarafından kabul edilebilir değer aralığı olan 0.9 saniye ile 1.2 saniye arasından oldukça uzaktadır.

Etkileşime geçme süresi (time to interactive) bakımından değerlendirildiğinde, 2.4 saniyenin altındaki değerler “iyi” olarak kabul edilmektedir (GTmetrix, 2020). Bu ölçüte göre, yalnızca İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi BBY bölümüne ait web sayfası, 2.1 saniye ile “iyi” statüsündedir. Diğer bölümler arasında ise 8.4 saniye ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi BBY bölümü, en son etkileşime geçen web sayfasına sahip olmaktadır.

Web sayfasının görsel olarak ne kadar hızlı bir şekilde tamamlandığını ölçen diğer bir performans metriği ise “hız indeksi”dir (speed index). Hiçbir BBY bölümüne ait web sayfası, GTmetrix tarafından kabul edilebilir hız indeksi aralığı olan 1.3 saniye ile 1.7 saniye arasında bir performans göstermemektedir.

Bir web sayfasının yüklenmesi sırasında kullanıcı etkileşimini engelleyen süre “toplam engelleme süresi” (total blocking time) olarak adlandırılmaktadır. Bu ölçüte göre, İstanbul Medeniyet Üniversitesi BBY bölümü (269 ms) hariç, diğer tüm bölümler “iyi” (<150 ms) veya “kabul edilebilir” (150 ms - 224 ms) aralığında yer almaktadır.

Sayfa yükleme performansını değerlendirmede kullanılan bir diğer metrik ise “toplam sayfa istekleri”(total page requests) şeklindedir. Yüksek sayfa isteği sayısı, genellikle daha uzun yükleme sürelerine yol açabilmektedir. Bu açıdan incelendiğinde, Atatürk Üniversitesi BBY bölümü sayfası 197 istek ile oldukça yüksek bir sayıda istek içerirken, Marmara Üniversitesi BBY bölümü sayfası yalnızca 24 istek ile hızlı bir performans sergilemektedir.

Mobil Uyumluluk (Mobile Adaptability)

Günümüzde internet kullanıcılarının büyük bir kısmı, web sayfalarına mobil cihazlar aracılığıyla erişim sağlamaktadır. Dünya üzerinde 8 milyar 120 milyon insan yaşamaktadır ve bu nüfusun 5 milyar 680 milyonu (%70) ise mobil telefon abonesidir. Mobil telefon aboneliğinde bir önceki yıla oranla %2.3 artış gözlemlenmektedir. Türkiye’de 2024 yılı başında toplam 80 milyon 690 bin mobil telefon abonesi bulunmaktadır (Digital 2024, 2024). Belirtilen rakam toplam nüfusun %93,8’ine denk gelmektedir. Bu durum, mobil uyumluluğun önemini artırmakta ve mobil uyumluluğu web tasarımlarının temel bir bileşeni haline getirmektedir. Sonuç olarak hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde mobil cihazların artan kullanımı, web tasarım süreçlerinde mobil uyumluluğun kritik bir rol oynamasına yol açmıştır. İşletmeler, kurumlar ve bireyler, bu değişime ayak uydurabilmek için web içeriklerini mobil cihazlarda kolayca erişilebilir, hızlı ve kullanıcı dostu bir şekilde sunmaya özen göstermelidir. Mobil uyumluluk, sadece günümüzün bir gerekliliği değil, aynı zamanda dijital çağın olmazsa olmaz bir parçasıdır.

Mobil sayfa hızı değerlendirmesi, belirli aralıklara göre yapılmaktadır. Mükemmel performans kategorisi, 90-100 puan (yeşil renk) aralığında yer alırken, bu kategori sayfanın son derece hızlı ve kullanıcı dostu olduğunu göstermektedir. Ortalama performans kategorisi 50-89 puan (portakal rengi) arasında yer almakta olup, bu aralık kabul edilebilir bir performans olarak değerlendirilmekle birlikte bazı iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Düşük performans kategorisi ise 0-49 puan (kırmızı) arasında olup, bu kategoride yer alan sayfaların performansları oldukça düşüktür ve kullanıcı deneyimini olumsuz etkilemektedir. Bu kriterler, sayfa performansının kullanıcı memnuniyeti ve erişilebilirlik üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Lighthouse, 2024). Tablo 7’de belirtilen BBY bölümlerine ait mobil web sayfalarının performansını değerlendiren metrikler (hız, süre, görünüm, içerik genişliği, yazı boyutu ve dokunulabilir öğeler) sunulmaktadır. Söz konusu metrikler, mobil uyumluluk açısından kritik bir rol oynamakta olup, kullanıcı deneyimi ve SEO üzerinde doğrudan etkiler taşımaktadır. Tablo 7’de belirtilen verilere göre, ortalama mobil sayfa performansı 45 olarak belirlenmiştir. Bu durum, genel olarak üniversitelerin mobil sayfa

performanslarının düşük kategoride olduğunu göstermektedir. Mobil sayfa performansı en düşük olan BBY bölümüne sahip üniversite İstanbul Üniversitesi (5) iken en yüksek performansa sahip üniversite ise Bartın Üniversitesi (64) olarak öne çıkmaktadır. 14 BBY bölümünden 6 tanesi “düşük” performans kategorisinde yer almakta olup, bu durum, web performans optimizasyonunu gerektiren ciddi bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Geri kalan 9 BBY bölümü ise “ortalama” performans kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca, “çok iyi” kategorisinde hiçbir BBY bölümü bulunmamaktadır. Elde edilen bulgular, BBY bölümlerinin web sayfalarının kullanıcı dostu ve erişilebilir hale getirilmesi için gerekli adımları atması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 7. BBY Bölümleri Web Sayfalarının Mobil Performansları

BBY bölümleri	Performans	Performans aralığı	Performans rengi
Ankara Üniversitesi	55	50-89	■
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	38	0-49	▲
Atatürk Üniversitesi	28	0-49	▲
Bartın Üniversitesi	64	50-89	■
Çankırı Karatekin Üniversitesi	34	0-49	▲
Hacettepe üniversitesi	51	50-89	■
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	62	50-89	■
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	51	50-89	■
İstanbul Üniversitesi	05	0-49	▲
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	58	50-89	■
Kastamonu Üniversitesi	36	0-49	▲
Kırıkkale Üniversitesi	36	0-49	▲
Marmara Üniversitesi	57	50-89	■
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	55	50-89	■

BBY bölümlerine ait web sayfaları üzerine yapılan incelemede bu alandaki önemli bir yapısal farklılığa işaret etmektedir. Web sayfalarının erişilebilirlik ve kullanılabilirlik düzeylerindeki farklılıklar profesyonel destek alınmasının gerekliliğini de açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle, profesyonel destek eksikliğinin, kullanıcı deneyimini olumsuz etkileyebileceği ve bilgiye erişim sürecini zorlaştırabileceği değerlendirilmektedir. Bu bulgular, BBY bölümlerine ait web sayfalarının yönetiminde daha bütüncül ve kullanıcı odaklı bir yaklaşımın benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

BBY bölümlerinin web sayfalarının erişilebilirliği değerlendirildiğinde, standartları karşılamada önemli bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmaktadır. Özellikle yüksek hata oranlarına sahip

üniversitelerin web sayfalarının kullanıcı dostu hale getirilmesi için erişilebilirlik, anlaşılabilirlik ve işletilebilirlik alanlarında geliştirilmesi gereken yönler tespit edilmiştir.

BBY bölümlerinin web ana sayfaları, yapılan değerlendirmeler sonucunda Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu (WCAG) standartları açısından önemli eksiklikler barındırmaktadır. Sıklıkla karşılaşılan hatalar arasında boş veya alt öznitelikleri olmayan uzun açıklama gerektiren resimler ve giriş metni etiketlerinin işaretlenmemesi yer almaktadır. Web sitelerindeki olası öğelerin duyarlı tasarıma uygun olmaması, sayfaların yeniden boyutlandırılması sırasında bazı içeriklerin gizlenmesine yol açabilmekte ve bu durum, kullanıcıların içeriklere erişiminde zorluk yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca, web sayfalarında boş bağlantılarla ilgili sorunlar gözlemlenmektedir. Bu durum da kullanıcı deneyimini olumsuz etkilemekte ve site güvenilirliğini sorgulatmaktadır. Bunun yanı sıra, farklı konumlara işaret eden aynı metne sahip bağlantıların varlığı, kullanıcıların doğru bilgiye ulaşmalarını engelleyerek bilgi karmaşasına yol açmaktadır. Bu tür sorunlar, web sayfalarının işlevselliğini azaltmakta ve kullanıcı memnuniyetini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, WCAG erişilebilirlik kılavuzuna uygun olarak oluşturulmayan web siteleri içeriğinde ise çok sayıda uyarı bulunmaktadır. Uyarılar, problem ile aynı güce sahip olmamakla birlikte, bunların düzeltilmesi olası erişilebilirlik hatalarının azalmasını sağlayacaktır.

Kırık bağlantıların varlığı, BBY bölümlerinin web sitelerinin güvenilirliğini ve profesyonelliğini olumsuz etkilemektedir. Kırık bağlantılar, arama motorları tarafından düşük kaliteli içerik olarak algılanarak sıralama kayıplarına yol açabilir. Bu nedenle, tespit edilen kırık bağlantıların en kısa sürede düzeltilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kırık bağlantıların doğru sayfalara yönlendirilmesi veya tamamen kaldırılması ve düzenli tarama süreçlerinin oluşturulması gibi adımlar atılmalıdır.

Genel SEO optimizasyonu çalışmalarının da ihmal edilmemesi önem taşımaktadır. Üniversitelerin BBY mobil web sayfalarını optimize etmek için hız ve kullanıcı deneyimi odaklı düzenlemeler yapmaları gereklidir. Teknik SEO uygulamaları, içerik genişliği ve yazı boyutu düzenlemeleri ile dokunulabilir öğelerin iyileştirilmesi önceliklendirilmelidir. Ayrıca, düzenli analizler ve performans ölçümleri yapılarak sürekli iyileştirme sağlanmalıdır.

Web kullanılabilirliği açısından sayfa performansı değerlendirildiğinde, birçok BBY bölümü web sayfasının gelişime açık olduğu görülmektedir. Özellikle büyük sayfa boyutları ve uzun yükleme süreleri, kullanıcı deneyimini olumsuz etkileyen faktörlerdir. Performans notları, sayfa yükleme süreleri ve sayfa boyutları üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak, Türkiye’deki BBY bölümlerinin web sayfalarının erişilebilirlik ve kullanılabilirlik düzeylerini artırmaya yönelik bir dizi öneri geliştirilmiştir. Öncelikle, web tasarımı ve geliştirme süreçlerine katılan personelin, W3C’nin Web Erişilebilirlik Kılavuzu (WCAG) çerçevesinde eğitim alması sağlanmalıdır. Bu eğitimler hem erişilebilirlik standartlarının anlaşılmasını kolaylaştıracak hem de uygulama aşamasında karşılaşılabilecek sorunların önüne geçecektir.

Erişilebilirlik değerlendirme araçlarının, örneğin TAW gibi düzenli olarak kullanımı, mevcut hataların tespit edilmesi ve düzeltme süreçlerinin sistematik bir şekilde yürütülmesi açısından kritik öneme sahiptir. Kullanıcı geri bildirim mekanizmalarının kurulması, web sayfalarının kullanıcı deneyimini artırmak amacıyla değerli veriler sağlayacak, bu sayede sayfaların tasarımında sürekli bir iyileştirme süreci oluşturulabilecektir. Ayrıca, kırık bağlantıların tespiti ve hızlı bir şekilde düzeltilmesi için periyodik tarama süreçlerinin oluşturulması, web sitelerinin güvenilirliğini artıracak ve arama motoru sıralamalarında olumlu bir etki yaratacaktır. Sayfa performansının iyileştirilmesi için görsellerin sıkıştırılması, gereksiz dosyaların kaldırılması ve sayfa yükleme sürelerinin optimize edilmesi gibi teknik iyileştirmeler gerçekleştirilmelidir. Erişilebilirlik ve kullanılabilirlik testlerinin belirli aralıklarla yapılması, sürekli bir gelişim sürecini destekleyecek ve bu süreç, BBY bölümlerinin web sayfalarının performansını artıracaktır. Son olarak, SEO optimizasyonu çalışmaları, erişilebilirlik ile entegre bir biçimde yürütülmeli, böylece arama motorları tarafından erişilebilir içeriklerin daha üst sıralarda yer alması sağlanarak kullanıcı deneyimi artırılmalıdır.

BBY bölümlerine ait web sayfalarının altbilgileri (footer) incelendiğinde dikkat çeken bir husus ise bu sayfaların büyük çoğunluğunun Bilgi İşlem Daire Başkanlıkları tarafından hazırlanmış olmasıdır. Ancak bazı BBY bölümüne ait web sayfalarının ilgili fakülte ya da bölüm çalışanları tarafından yönetildiği görülmektedir. Bu durum, genellikle web sorumluları şeklinde belirtilerek ifade edilmektedir. Web sayfalarının yönetim ve içerik oluşturma süreçlerinde farklı yaklaşımlar olduğunu göstermektedir. Erişilebilirlik ve kullanılabilirlik düzeylerini artırmak için genellikle profesyonel bir

destek alınması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda web sayfalarının erişilebilirliğini artırmak için konu uzmanlarıyla iş birliği yapılmalı ve üniversitelerin bilgi işlem ekipleri WCAG standartları konusunda düzenli eğitimler almalıdır. BBY bölümleri, web erişilebilirliği konusunda kurumsal bir politika benimsemeli, bu politikaları düzenli raporlamalar ve şeffaf uygulamalarla desteklemelidir. Üniversitelerde erişilebilirlik kültürü oluşturulması için bilgi paylaşımı, farkındalık etkinlikleri ve ödüllendirme mekanizmaları devreye alınmalı, erişilebilirlik ağları oluşturulmalıdır.

Bu önerilerin hayata geçirilmesi, BBY bölümlerinin web sayfalarının erişilebilirlik ve kullanılabilirlik düzeylerini önemli ölçüde iyileştirecek, dolayısıyla hem kullanıcı memnuniyetini artıracak hem de akademik bilginin daha geniş kitlelere ulaşabilirliğini olumlu yönde etkileyecektir. Bu yaklaşımlar, erişilebilirliği yalnızca bir teknik gereklilik değil üniversite kültürünün ayrılmaz bir parçası haline getirecektir.

KAYNAKÇA

- Aizpurua, A., Harper, S., ve Vigo, M. (2016). Exploring the relationship between web accessibility and user experience. *International Journal of Human-Computer Studies*, 91, 13-23. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2016.03.008>
- Alim, S. (2021). Web accessibility of the top research-intensive universities in the UK. *Sage Open*, 11(4), 21582440211056614. <https://doi.org/10.1177/21582440211056614>
- Al-Sakran, H. O., ve Alsudairi, M. A. (2021). Usability and accessibility assessment of saudi arabia mobile e-government websites. *IEEE Access*, 9, 48254-48275. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3068917>
- Acosta-Vargas, P., Lujan-Mora, S., ve Salvador-Ullauri, L. (2016). Evaluation of the web accessibility of higher-education websites. In 2016 15th International Conference on Information Technology Based Higher Education and Training (ITHET). <https://doi.org/10.1109/ithet.2016.7760703>
- Bajracharya, D., ve Bajracharya, Y. (2020). Comparison between government and non-government websites of nepal on backlinks and broken links. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*, 5(2), 98-104. <https://doi.org/10.33564/IJEAST.2020.v05i02.014>
- Berners-Lee, T. J. (1992). The world-wide web. *Computer Networks and ISDN Systems*, 25(4), 454-459. [https://doi.org/10.1016/0169-7552\(92\)90039-S](https://doi.org/10.1016/0169-7552(92)90039-S)
- Budak, V. Ö., Erol, Ç. S. ve Gezer, M. (2017). Kurumsal bir mobil web sitesinin kullanılabilirliğinin geliştirilmesi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 7(3), 15-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejovoc/issue/36667/343096>
- Davis, S. (2023). Creating a curriculum for the erl core competencies. *NASIG Proceedings*, 37(0). doi:10.3998/nasig.4311
- Delen, E., ve Abdüsselam, M. S. (2015). Eğitim Fakültesi Web Sitelerinin İşlevselliklerinin İncelenmesi: Sorunlar ve Öneriler. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 158. <https://doi.org/10.19126/suje.60572>
- Digital 2024. (2024). *July Global Statshot Report*. Meltwater. https://meltwater.cdn.prismic.io/meltwater/ZqmbAx5LeNNTxob6_Digital2024JulyGlobalStats_hotReport.pdf
- Fırat , M., ve Özdamar Keskin, N. (2018). İnternet teknolojileri. İçinde *Dijital okur yazarlık* (ss. 3-27). Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- GTmetrix. (2020). *Everything you need to know about gtmatrix reports*. <https://gtmetrix.com/blog/everything-you-need-to-know-about-the-new-gtmatrix-report-powered-by-lighthouse/>
- Hauben, M., ve Hauben, R. (1997). *Netizens: On the history and impact of usenet and the internet*. IEEE Computer Society Press .
- İsmail, A. ve Kuppusamy, K. S. (2016). Accessibility analysis of North Eastern India Region websites for persons with disabilities. *2016 International Conference on Accessibility to Digital World (ICADW)*, 145-148. <https://doi.org/10.1109/ICADW.2016.7942530>
- İsmailova, R. ve İnal, Y. (2017). Accessibility evaluation of top university websites: A comparative study of Kyrgyzstan, Azerbaijan, Kazakhstan and Turkey. *Universal Access in the Information Society*, 17(2), 437-445. doi:10.1007/s10209-017-0541-0
- Kurt, S. (2017). Accessibility of Turkish university Web sites. *Universal Access in the Information Society*, 16(2), 505-515. <https://doi.org/10.1007/s10209-016-0468-x>
- Lighthouse (2024). *Lighthouse performance score*. Chrome for Developers. <https://developer.chrome.com/docs/lighthouse/performance/performance-scoring?hl=tr>

- Macakoğlu, Ő. S., Peker, S., Medeni, İ. T., Medeni, T. D. (2022). Türk Üniversitelerinin Aday Öğrenci Web Sayfalarının Erişilebilirlik, Kullanılabilirlik ve Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 15(3), 261-274. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.1066330>
- Mizanali, S. ve Şerefoğlu Henkoğlu, H. (2023). Türkiye'deki üniversite web sitelerinin erişilebilirliği: Web içeriği erişilebilirlik kılavuzu kapsamında bir değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 65-75. doi:10.47542/sauied.1247427
- Murugesan, S., Deshpande, Y., Hansen, S. ve Ginige, A. (2001). Web engineering: A new discipline for development of web-based systems. İçinde S. Murugesan & Y. Deshpande (Ed.), *Web Engineering* (C. 2016, ss. 3-13). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/3-540-45144-7_2
- Schimmel, K., Motley, D., Marco, G. ve Eschenfelder, M. (2010). The importance of university web pages in selecting a higher education institution. *Research in Higher Education Journal*, 9(1), 1–16. <https://www.aabri.com/manuscripts/10560.pdf>
- TAW. (2024). *What is TAW?* <https://www.tawdis.net/?lang=en#novedades>
- W3C. (2023a). *Understanding SC 1.3: Adaptable*. WCAG 2.1 Understanding Docs. <https://www.w3.org/WAI/WCAG21/Understanding/adaptable>
- W3C. (2023b). *Introduction to Understanding WCAG*. WCAG 2.1 Understanding Docs. <https://www.w3.org/WAI/WCAG21/Understanding/intro>
- We Are Social ve Hootsuite. (2024). Digital 2024: Turkey. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey>
- Yalçın, N. ve Kılıç, A. (2016). Ankara'daki özel üniversite web sitelerinin arama motoru optimizasyonları açısından karşılaştırılmaları. *AJIT-e Online Academic Journal of Information Technology*, 7(23), 55-66. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2016.2.005.x>
- Yüksek Öğretim Kurumu [YÖK]. (2024). *Bilgi ve Belge Yönetimi programı bulunan tüm üniversiteler*. Yükseköğretim Kurumları Atlası. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10021>

Osmanlı Mezar Taşlarında Hâfız-ı Kütübler: Kütüphanecilik Tarihine Dair Bir İnceleme

Librarians (Hâfız-ı Kütüb) in Ottoman Gravestones: A Review on the History of Librarianship

Burak DELİBAŞ *

ÖZET

Mezar taşları, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin mirasını, kültürel ve sosyal izlerini yansıtan önemli bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedir. Osmanlı mezar taşları ve mezarlıkları, manevi yönleri bir yana, farklı disiplinler açısından incelenmeye, kayda alınmaya ve araştırılmaya değer kadar önemlidir. Osmanlı mezar taşları kültür envanterlerinin bir parçası, sanat tarihinin inceleme alanı ve aynı zamanda bölgesel hakimiyetin önemli kanıtlarıdır. Ancak, bu eşsiz eserler vandallık, zamana bağlı yıpranma ve insan ihmalinin etkisiyle hızla zarar görmektedir. Osmanlı mezar taşlarının korunması, kayıt altına alınması ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada, bölge/yer sınırlaması yapılmadan ve literatürden yola çıkarak Osmanlı mezar taşlarında hâfız-ı kütüblerin izleri sürülmüş ve otuz dört hâfız-ı kütübün mezar taşı tespit edilmiştir. Bu durum mezar taşlarından hâfız-ı kütüblere ve Osmanlı dönemi kütüphanelerine ilişkin bilgilerin de öğrenilebileceğini ve mezar taşlarının kütüphane tarihi için yeni bir yardımcı kaynak olarak kullanılabilirliğini kanıtlamaktadır. Mezar taşlarına kütüphanecilik tarihi açısından bakıldığında, hâfız-ı kütüblerin tespiti, tescillenmesi, görev yerlerinin ve kurumlarının belirlenmesi, tarihsel dönem içerisinde kütüphaneci kavramının incelenmesi, vakfiye şartları ile kıyaslanması ve toplumsal statüdeki yerinin incelenmesi açısından önemli bilgileri bizlerle paylaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphaneci (hâfız-ı kütüb), Mezar Taşı, Osmanlı Kütüphanecileri

ABSTRACT

Gravestones are considered important sources of information reflecting the heritage, cultural and social traces of various civilizations throughout history. Apart from their spiritual aspects, Ottoman gravestones and cemeteries are essential enough to be studied, recorded, and researched in different disciplines. Ottoman gravestones are a part of cultural inventories, a field of study in art history, and essential evidence of territorial dominance. However, these unique artefacts rapidly deteriorate due to vandalism, time-related wear and tear, and human neglect. It is important that Ottoman gravestones are preserved, recorded, and passed on to future generations. In this study, without limiting the region/location and based on the literature, the traces of librarians on Ottoman gravestones were traced and the tombstones of thirty-four librarians were identified. This proves that information about the librarians and the libraries of the Ottoman period can be learned from gravestones and that gravestones can be used as a new auxiliary source for library history. From the perspective of the history of librarianship, the tombstones share essential information in terms of identifying, registering, and determining the place of duty and institutions of librarians, examining the concept of librarian in the historical period, comparing it with the conditions of the endowment deeds and examining its place in social status.

Keywords: Librarian (hâfız-ı kütüb), Gravestone, Ottoman Librarians

*Daire Başkanı, İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, burak.delibas@istun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1338-4042>

GİRİŞ

Mezar taşları birçok kıymetli kültürel mirası barındırmaktadır. Osmanlı mezar taşları ve mezarlıkları da birer kültürel arşiv olmanın yanı sıra, mimari sanat eserleri olarak ve bölgesel hakimiyetin kanıtı olması açısından da değerlidir. Ne yazık ki mezar taşı kitabeleri tahribata (vandallığa) uğramakta ve bu durumun büyük oranda önüne geçilememektedir. Osmanlı Devleti'nde gömüler mezarlıklara, türbelere ve hazirelere yapılmıştır. Günümüzde genel mezarlıklar, gömüye açık olması sebebiyle Osmanlı dönemine ait mezar taşlarının en hızlı tahribata uğradığı yerler arasında görülmektedir. Zamanın ve doğanın getirdiği yıpranmaya karşı önlemlerin artırılması gerekirken, en büyük hasar, insanlar tarafından verilmektedir. Mezar taşlarının imar faaliyetleri adı altında kaldırılması, bilinçli tahribat, ticari öge olarak kaçırılması, yanlış restore edilmesi, okunmasını engelleyecek şekilde yerleştirilmesi/gömülmesi, bakımsızlık, taşınması ve taşınması durumunda gerekli bilgilendirmelerin yapılmaması en büyük yanlışlar arasındadır. Mezar taşlarının taşınması ve bölgenin/yerin isminin değiştirilmesi tüm araştırmacıların işini zorlaştırdığı gibi taşların bulunmasını da zorlaştırmaktadır. Mezar taşlarının korunması için bilinçli bakımların yapılması, kültürel miras envanter hazırlıklarının yapılması ve bir veri tabanı aracılığı ile metinlerin ve görsellerinin araştırmacılara sunulması önemli bir gerekliliktir. Konunun önemi açısından incelenen çalışmalarda bazı örnekleri paylaşmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu örnekler; kaybolan mezar taşları (Karakaş, 1996, s. 147; Mermutlu ve Öcalan, 2011, s. 451; Mermutlu ve Öcalan, 2012, s. 201; Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 15), imar faaliyetleri adı altında yok edilen mezarlıklar (Karakaş, 1996, s. 8; Mermutlu ve Öcalan, 2011, s. 8; Koyunlu, 1975, s. 27), mezar taşının yanlış yerleştirildiği veya onarıldığı örnekler (Mermutlu ve Öcalan, 2011, s. 297; Kutlu, 2005, ss. 50-51; Bayrakal, 2011, s. 54; Yurdakul, Arıkan ve Demiryürek, 2019, s. 41) ve insan tahribatı örnekleri (Gülersoy, 1975, s. 4; Amicis ve Akyavaş, 1993, s. 58; Bizbirlik ve Okumuş, 2017, s. 142; Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 230; Mermutlu ve Öcalan, 2012, s. 177, 185, 197, 278) olarak sıralanabilir.

Mezar taşlarının çok hızlı şekilde tahrip olmasından yola çıkarak, bu çalışmanın amacı, hâfız-ı kütüblerin mezar taşlarını derlemek, yeni bilgiler edinmek ve kayıt altına alarak kütüphane tarihine ilişkin farklı yaklaşımlar getirmektir. Tespit edilen mezar taşlarının analizlerinin yapılabilmesi için yalnızca Osmanlı Türkçesi veya Arapça dilinde olan hâfız-ı kütüb mezar taşları çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkçe olarak yazılmış mezar taşları hem dil hem de şekil itibarıyla değerlendirme kriterlerine uymayacağı için çalışma kapsamında dahil edilmemiştir. Literatürdeki mezar taşı çalışmalarında hâfız-ı kütüb üzerine yapılmış araştırmalara rastlanmamıştır. Sanat tarihi, tarih, ilahiyat, mimarlık gibi farklı alanlarda yapılmış mezar taşlarıyla ilgili çalışmalar incelenmiş, bu çalışmalarda yer alan hâfız-ı kütüb mezar taşları tespit edilerek bu araştırmaya dahil edilmiştir. Ayrıca, araştırmalarda belirtilen ancak fotoğrafı var olmayan hâfız-ı kütüb mezar taşları için Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi, Üsküdar Çiçekçi Cami (Küçük Selimiye Cami), Şeyh Hasib Efendi Rifâi

Dergâhı'nda (Saçlı Abdülkadir Efendi Cami) ve Eyüpsultan Bahâriye'de saha araştırması gerçekleştirilmiştir.

Hâfız-ı kütüb mezar taşı araştırmalarına devam ederken, yeni yayımlanan çalışmalar bazı konularda bu çalışmaya yol gösterici olmuştur. Bu çalışmada, araştırma kolaylığı sağlanması amacıyla tespit edilen çalışmalardaki mezar taşı transkripsiyonlarına (çeviri yazı) doğrudan yer verilmiştir. Transkripsiyonların eksik kalması veya bulunmaması durumunda tamamlama veya düzenleme yapılmıştır. Mezar taşları her dönemde çeşitli tahribata uğramış ve uğramaya devam etmektedir. Bu sebeple, hâfız-ı kütüb mezar taşlarının tahrip edilmeden veya kaybolmadan önce kayıt altına alınması hedeflenmiştir. Çalışmada mezar taşı sıralaması ile fotoğraf sıralaması, bazı mezar taşlarında birden fazla fotoğraf olması veya mezar taşı fotoğrafının bulunmaması nedeniyle farklılık göstermektedir.

OSMANLI MEZAR TAŞLARI

Osmanlı'ya ait ilk mezar taşı örnekleri Bursa, Edirne ve İstanbul gibi başkentlik yapmış şehirlerde görülmektedir. Bu örnekler daha çok mihrabı andıran, tepe kısmına rumî motifler işlenmiş ve kûfi yazı ile yazılmıştır (Karaçağ, 1994; Mermutlu ve Öcalan, 2011; Mermutlu ve Öcalan, 2012; Öcalan ve Mermutlu, 2016ab; Berk, 2006a; Kazancıgil ve diğerleri, 2012). İmparatorluk sınırlarının büyümesi ve iskân politikasıyla beraber, hakimiyet altındaki tüm coğrafyada Osmanlı Devleti'ne ait mezar taşı örneklerinin görülmesi mümkündür.

Mezar taşları; edebi metinler, hat örnekleri, yazı şekilleri, taş işçiliği ve semboller/motifler açısından çok zengin sanat ve kültür varlıklarıdır. Mezar taşlarından dönemin siyasi, dini, toplumsal ve kültürel anlayışını, mevtânın adını ve hüviyetini¹, aile bilgileri, mesleğini, lakabını, cinsiyetini, ölüm sebebini², sosyal statüsünü, ekonomik durumunu, bağlı bulunduğu askeri birliği, esnaf odası, mezhebi/meşrebi veya tarikatı, yer/bölge isimlerini, yazı, rakam ve dilin uğradığı değişiklikleri³ anlamak ve tespit etmek mümkündür.

---

¹ Hikmet Turhan Dağlıoğlu tarafından dikkat çekilen tercüme-i hâle örnek olan Karacaahmet Mezarlığı'ndaki Abdullah Ramiz Paşa'ya ait mezar taşı ayrı bir öneme sahiptir (Dağlıoğlu 1962, s. 126). Abdullah Ramiz Paşa'ya ait mezar taşı günümüzde Üsküdar Çiçekçi Camii Haziresi'nde yer almaktadır (Haskan, 2001, s. 153). Ayrıntılı olmasa da benzer bir taş örneğini Ali Yardım'ın çalışmasında da görmek mümkündür (Yardım, 2002, ss. 200-201). Mezar taşlarında ölüm tarihi (tarih-i vefatı, tarih-i irtihali, sene-i vefatı) hariç, nadir olarak mevtânın doğum tarihi (tevellüdü, veladeti, sene-i mevlûdu) ve hicret tarihi görmek mümkündür. Ek olarak Hikmet Turhan Dağlıoğlu çalışması haricinde sadece bir örneğine rastladığım mevtânın kaç yıl yaşadığını belirten "müddet-i ömrü" ifadesini görmek de mümkündür (Öcalan ve Mermutlu, 2016b, s. 167).

² Mezar taşlarında tâûn, çiçek, verem gibi salgın hastalıkların yer aldığı görülmektedir (Dağlıoğlu, 1935, s. 1839). Bu hastalıklara ek olarak kanser, ciğer hastalığı ve derd-i hunnâk (kuşpalazı-boğaz hastalığı) gibi örneklerle de karşılaşmak mümkündür (Karaçağ, 1996, s. 79, 137; Yardım, 2002, s. 379). Ölüm sebeplerinin ve hastalıkların ayrıntılı örnekleri için Hans-Peter çalışmasında ayrıntılı açıklamalara yer vermiştir (Laqueur, 1997, ss. 98-100).

³ Dört (٤) rakamının değişim sürecine örnektir (Dağlıoğlu, 1935, s. 1843).

Mezar taşlarında sülüs, celî sülüs, tâlik, celî tâlik, nesih, imadî, şecerî, yesarî ve kûfi gibi yazı çeşitleri kullanılmıştır⁴ (Dağlıoğlu, 1962, s. 124; Derman, 1975, s. 36). Mezar taşı yazıları çok büyük oranda kabartma tekniği ile taşa işlenmiş ve “pah (oyulma)” işlemleri yapılarak derinlik kazandırılmıştır. Ancak oyma taş örnekleri nadir olmakla birlikte mevcuttur (Yardım, 2002, s. 291; Tepekaya, Bizbirlik ve Okumuş, 2016, s. 294, 412; Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 218). Yazılar genellikle tek satır olarak yazılmakta olup çoğunlukla cetvel çizgileriyle ayrılarak mermer, küfeki veya traverten taşına işlenmiştir (Derman, 1975, ss. 36-38). Örneğine çok fazla rastlanmasa da çift satır yazılı mezar taşları da bulunmaktadır (Tepekaya ve diğerleri, 2016, s. 404, 471, 556). Mezar taşı bir kişiye ait olmakla birlikte nadir durumlarda birden fazla kişiye ait bilgileri de içerebilmektedir (Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 33, 47, 49, 123). Bu durumdan farklı olarak aynı kişiye ait birden fazla mezar taşının hazırlandığı örnek de mevcuttur (İşli, 2011, ss. 268-283).

Mezarların Şekilleri ve Mezar Taşının Yapısı

Mezarlar; açık mezar, pehleli mezar ve lahit mezar olarak ayrılmaktadır. Açık mezarlar, baş ve ayak taşı toprağa tutturulmuş yapıdadır. Pehleli mezarlar, toprağın üstünde tek parça taş/mermer bulunarak, baş ve ayak taşının bu parçaya sabitlenmesiyle oluşmaktadır. Lahit mezarlar ise üstü açık veya kapalı olarak görülmektedir. Üstü açık olanlara “tekne lahit” kapalı olanlara ise “sanduka” denilmektedir (Çavuş, 2019, ss. 22-25). Mezar taşları, mezarın baş ve ayak kısımlarında yer alarak “şahide” adını alırlar. Baş kısmında yer alan taşlara “baş taşı” ayak kısmında yer alanlara “ayak taşı” adı verilmektedir (Sevim, 2007, s. 45).

Mezar taşı kitabelerinin ana unsurları; Başlık, Serlevha, Kimlik Tanımı, İsim, Fatih ve Tarih öğeleri olarak söylenebilir. Hans-Peter Laqueur “*Yakarış, Dua, Kimlik, Dua İsteme, Tarih*”, Süleyman Berk “*Başlık ve Sembol, Serlevha, Kimlik, Duâ, Tarih*”, Fatih Çavuş “*Başlık, Serlevha, Kimlik, Dua, Fâtih, Tarih*”, Nidayi Sevim “*Başlık, Serlevha, Kimlik Tanımı, İsim, Dua Cümlesi, Tarih*”, Halit Çal ayrıntılandırarak “*Başlangıç İfadesi, Durum Bildirme, Sebep Bildirme, Tanrıdan İstek, Meslek, Aile-Baba Adı, Tanrıdan İstek (Dua), Ölenin Adı, İnsanlardan İstek, Tarih*” şeklinde sıralamaktadır (Laqueur, 1997, ss. 80-81; Berk, 2016a, s. 29; Çavuş, 2019, s. 33; Sevim, 2007, s. 59; Çal, 2000, s. 214). Mezar taşlarının tamamında bütün bölümler her zaman yer almamaktadır. Zamana ve bölgeye bağlı olarak ana unsurlar iç içe geçmiş, sırası değiştirilmiş veya yazılmamıştır. Hans-Peter bu konuya ilişkin özellikle tarih kısmına dikkat çekmektedir. Batı Anadolu ve özellikle Ege sahil bölgelerinde tarihin en üst kısımda yer aldığı örneklere işaret etmiştir. Aynı zamanda tarih verilmiş biçimlerini analiz ederek, gün/ay belirtilmesi ve tarih verilmiş biçimlerinde takvimleri incelemiştir (Laqueur, 1997, ss. 94-95). İncelenen çalışmalarda ise tarih bilgisinin taşın en üst kısmında ya da serlevhadan sonra yer aldığı

---

⁴ Uğur Derman mezar taşı kitabelerinin çoğunlukla celî sülüs ve celî ta’lik şekilleriyle yazıldığını ifade etmektedir. Celî yazının ancak XVIII. asrı sonlarına doğru en mükemmel seviyeye ulaştığını ve bu gelişmenin celî sülüs’de Mustafa Râkım, celî ta’lik’de Yesârî Es’ad efendilerle başladığını söylemektedir.

bazı örnekler Manisa, Alanya ve Bursa'da tespit edilmiştir (Tepekaya ve diğerleri, 2016, s. 101, 214, 248, 389; Bizbirlik ve Okumuş, 2017, s. 17, 28, 47, 51, 55; Yardım, 2002, s. 210, 254, 298; Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 187). Osmanlı mezar taşlarında tarihler genellikle hicrî takvime göre yazılmıştır. Hicrî takvime ek olarak rumî ve miladî tarih örnekleri de mevcuttur. Taşlarda sadece hicrî, sadece rumî ve Cumhuriyetin ilanından sonraki Osmanlı Türkçesi ile yazılmış mezar taşlarında sadece miladî örnekleri görmek de mümkündür. Birden fazla tarih verildiği örneklerde hicrî ve rumî bir arada görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilanından sonraki Osmanlı Türkçesi ile yazılmış mezar taşlarında hicrî ve miladî örnekleri de bir arada görmek mümkündür. Bunlara ek olarak bazı mezar taşlarında hattât ismi/imzası veya taş ustasının ismi de yer almaktadır⁵. Uğur Derman, kitabelere imza koyma adetinin XVIII. asır sonlarında Yesârî Es'ad Efendi ile başladığını ve bu imzalı mezar taşının Üsküdar Yeni Valide Camii hazîresinde olduğunu belirtmektedir (Derman, 1975, s. 41).

Mezar taşlarına ait başlıklar incelendiğinde; erkek mezar taşlarında kavuk, fes ve tarikat taçları kullanılmaktadır. Bu başlıklar sayesinde mevtânın görevini, mesleğini veya bağlı bulunduğu tarikatı öğrenmek mümkündür. Hans-Peter Laqueur, Emine Güzel ve Mustafa Genç, çalışmalarında erkek mezar taşlarındaki başlıkları/serpuşları literatürdeki çalışmalar kapsamında inceleyerek sarık biçimli başlıkları kategorize etmiş, kavukları ve fesleri ayrıntılı örnekleriyle açıklamıştır (Laqueur, 1997, ss. 138-160; Güzel, 2019, ss. 43-240; Genç, 2022, ss. 157-167). Yeniçeri mezar taşlarına ve başlıklarına ilişkin daha ayrıntılı açıklamaları H. Necdet İşli ve Mehmet Kökrek'in çalışmalarından öğrenmemiz mümkündür (İşli ve Kökrek, 2017, ss. 67-154; Kökrek, 2019). Genel başlık türlerini;

- **Kavuklar:** Kallavî, mücevveze, kâtibi, örfî, nezkep ve yeniçeri (börk, dardağan, serdengeçti, kuka ve kalafat)
- **Fesler:** Mahmudî (*II. Mahmud*), Azizî (*Sultan Abdülaziz*), Hamidî (*Sultan II. Abdülhamid*)
- **Tarikat Taçları:** Mevlevî, Kâdirî, Nakşî, Bektaşî, Melâmi, Sünbülüye, Halvetî, Mısırî, Sa'dî, Celvetî, Rufaî, Uşşakî, Halidî, Bayramî ve Şazelî gibi tarikatlara özgü sikkeler şeklinde ayırmak mümkündür.

Kadın mezar taşlarında kavuk ya da sarık yerine çoğunlukla hotoz (sade, kademeli, bitkisel) denilen başlık kullanılmaktadır (Sevim, 2007, s. 50). Kadın başlıkları çiçek, meyve, kolye veya bitki gibi çeşitli motiflerle erkek mezar taşlarına nazaran daha zarif stilize edilmiş ve süslenmiştir. Bazı örneklerde boyun kısmı bulunmakta ve gerdanlık/kolye gibi süslemeler de yer almaktadır (Laqueur, 1997, s. 159; Yücedağ, 2017, s. 47).

---

⁵ Osmanlı dönemi Bursa mezar taşlarından örnekler; "Ketebehü Şeyh Sırrî, Nemmekahü el-fakir Zeki Dedi, Ketebehü Nazım, Harrerehu Zeki Dede, Harrerehü Mehmed Raşid ve Ketebehü'l-fakir es-Seyyid Ali Sırrî" (Mermutlu ve Öcalan, 2012, s. 226, 249, 255, 290, 371, 411), İstanbul mezar taşlarından örnekler ve hattât imzalarına ait görseller için bakınız. (Dere, 2011, s. 113; Özcan, 2007, ss. 76-77).

HÂFIZ-I KÜTÜB VE HÂFIZ-I KÜTÜB MEZAR TAŞLARI

Hâfız-ı kütüb, Osmanlı vakıf kütüphanelerinde kitapları korumak/muhafaza etmekle görevlendirilen kişilerdir. Vakıf kütüphanelerinin vakfiyelerinde veya muhasebe defteri/raporlarında yaygın olmamakla birlikte “emîn-i kütüb, hâzin, hâzin-i kütüb, kâtib-i kütüb, kitabdâr, kütüphaneci, kitapçı ve hâfız-ı kütüb-i hâssa” olarak da adlandırıldığı bilinmektedir (Erünsal, 1997, s. 94; Erünsal, 2020, ss. 420-421). Kitapları koruma/muhafaza etmenin dışında vâkıflar tarafından nadir olarak yapılması istenen diğer görevlerini; talep edenlere ödünç verme, ödünç verilenleri deftere kaydetme, ödünç verilmediği durumlarda dışarıya çıkartılmasını engelleme, tozlarının alınması, sayımlarının yapılması, düzenlenmesi/dizilmesi, eskiyen/yıpranan kitapların mütevelliyeye bildirilmesi, rehin makbuzlarının saklanması, kütüphane kapısının vâkıf mühürüyle mühürlenmesi, namaz kıldırması, müezzinlik yapması, kandil yakması, okuyucuya karşı güzel davranması, kütüphanede ders okutması ve okuyucuların takip edilmesi şeklinde saymak mümkündür (Erünsal, 2020, ss. 420-421).

Hâfız-ı kütüb olarak görevlendirilecek kişilerde dönemlere bağlı olarak farklı vasıflar aranmıştır. Çoğunlukla mü'min, emîn, müstakîm, güvenilir, ilim ve işinin ehli olması, âlim olması ve kabiliyetli kimselerin olması istenmiştir. Nadir örneklerde ise; II. Selim, aradığı vasıflara yazı sanatında mahir

kâtip ve san'at-ı nakışta usta nakkaş olmasını, Yusuf Ağa ise geçmişi hakkında bilgi sâhibi olmasını şart koşturmuştur (Erünsal, 2020, ss. 432-444). Bu kişiler yaygın usule göre vâkıf tarafından vakfiyesinde nitelikleri belirtilerek mütevellinin seçimine bırakılmıştır. Fakat bazı durumlarda vâkıf, hâfız-ı kütübü kendi seçmekte veya neslinden geleceklerin ya da belirli bir görevi -mütevelli, müderris, dersiâm, imam, müezzin, şeyh, kâtip gibi- yapanların bu göreve(de) getirileceğini/getirilebileceğini vakfiyesinde belirtmektedir. Erünsal, hâfız-ı kütüblere ilişkin aranan vasıfları, seçim ve tayin şartlarını, görevlerini ve azil sebeplerini, ücretlerini, sayılarını ve görev devirleri gibi farklı örnekleri birincil kaynaklar çerçevesinde incelemiş ve literatüre bu bilgileri ayrıntılarıyla kazandırmıştır (Erünsal, 2020, s. 420-459). Ekrem Tak, hâfız-ı kütüblük mesleğinin gelişimini, Mine Bilgili, hâfız-ı kütüblerin maaşlarını, parasal değerleri ve alım güçlerini, Ayşe Buluş ve Burak Delibaş ise İstanbul Şer'iyye Sicilleri vakfiyelerine dayanarak hâfız-ı kütüblerin sayılarını, ek/asil görevlerini, maaşlarını/maaş tahsis şekillerini ve tayinlerini kıyaslamalı olarak incelenmiştir (Tak, 2020; Bilgili, 2016; Buluş, 2019, ss. 47-54; Delibaş, 2019, ss. 34-39).

Hâfız-ı Kütüb Mezar Taşları

1. Abdülmecid Han Kütüphanesinin Hâfız-ı Kütübü Evveli Şumnulu Süleyman Efendi

Kimlik	Süleyman Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	19 Safer 1261/27 Şubat 1845	
Görev Yeri	Abdülmecid Han Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	8	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Fatih, Zeynep Sultan Cami Haziresi	

Mezar Taşı Metni

Yâ Hayyu Yâ Kayyâm
Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Gazi Sultân
Abdülmecid Han Hazretleri'nin Kütübhâne-i
Celîlesi Hâfız-ı kütüb-i evveli
Merhûm el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihî'l-Ğafur
Şumnulu Süleyman Efendi'nin rûh-ı
Şerifi için el-Fatiha
Sene 1261 fî 19 S (22 Şubat 1845)
(Güvelioğlu, 2008, s. 103)

Fotoğraf 1:
(Güvelioğlu, 2008, s. 103)

Sultan Abdülmecid'in, Darülfünun içerisinde II. Mahmud'un kurmayı planladığı (Mecidiyye) kütüphaneyi kurduğu bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 334-335). Ancak Darülfünun'da ilk derslerin 1862'de başlanması ve 1865'te binanın tamamlandığı düşünülecek olursa, hâfız-ı kütüb Şumnulu Süleyman Efendi'nin burada görevli olmadığı anlaşılmaktadır (Çavdar, 1995, s. 37).

2. Amca-zâde Hüseyin Paşa Medresesi Hâfız-1 Kütübü

Kimlik	-	Mezar Taşı Görsele
Tarih	-	
Görev Yeri	Amca-zâde Hüseyin Paşa Medresesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	-	
Satır Sayısı	-	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı, 8. Ada	

Mezar Taşı Metni

Amûca Hüseyin Paşâ
Medresesinde Hâfız-1
Kütüb nâzır-1 sebîl
Merhûm ve mağfûrun iç
...(Toprağa gömülü)..⁶

Fotoğraf 2⁶:

Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın 1112/1700 tarihli vakfiyesi ile Saraçhane'de külliye içinde müstakil bir kütüphane kurduğu bilinmektedir. Vakfiyeye göre kütüphanede üç hâfız-1 kütüb, bir kâtib-i kütüb ve bir mücellit görev yapmaktadır (Erünsal, 1991, s. 10). Erünsal'ın bir ruus kaydından aktardığı bilgiye göre bu kütüphanedeki mücellit günlük sekiz akçe ücret almaktadır (Erünsal, 2020, s. 210). Mezar taşı metninden hareketle Amca-zâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi'nde görevli bir hâfız-1 kütübün varlığı tespit edilmektedir.

⁶ Mezar taşı metnini ve fotoğrafını 3 Haziran 2024 tarihinde benimle paylaşan Mehmet Genç'e teşekkür ederim.

3. Âtîf Efendi Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü el-Hâc Hüseyin Efendi

Kimlik	el-Hâc Hüseyin Efendi	Mezar Taşı Görself
Tarih	1197/1782-83	
Görev Yeri	Âtîf Efendi Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî sülüs	
İşleniş Tekniğı	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Kâtibî	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğı Yer	İstanbul, Fatih - Şeyh Vefa Cami Haziresi	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî

Âtîf Efendinin

kitabhânesinde

hâfızu'l-kütüb merhûm

ve mağfûr el-Hâc Hüseyin

Efendi rûhiyçün

el-Fâtiha 1197⁸

(Sürün, 2006, s. 203, 309; Özel-İmanov ve Uğur, 2011a, s. 390)

Fotoğraf 3⁷:

Fotoğraf 4:
(Özel-İmanov ve Uğur, 2011a, s. 390)

Defterdar Âtîf Efendi'nin İstanbul Vefa'da kurduğu kütüphaneye 1741 tarihinde düzenlenen vakfiyesi ile üç hâfız-ı kütüb tayin ettiği bilinmektedir (Erünsal, 2020, ss. 252-253). Âtîf Efendi, birinci hâfız-ı kütübün kütüphane içerisinde namaz kıldırmasını, ikinci hâfız-ı kütübün müezzinlik yapmasını ve üçüncü hâfız-ı kütübün de kandilleri yakmasını şart koşturmuştur (Erünsal, 2020, s. 437). El-Hâc Hüseyin Efendi'nin mezar taşından Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

⁷ Bu fotoğrafa "DAI R 18339" referans numarası ile Alman Arkeoloji Enstitüsü - Deutsche Archäologische Institut (DAI) Arachne veri tabanından erişilmiştir. 11 Nisan 2020 tarihinde <http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilderbestand/216916> adresinden erişildi. Ancak bu platform güncellenmiş ve Arachne 4 olarak yayınlanmıştır. Bu mezar taşı Arachne 4 içerisinde 364969 (Bestand-D-DAI-IST-R18339) referans numarası ile yer almaktadır. 15 Mayıs 2024 tarihinde <https://arachne.dainst.org/entity/364969> adresinden erişildi.

⁸ Bu mezar taşından ilk olarak Hans-Peter Laqueur çalışması vesilesiyle haberdar olunmuştur. Çalışmada 1167/1753-54 şeklinde verilmektedir (Laqueur, 1997, s. 241).

4. Âtîf Efendi Kütüphanesi Baş Hâfız-ı Kütübü el-Hâc Muhammed Efendi

Kimlik	el-Hâc Muhammed Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	15 Receb 1235/28 Nisan 1820	
Görev Yeri	Âtîf Efendi Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Katibi / Nezkeb?	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı, 9. Ada	

Mezar Taşı Metni

Âtîf Efendi
merhûmun kütübhânesinde
baş hâfız-ı kütüb
olan merhûm ve mağfûrun-leh
el-Hâc Muhammed Efendi'nin
rûhiyçün el-Fâtiha
fi 15 Receb, sene 1235
(Çoktan, 1996, s. 230)

Fotoğraf 5:
(Çoktan, 1996, s. 230)

Fotoğraf 6:

Defterdar Âtîf Efendi'nin İstanbul Vefa'da kurduğu kütüphaneye 1741 tarihinde düzenlenen vakfiyesi ile üç hâfız-ı kütüb tayin ettiği bilinmektedir (Erünsal, 2020, ss. 252-253). Âtîf Efendi, birinci hâfız-ı kütübün kütüphane içerisinde namaz kıldırmasını, ikinci hâfız-ı kütübün müezzinlik yapmasını ve üçüncü hâfız-ı kütübün de kandilleri yakmasını şart koşmuştur (Erünsal, 2020, s. 437). El-Hâc Muhammed Efendi'nin mezar taşından Âtîf Efendi Kütüphanesi'nin birinci hâfız-ı kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

⁹ Mezar taşı fotoğrafını 3 Haziran 2024 tarihinde benimle paylaşan Mehmet Genç'e teşekkür ederim.

5. Âtîf Efendi Kütüphanesi Hâfız-1 Kütübü es-Seyyid Hasan Şükrü Efendi

Kimlik	es-Seyyid Hasan Şükrü Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1 Muharrem 1253/7 Nisan 1837	
Görev Yeri	Âtîf Efendi Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	8	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul - Molla Gürani Camii Yanındaki Hazire	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Bâkî

Fenâdan bekâya eyledi rihlet

Ede kabrini Hak ravza-i cennet

Şeyh Vefâ kurbunda Âtîf Efendi

kütübhânesi hâfız-1 kütüblerinden

es-Seyyid Hasan Şükrü Efendi

rûhiyçün el-Fâtiha

Sene 1253 fî gurre M.

(Özel-İmanov ve Uğur, 2011b, s. 71)

Fotoğraf 7:
(Özel-İmanov ve Uğur, 2011b, s. 71)

Defterdar Âtîf Efendi'nin İstanbul Vefa'da kurduğu kütüphaneye 1741 tarihinde düzenlenen vakfiyesi ile üç hâfız-1 kütüb tayin ettiği bilinmektedir (Erünsal, 2020, ss. 252-253). Âtîf Efendi, birinci hâfız-1 kütübün kütüphane içerisinde namaz kıldırmasını, ikinci hâfız-1 kütübün müezzinlik yapmasını ve üçüncü hâfız-1 kütübün de kandilleri yakmasını şart koşturmuştur (Erünsal, 2020, s. 437). Es-Seyyid Hasan Şükrü Efendi'nin mezar taşından Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde hâfız-1 kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

6. Ayasofya-1 Kebîr Kütüphanesi Hâfız-1 Kütübü el-Hâc Süleyman Efendi

Kimlik	el-Hâc Süleyman Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1231/1815-16	
Görev Yeri	Ayasofya-1 Kebîr Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Üstüvanî	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Zeytinburnu - Maltepe Mezarlığı	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
 Merhûm ve mağfûru'n-leh
 El-Hâc Süleyman Efendi
 Hâfız-1 kütüb-i Ayasofya-1
 Kebîr aleyhi rahmeti'l-Kadîr
 Rûhuna Fâtiha
 sene 1231
 (Berk, 2006b, s. 471; Berk, 2016b, s. 1436)

Fotoğraf 8:
 (Berk, 2016b, s. 1436)

Cihan Bey, Hoca Sa'deddin Efendi, Ayasofya Cuma Vâizi Şeyh Ali Efendi b. Sâlih el-Esirî, Rabia Hatun, I. Mahmud ve Defterdâr-ı Sâbık Sadullah Efendi ve Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin Ağa'nın İstanbul Ayasofya Câmî'nde kütüphane kurdukları/kitap vakfettikleri bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 171, 187, 212, 245, 248, 261). Defterdâr-ı Sâbık Sadullah Efendi, Ayasofya Câmî'nde bir dolaba vakfettiği kitaplar için iki hâfız-1 kütüb tayin etmiştir (Erünsal, 2020, s. 161).

I. Mahmud, 1740 yılında kurduğu kütüphanenin ilk vakfiyesinde dört hâfız-1 kütüb görevlendirmiş ve daha sonra bu sayıyı altıya çıkartmıştır. Sultan III. Mustafa devrinde düzenlenen 1758-59 tarihli vakfiye ile bu hâfız-1 kütüblerin ücretlerine zam yapılmıştır (Erünsal, 2020, s.251; Öztürk, 2009, s. 158). Said Öztürk'ün çalışmasında 1835 yılında Ayasofya Kütüphanesi'nde maaş alan görevliler paylaşılmıştır. Birinci hâfız-1 kütübün adı Süleyman Efendi olarak geçmektedir (Öztürk, 2009, s. 159). Ancak mezar taşı metnine göre el-Hâc Süleyman Efendi'nin vefat tarihi 1835'ten öncedir. Erünsal'ın 1786 tarihli bir belgeden paylaştığı bilgiye göre I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi'nde Süleyman Efendi adında bir hâfız-1 kütüb yer almaktadır. Bu bilgi, el-Hâc Süleyman Efendi'nin I. Mahmud'un kütüphanesinde görev yapmış olma ihtimalini güçlendirmektedir (Erünsal, 2020, s. 416).

7. Ayasofya-1 Kebîr Kütüphanesi Hâfız-1 Kütübü Musa Efendi

Kimlik	Musa Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	28 Cemaziyelevvel 1247/4 Kasım 1831	
Görev Yeri	Ayasofya-1 Kebîr Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	8	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı, 6-7. Ada	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Bâkî

Ayasofya-i Kebîr Kütübhânesi

Hâfız-1 kütübü eşrâf-ı

kudât-ı kirâmdan merhûm

ve mağfûrun-leh Musâ

Efendi rûhiyçün

el-Fâtiha

fi 28 Cemâziye'l-evvel sene 1247¹⁰

Fotoğraf 9¹⁰:

Cihan Bey, Hoca Sa'deddin Efendi, Ayasofya Cuma Vâizi Şeyh Ali Efendi b. Sâlih el-Esîrî, Rabia Hatun, I. Mahmud ve Defterdâr-ı Sâbık Sadullah Efendi ve Sadrazam Kethüdası Mehmed Emin Ağa'nın İstanbul Ayasofya Câmî'nde kütüphane kurdukları/kitap vakfettikleri bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 171, 187, 212, 245, 248, 261). Defterdâr-ı Sâbık Sadullah Efendi, Ayasofya Câmî'nde bir dolaba vakfettiği kitaplar için iki hâfız-1 kütüb tayin etmiştir (Erünsal, 2020, s. 161). I. Mahmud, 1740 yılında kurduğu kütüphanenin ilk vakfiyesinde dört hâfız-1 kütüb görevlendirmiş ve daha sonra bu sayıyı altıya çıkartmıştır. Sultan III. Mustafa devrinde düzenlenen 1758-509 tarihli vakfiye ile bu hâfız-1 kütüblerin ücretlerine zam yapılmıştır (Erünsal, 2020, s.251; Öztürk, 2009, s. 158). Musa Efendi'nin mezar taşından Ayasofya-1 Kebîr Kütüphanesi'nde hâfız-1 kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ Mezar taşı metnini ve fotoğrafını 3 Haziran 2024 tarihinde benimle paylaşan Mehmet Genç'e teşekkür ederim. Mehmet Nermi Haskan bu mezar taşının Karacaahmet Mezarlığı 7. Ada G Bölümü'nde olduğunu söylemektedir (Haskan, 2001, s. 782).

8. Hâfız-ı Kütüb Hacı Muhammed Efendi

Kimlik	Hacı Muhammed Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	10 Ramazan 1264/10 Ağustos 1848	Tespit edilememiştir.
Görev Yeri	?	
Yazı Türü	?	
İşleniş Tekniği	?	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	?	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	16	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Trabzon - Küçük İmaret Mezarlığı, Batı Bölümü	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l- Bâkî

Semiy-i Fahr-i dü-âlem bu âlim-i âmil

Sadâ-yı vuslat-ı Hakk'ı bugün işitmiştir.

İki ziyaret-i hacc etdi oldu hem ser-i hatm

Çu nakşibend'e dahi intisâb etmiştir

.... Pertev-i envâr-ı zikr ile berrâk

.... gözü yaşı yuyup arıtmıştır

....u ders u riyâzetle âdet etmiş idi

.... ömrü bu zâtın da böyle bitmişidi

.... (Hâ)fız-ı kütüb olmuşidi.....

(Ne) hâtır incidüp ol cân ne cân acıtmıştır

(Bu) dur vefâtına Zühdi o fâzılın târih

İlahı Hacı Muhammed Efendi gitmiştir

Rızâen Lillâhi'l-Fâtiha.

Sene, 1264

Fî 10 N

(Yüksel, 2000, ss. 105-107)¹¹

Hacı Muhammed Efendi'nin mezar taşından hangi kütüphanede görev yaptığı tespit edilememektedir. Ancak mezar taşının Trabzon'da bulunması sebebiyle Trabzon'da kurulan kütüphaneler incelendiğinde, Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun adına Trabzon'da yaptırdığı külliyyede, Saraç-zâde Mustafa Efendi'nin 1176/1762'de Trabzon Orta Hisar Câmi'nin karşısındaki mescidinde ve Hazinedar-zâde Osman Paşa/ Hazinedar-zâde Abdullah Paşa'nın 1258-62/1842-46'da Trabzon'da birer kütüphane

¹¹ Bu çalışma mezar taşının Osmanlı Türkçesi metnini ve günümüz Türkçesine tercümesi de içermektedir. Ayrıca Hâfız-ı Kütüb Hacı Muhammed Efendi'nin Fâtıma Hâtun ve Zeyneb Hâtun adlı kızlarının mezar taşları da yer almaktadır. Kızlarına ait mezar taşlarında da Muhammed Efendi'nin hâfız-ı kütüb olduğuna işaret edilmektedir. "Hâfızü'l-kütüb el-Hâc Muhammed Efendi'nin kerimesi" (Yüksel, 2000, ss. 103-104). Zeyneb Hâtun'a ait mezar taşı görseli ve metni için ayrıca bkz. (Eren, 2020, ss. 345-363).

kurdukları bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 164, 282, 353). Gümüşhanevî eş-Şeyh el-Hâc Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin Trabzon vilayeti dahilindeki Rize ve Of kazalarında da kütüphane kurduğu/kitap vakfettiği bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 361; Delibaş, 2019, ss. 370-371, 398-399). Hâfız-ı kütüb Hacı Muhammed Efendi'nin bu kütüphanelerin herhangi birinde görev yapmış olabileceği düşünülmektedir.

9. Hâfız-ı Kütüb Hâfız Mehmed Efendi ibni Mercimek Yusuf

Kimlik	Hâfız Mehmed Efendi ibni Mercimek Yusuf	Mezar Taşı Görself
Tarih	15 Şevval 1264/14 Eylül 1848	
Görev Yeri	-	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	-	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	9	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Rodos - Gani Ahmet Müslüman Mezarlığı	
Mezar Taşı Metni		

Hayyü'l-Bâkî
 Cihân bağında kıdvetü'l-ulemâ idi
 Vakt-i asrında misli nâdir idi
 Soldu ecelden sankim cihâna gelmedi
 Müftî-i esbak hem Hâfız-ı kütüb-i evvel idi
 Merhûm ve mağfûrun-leh el-Hâc Hâfız
 Mehmed Efendi ibn-i Mercimek Yusuf
 Rûhiyçün fâtiha
 Sene 1264 Fi 15 Şevval
 (İbrahimgil ve İbrahimgil, 2019, s. 506)

Fotoğraf 10:
 (İbrahimgil ve İbrahimgil, 2019, s. 506)

Mezar taşından Mercimek Yusuf'un hangi kütüphanede görev yaptığı anlaşılamamaktadır. Erünsal, Rodos Adasında Kanunî Sultan Süleyman (Medrese), Dizdar Mehmed Ağa (Câmi, 1080/1669), Ahmet Ağa (1208/1793) ve Azep Ağası Mustafa Kaptan (Câmi, 1220/1805) tarafından kurulan kütüphanelere dikkat çekmektedir (Erünsal, 2020, s. 169, 202, 299, 305). Ahmet Ağa'nın kurmuş olduğu kütüphanenin vakfiyesinden iki hâfız-ı kütüb tayin ettiğini, ulemâdan olması gerektiğini ve haftada beş gün ders okutmalarını şart koşturmuştur. Erünsal, İngiliz doğabilimci Edward Forbes'ten aktardığı bilgiye göre bu kütüphanede Hacı Mehmed Efendi adında bir hâfız-ı kütüpten övgü ile bahsedilmektedir (Erünsal, 2020, s. 299). Mezar taşı metninde yer alan vefat tarihi ve "el-Hac Hâfız Mehmed Efendi ibni Mercimek Yusuf" bölümlerinden hareketle, Mercimek Yusuf'un Forber'sin övgü ile bahsettiği Mehmed

Efendi'nin oğlu olduğunu düşünebiliriz. Ahmet Ağa'nın kütüphanede ibadet ve dini faaliyetlere önem verdiği düşünüldüğünde, Mercimek Yusuf'un kudvetu'l-ulemâ ve müftü olması da bu kütüphanede hâfız-ı kütüb olma ihtimalini güçlendirmektedir.

10. Hâfız-ı Kütüb Karaalizâde Mustafa Efendi

Kimlik	Karaalizâde Mustafa Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1331/1912-13	
Görev Yeri	?	
Yazı Türü	Celî Sülûs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Sarıklı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	5	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Çorum - Ulu Mezarlık	
Mezar Taşı Metni		

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

Hâfız-ı kütüb Karaali

zâde Mustafa Efendi

Rûhiyçün Fâtiha

[Fî] sene-i hicriyye 1331, [m.1912]

(Yiğit ve Ünlüsoy, 2014, s. 154)

Fotoğraf 11:
(Yiğit ve Ünlüsoy, 2014, s. 154)

Karaalizâde Mustafa Efendi'nin mezar taşından hangi kütüphanede görev yaptığı tespit edilememektedir. Ancak mezar taşının Çorum'da bulunması sebebiyle Çorum'da kurulan kütüphaneler incelendiğinde, 1201/1786 tarihinde Fevzi Paşa'nın Çorum Kütüphanesi, 1260/1844 tarihinde el-Hac Ali Efendi b. Mahmud'un mektebinde, 1296/1879 tarihinde Hacı Ahmed Fevzi Efendi'nin ve 1315/1897 tarihinde Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın kütüphane kurduğu bilinmektedir. Erünsal'ın çalışmasından Fevzi Paşa'nın kütüphanesinde iki hâfız-ı kütübün görevli olduğunu ve ikinci hâfız-ı kütübün günlük kırk akçe ücret aldığını öğrenmekteyiz (Erünsal, 2020, s. 192, 349). El-Hâc Hasan Paşa ibni el-Hâc Mustafa Ağa'nın (Yedi-Sekiz Hasan Paşa) vakfiyesinden de Çorumlu Hâfız Abdullah ibni Hâfız Mustafa ibni Yusuf Bahri'nin hâfız-ı kütüb olarak tayin edildiği bilinmektedir (Delibaş, 2019, ss. 402-411). Karaalizâde Mustafa Efendi'nin bu kütüphanelerden birinde görev yaptığı düşünülmektedir.

11. Şeyh Hâcî Hasan Rüşdî Muhâfız-ı Kütb-i Bayburd

Kimlik	Şeyh Hâcî Hasan Rüşdî	Mezar Taşı Görself
Tarih	1335/1916-17	
Görev Yeri	?	
Yazı Türü	Tâlik	
İşleniş Tekniğı	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Hacı	
Satır Sayısı	14	
Mezar Taşının Bulunduğı Yer	Bayburt, Ulu Camii Haziresi	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Hayyu'l-Bâkî
 Nazar kıl çeşm-i ibretle makâm-ı ilticâdır bu
 Erenler dergehi bâb-ı füyûzât-ı Hudâ'dır bu
 Muhakkak ehl-i Hakk ölmez ebed haydır bil ey zâir
 Serây-ı kalbini pâk eyle bâb-ı evliyâdır bu
 Şu'â'-ı dürr-i vahdet menba'-ı ilm-i ledünnîdir
 Mükemmel vâris-i şer'-i Muhammed Mustafâdır bu
 Hilâfet müddetinden İrci'î vaktine dek hakkâ
 Tarik-i Hâlidîyi neşr iden hak rehnümâdır bu
 Oku ihlâs ile bir Fâtiha kalbinde dâim tut
 Cilâ-yı rûhdur(ur) zikri müridâne gıdâdır bu
 Şeyh Hâcî Hasan Rüşdî Muhâfız-ı kütb-i Bayburd
 Efendimin vefâtı remzdir târîh hey kapu
 Sene 1335

(Yanık, 2019, ss. 213-214)

Fotoğraf 12:

(Yanık, 2019, s. 213)

Şeyh Hâcî Hasan Rüşdî Efendi'nin mezar taşından hangi kütüphanede görev yaptığı tespit edilememektedir. Ancak mezar taşının Bayburt'ta bulunması sebebiyle Bayburt'ta kurulan kütüphaneler incelendiğinde, Gümüşhanevî Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin Bayburd (Ziyâiyye) şehrinde kütüphane kurduğu bilinmektedir. El-Hâc İsmail Efendi ibni İbrahim bin Ahmed Davud Paşa'nın vakfiyesinde Gümüşhânevî El-Hâc Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin Rize, Of ve Bayburt'ta kurduğu kütüphanelerin altı hâfız-ı kütübünün maaşlarına mahiye beşer kuruş zam yaptığı bilinmektedir (Delibaş, 2019, s. 399). Şeyh Hâcî Hasan Rüşdî Efendi'nin Bayburt'ta kurulan bu kütüphanede görev yapmış olabileceği düşünülmektedir.

12. Hâfız-ı Kütüb Osman Efendi ibni Murad

Kimlik	Osman Efendi ibni Murad	Mezar Taşı Görseli
Tarih	2 Şaban 1195/24 Temmuz 1781	
Görev Yeri	Bostancı Ocağı	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Katibî / Nezkeb	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	6	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı, 6-7. Ada	

Mezar Taşı Metni

Merhûm ve mağfûr
el-muhtâc ilâ rahmet-i Rabbihi'
l-Gafûr Bostânî ocağında
Hâfız-ı Kütüb Osman Efendi
ibn-i Murad rûhiyçün el-Fâtiha
Fî 2 Şaban sene 1195¹²

Fotoğraf 13¹²:

III. Mustafa'nın saraydaki Bostancılar Ocağı'nda kütüphane kurduğu ve bu kütüphanenin 1181/1767 yılında faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca hazine defterine göre kâtib-i kütüb olacakların Bostancılar Ocağı'ndaki câminin imamı olması, ikinci hâfız-ı kütübün ise bu câminin müezzini olması istenmiştir (Erünsal, 2020, ss. 274-275). Osman Efendi ibni Murad'ın mezar taşından Bostancılar Ocağı Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

¹² Mezar taşı metnini ve fotoğrafını 3 Haziran 2024 tarihinde benimle paylaşan Mehmet Genç'e teşekkür ederim.

13. Cami-i Kebir Hâfız-ı Kütübü Evveli Dersiâmdan Bilecikli Mehmed Said Efendi

Kimlik	Mehmed Said Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1 Cemaziyelâhir 1315/28 Ekim 1897	
Görev Yeri	Bursa Cami-i Kebir	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	9	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Bursa - Pınarbaşı Mezarlığı, 112. Pafta	
Mezar Taşı Metni		

Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
 İlâhî abdüke'l-âsî etâkâ
 Mukırren bi'z-zünûbi kad de'âkâ
 Fe-in tağfir fe ente li-zâke ehlün
 Ve in tatrud fe men yerham sivâkâ
 Câmi'-i Kebîr Hâfız-ı Kütüb-i Evveli
 Dersiâmdan Bilecikli Mehmed Said
 Efendi ruhiyçün el-Fâtiha
 sene 1 Cemaziyelâhir 1315
 (Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 299)

Fotoğraf 14:
 (Öcalan ve Mermutlu, 2016a, s. 299)

Mezar taşının Bursa'da bulunması ve Câmî-i Kebir ifadesi geçmesi sebebiyle Bursa'da Ulucâmi (Câmî-i Kebir) kütüphane/kitap vakıflarını incelemek gerekmektedir. Ahmed Paşa b. Hızır Bey'in 1523 tarihinde Câmî-i Kebir'e kitap vakfettiği ve hâfız-ı kütüb (Lutfullah Efendi) tayin ettiği, Ulemâdan Muslihiddin Çelebi b. Ahmed Çelebi el-Yegâni'nin 1546 tarihinde 100 kitabını Ulucâmi'ne ve 1585 tarihinde Hemşire-zâde Mehmed Çelebi'nin Ulucâmi'ne kitap vakfettiği bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 154, 164, 184; Yediyıldız, 2013, ss. 93-95). 1787 yılında Abdullah Münzevî, Bursa Ulucâmi hünkâr mahfili altında kütüphane kurmuştur. Erünsal, Ulucâmi'ne yapılan bağışların ancak bu dönemde düzenli bir kütüphane haline geldiğini belirtmiştir (Erünsal, 2020, s. 293). Abdullah Münzevî, vakfiyesine göre yaklaşık 600 kitaptan oluşan bu kütüphane için hâfız-ı kütüb tayin ederek, her sene Şaban ayında mütevellî ve hâfız-ı kütüb nezaretinde kitapların sayılarak sayım defterine kaydedilmesini istemiştir (Yediyıldız, 2013, s. 94). 1818 yılında Keşfi Mehmed Efendi çok sayıda kitabını, 1853 yılında ise Urganî Mehmed Ali Efendi 110 kitabını Bursa Ulucâmi'ne vakfetmiştir (Erünsal, 2020, s. 358; Karataş, 2013, s. 73). 1897 yılında vefat eden hâfız-ı kütüb Mehmed Said Efendi'nin Câmî-i Kebir'de bu kitaplarla ilgilenmiş olabileceği düşünülmektedir.

14. Fâtih Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi

Kimlik	Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi	Mezar Taşı Görsele
Tarih	2 Zilkade 1299/15 Eylül 1882	
Görev Yeri	Fâtih Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Üstüvanî	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	16	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Eyüp, Şeyh Hasib Efendi Rifâî Dergâhı (Saçlı Abdülkadir Efendi Cami)	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Bâkî

Nî‘met-i uhrâ için bu kâinât

Âlem-i ervâha olmuş şâh-râh

Âdem oldur ki bekâ-yı nâm ide

Ömrünü bî-fâide kılmaz tebâh

Şeyh Kemâleddîn Efendi genç iken

Hâsıl etmişidi nice feyz-i ilâh

Halvetî ve Celvetîden feyz alıp

Merd-i ârif-i kâmil idi ah ah

Erba‘îne girmeden sinni henüz

Sahâ-i ukbâyı kıldı hânkâh

İlm ü fazlı rüşdü tâ yevmü'l-kıyâm

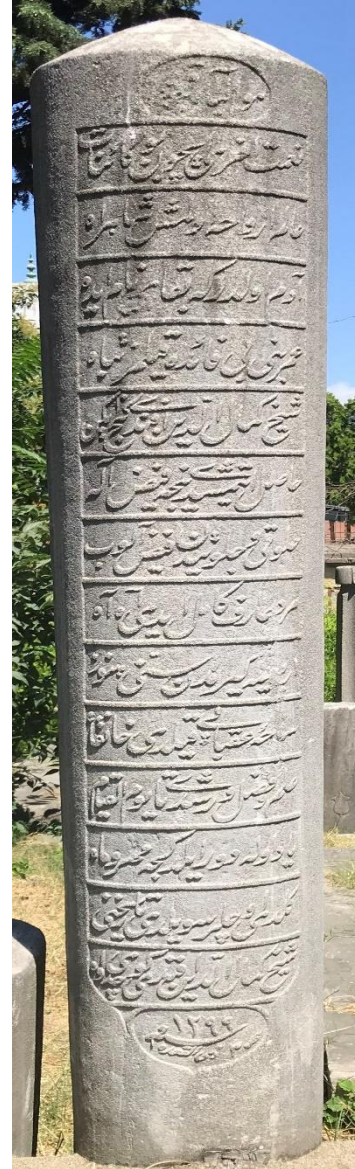
Yâd ola devreyledikçe mihr ü mâh

Geldi üçler söyledi târîhini

Şeyh Kemâleddîn Efendi göçdü vâh.

2 Zilka'de 1299¹⁴

(Gölpınarlı, 2011, s. 327; Çiçek, 2006, s. 304; Çiçek, 2016, s. 572)

Fotoğraf 15¹³:

Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi'nin kısa bir dönem Fâtih Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüblük yaptığı ve İstanbul Eyüp'teki Şeyh Hasib Efendi Rifâî Dergâhı (Saçlı Abdülkadir Efendi Cami) hazîresine defnedildiği bilinmektedir (Çiçek, 1997, ss. 192-193). Tibyânu Vesâ'ilü'l-Hakâyık fî Beyâni Selâsili't-Tarâ'ik en meşhur eserlerinden birisidir¹⁵. Fatih Kütüphanesinde altı hâfız-ı kütübün görev yaptığı bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 258). Bu hâfız-ı kütüblere ilişkin ayrıntılı bilgiler

¹³ Fotoğraf, Burak Delibaş tarafından 18 Temmuz 2020 tarihinde çekilmiştir.

¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, "Melâmîlik ve Melâmîler" isimli çalışmasında mezar taşı kitabesinin Osmanlı Türkçesi metnini de vermektedir. Ancak Osmanlı Türkçesi metninde ve transkripsiyonunda iki satır eksik yer almaktadır (Gölpınarlı, 2011, s. 327).

¹⁵ Farklı eserleri için bkz. Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, Cilt 1, A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (Yay. Haz.), Meral Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s. 145-146.

bulunmamaktadır. Bafralı Ahmed Revnakî'nin vakfiyesinden Fâtiş Kütüphanesi'ne kitap vakfettiğini ve hâfız-ı kütüb olan kimselere her sene otuz guruş verilmesini şart koştugu bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 326; Delibaş, 2019, s. 246).

15. Fatih Millet Kütüphanesi Memuru Ebu's-Suûd Zâde Suûd El-Mevlevî

Kimlik	Ebu's-Suûd Zâde Suûd El-Mevlevî	Mezar Taşı Görseli
Tarih	23 Şevval 1367/28 Ağustos 1948	
Görev Yeri	Fatih Millet Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	?	
Ünvan	?	
Satır Sayısı	6	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Zeytinburnu, Merkez Efendi Camii Hazîresi ve Mezarlığı	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Bâkî

Hak Subhânehû ve teâlâ hazretleri bu hankâh-ı

Âlî bendesi Hattât ve Şâir Ebu's-Suûd

Zâde Suûd El-Mevlevî kuluna ve bi'l-cümle

Ehl-i îmâna rahmet eyleye bi hurmet-i Sûreti'l-Fâtiha

[Sene] 1299¹⁶ Ketebehû Halîm

Süud Yavsi Ebüssüudoğlu

1948 (Berk, 2016a, s. 577)

Fotoğraf 16:
(Berk, 2016a, s. 577)

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Mehmed Suûd Efendi'nin (d.1299/1881-82) kânunusani 1930 yılında Fatih Millet Kütüphanesi'ne memur olarak tayin edildiğini ve vefatından sonra Merkez Efendi kabristanına defnedildiğini bildirmektedir (İnal, 1970, s. 380; Serin, 2009, s. 579). Tüba Çavdar'ın çalışmasında Suud Yavsi Ebüssüudoğlu'nun fotoğrafı yer almaktadır. Ayrıca bu çalışma vasıtasıyla Millet Kütüphanesi planlanırken Ali Emîrî Efendi'nin hâfız-ı kütübler için odalar planladığını bilmekteyiz (Çavdar, 2007, ss. 36-38).

¹⁶ Bu tarih buraya sehven işlenmiş olmalıdır. Çünkü, Hattât Suûd Yavsi'nin vefat tarihinin karşılığı değildir.

16. Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi Hâfız-1 Kütübü es-Seyyid Mehemed Molla Dede

Kimlik	es-Seyyid Mehemed Molla Dede	Mezar Taşı Görseli
Tarih	5 Muharrem 1257/27 Şubat 1841	
Görev Yeri	Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Mevlevî Sikke	
Ünvan	Molla Dede	
Satır Sayısı	10	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Beyoğlu, Galata Mevlevihânesi ¹⁷	

Mezar Taşı Metni

Yâ Hû

bu hânkah-ı şerîfde

bendegân-ı Mevleviyye'den

açıcı dede ve du'acı

ve hâfız-ı kütüb ve türbedarlık

hizmet-i celîleleriyle müstahdem

Tekfûrdağı meşâyihinden Kırımî

Efendi-zâde merhûm ve mağfûrun leh

es-Seyyid Mehemed Molla Dede rûh-ı şerîfiyçün

el-Fâtiha fi 5 M sene 1257

(Küçükkaya, 2019, s. 90)

Fotoğraf 17:

(Küçükkaya, 2019, s. 300)

Galata Mevlevihânesi'nde Mehmed Said Hâlet Efendi'nin bir kütüphane kurduğu ve iki hâfız-ı kütüb tayin ettiği bilinmektedir. Hâlet Efendi, kütüphane personelinin tayinini mevlevihâne şeyhine bırakmış ve birinci hâfız-ı kütübün tembellik hastalığına yakalanmamış bekâr bir kimse olmasını, ikinci hâfız-ı kütübün de dergâhın duacı dedesine verilmesini şart koşmuştur (Erünsal, 2020, ss. 323-324, 429). Mezar taşı metninden hareketle es-Seyyid Mehemed'in açıcı dede ve duacı olmasına karşılık ikinci hâfız-ı kütüb olabileceği düşünülebilir.

¹⁷ Galata Mevlevihânesi haziresinde bulunan hâfız-ı kütüb mezar taşlarının varlığından Yavuz Özdemir'in çalışması vasıtasıyla haberdar oldum (Özdemir, 2018, s. 299, 304-305).

17. Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi Hâfız-1 Kütübü İsmail Dede

Kimlik	İsmail Dede	Mezar Taşı Görsele
Tarih	2 Cemaziyelevvel 1284/1 Eylül 1867	
Görev Yeri	Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Mevlevî Sikke	
Ünvan	Dede	
Satır Sayısı	9	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Beyoğlu, Galata Mevlevihânesi	

Mezar Taşı Metni

Yâ Hû

Cemâlî-zâde Nurî Dede

Efendî kûçeği Galata

Mevlevihânesi'nde aşçı-

başılık ve du'âcılık ve hâfız-1

kütüblük hizmetinde olan

Edir[ne]li İsmâ'il Dede

rûh-ı şerîfi için el-Fâtîha

fi 2 CA sene 1284 nemekahû Mısırî

(Küçükaya, 2019, s. 111)

Fotoğraf 18:

(Küçükaya, 2019, s. 316)

Galata Mevlevihânesi'nde Mehmed Said Hâlet Efendi'nin bir kütüphane kurduğu ve iki hâfız-1 kütüb tayin ettiği bilinmektedir. Hâlet Efendi, kütüphane personelinin tayinini mevlevihâne şeyhine bırakmış ve birinci hâfız-1 kütübün tembellik hastalığına yakalanmamış bekâr bir kimse olmasını ikinci hâfız-1 kütübün de dergâhın duacı dedesine verilmesini şart koşmuştur (Erünsal, 2020, ss. 323-324, 429). Mezar taşı metninden İsmail Dede'nin dede kûçeği ve duacı olmasına karşılık ikinci hâfız-1 kütüb olabileceği ve görevi hâfız-1 kütüb es-Seyyid Mehmed Molla Dede'den devraldığı düşünülebilir.

18. Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi Hâfız-1 Kütübü Dervîş Mehmed

Kimlik	Dervîş Mehmed	Mezar Taşı Görseli
Tarih	19 Cemaziyelâhir 1285/7 Ekim 1868	
Görev Yeri	Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Mevlevî Sikke	
Ünvan	Dervîş	
Satır Sayısı	9	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Beyoğlu, Galata Mevlevihânesi	
Mezar Taşı Metni		

Hüve'l-Bâkî

Galata Mevlevihânesi'nde

türbedâr ve hâfız-1 kütüb

hizmetinde müstahdem olan

Süleymâniye mahalleli merhûm

ve mağfûr ilâ rahmeti Rabbihi-

'l-gafûr Dervîş Mehmed

rûh-1 şerîfi için Fâtiha

fi 19 C sene 1285

(Küçükaya, 2019, s. 112)

Fotoğraf 19:

(Küçükaya, 2019, s. 316)

Galata Mevlevihânesi'nde Mehmed Said Hâlet Efendi'nin bir kütüphane kurduğu ve iki hâfız-1 kütüb tayin ettiği bilinmektedir. Hâlet Efendi, kütüphane personelinin tayinini mevlevihâne şeyhine bırakmış ve birinci hâfız-1 kütübün tembellik hastalığına yakalanmamış bekâr bir kimse olmasını ikinci hâfız-1 kütübün de dergâhın duacı dedesine verilmesini şart koşmuştur (Erünsal, 2020, ss. 323-324, 429). Mezar taşı metninden hareketle duacı ya da dede ifadelerine yer verilmediği için, birinci hâfız-1 kütüblük görevinde Dervîş Mehmed'in olduğu düşünülebilir.

19. Güzel Hisarî Hâfız-ı Kütüb Dervîş Mustafa Dede

Kimlik	Dervîş Mustafa Dede	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1 Ramazan 1251/21 Aralık 1835	
Görev Yeri	Güzel Hisar	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Mevlevî Sikke	
Ünvan	Dervîş/Dede	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Beyoğlu, Galata Mevlevihanesi, Hamuşan Haziresi	
Mezar Taşı Metni		

Ya Hû

merhûm ve mağfûrun leh

Güzelhisârî hâfız-ı

kütüb Dervîş

Mustafa Dede'nin

rûhiyçün el-Fâtiha

gurre-i N sene 1251

(Küçükkaya, 2019, s. 86)

Fotoğraf 20:
(İBB Beyoğlu Hamuşan Hazire
Projesi, 2011, No: 69)

Fotoğraf 21:
(Küçükkaya, 2019, s. 297)

Cihân-zâde Abdülaziz Efendi'nin 1755 tarihinde Aydın/Güzelhisar'daki medresesinde kütüphane kurduğu bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 280). Cihanzâde Hacı Mehmet Ağa'nın Aydın Güzelhisar Ramazan Paşa Mahallesi'ndeki kütüphanesi için yevmi iki akçe ücretle hâfız-ı kütüb tayin etmiştir. Aynı şekilde Cihân-zâde Abdülaziz Efendi'nin kendi vakfında tahsis ettiği kadrolar arasında da yevmi 7 akçe ücretle bir hâfız-ı kütüb yer almaktadır (Gümüş, 2022, ss. 53-54). Mezar taşı metni ve bulunduğu yer düşünüldüğünde, hâfız-ı kütüb Dervîş Mustafa Dede'nin Güzelhisar'daki kütüphanede ve/veya Galata Mevlevihânesi Kütüphanesi'nde görev yaptığı varsayılabılır.

20. Hamidiye Hâfız-ı Kütübü es-Seyyîd Hüseyin Hüsni Efendi

Kimlik	es-Seyyîd Hüseyin Hüsni Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	13 Zilhicce 1295/8 Aralık 1878	
Görev Yeri	Hamidiye Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Zeytinburnu - Eski Topkapı Mezarlığı	
Mezar Taşı Metni		

Yâ Hû

Gelüb kabrim ziyâret eden ihvân

Edeler rûhuma bir fâtiha ihsan

Hamîdiye Hâfız-ı kütübü Bolulu

Es-Seyyîd Hüseyin Hüsni Efendi

Merhûmun Rûhîçûn Fâtiha

Fî 13 Zilhicce sene 1295

(Berk, 2006b, s. 444; Berk, 2016b, s. 1050)

Fotoğraf 22:
(Berk, 2016b, s. 1050)

I. Abdülhamid tarafından İstanbul Bahçekapı’da bir kütüphane kurulmuş ve 1195/1781 tarihli vakfiyesi ile Hamidiye Kütüphanesi’ne dört hâfız-ı kütüb tayin edilmiştir. Lala İsmail Efendi ise 1229/1814 tarihli vakfiyesi ile bu kütüphaneye kitap vakfetmiş ve hâfız-ı kütüb ücretlerine beşer akçe ek gelir tahsis etmiştir (Erünsal, 2020 ss. 283-284). I. Abdülhamid’in vakfiyesine göre hâfız-ı kütüblerin maaşları, birinci hâfız-ı kütüb yüz yirmi akçe, ikinci yüz akçe, üçüncü doksan akçe ve dördüncü seksen akçe olarak tahsis edilmiştir. Ayrıca hâfız-ı kütüblerin ev ve fodla hakları da bulunmaktadır (Cunbur, 1964, s. 27). Es-Seyyîd Hüseyin Hüsni Efendi’nin mezar taşından Hamidiye Kütüphanesi’nde hâfız-ı kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

21. Mühendishane-i Berri-i Hümâyün Hâfız-ı Kütübü Es'ad Efendi-zâde Fethi Efendi

Kimlik	Es'ad Efendi-zâde Fethi Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1277/1860-61	
Görev Yeri	Mühendishane-i Berri-i Hümâyün	
Yazı Türü	Celî sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Azizî Fes	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	8	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Eyüpsultan - Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi	

Mezar Taşı Metni

Hüve'l-Bâkî

Kutbü'l-ârifin eş-Şeyh

Muhammed Murad el-Buhârî hazretlerinin

Hankâh-ı şerîfi post-nişîni merhûm

Es'ad Efendi-zâde Mühendishâne-i

Berriyye-i Hümâyûn hâfız-ı kütübü Fethî

Efendi'nin rûhuna el-Fâtiha

Sene H. 1277/1860

(Torun, 2010, s. 153; Torun, 2012, s. 76)

Fotoğraf 23¹⁸:

Mühendishane-i Berri-i Hümâyün hocaları Abdurrahman Efendi ve Hüseyin Rıfkı Efendi'den hâfız-ı kütüb tayin edilene kadar bu göreve de bakması istenmiştir. 1804 yılında ayda 15 kuruş ücretle ilk hâfız-ı kütüb Hasköylü Ali Efendi, tayin edilmiş ve daha sonra sırası ile Abdullah Efendi, Ahmed Efendi, İbrâhim Edhem Efendi ve Fethi Efendiler tayin edilmiştir (Beydilli, 1995, ss. 293-296). Kemal Beydilli'nin çalışmasından hareketle Es'ad Efendi-zâde Fethi Efendi'nin 1836'da bu kütüphanede hâfız-ı kütüb olarak görev yaptığı ve sayımda bulunduğu anlaşılmaktadır (Beydilli, 1995, s. 294, 413).

¹⁸ Mezar taşı fotoğrafını 2 Aralık 2023 tarihinde benimle paylaşan Ahmet Muhammet Özdemir'e teşekkür ederim.

22. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa Hâfız-ı Kütübü Nedîm (Ahmed) Efendi

Kimlik	Nedîm (Ahmed) Efendi	Mezar Taşı Görsele
Tarih	15 Rebiülevvel 1143/28 Eylül 1730	
Görev Yeri	Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülûs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Melamî	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	8	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Karacaahmet Mezarlığı, 8. Ada	
Mezar Taşı Metni		

El-Fâtiha

Nedîm Ahmed Efendi kârı tadrîs idi rûz u şeb

Ulûm içre kemâle ermiş idi safî meşreb

Hitâb-ı irci'î erdikde sem'ine deyüp lebbeyk

Koyub cân-ı cihâmı kıldı kurb-ı Bârî'yi matlab

Revâ ola düşerse fevtine işbu duâ târîh

Nedîm ola nedîm-î şâh-ı ceş-i enbiyâ Yâ Rab

Sene 1143 (m. 1730)

(Özcan, 2012, s. 47; Nüzhet, 1932, s. 12; Dağlıoğlu, 1935, s. 1849; İşli, 1991, ss. 30-32)

Fotoğraf 24:
(Özcan, 2012, s. 46)

İbrahim Paşa, İstanbul Şehzadebaşı'ndaki kütüphanesine beş hâfız-ı kütüb (bir tanesi Kazasker Sümbül Efendi'nin kitapları için) ve bir kâtibi kütüb tayin etmiştir. Nedîm'in, Damad İbrahim Paşa kütüphanesinde hâfız-ı kütüblük yaptığı bilinmektedir (Macit, 2006, s. 510). Nedîm Dîvânı'nın 8., 10. ve 29. kasidelerinde ve 1. terki-i bendinin yanında "Medhiyye-i Sadr-ı a'zam İbrâhîm Pâşâ Der-Zımn-ı Hâfız-ı kütüb-şoden-i Kütüb-hâne" ifadesiyle bir kıta teşekkürnâme olduğu aktarılmaktadır (Kardaş, 2022, s. 269). Nevşehir'deki kütüphanesine ise bir hâfız-ı kütüb tayin etmiştir. Nevşehir'deki kütüphanesinin kitabesindeki manzume Nedîm tarafından yazılmıştır (Erünsal, 2020, s. 235). Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüblerin nöbetleşe geldikleri ve günlük 15 akçe ücret aldığı bilinmektedir (Erünsal, 1993, s. 449).

23. Nuruosmaniye Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Muhammed Efendi

Kimlik	Muhammed Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	2 Şaban 1187/19 Ekim 1773	
Görev Yeri	Nuruosmaniye Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Kâtibî	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	6	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Edirnekapı ¹⁹	
Mezar Taşı Metni		

Merhûm ve mağfûr el-muhtâc
[İlâ rahmeti] Rabbihi'l-Gafûr
Hâfız-ı kütüb-i Nur-ı Osmâniyye
el-Hâc Muhammed Efendi
Ruhîyçün el-Fâtiha 1187
2 Ş.

Fotoğraf 25¹⁸:

Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde altı hâfız-ı kütübün görev yaptığını ve baş hâfız-ı kütüb Yusuf Efendi'nin (ö. 1190/1776) ölümü üzerine kütüphanede sayım yapıldığı bilinmektedir (Erünsal, 2020, s. 270, 295; Taşkın, 2017, ss. 346-354). Mezar taşından hareketle hâfız-ı kütüb Muhammed Efendi'nin baş hâfız-ı kütüb Yusuf Efendi ile çalıştığı anlaşılmaktadır. Kütüphanede her gün iki hâfız-ı kütübün nöbetleşe geldikleri ve günlük 30-60 akçe arası ücret aldığı bilinmektedir (Erünsal, 1997, ss. 96-97).

¹⁹ Bu mezar taşının varlığından ve yerinden Hans-Peter Laqueur çalışması vesilesiyle haberdar olunmuştur. "Hâfız-ı kütüb-ü Nur-u Osmaniye Muhammed Ef., 2 Ş. 1187/19.X.1773, Edirnekapı" (Laqueur, 1997, s. 242.). Çalışmada verilen "DAI R 19098" referans numarası Alman Arkeoloji Enstitüsü - Deutsche Archäologische Institut (DAI) Arachne veri tabanında taranmış ve mezar taşının fotoğrafına erişilmiştir. 11 Nisan 2020 tarihinde <http://arachne.uni-koeln.de/item/marbilderbestand/215471> adresinden erişildi. Ancak bu platform güncellenmiş ve Arachne 4 olarak yayınlanmıştır. Bu mezar taşı Arachne 4 içerisinde 363840 (Bestand-D-DAI-IST-R19098) referans numarası ile yer almaktadır. 15 Mayıs 2024 tarihinde <https://arachne.dainst.org/entity/363840> adresinden erişildi.

24. Râgıb Paşa Kütüphanesi Birinci Hâfız-ı Kütübü Mehmed Hulûsi Efendi

Kimlik	Mehmed Hulûsi Efendi	Mezar Taşı Görseli	
Tarih	1291/Mayıs-Haziran 1874		
Görev Yeri	Râgıb Paşa Kütüphanesi		
Yazı Türü	Celî Sülüs		
İşleniş Tekniği	Kabartma		
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi		
Başlık Tipi	Örfî Destarlı		
Ünvan	Efendi		
Satır Sayısı	9		
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Zeytinburnu - Merkez Efendi Camii Hazîresi ve Mezarlığı		
Mezar Taşı Metni			

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
 Kıdve-i Hattâtîn ve Meşâyih-i cevâmi'-i
 Selâtîn ve sülâle-i tâhire-i Mehmed
 Şemseddin el-Buhârî aleyhi rahmetü'l-Bârîden
 Cami'-i Nusret Şeyhi olup hilye-i kemâlât-ı
 Zâhire ve bâtine ile mevsûf olan
 Mazınne-i kirâmdan Hâce el-Hâc Seyyid
 Mehmed Hulûsî Efendi'nin Rûhiyçün Fâtiha
 Fî Rebiulâhir sene 1291
 Ketebehû Şevkî
 (Berk, 2006a, s. 75; Berk, 2016a, s. 416; Özcan,
 2012, ss. 97-98; Acar, 2004, s. 90)

Fotoğraf 26:
 (Berk, 2006a, s. 75)

Fotoğraf 27:
 (Berk, 2016a, s. 416)

Ragıp Paşa, 1176/1762 tarihinde hazırlattığı vakfiyesi ile iki hâfız-ı kütüb ve iki hâfız-ı kütüb yamağı tayin etmiştir. Hâfız-ı kütüblerin başka işlerle meşgul olmamaları için yeteri kadar ücret ve oturmaları için yer de tahsis etmiştir. Birinci hâfız-ı kütübün ücreti günlük yüz yirmi, ikincisinin ise yüz on akçe olduğu bilinmektedir (Erünsal, 2020, ss. 273-274). Ragıp Paşa vakfiyesinde hâfız-ı kütüblerin “müderris, kuzat, e'imme ve hutebâ görevinde olanlara verilmeyeceği, Âsîtâne-i Aliyye'de oturan müstakim ve liyakat sahibi kimselere verileceğini, nesilden devam edeceğini, imamet ve müezzinlik görevlerini yapmalarını ve cuma günü hariç altı gün çalışacaklarını” belirtmiştir (Buluş, 2019, ss. 52-53, 548-570). Mehmed Hulûsi Efendi'nin Râgıp Paşa Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb olduğu, aynı zamanda Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nde hatip ve Nusretiye Camii kürsü şeyhi olduğu farklı çalışmalarda geçmektedir (Berk, 2006a, s. 74; Derman, 2003, s. 532). Bu bilgiler kapsamında vakfiyedeki şartların tam olarak yerine getirilmediği düşünülebilir.

25. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Esatzâde Hacı Mehmed Efendi

Kimlik	Esatzâde Hacı Mehmed Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	?	
Görev Yeri	Sadrazam Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Tâlik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Arapça	
Başlık Tipi	?	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Burdur, Şeyh Sinan Cami Haziresi	
Mezar Taşı Metni		

Ya-Bâkî
 İlâhî ente rahmânî
 recâî minke gufrânî
 velâ te'hûz bi-isyânî
 ve kemmîl küllü noxsânî
 Es'ad-zâde Hacı Mehmed
 Efendi ruhuna Fâtiha
 (Kazan ve Göçmen, 2007, s. 140)

Fotoğraf 28:
 (Kazan ve Göçmen, 2007, s. 140)

Fotoğraf 29:
 (Kazan ve Göçmen, 2007, s. 140)

Sadrazam Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesi, aynı zamanda müteveli ve hâfız-1 kütüb görevini yürüten Esat Efendi adıyla da anıldığı farklı çalışmalar vasıtasıyla bilinmektedir (Kazan ve Göçmen, 2007, s. 138; Şahin, 2002, ss. 51-55). Derviş Mehmed Paşa, 25 Cemâziyelevvel 1233 (2 Nisan 1818) tarihli vakfiyesinde²⁰ Es-Seyyid eş-Şeyh Ömer Efendi'yi ve Es-Seyyid Ali Emin Efendi'yi [ibni Es-Seyyid eş-Şeyh Ömer Efendi] müteveli olarak görevlendirmiştir. Müteveli görevinin de nesilden devam edeceğini şart koşmuştur (Delibaş, 2019, ss. 155-160). Aynı vakfiyede müteveli Ömer Efendi'nin oğulları Es-Seyyid Ali Emin Efendi (hasbî müteveli) ve Es-Seyyid eş-Şeyh Hüseyin Esad Efendi'nin hâfız-1 kütüb olarak görevlendirildiği bilinmektedir. Hâfız-1 kütüb Hüseyin Esad Efendi'nin Şeyh Ali Zâde demekle ma'ruf olduğunu ve vefatından sonra kitapları kardeşi Es-Seyyid Ali Emin Efendi'ye devredildiğini bir sicil kaydından öğrenmekteyiz (Şahin, 2007, s. 51). Derviş Mehmed Paşa'nın vakfiyesine göre müteveli şartında olduğu gibi hâfız-1 kütüblük görevinin de nesilden devam etmesini şart koşmuştur. Vakfiye şartlarına ve Şeyh Sinan Camii Haziresi'ndeki mezar taşlarında yer alan bilgiler kapsamında, Şeyh Ali Zâde demekle ma'ruf es-Seyyid eş-Şeyh Hüseyin Esad Efendi'nin oğulları

²⁰ İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi, 122, s. 37a-38a'da yer alan Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın vakfiye transkripsiyonu için bakınız (Delibaş, 2019, ss. 155-160).

Esatzâde Hacı Mehmed Efendi ve Şeyh Alizâde Hacı Ömer Efendilerin de Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüblük görevini yürüttükleri düşünülmektedir.

26. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Şeyh Alizâde Hacı Ömer Efendi

Kimlik	Şeyh Alizâde Hacı Ömer Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1313/1895-96	
Görev Yeri	Sadrazam Derviş Mehmed Paşa Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülûs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Sarıklı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	10	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Burdur, Şeyh Sinan Cami Haziresi	
Mezar Taşı Metni		

Ön Yüz

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî

Hüdâ bahtın küşâd eyleye şâd

beni kıl mağfiret koyma şefaâte

şefi'nden Muhammed Mustafa'da

yüzüm okuyun yârin rûz-ı cezâda

nasîb eyle cemâinden bana da

ve sekâhum Rabbuhum hamrîn-i ezelde

ki uşşâkın hemân kalb-i rasarda

Şeyh Ali-zâde merhûm Hacı Ömer Efendi

Rûhiyçûn Fâtiha Ramazan 1313

Arka Yüz

Hakk rızası çünki müştâk-ı dü-cihânın kıluben

Rûhuna bir Fâtiha kıl on salavat söylen

afv ider Hakk adâbın hem kaldırur hep kubûrun

(Kazan ve Göçmen, 2007, s. 139)

Fotoğraf 30:
(Kazan ve Göçmen, 2007, s. 139)

Fotoğraf 31:
(Kazan ve Göçmen, 2007, s. 139)

27. Sultan Bayezid Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Evvel el-Hâc Süleymân Efendi

Kimlik	el-Hâc Süleymân Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	8 Muharrem 1248/7 Haziran 1832	
Görev Yeri	Sultan Bayezid Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Sülüs	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	8	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Aksaray, Muratpaşa Camii Haziresi	
Mezar Taşı Metni		

Hüve'l-Bâkî

Sultân Bâyezîd-i Velî hazretlerinin

Kütübhanesinde hâfız-ı kütüb-i

evvel ve Dârü't-tibâ'ati'l-Âmire

müdiri merhûm ve mağfûrun-leh

el-Hâc Süleymân Efendi

rûhuna el-fâtiha

Fî 8 M. sene 1248

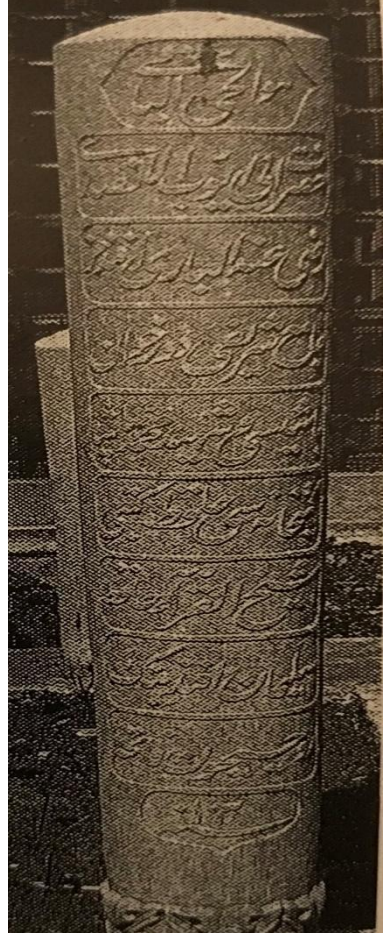
(Ayanoğlu, 2022, s. 251)

Fotoğraf 32:
İsmail Fazıl Ayanoğlu Arşivi, Milli Kütüphane Dijital
Arşiv Koleksiyonu²¹

Mezar taşının İstanbul'da bulunması sebebiyle el-Hâc Süleymân Efendi'nin Bâyezid Külliye'sinde görev yaptığı düşünülebilir. Bu külliyenin 1583 ve 1597-98 yıllarındaki vakıf muhasebe defterine göre câmi ve medrese hâfız-ı kütüblerine günlük üç akçe ücret tahsis edildiği bilinmektedir (Ertünel, 2020 s. 153).

²¹ İsmail Fazıl Ayanoğlu Arşivi, Milli Kütüphane Dijital Arşiv Koleksiyonu (Saray Erkamı ile Memur Mezar Taşları-06 Mil Yz Müs 116-2-3). İsmail Fazıl Ayanoğlu Arşivinden, Değerli Hocam Talip Mert'in yönlendirmesi ve H. Necdet İşli, Mehmet Kökrek'in çalışması vasıtasıyla haberdar oldum (İşli ve Kökrek, 2017, s. 31, 40).

28. Şehîd Mehmed Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Şeyü'l-kurrâ Hâfız Süleymân Efendi

Kimlik	Şeyü'l-kurrâ Hâfız Süleymân Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1 Şevval 1334/9 Ağustos 1916 (Koç, 2021, s. 725).	
Görev Yeri	Şehîd Mehmed Paşa Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Talik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Üstüvanî	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	10	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul, Eyüpsultan - Sokullu Mehmed Paşa Türbesi	

Mezar Taşı Metni

Hüve-l-[Hayyu'l]-Bâkî

Hazret-i Ebâ Eyyübü'l-Ensâri

Radiye anhü'l-Bârî Efendimiz

Câmi'-i şerîfi devr-hân

başısı ve Şehîd Mehmed Paşa

kütübhânesi Hâfız-ı kütübü

şeyhu'l-kurrâ Hâfız

Süleymân Efendinin

rûhıyçün fâtiha

sene 13[34]

(Bacque-Grammont, Laqueur ve Vatin, 1990, s. 204; Koç, 2021, s. 725)

Fotoğraf 33:

(Bacque-Grammont, Laqueur ve Vatin, 1990, s. ek-47)

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın 981-82/1574-75 tarihli vakfiyeleriyle İstanbul ve Burgos'taki medreselerinde kütüphane kurduğu bilinmektedir. Sokollu Mehmed Paşa Medresesi hâfız-ı kütübünün günlük beş akçe ücret aldığı vakıf kaydından aktarılmaktadır (Erünsal, 2020, s. 179, 446). Şeyü'l-kurrâ Hâfız Süleymân Efendi'nin mezar taşından Şehîd Mehmed Paşa Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb olduğu anlaşılmaktadır.

29. Tahir Ağa Hangâhı/Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi) Birinci Hâfız-ı Kütübü Şeyh İbrahim Hayranî Efendi

Kimlik	Şeyh İbrahim Hayranî Efendi	Mezar Taşı Görsele
Tarih	1260/1844-45	
Görev Yeri	Tahir Ağa Hangâhı/Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi)	
Yazı Türü	Celî Talik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	10	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Üsküdar, Çiçekçi Cami (Küçük Selimiye Cami) Haziresi ²³	
Mezar Taşı Metni		

Hüvel Hayyüllezi Lâ Yemût

Ecille-i meşâyh-i Nakşibendiyye'den Kutb
el-ârifin merhûm Behcet Efendi hazretlerinin
hulefâsından Âsitâne-i Aliyye'den Tahir
Ağa Hankâhı'nda seccâde-nişîn-i
meşihat olan umde-i ashâb-ı irfân
ve zübde-i erbâb-ı zühd ü ittikân merhûm
ve mağfûrun-leh Şeyh İbrahim Hayranî
Efendi'nin rûhiyçün lillâhi'l-Fâtiha
Sene 1260
(Haskan, 2001, s. 151; Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 93)

Fotoğraf 34²²:

Behcetî İsmail Hakkı el-Üsküdarî çalışmasında “*Hanikahda müşarileyh Hazretleri ilk hâfız-ı kütüb oldukları ve ecille-i ulemây-ı izâmdan Kara Hüseyin Hâmid el-Ankarevî Hazretlerinin mürişid-i ekremleri buldukları ve ecille-i erkân-ı Behcetiye meyânında mümtâz, azizi dilpesend oldukları arz olunur*” notunu düşmüştür (Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 93). Mezar taşı metnini ise; “*Hüv'el ha'üllezî lâ yemut Kutb'ül-ârifin, gavs'ül-vâsilin, cenab-ı şeyh Ali Behcet el Konevî kuddise sırruh'üs-sâmî Hazretlerinin hulefay-ı kirâmından Âsitâne-i aliyyede Tahir Ağa Hankahı'nda seccadenişîn-i meşihat olan umda-i ashâb-ı irfân ve zübde-i erbâb-ı zühd ü itkan Şeyh İbrahim Hayranî Efendi, kuddise sırruh Hazretleri, Sene 1260*” şeklinde paylaşmaktadır (Behcetî İsmail Hakkı, 1976, ss. 92-93).

²² Fotoğraf, Burak Delibaş tarafından 15 Ağustos 2020 tarihinde çekilmiştir.

²³ Behcetî İsmail Hakkı'nın “*Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*” eserinden mezar taşının Üsküdar'da olduğunu öğrenmekteyiz (Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 93). Mehmet Nermi Haskan yapmış olduğu çalışmasında Çiçekçi Cami (Küçük Selimiye Cami) Haziresi'ne, Salı Tekkesi'ndeki ve Karacaahmet Mezarlığına duvar yapılırken Tunusbağı civarından mezar taşlarının bu cami haziresine getirildiğini bildirmektedir. Şeyh İbrahim Hayranî'ye ait mezar taşının da bu vesile ile Çiçekçi Cami Haziresi'ne taşındığını öğrenmekteyiz (Haskan, 2001, s. 148; Haskan, 2001, s. 948-949).

Dahiliye Nâzırı Mehmed Said Pertev Paşa, Selimiye Nakşibendî Dergâhı'nda kütüphane yaptırmış ve iki hâfız-ı kütüb tayin etmiştir. Pertev Paşa'nın vakfiyesine göre birinci hâfız-ı kütüblük görevine tekke şeyhi İbrahim Hayrani Efendi'nin, ikinci hâfız-ı kütüblük görevine ise Hattât İbrahim Efendi'nin tayin edilmesini istemiştir (Erünsal, 2020, s. 324, 430).

30. Tahir Ağa Hangâhı/Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi) İkinci Hâfız-ı Kütübü İbrahim Efendi

Kimlik	İbrahim Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	Tahir Ağa Hangâhı/Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi)	
Görev Yeri	1277/1860-61	
Yazı Türü	Celî Talîk	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	12	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Üsküdar, Çiçekçi Cami (Küçük Selimiye Cami) Haziresi	
Mezar Taşı Metni		

Hüvel Hayyüllezi Lâ Yemût
 Hazret-i Behçet Ali Nakşibendi mülkün
 Berberi hem bendegânındandı bu zât-ı nihân?
 Dergâhında çok zaman itdü vekilü'l-harelik
 Hâfız-ı darü'l-kütübken erdi vakt-i vâpesiyn
 Gûş edince irci'i fermanını âgâh olub
 Zikr idüb ism-i celâl-i iysar-ı can etti hemin
 Zâir-i peygamber ve haccül harem olmuş idi
 Hâsılı bir pir-i dil-i âgâh idi irfan-ı güzin
 Eyledi tarihini inşa şeyh Mevlevî
 Kıldı İbrahim Efendi azm-ı Firdevs-i berîn
 Sene 1277

Fotoğraf 35²⁴:

Behcetî İsmail Hakkı el-Üsküdarî çalışmasında mezar taşı metnini “*Kutb-ı dâire-i hakikat Mevlânâ cenab-ı Şeyh Ali Behcet Efendi Kuddise sırruh'ül-azizin dâire-i âlîleri ve hanikah-ı feyz penâh müdiri Hâfız-ı kütüb İbrahim Efendi ruhiyçün el-fâtiha Eyledi tarihini inşâ Senih'ül-Mevlevî kıldı İbrahim Efendi azm-ı firdevs-i berîn rahimeh'ullah sene 1277*” şeklinde paylaşmaktadır (Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 96).

²⁴ Fotoğraf, Burak Delibaş tarafından 15 Ağustos 2020 tarihinde çekilmiştir.

31. Tahir Ağa Hangâhı/Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi) Hâfız-ı Kütübü eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Feyzullah Efendi

Kimlik	eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Feyzullah Efendi	Mezar Taşı Görsele
Tarih	1286/1869-70	
Görev Yeri	Tahir Ağa Hangâhı/Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi)	
Yazı Türü	Celî Talik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Örfî Destarlı	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	13	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Üsküdar, Çiçekçi Cami (Küçük Selimiye Cami) Haziresi ²⁶	
Mezar Taşı Metni		

Hüve'l-Bâkî

Ecille-i meşâyih-i Nakşibendiyye'den Kutbü'l-ârifîn

Ali Behcet Efendi hazretlerinin hulefâ-yı

İrşâdlarından Âsitâne-i Aliyye'de

Tahir Ağa Dergâh-ı şerîfinde seccâde-nişîn-i

irşâd olan el-merhûm el-mağfûr

İbrahim Hayrânî Efendi'nin mahdûmu

ve dergâh-ı mezkûrun Şeyhi iken

âzim-i dâr-ı cinân olan el-merhûm el-mebrûr

el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbi'l-Gafûr eş-Şeyh

el-Hâc Mehmed Feyzullah Efendi'nin ve kâffe-i

ehl-i îmânın ervahıyçün Fâtiha

Sene 1286

(Haskan, 2001, s. 152; Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 93)

Fotoğraf 36²⁵:

Behcetî İsmail Hakkı el-Üsküdarî çalışmasında “*İntikalen hâfız-ı kütüb olarak vazife ta'kib buyurmuşlar. Müşarileyh eş-leyh elhac Mehmed Feyzullah Efendi Hazretlerinin mahdum-ı âlikadirleri urefây-ı kirâm ve güzîde azîzan-ı Zevilihtirâmdan hâla Tahir Ağa Hanikahı seccadenişîni eş-şeyh Ali Behcet Efendi Hazretleri, sellemeh'ullah ve tavel'allahu ömreh*” notunu düşmüştür. Mezar taşı metnini ise; “*Nezd-i âlilerinde defîn-i hâk-ı iturnâk mahdum-ı âlikadirleri ve Tahir Ağa hanikahı şerifi*

²⁵ Fotoğraf, Burak Delibaş tarafından 15 Ağustos 2020 tarihinde çekilmiştir.

²⁶ Behcetî İsmail Hakkı'nın “*Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*” eserinden mezar taşının Üsküdar'da olduğunu öğrenmekteyiz (Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 93). Mehmet Nermi Haskan yapmış olduğu çalışmasında Çiçekçi Cami (Küçük Selimiye Cami) Haziresi'ne, Salı Tekkesi'ndeki ve Karacaahmet Mezarlığına duvar yapılırken Tunusbağı civarından mezar taşlarının bu cami haziresine getirildiğini bildirmektedir. Eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Feyzullah Efendi'ye ait mezar taşının da bu vesile ile Çiçekçi Cami Haziresi'ne taşındığını öğrenmekteyiz (Haskan, 2001, s. 148).

seccadenişini kudret'ül-ârifîn eş-Şeyh elhac Mehmet Feyzullah Efendi Hazretleri, Rahimehûllah. Sene 1286" şeklinde paylaşmaktadır (Behcetî İsmail Hakkı, 1976, s. 94).

32. Tayyar Mahmûd Paşa ve Abdullah Râmiz Paşa Hâfız-ı Kütübü es-Seyyid Hasan Aynî Efendi

Kimlik	es-Seyyid Hasan Aynî Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	4 Safer 1253/10 Mayıs 1837	
Görev Yeri	Tayyar Mahmûd Paşa ve Abdullah Râmiz Paşa Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Tâlik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Mevlevî Destarlı Sikke	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	10	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul – Beyoğlu, Galata Mevlevihanesi, Hamuşan Haziresi	
Mezar Taşı Metni		

Yâ hû

kibâr-ı vâlâ-tebâr-ı tarîk-i sa'âdet-refik-i

Mevleviyye'den Bâb-ı Âlî hâcesi

iken bâl-küşâ-yı semâ'-kede-i

lâhût olan sultânü's-şu'arâ

ve burhânü'l-'urefâ 'Ayntâbî mevlânâ

es-Seyyid Hasan 'Aynî Efendi

hazretlerinin rûh-ı pür-fütûhlarına

rızâen lillâhi ta'âlâ el-fâtiha

Fî 4 S sene 1253

(Küçükkaya, 2019, s. 87; İBB Beyoğlu Hamuşan Hazire Projesi, 2011, No: 157)

Fotoğraf 37²⁷:
(Küçükkaya, 2019, s. 298)

Es-Seyyid Hasan Aynî Efendi'nin Tayyar ve Râmiz Paşaların kütüphanesinde hâfız-ı kütüblük yaptığı literatürdeki çalışmalardan anlaşılmaktadır (Aksoyak, 2016, s. 346; Arslan, 2014²⁸; Ünver, 1991, s. 270).

²⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, Beyoğlu Hamuşan Hazire Alanı Rölöve, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi içerisinde ayrıca pehleli mezarın resmi mevcuttur (İBB Beyoğlu Hamuşan Hazire Projesi, No: 157).

²⁸ Mehmet Arslan'ın çalışmasının yer aldığı web sitesinden Değerli Hocam Prof. Dr. R. Tüba Karatepe yönlendirmesi vasıtasıyla haberdar oldum. "AYNÎ, Antepli" 6 Mayıs 2020 tarihinde <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayni-antepli> adresinden erişildi.

33. Hâfız-ı Kütüb Hacı Mustafa Efendi

Kimlik	Hacı Mustafa Efendi	Mezar Taşı Görsele
Tarih	2 Şevval 1317/3 Şubat 1900	
Görev Yeri	Yerebatan Kütüphanesi	
Yazı Türü	Talîk	
İşleniş Tekniği	Oyma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	Yuvarlak Alın	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	9	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı, 8. Ada	

Mezar Taşı Metni

Mütebahhirîn-i ilmiyyeden ve Yerebatan Kütüphanesi Hâfız-ı kütüblerinden Hacı Mustafa Efendi ile zevcesi Fâtımatü'z-Zehra Hanım'ın rûhlarına Fâtiha

Hacı Mustafa Efendi'nin	Zevcesi Fâtımatü'z-Zehra Hanım'ın
târîh-i vefâtı	târîh-i vefâtı
2 Şevval 1317	22 Zi'l-ka'de 1327
yevm-i cum'a	yevm-i pazarertesi
21 Kânûn-ı sâni 1315	23 Teşrîn-i sâni 1325 ²⁹

Fotoğraf 38²⁹:

Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin 1262/1845 ve 1264/1848 tarihli vakfiyeleriyle Sultanahmet Yerebatan Caddesi'nde bir kütüphane kurduğu ve üç hâfız-ı kütüb görevlendirdiği bilinmektedir (Erünsal, 2020, ss. 342-343; Çavdar Karatepe, 1995, s. 347). Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyon listesinde Esad Efendi Kütüphanesi (Yerebatan)³⁰ olarak belirtilmektedir. Bu sebeple Hacı Mustafa Efendi'nin mezar taşında belirtilen Yerebatan Kütüphanesi'nin, Esad Efendi'nin Yerebatan Caddesi'nde kurduğu kütüphane olabileceği düşünülmektedir.

²⁹ Mezar taşı metnini ve fotoğrafını 3 Haziran 2024 tarihinde benimle paylaşan Mehmet Genç'e teşekkür ederim.

³⁰ Esad Efendi Kütüphanesi, 1918 yılında Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

34. Yusuf Ağa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Abdurrahmân Sıdkî Efendi

Kimlik	Abdurrahmân Sıdkî Efendi	Mezar Taşı Görseli
Tarih	1323/1905-06	
Görev Yeri	Yusuf Ağa Kütüphanesi	
Yazı Türü	Celî Tâlik	
İşleniş Tekniği	Kabartma	
Metin Dili	Osmanlı Türkçesi	
Başlık Tipi	?	
Ünvan	Efendi	
Satır Sayısı	7	
Mezar Taşının Bulunduğu Yer	Konya, Yediler Mezarlığı	
Mezar Taşı Metni		

Hüve'l-Bâkî

Merhûm ve mağfûrun-leh

Ulemâ-i kirâmdan Sultân

Selim İmâmı el-Hâc

Abdurrahman Efendi'nin

Rûhiyçün Fâtiha

1323

Fotoğraf 39³¹:

Asıl ismi Abdurrahman olup mahlası Sıdkî ile de anılmaktadır. 1257/1841 yılında Konya'da doğmuştur. Sultan Veled Medresesi'nde 30 yıl kadar müderrislik, Sultan Selim Câmii'nde imamlık ve Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüblük yapmıştır. Sadettin Nüzhet (Ergun) ve Mehmet Ferit (Uğur) tarafından hazırlanan "Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı" kitabında 1321/1903 tarihinde vefat ettiği belirtilmekte ve bazı manzumelerine yer verilmektedir (Ergun ve Uğur, 2002, ss. 172-174). Konya Yediler Mezarlığı'na defnedilmiştir. Yusuf Ağa, vakfiyesinde personelin ücretinin altı ayda bir verilmesi ve hâfız-ı kütüblerin Konya halkından olması gibi şartlar belirlemiştir (Erünsal, 2020, s. 298, 407). Yusuf Ağa vakfiyesine göre, yevmi yüz akçe vazife ile hâfız-ı kütüb-i evvel, yevmi doksan akçe vazife ile hâfız-ı kütüb-i sani ve yevmi ellışer akçe vazife ile yamağ-i evvel ve yamağ-i sani tayin etmiştir (Buluş, 2019, s. 663).

Hâfız-ı Kütüb Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi

Mezar taşı metni tespit edilen otuz dört hâfız-ı kütübden otuz üçünün mezar taşı fotoğrafına erişilmiştir. Mezar taşı metinleri ve fotoğrafları incelendiğinde, yirmi altı mezar taşının İstanbul'da, ikisinin Burdur'da olduğu; Bayburt, Bursa, Çorum, Konya, Rodos ve Trabzon'da ise birer adet mezar taşı bulunduğu tespit edilmiştir. İstanbul Kadı Sicillerine göre yapılan çalışmalarda en fazla kütüphanenin

³¹ Mezar taşı fotoğrafını 26 Temmuz 2020 tarihinde benimle paylaşan Ayşe Buluş'a teşekkür ederim. Abdurrahman Efendi'nin kabri başında günümüz harfleriyle yeni mezar taşı da yer almaktadır. "هوالباقى / merhum ve mağfuruleh / ülema-i kiramdan / Sultan Selim Cami / İmami el-hac / Abdurrahman / Efendi'nin / ruhu için Fatiha / Ö: 1323-1907"

İstanbul'da kurulduğu belirtilmektedir (Buluş, 2019, s. 41; Delibaş, 2019, s. 28). Bu durumda en fazla hâfız-ı kütüb mezar taşının da İstanbul'da olması doğal bir sonuç olarak kabul edilmelidir.

Tespit edilen fotoğraflara göre otuz iki mezar taşının kabartma, bir mezar taşının oyma tekniği ile hazırlandığı tespit edilmiştir. Mezar taşı başlıkları incelendiğinde ise; on iki başlığın örfi destarlı, dört başlığın mevlevî sikke, üç başlığın üstüvanî, üç başlığın kâtibî, iki başlığın sarıklı olduğu ve her birinden birer adet olmak üzere mevlevî destarlı sikke, melamî, yuvarlak alın ve azizi fes türünde başlıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Altı mezar taşının başlığı ise tespit edilememiştir. Yaygın usule göre, vakfiyelerde hâfız-ı kütüblerin tayin şartları belirtilmektedir. Bu şartlara göre hâfız-ı kütüblerin vakıf kadrolarında başka görevler de yaptığı anlaşılmaktadır (Erünsal, 2020, ss. 428-429; Buluş, 2019, s. 48; Delibaş, 2019, ss. 34-35). Bu sebeple mezar taşlarında farklı başlık türlerini görmek mümkündür. En fazla örfi destarlı başlıkların tespit edilmesi hâfız-ı kütüblük mesleğinin ulemâ sınıfında yer aldığı yeni bir kanıtı olarak değerlendirilmelidir (Erünsal, 2020, s. 422).

Otuz üç mezar taşı Osmanlı Türkçesi ile yazılırken bir mezar taşı Arapça olarak yazılmıştır. Bu mezar taşlarının on altısı celî tâlik, on beşi celî sülüs ve ikisi tâlik türünde yazılmıştır. Fotoğrafına ulaşılamayan mezar taşının yazı türü ise bilinmemektedir. Mezar taşı metinleri beş ile on altı satır aralığında değişmektedir. Mezar taşı metinleri ünvan olarak incelendiğinde ise; yirmi yedi mezar taşında efendi ve her birinden birer adet olmak üzere dede, derviş, derviş ile dede, molla dede ve hacı kullanıldığı görülmektedir. Bir mezar taşında ise ünvan kullanılmamıştır.

Otuz dört mezar taşı metni incelendiğinde hâfız-ı kütübe ilişkin sadece yirmi dört mezar taşında doğrudan meslek/görev bildiriminde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu mezar taşlarında “hâfız-ı kütüb, baş hâfız-ı kütüb, hâfız-ı kütüb-i evvel, hâfız-ı darü'l-kütüb, muhâfız-ı kütüb” ifadeleri yer almakla beraber farklı meslek/görev bildirimlerinin olduğu da görülmektedir. Mezar taşı metinlerinde kütüphane adı ve hâfız-ı kütüb ifadesi incelendiğinde on yedi mezar taşında bu duruma rastlanmaktadır. Belirtilen kütüphane isimleri; Âtıf Efendi Kütüphanesi(3), Galata Mevlevihânesi(2), Ayasofya-ı Kebîr Kütüphanesi(2), Abdülmecid Han Kütüphanesi(1), Hamidiye Kütüphanesi(1), Nuruosmaniye Kütüphanesi(1), Sultan Bayezid Kütüphanesi(1), Şehîd Mehmed Paşa Kütüphanesi(1), Cami-i Kebîr(1), Amca-zâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi(1), Yerebatan Kütüphanesi(1), Bostancılar Ocağı Kütüphanesi(1) ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun(1) olarak görülmektedir. Bu durum önemli görülen kütüphanelerde hâfız-ı kütüblük görevinin, mezar taşına yazılmaya değer görüldüğü yönünde yorumlanabilmektedir. Mezar taşında hâfız-ı kütüb ifadesi yer almayanlar için bu durum farklılık göstermektedir. Diğer görevlerinin daha ön planda olmasından kaynaklı hâfız-ı kütüb ifadesine veya kütüphane adına yer verilmediği düşünülebilir.

Tablo 1. Mezar Taşı Tespit Edilen Hâfız-ı Kütübler

Sıra	Hâfız-ı Kütüb İsmi	Kurumu	Ölüm Tarihi (Hicri)	Ölüm Tarihi (Miladi)	Mezar Taşı Kitabesi Yaz Türü	İşle niş Tekniği	Metin Dili	Başlık Tipi	Ünvan	Mezar Taşı Satır Sayısı	Mezar Taşının Bulunduğu İl ve Mezarlık/Hazire
1	Süleyman Efendi	Abdülmecid Han Kütüphanesi	19 Safer 1261	27 Şubat 1845	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	8	İstanbul - Zeynep Sultan Camii Haziresi
2	-	Amca-zâde Hüseyin Paşa Medresesi	-	-	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	-	-	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı
3	el-Hâc Hüseyin Efendi	Âtîf Efendi Kütüphanesi	1197	1782-83	Celi sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Kâtübî	Efendi	7	İstanbul - Şeyh Vefa Camii Haziresi
4	el-Hâc Muhammed Efendi	Âtîf Efendi Kütüphanesi	15 Receb 1235	28 Nisan 1820	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	-	Efendi	7	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı
5	es-Seyyid Hasan Şükrü Efendi	Âtîf Efendi Kütüphanesi	1 Muharrem 1253	7 Nisan 1837	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	8	İstanbul - Molla Gürani Camii Yanındaki Hazire
6	el-Hâc Süleyman Efendi	Ayasofya-ı Kebir Kütüphanesi	1231	1815-16	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Üstüvani	Efendi	7	İstanbul - Maltepe Mezarlığı
7	Musa Efendi	Ayasofya-ı Kebir Kütüphanesi	28 Cemaziyelevvel 1247	4 Kasım 1831	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	8	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı
8	Hacı Muhammed Efendi	Bilinmiyor	10 Ramazan 1264	10 Ağustos 1848	-	-	Osmanlı Türkçesi	-	Efendi	16	Trabzon - Küçük İmaret Mezarlığı
9	Hafız Mehmed Efendi ibni Mercimek Yusuf	Bilinmiyor	15 Şevval 1264	14 Eylül 1848	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	-	Efendi	9	Rodos - Gani Ahmet Müslüman Mezarlığı
10	Karaalîzâde Mustafa Efendi	Bilinmiyor	1331	1912-13	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Sarklı	Efendi	5	Çorum - Ulu Mezarlık
11	Şeyh Hacı Hasan Rüşdî	Bilinmiyor	1335	1916-17	Tâlik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Hacı	14	Bayburt - Ulu Camii Haziresi
12	Osman Efendi ibni Murad	Bostancı Ocağı	2 Şaban 1195	24 Temmuz 1781	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Kâtübî	Efendi	6	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı
13	Mehmed Said Efendi	Bursa Camii Kebir	1 Cemaziyelâhîr 1315	28 Ekim 1897	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	9	Bursa - Pınarbaşı Mezarlığı
14	Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi	Fâti'h Kütüphanesi	2 Zilkade 1299	15 Eylül 1882	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Üstüvani	Efendi	16	İstanbul - Şeyh Hasib Efendi Rifâî Dergâhı
15	Ebu's-Suûd Zâde Süüd El-Mevlevî	Fâti'h Millet Kütüphanesi	23 Şevval 1367	28.Ağu.48	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	-	-	6	İstanbul - Merkez Efendi Camii Haziresi ve Mezarlığı
16	es-Seyyid Mehemed Molla Dede	Galata Mevlevihânesi	5 Muharrem 1257	27 Şubat 1841	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Mevlevî Sikke	Molla Dede	10	İstanbul - Galata Mevlevihânesi Haziresi
17	İsmail Dede	Galata Mevlevihânesi	2 Cemaziyelevvel 1284	1 Eylül 1867	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Mevlevî Sikke	Dede	9	İstanbul - Galata Mevlevihânesi Haziresi
18	Dervîş Mehemed	Galata Mevlevihânesi	19 Cemaziyelâhîr 1285	7 Ekim 1868	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Mevlevî Sikke	Dervîş	9	İstanbul - Galata Mevlevihânesi Haziresi
19	Dervîş Mustafa Dede	Güzel Hisar	1 Ramazan 1251	21 Aralık 1835	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Mevlevî Sikke	Dervîş/ Dede	7	İstanbul - Galata Mevlevihânesi Haziresi
20	es-Seyyid Hüseyin Hüsnî Efendi	Hamidiye Kütüphanesi	13 Zilhicce 1295	8 Aralık 1878	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	7	İstanbul - Eski Topkapı Mezarlığı
21	Es'ad Efendi-zâde Fethî Efendi	Mühendishane-i Berri-i Hümayun	1277	1860-61	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Azîzî Fes	Efendi	8	İstanbul - Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi
22	Nedîm (Ahmed) Efendi	Neşehîrî Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi	15 Rebiülevvel 1143	28 Eylül 1730	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Melâmî	Efendi	8	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı
23	Muhammed Efendi	Nuruosmaniye Kütüphanesi	2 Şaban 1187	19 Ekim 1773	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Kâtübî	Efendi	6	İstanbul - Edirnekapı
24	Mehmed Hulîsi Efendi	Râğb Paşa Kütüphanesi	1291	Mays-Haziran 1874	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	9	İstanbul - Merkez Efendi Camii Haziresi ve Mezarlığı
25	Esatzâde Hacı Mehmed Efendi	Sadrazam Dervîş Mehmed Paşa Kütüphanesi	?	?	Celi Talik	Kabartma	Arapça	-	Efendi	7	Burdur - Şeyh Sinan Camii Haziresi
26	Şeyh Alîzâde Hacı Ömer Efendi	Sadrazam Dervîş Mehmed Paşa Kütüphanesi	1313	1895-96	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Sarklı	Efendi	10	Burdur - Şeyh Sinan Camii Haziresi
27	el-Hâc Süleymân Efendi	Sultan Bayezid Kütüphanesi	8 Muharram 1248	7 Haziran 1832	Celi Sütlüs	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	8	İstanbul - Muratpaşa Camii Haziresi
28	Şeyh 'Hurrâ Hâfız Süleymân Efendi	Şehîd Mehmed Paşa Kütüphanesi	1 Şevval 1334	9 Ağustos 1916	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Üstüvani	Efendi	10	İstanbul - Sokullu Mehmed Paşa Türbesi
29	Şeyh İbrâhim Hayranî Efendi	Tahir Ağa Hangâhı / Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi)	1260	1844-45	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	10	İstanbul - Çiçekçi Camii Haziresi
30	İbrahim Efendi	Tahir Ağa Hangâhı / Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi)	1277	1860-61	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	12	İstanbul - Çiçekçi Camii Haziresi
31	eş-Şeyh el-Hâc Mehmet Feyzullah Efendi	Tahir Ağa Hangâhı / Tekkesi (Pertev Paşa Kütüphanesi)	1286	1869-70	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Örfî Destarlı	Efendi	13	İstanbul - Çiçekçi Camii Haziresi
32	es-Seyyid Hasan Aynî Efendi	Tayyar Mahmûd Paşa ve Abdullâh Râmîz Paşa Kütüphaneleri	4 Safer 1253	10 Mayıs 1837	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	Mevlevî Destarlı Sikke	Efendi	10	İstanbul - Galata Mevlevihânesi Haziresi
33	Hacı Mustafa Efendi	Yerebatan Kütüphanesi	2 Şevval 1317	3 Şubat 1900	Tâlik	Oyma	Osmanlı Türkçesi	Yuvarlak Alın	Efendi	9	İstanbul - Karacaahmet Mezarlığı
34	Abdurrahmân Sıdkî Efendi	Yusuf Ağa Kütüphanesi	1323	1905-06	Celi Talik	Kabartma	Osmanlı Türkçesi	-	Efendi	7	Konya - Yediler Mezarlığı

Mezar Taşına Ulaşılamayan Hâfız-ı Kütübler

Araştırma kapsamında incelenen literatürde defin yeri belirtilen ancak ziyaret edildiğinde veya farklı araştırmalar incelendiğinde, mezar taşına, mezar taşı hakkında bilgilere ya da fotoğraflarına ulaşılabilen hâfız-ı kütüblere bu bölümde yer verilmiştir.

1. Kütüphane-i Umûmî-i Osmanî Hâfız-ı Kütübü el-Hâc Hâfız Hasan Tahsin Efendi (5 Safer 1332/3 Ocak 1914)

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Hasan Tahsin Efendi'nin (d.1267/1850-51) Bayezid Umumî Kütüphanesi'nin açıldığında ikinci daha sonra da birinci hâfız-ı kütüb olduğunu ve vefatına kadar görev yaptığını bildirmektedir. 5 Safer 1332 yılında vefat ederek Bahâriye sırtındaki kabristanda kızının yanına defnedilmiştir (İbnülemin Mahmud Kemal, 1970, s. 431). Bahâriye sırtlarına yapılan saha ziyaretinde mezar taşı tespit edilememiştir.

2. Bayezid Umumî Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesi Memuru Nizamüddin Efendi (15 Şaban 1353/23 Kasım 1934)

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Nizamüddin Efendi'nin (d.1310/1892) Bayezid Umumî Kütüphanesi müdürü Hasan Tahsin Efendi'nin oğlu olduğu ve babasının mâhiyetinde kütüphanede çalıştığını bildirmektedir. Sonrasında ise Fatih'teki Millet Kütüphanesi'nde memur olduğunu yazmaktadır. İstanbul'da Merkez Efendi Kabristanı'na defnedilmiştir (İbnülemin Mahmud Kemal, 1970, s. 240). Merkez Efendi kabristanını inceleyen ve mezar taşlarını derleyen çalışmalarda Nizamüddin Efendi'ye ait verilere ulaşılabilenmiştir.

3. Yusuf Kâmil Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü el-Hâc Mehmed Zeki Efendi (9 Safer 1299/31 Aralık 1881)

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Mehmed Zeki Efendi'nin (Zeki Dede-d.1237/1821) Yusuf Kâmil Paşa konağında mesnevî okuttuğunu, kütüphanesinde hâfız-ı kütüb sıfatıyla bulunduğunu ve paşanın istediği kitapları istinsah ettiğini bildirmektedir. Zeki Dede 1874 yılında Üsküdar Mevlevihane'sine tayin olmuş ve 1299/1881 yılında vefat ederek Mevlevihane haziresine defnedildiğini belirtmektedir (İbnülemin Mahmud Kemal, 1970, s. 639; Küçük, 2004, s. 174). Sandukası önünde bulunan ve Üsküdarlı şair Senih Efendi'ye ait kitabe, Mehmet Nermi Haskan tarafından, sandukasına ait fotoğraf M. Şinasi Acar tarafından yayımlanmıştır (Haskan, 2001, s. 258; Acar, 2004, s. 94). Ancak yayımlanan çalışmalarda mezar taşına dair bilgi veya fotoğraf tespit edilememiştir.

4. Köprülü Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Ali Mansûrî Efendi (1134/1722)

Kütüphanede hâfız-ı kütüb ve muhaddis olup 1102'de (1690/91) II. Süleyman'ın annesi Sâliha Sultan için Süleymaniye Türbesi'nde kurrâ şeyhliği verilmiştir. 1128'de (1716) şeyhülkurrâ olmuş ve 1134'te (1722) vefat ederek Üsküdar Harmanlık'ta defnedilmiştir (Mehmed Süreyyâ, 1999a, s. 268).

5. Fatih Emîr Buhârî Tekkesi Hâfız-ı Kütübü Ni'metullah Efendi (968/1560-61)

Ni'metullah Efendi'nin Emir Buhârî Tekkesi şeyhi Abdüllâtîf Efendi'ye hâfız-ı kütüb olduğunu 968'de (1560/61) vefat ederek Edirnekapi dışında zaviyesine defnedildiğini Sicill-i Osmanî'den öğrenmekteyiz (Mehmed Süreyyâ, 1999c, s. 1256).

6. Nuruosmaniye Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Nusret Efendi (1208/1793-94)

Nusret Efendi'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin üçüncü hâfız-ı kütübü olduğunu ve ders vermekle meşgul olarak 1208'de (1793/94) vefat ettiğini Sicill-i Osmanî'den (Mehmed Süreyyâ, 1999c, s. 1278), Kâşgarî Dergâhı'nda medfûn olduğunu Osmanlı Müellifleri kitabından öğrenmekteyiz (Mehmed Tâhir, 1975, s. 227).

7. Topkapı Saray Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Mehmed Es'ad Efendi (1144/ 1731-32)

III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nda kurduğu kütüphanede hâfız-ı kütüb olarak vazifelendirilmiştir. Edirnekapi'daki Emîr Buhârî Tekkesi yakınındaki kabristanda medfûn olduğu bilinmektedir (Sarıkavak, 2013, s. 322). Vefat tarihi Sicill-i Osmanî'de 1142/1729-30, Osmanlı Müellifleri'nde 1143 /1730-31 olarak verilmektedir (Mehmed Tâhir, [t.y.], s. 308-309; Mehmed Süreyyâ, 1999b, s. 487).

8. Saray Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Mollâ Lutfî (25 Rebûlâhir 900/23 Ocak 1495)

Asıl adı Lutfullâh olup "Mollâ Lutfî, Sarı Lutfî, Deli Lutfî, Maktûl Lutfî" gibi lakaplarla da tanınmıştır. Fâtih Sultan Mehmed tarafından saray kütüphanesine hâfız-ı kütüb olarak tayin edilmiştir (Erünsal, 2015, s. 206). Eyüp'te Defterdar Mahmûd Çelebi Mescidi yakınına medfûndur (Gökyay ve Özen, 2005 s. s. 255; Erünsal, 2020, ss. 126-127; Ünver, 1943, ss. 11-13). Kabri günümüzde Nazlı Defterdar Mahmut Efendi Camii ile II. Mahmut tarafından yaptırılan Feshane yapıları arasında açık türbe halindedir.³²

9. Duyûn-i Umûmiye Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Ali Rıza Efendi

Ali Rıza Efendi'nin Duyûn-i Umûmiye Kütüphanesi'nde görev yaptığını kızı Münîre Hanım'ın mezar taşı vasıtasıyla öğrenmekteyiz. Münîre Hanım'ın mezar taşı "Âh mine'l-mevt / Hacı Süleyman Ağa'nın mahdumu / Duyûn-i Umûmiye Kütüphanesinden / Ali Rıza Efendi'nin / kerîmesi Münîre Hanım'ın / ...?" Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı 9. Ada'da yer almaktadır (Çoktan, 1996, s. 180).

10. Murad Molla Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Mehmet Hazmi Tura (5 Muharrem 1380/29 Haziran 1960)

Müderresliği sırasında, açılan hâfız-ı kütüblük sınavını kazanarak 1329/1913 yılında Murad Molla Kütüphanesi'ne altıncı hâfız-ı kütüb olarak tâyin edilmiştir. 1 Mart 1937'de birinci hâfız-ı kütüb olmuş ve 27 Kasım 1937'de buradan ayrılmıştır. 28 Kasım 1937'de Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğüne

---

³² 41°02'34.6"N 28°56'15.0"E

nakledilmiş on yıl görev yaptıktan sonra 1947 yılında emekliye sevk edilmiştir (Yönlüer, 2010, s. 12; Kalaycı, 2020, ss. 506-507). 1960 yılında vefat ederek Kasımpaşa Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.

11. Mehmed Râşid Efendi Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Hacı Vahdî Sâlih Efendi (1245/1829)

Asıl adı Mehmed Sâlih olup “Vâhdizâde” olarak tanınmıştır. Medresede Telhis ve Mutavvel adlı eserleri okutmuş ve çeşitli eserler yazmıştır. Kabrinin Kayseri’de Zeynel Abidin Türbesi karşısında olduğu ve seferberlik sırasında kabristanın kaldırıldığı bilgisi nakledilmektedir (Başkâtib-zâde Râgıb Bey, 2020, s. 119). Ancak Yusuf Akyurt, Hacı Salih’in kabrinin Melikgazi Türbesi içinde olduğunu kaydetmiştir (Işık, 2013, s. 979). Mehmed Râşid Efendi Kütüphanesi hâfız-ı kütüblerindendir (Nazîf, 1991, s. 54; Başkâtib-zâde Râgıb Bey, 2020, ss. 118-119).

12. Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Çavuşbaşızâde Hoca Ali Yekta Efendi

Revnakoğlu arşivine göre Çavuşbaşızâde Hoca Ali Yekta Efendi Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi’nde baş hâfız-ı kütüb olarak görev yapmaktadır. Eyüp Kırkerdivenler’de aile kabristanına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesi “Hüve’l-Bâkî – Allah diyen kalp aldanmaz, iki cihanda mahrum kalmaz. Meşâyih-i kiramdan huzur hocası es-Seyyid el-Hâc Ali Yekta Efendi’nin ruhuna fâtiha, H. 1325” olarak verilmiştir (Koç, 2021, s. 1416).

13. Mehmed Râşid Efendi Kütüphanesi Hâfız-ı Kütübü Gözübüyükzâde İbrahim Efendi (18 Şevval 1253/15 Ocak 1838)

1160/1747 senesi başlarında Kayseri’de doğmuştur. Babası, Mu’îd Efendi-zâde Mehmed Efendidir. Kayseri’de 1785 yılında Gözübüyükzâde Medresesini kurarak burada Arap dili, mantık, kelâm, felsefe, tefsir ve hadis dersleri vermeye başladı. Elli yılı aşkın bir süre bu medresede baş müderris olarak görev yapmış ve çok sayıda eserle birlikte beş yüzden fazla öğrenci yetiştirdiği aktarılmaktadır. 18 Şevval 1253 senesinde vefat ederek Hacı Kılıç Câmii Şerîf’i Caddesi’nde bulunan mezarlığa defnedilmiştir (Nazîf, 1991, s. 57-58; Vural, 2010, ss. 395-396; Gözübüyük, 1996, ss. 160-161; Işık, 2019, ss. 9-11).

Mehmed Râşid Efendi kütüphanesine üç hâfız-ı kütüb görevlendirileceğini bildirmiştir (Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadâreti Mahkemesi, 410, ss. 76a-79a, 84a-90a). Ahmed Nazîf, Mehmed Râşid Efendi Kütüphanesi hâfız-ı kütüblerin isimlerini vermektedir. Sırasıyla; Hacı Vahdî Sâlih Efendi, Gözübüyük-zâde İbrâhîm Efendi ve Bağçeci-zâde Mehmed Efendi’dir (Nazîf, 1991, s. 54; Başkâtib-zâde Râgıb Bey, 2020, s. 118). 1250/1834 tarihli Temettuat Defteri’nde “Dersiâm, Hâfız-ı Kütüb-i Evvel, Gözübüyükzade” olarak kaydı bulunmakta ve üzerinde ev, bağ ve cehrilik kaydı bulunmaktadır (Demir, 1999, s. 69). Mezar taşında Fehmi mahlaslı bir şairin ölümüne tarih düşürdüğü bir manzume ve ayrıca ayak taşı vardır (Şahan, 2009, s. 46).

Mezar taşı kitabesi;	Ayak taşı kitabesi;
Kurretü'l aynı cihnın hem zemânın seyyidi	Kutbu'l Ulemâi'l Muhakkikîn
Nûş edip câm-ı ecelden daldı bahr-ı rahmete	ve Umdetu'l Fudalâi'l Müdekkikîn
Kabr-i yâri eylenir Ravza-i Huld-i berîn	el Müştahir beyne'l Enami ve's Selatîn
Hûrilerle dâim olsun iş-ü zevk-i ibrete	Gözübüyükzade

Tuttu mâtem hep vilâyetler ona feryâd edüp	İkra' li Rûhihi'l Fâtîha maal îâdeti
Nice tullap bağırını yandırdı nâr-ı firkate	(Işık, 2019, s. 10; Şahan, 2009, s. 46)
Gel duâ kıl kabrine şimden geru ihlâs ile	
Hem şefâat ilticâ kıl gitti erdi devlete	
Mevtine târîh di Fehmî âh ile cevher gibi	
Es-senâ li'llah düştü İbrâhim Efendi Cennete	
(Vural, 2010, s. 396; Işık, 2019, s. 10)	

SONUÇ

Osmanlı mezar taşları, yalnızca birer mezar taşı olmanın ötesinde dönemin kültürel, sanatsal ve toplumsal yapısını yansıtan önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu çalışmada, özellikle Osmanlı Türkçesi ve Arapça yazılmış hâfız-ı kütüb mezar taşlarına odaklanılmış, bu mezar taşlarını korumak ve derlemek gerekliliği vurgulanmıştır. Tespit edilen ve incelenen mezar taşları, günümüzde çeşitli yıpranma/bozulma şekilleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu yıpranma/bozulmalar arasında mezar taşlarının bilinçli olarak yok edilmesi, yanlış restore edilmesi, taşınması ve bu süreçlerde yeterli bilgilendirme yapılmaması gibi problemler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, mezar taşlarının korunması ve kayıt altına alınması için önerilen bilinçli bakım ve kültürel miras envanter hazırlıklarının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Mezar taşlarının literatürde ismi bilinmeyen hâfız-ı kütüblerin tespit edilmesine yardımcı olduğu gibi, ismi bilinen hâfız-ı kütüblerin tescillenmesine de katkı sağladığı görülmüştür. Mezar taşı metinlerinden hareketle, vâkıflar tarafından vakfiyelerde belirtilen görevlerin (ek görevler veya farklı sorumluluklar) veya şartların (duacı, dede olması) yerine getirildiği ve/veya getirilmediği (başka görevle uğraşmaması gibi) de farklı örneklerle anlaşılmaktadır. Kütüphaneci kavramının (hâfız-ı kütüb, hâfız-ı darü'l-kütüb, muhâfız-ı kütüb) tarihi dönem içerisindeki kullanımını da mezar taşı metinlerinde görmek mümkündür. Örfî destarlı başlıkların fazla olması, hâfız-ı kütüblerin ulemâ sınıfına mensup kimseler olduğunu bir kez daha göstermektedir.

İncelenen hâfız-ı kütüb mezar taşları, farklı coğrafi bölgelerdeki kütüphanelerde görev yapmış olan kişilerin kimliklerini ve görevlerini belgelemektedir. Özellikle İstanbul'un hâfız-ı kütübler için önemli bir merkez olduğu ve burada birçok kütüphanenin faaliyet gösterdiği bir kez daha anlaşılmaktadır. Mezar taşları genellikle belirli bir sosyal sınıfı veya başlıklarıyla meslek gruplarını temsil etmektedir.

Bu nedenle otuz dört hâfız-ı kütüb mezar taşından elde edilen sınırlı veriler, kapsayıcı analizler için detaylı ve yeterli bilgileri sağlamamaktadır. Ancak, mezar taşlarının kütüphane ve kütüphanecilik tarihine ilişkin yeni bir yardımcı kaynak olabileceği söylemek için yeteri kadar bilgi sunmaktadır. Mezar taşlarından elde edilen bilgiler, hâfız-ı kütüblerle ilgili diğer birincil ve ikincil kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırmalı şekilde değerlendirildiğinde, ayrıntılı bilgilere ulaşmayı ve farklı şekilde yorumlamayı mümkün kılmaktadır. Bu bilgiler, kimi zaman bilinenleri teyit eder nitelikte olabileceği gibi, kimi zaman da hâfız-ı kütübler hakkında yeni bilgileri ortaya koyabilecek öneme sahiptir.

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecimde farklı sorularıyla destek olan ve tespit edilen sonuçları farklı şekillerde yorumlayabilmem için yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. R. Tüba Karatepe'ye derin şükranlarımı sunarım. Kaynakçanın kontrolü ve biçimi noktasında değerli yorumları için Hacı Bayram Cihan ve Kubilay Yucal'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Ş. (2004). *Ünlü Hattatların Mezarları: Gelimli Gidimli Dünya*. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Aksoyak, İ. H. (2016). Antep'li Aynî'nin Farsça Divanı. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı*, 5(2), 343-444.
- Amicis, E. ve Akyavaş, B. (Çev.). (1993). *İstanbul (1874)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arslan, M. (2014). AYNÎ, Antep'li. 6 Mayıs 2020 tarihinde <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayni-antep'li> adresinden erişildi.
- Ayanoğlu, F. İ. (2022). *Tarihî Mezar Taşları: İstanbul-1*. S. A. Kahraman (Yay. Haz.), İstanbul: İBB Kültür Varlıkları Dairesi Başkanlığı.
- Bacque-Grammont, J.-L., Laqueur, H.-P. ve Vatin, N. (1990). *Stelae Turcicae II*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.
- Bayrakal, S. (2011). Ölümsüzlüğe Uzanan Taşlar: Hacı Bektaş Veli Külliyesi Haziresi'ndeki Mezar Taşları, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, 15-70.
- Behcetî İsmail Hakkı (1976). *el-Üsküdarî, Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar: Ünlülerin Mezarları*, Bedi N. Şehsuvaroğlu (Yay. Haz.). İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Berk, S. (2006a). *Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Berk, S. (2006b). *Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları Zamanı Aşan Taşlar: Envanter*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Berk, S. (2016a). *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları 1. Cilt*, (2. Baskı). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Berk, S. (2016). *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları 2. Cilt*, (2. Baskı). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Beydilli, K. (1995). *Türk Bilim ve Matbaa Tarihinde Mühendishâne: Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bilgili, M. (2016). *Osmanlı Hâfız-ı Kütübleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Bizbirlik, A. ve Okumuş, N. (2017). *Manisa'da Tarihi Mekânlar Mezar Taşları ve Kitabeler*. Manisa: Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Buluş, A. (2019). *15-18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanesi Vakfiyeleri (İstanbul Kadı Sicillerine Göre Metin ve İnceleme)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Cunbur, M. (1964). I. Abdülhamid'in Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 22, 17-69.
- Çal, H. (2000). İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar. *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)* içinde (ss. 214-225). İstanbul: Eyüp Belediyesi.
- Çavdar Karatepe, T. (1995). Esad Efendi Kütüphanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 11, s. 347). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çavdar, R. T. (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çavdar, T. (2007). Ali Emîrî Efendi ve Kütüphanesi. E. Işın (Ed.), *Millet Yazma Eserler Kütüphanesi'nden Bir Seçme Ali Emiri Efendi ve Dünyası: Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar* içinde (ss. 35-43). İstanbul: Pera Müzesi.
- Çavuş, F. (2019). *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları (2. Basım)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çiçek, Y. (1997). Harîrîzâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 16, ss. 192-193). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çiçek, Y. (2006). Harîrîzâde Muhammed Kemaleddin Efendi ve "Tibyanu Vesaili'l-Hakaik Fi Beyani Seasili't-Tarak. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu: X Tebliğler* içinde (ss. 300-323). İstanbul: Eyüp Belediyesi.
- Çiçek, Y. (2016). Tibyânü Vesail'de Geçen Trabzon'lu Mutasavvıflar. Ş. Saylan ve B. Saylan (Ed.), I. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu* içinde (s. 569-584). Değişim Yayınları.
- Çoktan, E. (1996). *Karacaahmed 9. Ada Mezar Taşı Kitabeleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağlıoğlu, H. T. (1935). İstanbul Mezarları II, *Yeni Türk Mecmuası*, 29, 1839-1851.
- Dağlıoğlu, H. T. (1962). San'at Bakımından Mezarlar ve Mezar Taşları ve Karaca Ahmed Mezarlığı. *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959): Kongreye Sunulan Tebliğler* (ss. 120-139). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Delibaş, B. (2019). *19-20. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanesi Vakfiyeleri (İstanbul Kadı Sicillerine Göre Metin ve İnceleme)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, İ. (Haz.). (1999). *Kayseri Temettuât Defteri (H. 1250 / M. 1834 Tarihli)*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları
- Dere, Ö. F. (2011). Eyüpsultan'da Taşa İşlenen Medeniyet (*The Civilization Engraved on The Stones in Eyüpsultan*). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları.
- Derman, U. (1975). Mezar Kitâbelerinde Yazı San'atımız. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49(328), 36-47.
- Derman, U. (2003). Mehmed Şevki Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 28, ss. 532-533). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eren, S. (2020). Trabzon Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki 19. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 345-363.

- Ergun, S. N. ve Uğur, M. F. (2002). *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*. (2. Basım). H. Ayan (Sadeleştiren). Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Erünsal, İ. E. (1991). Amcazâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 3, ss. 10-11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erünsal, İ. E. (1993). Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 8, s. 449). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erünsal, İ. E. (1997). Hâfız-ı kütüb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 15, ss. 94-98). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erünsal, İ. E. (2015). Fatih Sultan Mehmed'in İlgi Duyduğu Kitaplar ve Kütüphanesi. C. Yılmaz, (Ed.), *Düşten Fethe İstanbul* içinde (ss. 203-212). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Erünsal, İ. E. (2020). *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (3. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Genç, M. (2022). İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'nda Yer Alan Sanatkâr Mezar Taşları Hakkında Bir Değerlendirme, *Anasay*, 22, 151-175. <https://doi.org/10.33404/anasay.1171234>
- Gökyay, O. Ş. ve Özen, Ş. (2005). Molla Lutfi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 30, ss. 255-258). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gölpınarlı, A. (2011). *Melâmîlik ve Melâmîler*, (4. Baskı). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Gözübüyük, İ. N. (1996). Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 14, ss. 160-161). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gülersoy, Ç. (1975). İstanbul Tarihinin Mezar Taşları, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49(328), 2-6.
- Gümüş, İ. (2022). *Cihanzâde Ailesi Vakıfları*. *ERDEM*, 82, 46-78. DOI: 10.32704/erdem.2022.82.046
- Güvelioğlu, İ. G. (2008). *Osmanlı Mezar Taşları ve Zeynep Sultan Haziresi*. İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği Yayınları.
- Güzel, E. (2019). *Taşlarda Saklı Medeniyet Osmanlı Erkek Mezar Taşlarında Serpuş Biçimleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar Cilt 1*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Işık, M. (2013). Hacı Vahdi Salih Efendi. *Kayseri Ansiklopedisi, Cilt 3*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Işık, M. (2019). Gözübüyükzade İbrahim Efendi. *Şehir Kültür Sanat*, 31, 9-11.
- İbrahimgil, M. Z. ve İbrahimgil, A. (2019). *Rodos Adası'nda Osmanlı Mirası (Mimari Eserler, Kitabeler, Mezar Taşları)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu.
- iDAI.objects Arachne (2009, 2 Nisan). 15 Mayıs 2024 tarihinde <https://arachne.dainst.org/entity/364969> adresinden erişildi.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son Hattatlar*, (İkinci Basılış). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü (2011). *Beyoğlu Hamuşan Hazire Alanı Rölöve, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi*, AGS Mimarlık Restorasyon.
- İşli, E. N. (1991). *İstanbul'da Gömülü Şairlerin Mezar Kitabeleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşli, H. N. (2011). Osmanlı Mezarlıklarında Bulunan İkili ve Üçlü Mezartaşları. E. Balta, Y. Dedes, E. N. İşli, M. S. Koz (Haz.), *Yücel Dağlı Anısına* içinde (ss. 268-283). İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- İşli, H. N. ve Kökrek, M. (2017). *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kalaycı, M. (2020). Süleymaniye’de Bir Hâfız-ı Kütüb: Mehmet Hazmi Tura (öl. 1960) ve Yazma Eserlere Düştüğü Tetkik Notları. *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10(2), 501-552.
- Karaçağ, D. (1994). *Bursa’daki 14-15. Yüzyıl Mezartaşları*. Ankara: Eryılmaz Ofset.
- Karakaş, M. (1996). *Şanlıurfa Mezar Taşları*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.
- Karataş, A. İ. (2013). Bursa’da Kitaplar ve Kütüphaneler. A. İ. Karataş (Ed.), *Bursa Kütüphaneleri*, içinde (ss. 51-91). Bursa: Bursa Kütüphaneleri.
- Kardaş, S. (2022). Nedîm’in Anlam Dünyası: Nedîm Dîvânı’nda Edebî Türler, Edebî Tarzlar ve Anlatım Teknikleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(3), 257-285. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151204>
- Kazan, Ş. ve Göçmen, M. (2007). Burdur Müzesi ile Merkez Cami Hazirelerindeki Ata Yedigârı Eserlerimiz: Osmanlı Mezar Taşları. G. Yıldız, M. Z. Yıldırım ve Ş. Kazan (Ed.), *I. Burdur Sempozyumu: Bildiriler*, içinde (s. 123-146). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Kazancıgil, R., Karakaya, H., Köylüoğlu, N., ve diğerleri. (2012). *Edirne Müzesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarından Örnekler*. Edirne: Edirne Müzesi.
- Kılıç, A., Göllü, Ş. ve Süyrüğe (İnce), N. (Haz.). (2020). *Başkâtib-zâde Râgıb Bey Muhtasar Mecmû’ası Cilt I (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koç, M. (2021). *Revnaoğlu’nun İstanbul’u: İstanbul’un İç Tarihi: Fatih, Cilt 2*. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koyunlu, M. A. (1975). Hukuk ve İdare Sistemimizde Eski Mezar Taşları, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49(328), 27.
- Kökrek, M. (2019). *Börk Bir Başlığın Tarihi Serüveni ve Edirne’deki Börklü Mezar Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kutlu, H. (Yay. Haz.). (2005). *Hekimoğlu Ali Paşa Câmii Hazîresi’ndeki Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Küçük, S. (2004). Geçmişten Günümüze Üsküdar Mevlevihânesi. Z. Kurşun, A. E. Bilgili, K. Kahraman ve C. Güngör (Ed.), *Üsküdar Sempozyumu I: Bildiriler, Cilt 1*, içinde (ss. 165-179). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Küçükkaya, B. (2019). *Galata Mevlevihanesi Mezartaşları (Katalog-Değerlendirme)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, T.C. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Laqueur, H.-P. (1997). *Hüve’l-Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Macit, M. (2006). Nedîm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 32, ss. 510-513). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mehmed Süreyyâ (1999a). *Sicill-i Osmanî Cilt 1*, N. Akbayar (Yay. Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Süreyyâ (1999b). *Sicill-i Osmanî Cilt 2*, N. Akbayar (Yay. Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Süreyyâ (1999c). *Sicill-i Osmanî Cilt 4*, N. Akbayar (Yay. Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Tâhir (1975). *Osmanlı Müellifleri, Cilt 3*, İ. Özen (Haz.). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Mehmed Tâhir [t.y.]. *Osmanlı Müellifleri, Cilt 1*. A. F. Yavuz ve İ. Özen (Yay. Haz.). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Mermutlu, B. ve Özalan, H. B. (2011). *Tarihi Bursa Mezar Taşları – I: Bursa Hazireleri*. Bursa: Bursa Kültür AŞ.

- Mermutlu, B. ve Özalan, H. B. (2012). *Tarihi Bursa Mezar Taşları – II: Emirsultan Mezarlığı*. Bursa: Bursa Kültür AŞ.
- Nazîf, A. (1991). *Kayseri Meşhurları (Kayseriyye Meşâhiri)*. M. Diriöz ve H. A. Diriöz (Sad. ve Haz.) Kayseri: Yak-Taş A.Ş.
- Nüzhet, S. (1932). *İstanbul Meşahirine Ait Mezar Kitabeleri*. Remzi Kitaphanesi.
- Öcalan, H. B. ve Mermutlu, B. (2016a). *Tarihî Bursa Mezar Taşları – III: Pınarbaşı Mezarlığı Cilt 1*. Bursa: Bursa Kültür AŞ.
- Öcalan, H. B. ve Mermutlu, B. (2016b). *Tarihî Bursa Mezar Taşları – III: Pınarbaşı Mezarlığı Cilt 2*. Bursa: Bursa Kültür AŞ.
- Özcan, A. R. (2007). *Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi – II: Hazire (The Fatih Complex – II in the History of Turkish Culture and Civilization: The Cemetery)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları.
- Özcan, A. R. (2012). *İstanbul'un 100 Mezar Taşı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Özdemir, Y. (2018). *Galata Mevlevihânesi Müzesi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Özel-İmanov, B. ve Uğur, Y. (Ed.). (2011a). *Vefa'nın Cennet Bahçeleri – I: Şeyh Vefa Haziresi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Özel-İmanov, B. ve Uğur, Y. (Ed.). (2011b). *Vefa'nın Cennet Bahçeleri – II: Molla Gürani Camii Yanındaki Hazire, Ekmekçizade Ahmed Paşa Haziresi, Cenderecizade Muhyiddin Çelebi Haziresi, Arpa Emîni Mustafa Efendi Haziresi, Hızır Bey Haziresi, Rehabula Kadın Haziresi, Sarı Beyezid Haziresi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Öztürk, S. (2009). Bir Yazma Eser Kütüphanesi: Sultan I. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı. İ. Gümüş (Yay. Haz.), *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu* içinde (ss. 155-168). İstanbul: TÜRÇEK.
- Sarıkavak, K. (2013). Yanyalı Esad Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, içinde (cilt 43, ss. 322-323). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Serin, M. (2009). Suud Yavsi Ebüssuudoğlu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 37, 579-580). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sevim, N. (2007). *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları: Eyüp Sultan'da Osmanlı Mezar Taşları ve Mezar Kültürümüz*. İstanbul: Abide Yayınları.
- Sürün, M. (2006). *İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şahan, H. (2009). *Gözübüyükzade İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şahin, B. (2002). Geçmişten Günümüze Burdur Kütüphaneleri, *Burdur Araştırmaları*, 2(3), 51-55.
- Şahin, B. (2007). Katalogta Yer Almayan ve Ortaya Yeni Çıkan Burdur Şer'iyye Sicili. G. Yıldız, M. Z. Yıldırım, Ş. Kazan (Ed.), *I. Burdur Sempozyumu: Bildiriler*, içinde (s. 50-54). Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Tak, E. (2020). Hâfız-ı Kütübden Kütüphaneciye: Osmanlıdan Günümüze Bir Mesleğin Gelişimi. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (13), 81-102. DOI: 10.26650/bba.2020.13.04
- Taşkın, O. (2017). *Nuruosmaniye Külliyesi'nin Fiziki, İdari, Mali ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Tepekaya, M., Bizbirlik, A. ve Okumuş, N. (2016). *Manisa'da Osmanlı Dönemi Hazireleri*. Manisa: Manisa Büyükşehir Belediyesi.
- Torun, A. S. (2010). Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme. *Vakıflar Dergisi*, 34, 125-161.
- Torun, A. S. (2012). “Eyüp'ün Güze Bir Köşesi Şeyh Murad-ı Buhârî Tekkesi”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu: Şehir ve Kutsallık XI Tebliğler* içinde (ss. 64-77). İstanbul: Eyüp Belediyesi.
- Ünver, İ. (1991). AYNÎ, Ayıntablı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (cilt 4, ss. 270-271). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ünver, S. (1943). Fatih'in Hususî Kütüphanesi İlk Hafızı Kütübü Molla Lütü'nün Vefatında Söylenen Tarihler Üzerine. *Tarihten Sesler*, 8-9, 11-13.
- Vural, M. (2010). Gözübüzkâde İbrâhim Efendi. *Kayseri Ansiklopedisi* içinde (cilt 2, 395-396). İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yanık, N. H. (2019). Sessiz Dünyanın Kimlik Sahipleri: Mezar Taşları. *Doğu Esintileri*, 11, 199-230.
- Yardım, A. (2002). *Alanya Kitabeleri: (Tebît, Tescil, Tasnîf ve değerlendirme)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yediyıldız, M. A. (2013). Cami Kütüphaneleri: Ulucami Kütüphanesi. A. İ. Karataş (Ed.), *Bursa Kütüphaneleri*, içinde (ss. 92-115). Bursa: Bursa Kütüphaneleri.
- Yiğit, İ. ve Ünlüsoy, Ü. (2014). *Hıdırlık - Ulumezarlık Osmanlı Dönemi Çorum Mezar Taşları*. Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.
- Yönlüer, F. S. (2010). *Mehmet Hazmi Tura*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yurdakul, İ. Arıkan, R. ve Demiryürek, H. (2019). *Şehrin Hafızası Bilecik Mezar Taşları ve Kitabeleri*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Yücedağ, İ. (2017). *Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Yüksel, M. (2000). *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri Cilt 2*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.
- Arşiv Belgeleri**
- Derviş Mehmed Paşa Vakfıyesi, İstanbul Mahkemesi, 122, s. 37a-38a.
- İsmail Fazıl Ayanoglu Arşivi. Milli Kütüphane Dijital Arşiv Koleksiyonu (Saray Erkanı ile Memur Mezar Taşları-06 Mil Yz Müs 116-2-3). 7 Ağustos 2021 tarihinde <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/405360> adresinden erişilmiştir.
- Mehmed Râşid Efendi Vakfıyesi, Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadâreti Mahkemesi, 410, s. 76a-79a, 84a-90a.

Bilgi Depolarından Topluluk Merkezlerine: Kütüphanelerin Dönüşümü ve Toplum Odaklı Yenilikler*

From Information Repositories to Community Centers: Transforming Libraries and Community-Driven Innovations

Ali KAVAK **

ÖZET

Bu çalışmada, kütüphanelerin bilgi depolarından toplumsal merkezlere dönüşüm süreci ele alınmaktadır. Dijitalleşme, toplum odaklı hizmet anlayışı ve yenilikçi mekânların kütüphaneler üzerindeki etkileri, literatürden derlenen veriler kapsamında incelenmiştir. Çalışmada, dijital teknolojilerin kütüphane hizmetlerini zenginleştirerek kullanıcı deneyimlerini nasıl dönüştürdüğü, bilgiye erişimi demokratikleştirme sürecine olan katkıları ve özellikle dezavantajlı gruplar için erişilebilirliğin nasıl artırılacağı tartışılmıştır. Ayrıca, “üçüncü mekân” kavramı çerçevesinde kütüphanelerin bireylerin sosyal, kültürel ve entelektüel ihtiyaçlarına yönelik sunduğu yenilikçi çözümler değerlendirilmiştir; makerspace ve dijital üretim laboratuvarları gibi alanların kullanıcıların bilgi üretimine katılımı üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Toplum odaklı kütüphane hizmetleriyle birlikte, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan iş birliklerinin toplumsal eşitlik ve sosyal dayanışmaya olan katkıları da ele alınmıştır. Çalışmada derlenen bilgiler, kütüphanelerin geleneksel rollerinin ötesine geçerek bilgiye erişim, sosyal etkileşim ve kültürel mirasın korunması gibi alanlarda çok yönlü yaşam merkezleri haline gelmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kütüphanelerin hem dijitalleşme sürecine adaptasyonu hem de fiziksel alan tasarımlarındaki dönüşüm stratejileri için somut öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphanelerin dijital dönüşümü, toplum odaklı hizmetler, üçüncü mekân, yenilikçi kütüphane tasarımı, dijital erişim ve eşitlik

ABSTRACT

This study examines the transformation of libraries from information repositories to community centres. The effects of digitalisation, community-oriented service approach and innovative spaces on libraries are examined within the scope of data compiled from the literature. The study discusses how digital technologies transform user experiences by enriching library services, their contribution to the process of democratising access to information, and how accessibility can be increased, especially for disadvantaged groups. In addition, within the framework of the ‘third space’ concept, innovative solutions offered by libraries for the social, cultural and intellectual needs of individuals are evaluated, and the effects of spaces such as makerspaces and digital production laboratories on users’ participation in knowledge production are emphasised. In addition to community-oriented library services, the contributions of cooperation with local governments and non-governmental organisations to social equality and social solidarity are also discussed. The information gathered in the study reveals that libraries should go beyond their traditional roles and become multifaceted life centres in areas such as access to information, social interaction and preservation of cultural heritage. In this context, concrete recommendations are offered for both the adaptation of libraries to the digitalisation process and transformation strategies in physical space design.

Keywords: Digital transformation of libraries, community-oriented services, third space, innovative library design, digital access and equity

* Bu çalışma, 28-29 Eylül 2023 tarihlerinde Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’nde Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) tarafından düzenlenen “ÜNAK 2023 Sempozyumu: Yeni Yüzyılda Geleceğin Kütüphaneleri”nde yazar tarafından sunulan bildiri özetinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, alikavak@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5329-2420>

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, kütüphanelerin geleneksel yapısını ve işlevlerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir. Bu dönüşüm süreci, bilgi erişiminin demokratikleşmesi ve toplumsal eşitliğin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Kütüphaneler artık sadece basılı kaynakların depolandığı ve erişime sunulduğu mekânlar olmaktan çıkarak, dijital ve fiziksel hizmetleri bütünleştiren, toplumsal etkileşimi destekleyen ve yaşam boyu öğrenmeye katkı sağlayan merkezler haline gelmektedir. Bu dönüşüm sürecinde özellikle dijital teknolojilerin sağladığı olanaklar, kütüphanelerin hizmet kapsamını genişletmekte ve kullanıcı deneyimini zenginleştirmektedir. Murray'in (2009) belirttiği gibi, tarihsel süreçte bilginin organizasyonu ve aktarımında kritik rol oynayan kütüphaneler, günümüzde dijital çağın gereklilikleriyle uyumlu bir şekilde evrilmektedir. Bu bağlamda kütüphaneler, geleneksel rollerinin ötesine geçerek, toplumsal katılımı teşvik eden, bilgi üretimini destekleyen ve dijital okuryazarlığı geliştiren çok yönlü kurumlar olarak yeniden yapılanmaktadır.

Kütüphanelerin bu yeniden yapılanma süreci özellikle matbaanın icadıyla yeni bir boyut kazanmış, bilginin üretimi ve yayılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rönesans döneminde Avrupa'da modern kütüphanecilik anlayışının gelişmesi ve Fransız İhtilali sonrasında ulusal kütüphanelerin kurulması, bilginin kurumsallaşması ve demokratikleşmesi sürecini hızlandırmıştır. Bu tarihsel gelişim içerisinde kütüphaneler, sadece bilgi depolayan kurumlar olmaktan çıkarak, toplumun kültürel ve entelektüel gelişiminde aktif rol oynayan merkezlere dönüşmüştür. Wiegand'ın (2015) belirttiği gibi, Amerika'da 1800'lerde kütüphanelerin yaygınlaşması, okuryazarlık oranlarının artmasında ve toplumsal kalkınmada önemli bir etken olmuştur. Bu süreçte özellikle Dewey'in Onlu Sınıflama Sistemi, kütüphane biliminin sistematik bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır (Wiegand ve Davis, 1994). Bilgi organizasyonundaki bu sistematik yaklaşım, Toplu'nun (2010) da vurguladığı üzere, kütüphaneciliğin 19. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel bir disiplin olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Günümüzde ise bilgi toplumuna geçiş süreciyle birlikte kütüphaneler, çok daha kapsamlı bir dönüşüm geçirmektedir. Huvila ve diğerlerinin (2013) işaret ettiği gibi, özellikle 1990'larda internetin yaygınlaşması ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi, kütüphaneleri yeni bir yapılanmaya yöneltmiştir. Bu yapılanma sürecinde kütüphaneler, Rukancı ve Anameriç'in (2004) belirttiği üzere, bilgi toplumunun temel kurumları olarak konumlanmakta ve hizmet anlayışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Modern kütüphaneler toplam kalite yönetiminin temelindeki kullanıcı odaklılığı ve Toplum 5.0'ın getirdiği insan merkezli yaklaşımı benimseyerek geleneksel işlevlerinin ötesinde dijital erişim imkanları sunan, yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen ve toplumsal etkileşimi güçlendiren

merkezler haline gelmektedir (Kavak, 2023; Yılmaz, 2005). Bu dönüşüm sürecinde özellikle dijital teknolojiler ve sosyal medya platformlarının entegrasyonu, kütüphanelerin hizmet kapsamını genişletmekte ve kullanıcı deneyimini zenginleştirmektedir. Tuğlu Karşı ve Özker'in (2021) çalışmalarında vurguladığı gibi, günümüz kütüphaneleri artık birer “öğrenme merkezi” olarak işlev görmektedir ve toplumun bilgi ihtiyaçlarına çok yönlü çözümler sunmaktadır. Bu bağlamda, dijital kütüphaneler ve sosyal medya araçlarının etkin kullanımı, Bayter ve Yıldırım'ın (2023) belirttiği üzere, bilgiye erişim ve paylaşım olanaklarını önemli ölçüde artırmaktadır.

Kütüphanelerin bilgi depolarından topluluk merkezlerine dönüşüm sürecinin incelendiği bu çalışmada, kütüphanelerin gelişimi üç temel boyutta ele alınmaktadır. Birinci boyutta, dijitalleşmenin kütüphaneler üzerindeki etkisi incelenmekte, özellikle çevrimiçi veri tabanları ve dijital koleksiyonların kullanıcı deneyimini nasıl şekillendirdiği açıklanmaktadır. İkinci boyutta, toplum odaklı hizmet anlayışına geçiş süreci değerlendirilmekte ve bu kapsamda toplumsal ihtiyaçlara yönelik yenilikçi uygulamalar ve yaşam boyu öğrenme fırsatları tartışılmaktadır. Üçüncü boyutta ise, geleceğin kütüphanecilik yaklaşımları çerçevesinde, yeni nesil mekânsal düzenlemeler ve topluluk iş birliklerinin potansiyeli ele alınmaktadır.

Çalışmanın metodolojik çerçevesini, Karasar'ın (1999) belgesel tarama ve betimsel yöntem yaklaşımı oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan bilimsel yayınlara sistematik olarak taranmış, özellikle “kütüphane dijitalleşmesi”, “toplum odaklı kütüphaneler” ve “yenilikçi kütüphane tasarımı” konularındaki çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme, kütüphanelerin bilgiye erişim, toplumsal eşitlik ve sosyal bağların güçlendirilmesindeki rollerini değerlendirme ve gelecekteki kütüphane hizmetlerine yönelik öneriler geliştirme amacına hizmet etmektedir.

Kütüphanelerin Dijital Dönüşümü

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, son yarım yüzyılda toplumsal yaşamın her alanını derinden etkilemiş, bu etki kütüphaneler üzerinde de köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşüm, geleneksel kütüphane hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasını ve yeni teknolojilerin entegrasyonunu beraberinde getirmiştir. Kütüphanelerin dijital dönüşüm süreci, basit bir teknoloji entegrasyonundan öte, kurumsal kimliğin ve toplumsal işlevin yeniden tanımlandığı kapsamlı bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Bilandzic ve Foth'un (2013) araştırması, geleneksel kütüphane hizmetlerinin dijital ortama taşınmasının kullanıcı memnuniyetini artırdığı ortaya konmuştur. Johnson'un (2010) çalışması ise bu dönüşümün ki bu durum dönüşümün ne denli isabetli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

İnternetin 1990'lerde yaygınlaşması, kütüphaneler için yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Huvila ve diğerleri (2013), kullanıcıların çevrimiçi bilgi kaynaklarına kütüphaneye gitmeden erişim sağlayabilir hale gelmesinin, başlangıçta kütüphanelerin geleceği konusunda bazı endişelere yol açtığını belirtmektedir. Bu durum kütüphanelerin varlığına yönelik kaygıları tetiklemiş olsa da bu endişelerin yersiz olduğu zamanla anlaşılmıştır. Leguina, Mihelj ve Downey'in (2021) vurguladığı gibi, dijitalleşme kütüphanelerin işlevini ortadan kaldırmak bir yana, bilgiye erişimi demokratikleştirerek kurumsal rollerini güçlendirmiştir. Bu noktada özellikle vurgulanması gereken husus, dijital dönüşümün kütüphaneleri salt bilgi depolama merkezlerinden, aktif öğrenme ve üretim mekânlarına dönüştürerek kurumsal kimliklerini zenginleştirmiş olmasıdır.

Kütüphanelerin dijital dönüşümünde dikkat çeken en önemli gelişmelerden biri, RFID teknolojisi gibi yenilikçi sistemlerin kullanıma sunulmasıdır. Noh'un (2015) belirttiği üzere, bu teknolojiler yalnızca işlem hızını artırmakla kalmamış, kütüphane kaynaklarının daha etkin yönetimini de mümkün kılmıştır. Ancak burada kritik olan nokta, teknolojinin amaç değil araç olarak konumlandırılması ve kullanıcı deneyimini zenginleştirme hedefine hizmet etmesidir. Bu teknolojik dönüşüm sürecinin bir sonraki aşaması, kütüphanelerin işlevsel kapsamını genişleten yeni nesil hizmetlerin ortaya çıkışı olmuştur. Moorefield-Lang'in (2014) araştırmasında ortaya koyduğu dijital üretim laboratuvarları ve robotik atölyeleri gibi yenilikçi mekânlar, kütüphanelerin pasif bilgi tüketim merkezlerinden aktif üretim ve inovasyon merkezlerine dönüşümünü göstermektedir. Curry (2017; 2023) ve Mann (2018), bu yeniliklerin kütüphaneleri yalnızca bilgi depolama ve erişim noktalarından ibaret olmaktan çıkararak, aktif birer laboratuvar ve inovasyon merkezi haline dönüştürdüğünü vurgulamıştır. Bu dönüşüm, kütüphanelerin toplumsal rolünü yeniden tanımlarken, bilgi üretimi ve paylaşımında demokratik bir platform olma işlevini de güçlendirmektedir.

Dijital dönüşümün kütüphane hizmetlerine getirdiği yenilikler, erişilebilirlik ve kullanıcı deneyimi açısından önemli avantajlar sağlamıştır. Chapman ve diğerleri (2006), çevrimiçi platformlar ve dijital koleksiyonların, özellikle uzak bölgelerde yaşayanlar veya fiziksel kütüphaneleri ziyaret etmekte zorlanan bireyler için büyük avantajlar sağladığını tespit etmiştir. Bu bulguyu destekler nitelikte, Kari (2020), e-kitapların, uzaktan eğitim platformlarının ve sanal gerçeklik uygulamalarının benimsenmesinin, kütüphanelerin kullanıcılarla etkileşim kurma biçiminde devrim yarattığını belirtmektedir. Wheeler ve diğerleri (2022) tarafından yapılan güncel bir araştırma, veri analitiği ile kullanıcı davranışlarının analiz edilmesinin, kütüphanelerin bireysel tercihlere ve ihtiyaçlara göre kişiselleştirilmiş hizmetler sunmasını mümkün kıldığını ortaya koymuştur.

Dijital kütüphanelerin evriminde yenilikçi hizmet modellerinin rolü de dikkat çekicidir. Bayter ve Yıldırım (2023), dijital kütüphanelerin dönüşümünde yenilikçi yaklaşımların benimsenmesinin ve yeni

hizmet modellerinin geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, çevrimiçi kataloglar, e-kitap ve e-dergi hizmetleri, dijital arşivler, veri yönetimi ve paylaşımı, çevrimiçi eğitim materyalleri, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamaları gibi yenilikçi yaklaşımlar, modern kütüphanecilik hizmetlerinin temel bileşenleri haline gelmiştir.

E-kitap teknolojilerinin kütüphane hizmetlerine entegrasyonu, bu dönüşümün önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Vasileiou ve diğerleri (2012) ile Ward ve Richardson (2016), e-kitapların taşınabilirlik, etkileşimli içerik ve çoklu ortam zenginliği açısından avantajlar sağladığını, ancak göz sağlığı üzerindeki olumsuz etkiler ve dijital haklar yönetimi konularında bazı dezavantajlar barındırdığını belirtmektedir. Bu alandaki yatırımların boyutu da dikkat çekicidir. Roncevic (2013) raporunda, ABD'deki akademik kütüphanelerin e-kitap bütçelerinin son yıllarda önemli oranda arttığını belirtmektedir ki, bu da kütüphanelerde teknolojiye verilen önemin önemli göstergesidir.

Dijital dönüşümün bir diğer önemli boyutu, bilginin demokratikleşmesi ve erişilebilirliğinin artırılmasıdır. Moyo (2004), e-kitaplar, e-dergiler, çevrimiçi arşivler ve tezler gibi dijital materyallerin yaygınlaşmasının, bilginin zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde erişilebilir olmasını mümkün kıldığını vurgulamıştır. Chan ve Spodick (2015) ise kütüphanelerin tarihi arşivlerini ve nadir kitap koleksiyonlarını dijitalleştirerek çevrimiçi erişime açmasının, açık erişimli bilimsel yayınların artırılmasını ve bilginin demokratikleştirilmesini desteklediğini belirtmektedir. Bu gelişmeler, kütüphanelerin geleneksel rollerini dijital çağın gerekliliklerine uygun şekilde dönüştürdüklerini ve toplumsal işlevlerini güçlendirdiklerini göstermektedir.

Dijital dönüşümün kütüphanelere getirdiği yenilikler, bu kurumların toplumsal rollerinde de önemli değişimlere yol açmıştır. Baryshev ve diğerleri (2020), kütüphanelerin işlevinin yalnızca bilgiye erişim sağlamakla sınırlı kalmadığını, toplumsal katılımı ve sosyal etkileşimi teşvik eden merkezlere dönüştüğünü vurgulamıştır. Bu dönüşümü destekler nitelikte, Seal (2015), kütüphanelerin bilgisayar iş istasyonları, yüksek hızlı internet ve multimedya olanakları gibi teknolojik altyapılarla kullanıcıların çevrimiçi kaynaklara erişimini kolaylaştırdığını belirtmektedir.

Kütüphanelerin eğitim işlevindeki dönüşüm de dikkat çekicidir. Young (2012), kütüphanelerin geleneksel okuma hizmetlerinin ötesine geçerek çevrimiçi kurslar, eğitim videoları ve etkileşimli öğrenme platformları aracılığıyla farklı öğrenme ihtiyaçlarına cevap vermeye başladığını vurgulamıştır. Bu gelişmeyi tamamlar nitelikte Gröschel ve diğerleri (2018), kullanıcıların kendi içeriklerini üretip paylaşarak kütüphanelerin bilgi üretme süreçlerine katıldığını ve bu işbirlikçi yaklaşımın kullanıcılar arasında aidiyet ve sahiplenme duygusunu güçlendirdiğini belirtmektedir.

Dijital dönüşüm sürecinde karşılaşılan zorluklar ve fırsatlar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bailin (2011), dijitalleşme sürecinin kütüphanecilerin dijital okuryazarlık ve teknolojiyi etkin kullanma becerilerini geliştirme gerekliliğini ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, Huvila ve diğerleri (2013), dijital dönüşümün toplumsal eşitsizlikleri gündeme getirdiğini ve dezavantajlı grupların dijital kaynaklara erişimindeki engellerin, toplumdaki dijital uçurum sorununun bir yansıması olarak görüldüğünü belirtmektedir.

COVID-19 pandemisi, kütüphanelerin hâlihazırda devam eden dijital dönüşüm sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Gurajena, Mbunge ve Fashoto, (2021), pandeminin kütüphanelerin uzaktan eğitim teknolojilerini etkin şekilde benimsemesini zorunlu kıldığını ve çevrimiçi seminerlerin, eğitim programlarının ve dijital kaynaklara erişimin kütüphanelerin hizmet kapsamını genişlettiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, Inciso (2021) ile Danchikov ve diğerleri (2021), uzaktan eğitimin bazı pedagojik zorlukları ve dijital eşitsizlik sorunları bulunduğunu, dezavantajlı gruplar için destek mekânizmalarının geliştirilmesinin ve uzaktan eğitimdeki erişim engellerinin giderilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Kütüphanelerin dijital dönüşüm sürecinde yaşanan tüm bu değişimlere rağmen, kurumun temel misyonunda bir süreklilik söz konusudur. Yalçinkaya (2016), değişen toplumsal koşullara ve gelişen teknolojik araçlara karşın kütüphanenin bilgiye erişim sağlama asal ilkesinde bir değişiklik yaşanmadığını, ancak bilginin paylaşım ve erişim yöntemlerindeki yeniliklerin değişimi yarattığını belirtmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte Calhoun (2014), dijital kütüphanelerin ilk 20 yılının öncü ve yaratıcı ruhunun, kütüphanelerin dijital geleceği açısından bir sonraki büyük vizyonun yaratılması için bir başlangıç noktası oluşturduğunu vurgulamıştır.

Bu bilgiler, kütüphanelerin dijital dönüşüm sürecinin, teknolojik altyapı iyileştirmelerinden toplumsal rol değişimlerine, eğitim işlevlerinin genişlemesinden pandemi döneminde hızlanan dijitalleşmeye kadar geniş bir yelpazede gerçekleştiğini göstermektedir. Bu süreçte karşılaşılan zorluklar ve fırsatlar, kütüphanelerin geleceğe yönelik stratejilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Dijital dönüşümün getirdiği yenilikler, kütüphanelerin geleneksel misyonlarını korurken çağın gerekliliklerine uyum sağlama kapasitelerini de ortaya koymaktadır.

Kütüphanelerde Toplum Odaklı Hizmet Anlayışına Geçiş

Kütüphaneler tarih boyunca bilgiye erişim ve paylaşımın merkezi olmuş, toplumların eğitim ve kültür alanındaki ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak çağdaş toplumların değişen ihtiyaçları ve dinamik yapısı, kütüphanelerin geleneksel rollerinden sıyrılarak daha toplum odaklı bir hizmet

anlayışını benimsemesini gerekli kılmıştır. Bu dönüşüm, kütüphanelerin yalnızca bilgi sağlayıcı kurumlar olarak görülmesinden öte, bireylerin sosyal, kültürel ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik çok yönlü hizmet sunan merkezlere evrilmesiyle mümkün olmuştur (Johnson, 2010). Bu bölümde, kütüphanelerin toplum odaklı hizmet anlayışına geçiş süreci, bu anlayışın getirdiği yenilikler ve bu hizmetlerin bireyler ve toplum üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Kütüphanelerin toplum odaklı hizmet anlayışına geçiş süreci, bireylerin yalnızca bilgiye erişimlerini kolaylaştırmayı değil, aynı zamanda onların sosyal ve kültürel katılımlarını artırmayı da hedeflemektedir. Bu anlayış doğrultusunda, kütüphaneler farklı yaş ve ilgi gruplarına yönelik çeşitli programlar ve etkinlikler düzenlemeye başlamıştır. Örneğin, çocuklara yönelik masal saatleri, gençlere kariyer geliştirme seminerleri, yetişkinlere sağlık bilgilendirme oturumları gibi programlar, bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerine katkıda bulunmakta ve sosyal etkileşimlerini artırmaktadır (Savaya ve Gardner, 2012).

Daha da önemlisi, kütüphaneler artık “üçüncü mekân” olarak tanımlanmaktadır. Kütüphaneler günümüzde sadece bilgiye erişim sağlamakla kalmayıp, toplumsal etkileşim, yaratıcılık ve kişisel gelişim için ideal mekânlar haline dönüşmüşlerdir. “Üçüncü mekân” olarak nitelendirilmeleri, onların bireyler için birer sosyal buluşma ve üretim noktası olma işlevlerini vurgulamaktadır. Bu kavram, Oldenburg’un (1999) “üçüncü mekân paradigması” çerçevesinde ele alındığında, kütüphanelerin fiziksel ve sosyal alan tasarımlarının bireylerin deneyimlerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır (Demir, 2017). Günümüzde kütüphanelerin kullanıcı deneyimlerini zenginleştiren bu çok boyutlu yapıları, çeşitli akademik çalışmalarla ele alınmış ve bu mekânların toplum üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, makerspaces, kodlama atölyeleri, 3D yazıcı istasyonları ve müzik kayıt stüdyoları gibi yenilikçi alanlar kütüphane hizmetlerine entegre edilmiştir. Bu mekânlar, bireylerin hem beceri edinmelerine hem de sosyal ağlarını geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Kütüphanelerin yenilikçi hizmet anlayışına geçişi, kent kültürünün ve toplumsal yaşamın bir parçası olarak konumlanmalarıyla hız kazanmıştır. Odabaş, Akkaya ve Polat (2020), modern kütüphanelerin kent kültürüne entegrasyonunda yenilikçi hizmetlerin kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Özellikle dijitalleşme ve teknolojik dönüşüm, kütüphanelerin toplumsal ihtiyaçlara yanıt verme kapasitelerini artırmıştır. Bununla birlikte, sosyal etkileşim ve kültürel çeşitliliğin desteklenmesi, kütüphanelerin kullanıcılarına sunduğu katma değeri artırmaktadır. Örneğin, kütüphanelerde sosyal buluşma noktası olarak hizmet veren kitap kafeler, bireylerin hem sosyal hem de entelektüel ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlar haline gelmiştir. Bu tür mekânlarda, iç tasarımın ve estetiğin kullanıcı deneyimi üzerindeki etkisi, bireylerin kütüphane hizmetlerinden yararlanma motivasyonlarını güçlendirmektedir. Odabaş ve Donbay (2022), Samsun’daki kitap kafeler üzerine yaptıkları çalışmada, iç mekân tasarımının

kullanıcıların hizmet algısı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır. Bu mekânlar, bireylerin dinlenme, sosyalleşme ve öğrenme deneyimlerini destekler niteliktedir.

Kütüphanelerin üçüncü mekân işlevi, özellikle “makerspace” olarak adlandırılan yaratıcı alanlarla daha da güçlenmiştir. Makerspace alanları, bireylerin dijital teknolojilerle yaratıcılıklarını geliştirdiği, işbirliği yaptığı ve öğrenim süreçlerine katıldığı mekânlardır. Bu yapıların kütüphanelere entegrasyonu, kullanıcıların sadece bilgi tüketicisi değil, aynı zamanda bilgi üreticisi olmalarını sağlamaktadır (Demir ve Güneş, 2021). Kütüphanelerdeki makerspace yapılanmaları, özellikle teknolojiye erişim fırsatlarının kısıtlı olduğu topluluklarda eşitliği destekleyen bir rol üstlenmektedir. Bu tür hizmetler, bireylerin teknolojik okuryazarlıklarını artırmalarına yardımcı olduğu gibi, yeni beceriler edinmelerine de olanak tanımaktadır. Alaca (2019), bu tür yenilikçi alanların kütüphanelerin gelecekteki rollerini şekillendirmede önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir.

Teknolojinin çocuk kütüphanelerindeki rolü de son yıllarda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Yalçınkaya (2022), çocuk kütüphanelerinde teknolojik oyunların kullanımı üzerine yaptığı çalışmada, video oyunlarının eğitimsel ve sosyal bağlamda çocukların yaratıcılıklarını ve problem çözme becerilerini ifade etmektedir. Çocuk kütüphaneleri, geleneksel okuma etkinliklerinin ötesine geçerek, etkileşimli dijital içeriklerle çocukların ilgisini çeken ve onları öğrenmeye teşvik eden mekânlar haline gelmiştir. Bu tür kütüphanelerde, yalnızca kitap okuma etkinlikleri değil, aynı zamanda çocukların aktif katılımını sağlayan atölye çalışmaları, dijital hikâye anlatımı ve kodlama kulüpleri gibi etkinlikler de düzenlenmektedir (Güneş ve Canatar, 2020). Yılmaz, Kaptan ve Ünlü (2021) ise Ankara’daki çocuk kütüphanelerinde bina tasarımı, güvenlik donanımı ve malzeme niteliklerini inceledikleri çalışmada, çocukların güvenli ve eğitici bir ortamda teknolojiyle buluşmalarının önemine dikkat çekmektedir.

Kütüphanelerin üçüncü mekân yenilikçi yaklaşımları arasında “oyunlaştırma” yöntemleri de öne çıkmaktadır. Bu yöntem, kütüphane kullanıcılarının motivasyonunu artırmak ve etkileşimlerini güçlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Kocadere ve Baş (2017), kütüphanelerde oyunlaştırmanın etkilerini inceleyen çalışmalarında, bu uygulamaların kullanıcı deneyimini zenginleştirdiğini ve öğrenme süreçlerini eğlenceli hale getirdiğini belirtmektedir. Dijitalleşme süreci, kütüphanelerin oyunlaştırma gibi yenilikçi yöntemlerle hizmetlerini çeşitlendirmesine de olanak sağlamaktadır. Suen ve diğerleri (2020), artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi oyunlaştırma teknolojilerinin kütüphane hizmetlerinde yaratıcı bir şekilde kullanıldığını ve kullanıcıların öğrenme deneyimlerini dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

Kütüphanelerin sosyal buluşma mekânları olarak tanımlanması, onların kültürel etkileşim alanları olarak da işlev görmesini sağlamaktadır. Film gösterimleri, atölye çalışmaları, panel ve sergiler gibi

etkinlikler, bireylerin sosyalleşme ve kültürel zenginliklerini artırma fırsatları sunmaktadır. Odabaş ve Akkaya (2020), bilgi merkezlerinin mimari tasarımının kullanıcıların bu tür etkinliklere katılımını teşvik eden önemli bir unsur olduğunu belirtmektedir. Bu tür etkinliklerin yanı sıra, kütüphaneler toplumun kültürel mirasını koruma ve yaşatma misyonu da üstlenmektedir. Örneğin, kitap kulüpleri, yazar söyleşileri, kültürel etkinlikler ve sergiler gibi aktiviteler, bireylerin kültürel farkındalıklarını artırırken, aynı zamanda toplum içindeki aidiyet duygusunu güçlendirmektedir (Goulding, 2016). Özellikle göçmen, mülteci ve sığınmacı topluluklar için düzenlenen dil eğitimleri ve uyum programları, bu bireylerin topluma entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmakta ve kültürel çeşitliliği desteklemektedir. Çocuklar için düzenlenen masal saatleri ve okuma atölyeleri gibi etkinlikler, erken yaşta okuma alışkanlıklarının kazandırılmasına katkı sağlamaktadır (Stooke ve McKenzie, 2009). Gençler için kodlama kulüpleri, girişimcilik programları ve kariyer planlama seminerleri gibi etkinlikler, bireylerin hem mesleki hem de kişisel gelişimlerine destek olmaktadır. Benzer şekilde, yaşlı bireyler için düzenlenen sağlık eğitimleri, teknoloji atölyeleri ve boş zaman etkinlikleri, onların sosyal yaşamlarını zenginleştirmekte ve yaşam kalitelerini artırmaktadır (Chowdhury, Poulter ve McMenemy, 2006).

Kütüphanelerin toplum odaklı hizmet anlayışı, bireylerin refah düzeyini artırmak ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmak adına güçlü bir potansiyele sahiptir. Ancak bu hizmetlerin etkinliği, sunulan programların kapsamı, erişilebilirlik düzeyi ve kullanıcıların ihtiyaçlarına uygunluğu gibi faktörlere bağlıdır. Örneğin, kütüphanelerin erişilebilirlik projelerine daha fazla yatırım yapması, engelli bireylerin bu hizmetlerden tam anlamıyla yararlanabilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, kütüphane personelinin yeterliliği ve teknolojik altyapının kalitesi de sunulan hizmetlerin etkinliğini doğrudan etkilemektedir (Ugwuanyi, Okwor ve Ezeji, 2011). Kütüphaneler bu hizmet anlayışını benimserken karşılaştığı zorluklarda bulunmaktadır. Bunların arasında finansman ve kaynak eksikliği önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, teknolojik yeniliklerin hızlı bir şekilde uygulanması, özellikle kırsal bölgelerdeki kütüphaneler için ciddi bir sorun teşkil edebilir. Bu bağlamda, kütüphanelerin yerel yönetimlerle iş birliği yaparak daha sürdürülebilir çözümler üretmesi gerekmektedir (Lischer-Katz ve Cook, 2022).

Kütüphaneler toplumların gelişiminde merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir. Toplum odaklı hizmet anlayışının benimsenmesi, kütüphanelerin sadece bilgi sağlayıcı kurumlar değil, aynı zamanda bireylerin ve toplumların refahına katkıda bulunan çok yönlü merkezler haline gelmesini sağlamaktadır. Kütüphaneler, günümüz toplumsal ve teknolojik dönüşümlerine uyum sağlayarak sadece bilgiye erişim mekânları olmaktan çıkmış, bireylerin sosyal, kültürel ve entelektüel ihtiyaçlarına yanıt veren üçüncü mekânlar haline gelmiştir. Fiziksel ve dijital ortamları birleştirerek sundukları yenilikçi hizmetler, bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra toplumsal eşitliği desteklemekte ve kültürel mirası koruma rolünü üstlenmektedir. Bu bağlamda, kütüphanelerin gelecekte daha geniş kitlelere ulaşmak için hizmetlerini çeşitlendirmeye ve kullanıcı deneyimini önceliklendirmeye devam

etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu anlayış, kütüphanelerin gelecekteki rolünü yeniden tanımlarken, toplumların bilgiye ve sosyal bağlara olan ihtiyaçlarını karşılamada kilit bir konumda yer almasını mümkün kılmaktadır.

Toplum Odaklı Geleceğin Kütüphaneciliği

Kütüphaneler tarih boyunca bilginin merkezi, toplumun öğrenme ve sosyalleşme alanı olarak hizmet vermiştir. Ancak bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler, kullanıcı beklentilerindeki değişimler ve toplumsal dönüşümler, kütüphaneleri sadece bir bilgi erişim noktası olmaktan çıkarıp çok işlevli toplumsal merkezlere dönüştürmeye zorlamaktadır. Bu süreçte kütüphaneler, mekânsal düzenlemelerini yenilemek, hizmet anlayışlarını yeniden şekillendirmek ve topluluk iş birliklerini güçlendirmek suretiyle geleceğe yönelik kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirme ihtiyacıyla karşı karşıyadır. Literatürdeki bulgular, kütüphanelerin geleceğini şekillendirecek temel yaklaşımlar hakkında değerli ipuçları sunmaktadır.

Geleceğin kütüphanelerinde fiziksel alanlar, salt kitap rafları ve okuma salonlarından öte, bireylerin bir araya gelerek öğrenebileceği, yaratıcı projeler geliştirebileceği ve sosyal bağlarını güçlendirebileceği esnek mekânlar olarak tasarlanmalıdır. Klinenberg (2018), kütüphanelerde üçüncü alanlar yaratmanın topluluk bağlarını güçlendirdiğini ve bireylerin refahını artırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, rahat oturma düzenlemeleriyle donatılmış açık alanlar, sessiz çalışma odaları ve esnek mobilyalarla desteklenmiş yarı özel bölümler öne çıkan düzenlemelerdir. Ayrıca, makerspaceler gibi teknolojik üretim alanları ve dijital üretim laboratuvarları, bireylerin uygulamalı öğrenme süreçlerini desteklemek için kritik öneme sahiptir. Nagle (2021), bu tür alanların öğrenciler arasında yaratıcılığı teşvik ettiğini ve sosyal becerilerin gelişimine katkı sağladığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, VR/AR teknolojileri gibi yenilikçi araçlarla donatılmış dijital deneyim alanları, kullanıcıların interaktif eğitim içerikleriyle etkileşim kurmasını sağlamaktadır (Jinendran ve Kumar, 2023).

Geleceğin kütüphaneleri, fiziksel ve dijital unsurları bir araya getirerek bireylerin yaratıcılığını, sosyal etkileşimini ve öğrenme süreçlerini destekleyen çok yönlü yaşam merkezlerine dönüşmektedir. Güneş (2017), bu dönüşümde yaratıcı mekânların önemli bir rol oynadığını belirtmekte ve kütüphanelerin sadece bilgi kaynaklarının depolandığı yerler olmaktan çıkarak paylaşım, sosyalleşme ve yaşam merkezlerine evrildiğini vurgulamaktadır. Yaratıcı mekânlar, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirdiği, sosyal bağlarını güçlendirdiği ve grup çalışmalarıyla etkileşimlerini artırdığı alanlar olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, kütüphaneler gelişen teknoloji ve dijitalleşme sürecine uyum sağlayarak basılı kaynakların yerini elektronik kaynaklarla doldurmakta; aynı zamanda kullanıcıların uzaktan erişim olanaklarını genişletmektedir. Ancak bu durum, kütüphanelerin fiziksel varlığını ve toplumsal

önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir; aksine, bu mekânlar hâlâ eğitimin, kültürel paylaşımın ve sosyal bütünleşmenin merkezinde yer almaktadır.

Yavuz (2021), özellikle yaratıcı mekânların bir türü olan makerspacelerin planlanmasında, etkinlik kategorilerinin, kullanıcı ihtiyaçlarının ve alan tasarımının dikkate alınmasının önemine dikkat çekmektedir. Makerspaceler, kullanıcıların ekipmanlara kolaylıkla erişebildiği, öğrenme ve üretim süreçlerini destekleyen esnek alanlar olarak kütüphanelerin inovatif dönüşümünde kritik bir rol oynamaktadır. Etkin bir makerspace tasarımı, uzman bir ekip tarafından, paydaşların katılımıyla ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre belirlenen hedefler doğrultusunda planlanmalıdır. Bu alanlarda esneklik sağlanması, kullanıcıların özgürce yaratıcı projeler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir bir iş modeli oluşturmak ve finansal destek sağlamak amacıyla topluluklar ve paydaşlarla iş birliği yapılması gereklidir.

Bu doğrultuda, Odabaş ve Akkaya (2020), bilgi merkezlerinin değişen kullanıcı beklentileri ve mimari yaklaşımlar doğrultusunda evrildiğini ifade etmektedir. Geleceğin kütüphanelerinde mekânsal tasarımlar, bireylerin yaratıcı düşüncelerini gerçekleştirebileceği, grup çalışmaları yapabileceği ve dijital teknolojilerden faydalanabileceği bir yapıya sahip olmalıdır. Güneş (2017) ve Yavuz (2021) gibi araştırmacılar, bu tür mekânların hem bireysel hem de toplumsal faydalarını vurgulamakta; kütüphanelerin gelecekte, yaratıcı öğrenme ve üretim alanları olarak önemini koruyacağını ortaya koymaktadır.

Geleneksel bilgi sunma yöntemlerinin ötesine geçmek isteyen kütüphaneler, kullanıcıları bilgi üretimine ve paylaşımına aktif olarak dâhil eden hizmet modellerine odaklanmalıdır. Barniskis (2023) ve Houston (2021), makerspace'ler ve teknoloji atölyelerinin, kullanıcıları aktif öğrenmeye teşvik ederek yaratıcı becerilerini geliştirmelerine olanak sağladığını ifade etmektedir. Dijital okuryazarlık eğitimleri ise, bilgiye erişimde eşitliği artıran ve toplumun her kesimine yaşam boyu öğrenme fırsatları sunan temel bir hizmet olarak dikkat çekmektedir (Breen, Waters ve O'Shea, 2023). Ayrıca, sanal gerçeklik uygulamaları, kullanıcıların dijitalleştirilmiş koleksiyonlarla etkileşim kurmasını sağlarken, arşivlerin ve yerel tarih materyallerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmaktadır (Grodecki ve Goulding, 2023). Kütüphanelerin bulut tabanlı teknolojiler ve kişiselleştirilmiş kullanıcı deneyimleri sunan yapay zekâ çözümlerinden faydalanması, onların hizmet kapasitelerini artırmaktadır (Sivri, 2023). Bu sayede kütüphaneler, kullanıcıların bireysel ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunarak topluluklarının bilgi ihtiyaçlarını daha etkili bir şekilde karşılayabilir.

Kütüphaneler, okullar, üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı kurumlarla iş birliği yaparak hem kaynaklarını çeşitlendirebilir hem de toplumdaki sosyal sorunlara çözüm üretme

kapasitelerini artırabilir. Tikkinen ve Korkeamäki (2023), halk kütüphanelerinin okullarla iş birliği yaparak okuma alışkanlıklarını teşvik edebileceğini ve ailelerin okuryazarlık süreçlerine aktif olarak katılımını sağlayabileceğini belirtmektedir. Halk kütüphaneleri ve akademik kütüphaneler arasında kurulan iş birliği modelleri, yerel topluluk üyelerinin daha fazla bilgi kaynağına erişimini sağlarken, profesyonel gelişim için yeni fırsatlar yaratmaktadır (Shapiro, 2016). Ayrıca, sivil toplum kuruluşlarıyla geliştirilen ortak projeler, kütüphanelerin dijital okuryazarlık, mesleki eğitim ve sosyal hizmetler gibi farklı alanlarda rol üstlenmesini mümkün kılmaktadır (Jochumsen ve diğerleri, 2023).

Kütüphanelerin değişen dünyada etkili bir şekilde varlıklarını sürdürebilmesi, yenilikçi bir vizyonla hareket etmelerine bağlıdır. Bu kapsamda, mekânsal düzenlemelerden dijital hizmetlere, topluluk iş birliklerinden kullanıcı odaklı hizmet modellerine kadar geniş bir yelpazede dönüşüm stratejileri benimsenmelidir. Literatürden elde edilen bulgular, kütüphanelerin yalnızca bilgi erişim noktaları değil, aynı zamanda toplumsal gelişimin temel taşı olan çok işlevli yaşam alanları haline gelmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu değişim, kütüphanelerin bilgiye erişim, öğrenme ve toplumsal dayanışma alanında sürdürülebilir katkılar sunmasını sağlayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, kütüphanelerin geleneksel bilgi depolarından toplumsal merkezlere dönüşümünü, dijitalleşme, toplum odaklı hizmet anlayışı ve yenilikçi mekânlar gibi temel unsurlar üzerinden incelemiştir. Literatürdeki bulgular, kütüphanelerin bilginin demokratikleştirilmesi, bireylerin sosyal ve kültürel gelişiminin desteklenmesi ve toplumsal eşitliğin artırılmasında nasıl bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Bunun yanı sıra, mevcut dönüşüm süreçleri, gelecekte kütüphanelerin üstleneceği roller ve karşılaşılabileceği zorluklara dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Dijital dönüşüm, kütüphanelerin sadece bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda bilgi üretiminde de aktif rol oynamalarını sağlamıştır. Teknolojik yeniliklerin hızla benimsenmesi, kütüphaneleri fiziksel sınırların ötesine taşıyarak, kullanıcıların dijital kaynaklara erişimini kolaylaştırmıştır. İnternet ve mobil teknolojiler, kullanıcıların dijital kütüphane kaynaklarına zaman ve mekân sınırlarından bağımsız erişim sağlamasına olanak tanımıştır. Özellikle e-kitaplar, dijital arşivler ve çevrimiçi eğitim materyalleri gibi yenilikçi hizmetler, kütüphanelerin kullanıcılarına sunduğu değerleri artırmıştır (Huvila ve diğerleri, 2013). RFID teknolojileri, yapay zekâ destekli katalog sistemleri ve veri analitiği gibi yenilikçi araçlar, kullanıcı deneyimini kişiselleştirme ve optimize etme konusunda büyük fırsatlar sunmaktadır (Wheeler ve diğerleri, 2022). Ancak bu teknolojilerin yaygınlaşması, dijital uçurum gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Dezavantajlı grupların dijital kaynaklara erişimini artırmak için politika yapımcıların ve kütüphane yöneticilerinin ortak çalışmaları

yürütmesi gereklidir. Özellikle kırsal bölgelerdeki ve düşük gelirlili topluluklardaki kütüphanelerin teknolojik altyapısının güçlendirilmesi önem arz etmektedir (Moyo, 2004). Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmalar, dijitalleşmenin dezavantajlı gruplara etkisini ve bu grupların hizmetlere erişimini iyileştirme yollarını ele almalı, ayrıca dijitalleşmenin kütüphane kullanıcıları üzerindeki etkisini incelemeli ve daha kapsayıcı dijital stratejiler geliştirilmesine odaklanmalıdır.

Toplum odaklı hizmet anlayışı, kütüphanelerin bireylerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına yönelik yenilikçi çözümler üretmesine olanak tanımıştır. Kütüphanelerin özellikle “üçüncü mekân” olarak işlevle üstlenmesi, bireylerin sosyal ve kültürel bağlarını güçlendiren bir platform sunmuştur (Oldenburg, 1999). Bu yaklaşım, kütüphaneleri sadece bilgi erişim noktalarından ibaret olmaktan çıkarıp bireylerin bir araya gelip öğrenebildiği, üretebildiği ve sosyalleşebildiği merkezlere dönüştürmüştür. Bu bağlamda makerspaceler, kodlama atölyeleri ve yaratıcı projelere yönelik diğer alanlar, bireylerin hem beceri edinmesine hem de sosyal ağlarını genişletmesine yardımcı olduğu ve özellikle literatürdeki çalışmalarda da çokça üzerinde durulan makerspace alanlarının, kullanıcıların teknolojiye erişimini artırarak yaratıcılığı ve iş birliğini teşvik ettiği vurgulanmaktadır (Moorefield-Lang, 2014). Ayrıca STEM (Science - Technology -Engineering – Mathematics) odaklı projeler ve dijital atölyeler, genç kullanıcıların mesleki becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır (Nagle, 2021). Bu gibi toplum odaklı hizmetlerin yanı sıra, yaşlı bireyler, göçmenler ve özel gereksinimli kullanıcılar gibi dezavantajlı toplulukların / grupların ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin artırılması gerekmektedir. Kütüphanelerin bu gruplara hitap eden hizmetlerini çeşitlendirmesi, toplumsal eşitlik ve katılımın artırılması açısından kritik öneme sahiptir (Chan ve Spodick, 2015). Gelecekte yapılacak çalışmalar, bu tür hizmetlerin bireylerin yaşam kalitesine ve toplumsal uyumuna etkisini derinlemesine incelemesi önemli bulunmaktadır.

Kütüphanelerin fiziksel ve dijital bileşenleri bir araya getiren esnek mekânlar olarak yeniden tasarlanması, geleceğin kütüphaneleri için önemli bir vizyon sunmaktadır. Bu kütüphane mekânları, kullanıcıların bilgi ve becerilerini geliştirdiği, grup çalışmaları yaptığı ve sosyal bağlarını güçlendirdiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. Literatürdeki araştırmalar, kütüphane tasarımlarının kullanıcı deneyimi üzerindeki etkisi vurgulanmakta ve mekânsal düzenlemelerin bireylerin bilgiye erişim ve sosyal etkileşim deneyimlerini zenginleştirdiğini ortaya koymaktadır (Demir ve Güneş, 2021). Bu bağlamda, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde esnek, rahat ve yaratıcı alanların oluşturulması önerilmektedir. Örneğin, VR/AR teknolojileri ile desteklenen dijital deneyim alanları, kullanıcıların etkileşimli eğitim materyalleriyle öğrenmesini kolaylaştırmaktadır (Jinendran ve Kumar, 2023). Ayrıca, makerspace’ler ve diğer yaratıcı alanlar, kullanıcıların sadece bilgi tüketicisi değil, bilgi üreticisi olmalarını sağlamaktadır (Barniskis, 2023). Ancak bu tür yenilikçi alanların kurulması, finansman,

eğitilmiş personel ve teknolojik altyapı gibi konularda ciddi yatırımlar gerektirmektedir. Yerel yönetimlerin ve özel sektörün desteğiyle bu alanların yaygınlaştırılması sağlanabilir.

Kütüphanelerin dijital dönüşüm sürecinde, teknoloji tabanlı yeniliklerin yanı sıra topluluk iş birliklerinin de önemi büyüktür. Okullar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile ortaklıklar kurularak eğitim, kültür ve sosyal dayanışma alanlarında daha geniş bir etki oluşturabilir. Kütüphaneler, yerel yönetimler, okullar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklıklar kurarak hizmetlerini çeşitlendirebilir ve etkilerini artırabilir. Bu tür iş birlikleri, toplumsal sorunların çözümünde kütüphaneleri daha aktif bir rol oynamaya teşvik etmektedir (Jochumsen ve diğerleri, 2023). Özellikle okuma alışkanlıklarının teşvik edilmesi, dijital okuryazarlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve dezavantajlı grupların kütüphane hizmetlerinden daha fazla yararlanmasını sağlamada etkili olabilir. Gelecekte bu tür iş birliklerini güçlendirecek politikalar ve uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte, kütüphanelerin sürdürülebilir hizmet modellerine odaklanması, bu kurumların etkisini artırmada kritik bir öneme sahiptir. Finansal kaynakların yetersizliği, teknolojik yeniliklerin uygulanmasındaki zorluklar ve kırsal bölgelerdeki erişim sorunları gibi engellerin aşılması için yerel yönetimlerle daha sıkı iş birliği yapılması gereklidir. Literatürdeki çalışmalar, finansal kaynakların yetersizliğinin kırsal ve dezavantajlı bölgelerdeki kütüphaneler için önemli bir engel olduğunu ortaya koyarak bunu kanıtlar niteliktedir (Ugwuanyi ve diğerleri, 2011). Bu bağlamda, kamu-özel sektör iş birlikleri ve hibrit hizmet modelleri geliştirilmelidir. Ayrıca, kütüphane hizmetlerinin kullanıcı odaklı bir yaklaşımla çeşitlendirilmesi ve yenilikçi hizmet modellerinin benimsenmesi, bu kurumların gelecekte de toplumların bilgiye erişim ve sosyal etkileşim ihtiyaçlarını karşılama konusunda öncü bir rol oynamasını sağlayacaktır.

Literatürden derlenen bu çıkarımlar ve tespitler, kütüphanelerin yalnızca bilgiye erişim sağlayan kurumlar olmadığını, aynı zamanda bireylerin sosyal, kültürel ve entelektüel gelişimini destekleyen çok yönlü yaşam merkezleri olarak konumlanması gerektiğini göstermektedir. Dijitalleşme, toplum odaklı hizmet anlayışı ve yenilikçi mekânlar, kütüphanelerin gelecekteki vizyonunun temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Bu dönüşüm, kütüphanelerin toplumsal eşitlik, bilgiye erişim ve kültürel mirasın korunması gibi temel misyonlarını sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirmesini mümkün kılmaktadır. Kütüphaneler, bilgi ve teknolojiye erişim imkânlarını genişleterek, bireylerin ve toplulukların refah düzeyini artırmaya devam edebilir. Bu süreçte, kullanıcı ihtiyaçlarına duyarlı ve yenilikçi stratejiler geliştirmek, kütüphanelerin hem yerel hem de küresel ölçekte etkili bir bilgi merkezi olarak varlığını sürdürmesi için büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alaca, E. (2019). Halk kütüphaneleri: Geçmişten geleceğe yönelimler ve yeni roller. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(1), 71-81. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/45335/568042>
- Altay, A. (2018). Bilgi Toplumu'na geçiş sürecinde kütüphaneleri yeniden düşünmek ve tasarlamak. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar ve Eğilimle Kongresi Tam Metin bildiri Kitabı* içinde (ss. 1- 13). Kocaeli Üniversitesi yayınları
- Bailin, K. (2011). Changes in academic library space: A case study at the University of New South Wales. *Australian Academic & Research Libraries*, 42(4), 342-359. <https://doi.org/10.1080/00048623.2011.10722245>
- Barniskis, S. C. (2023). Serious and casual leisure in public library makerspaces: The two-audience conundrum and research agenda. *Library & Information Science Research*, 45(2), 101241. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2023.101241>
- Baryshev, R. A., Tsvetochkina, I. A., Babina, O. I., Kasyanchuk, E. N. ve Manushkina, M. M. (2020). Transformation of university libraries during the digital era *Journal of the Siberian Federal University Humanities*, 13(7), 1073-1089. <https://cyberleninka.ru/article/n/transformation-of-university-libraries-during-the-digital-era>
- Bayter, M. ve Yıldırım, K. (2023). Dijital kütüphaneler ve sosyal medyanın sentezi: Bilgi paylaşımında yenilikçi güç. *Library Archive and Museum Research Journal*, 4(2), 185-200. <https://doi.org/10.59116/lamre.1328838>
- Bilandzic, M. ve Foth, M. (2013). Libraries as coworking spaces: Understanding user motivations and perceived barriers to social learning. *Library hi tech*, 31(2), 254-273. <https://doi.org/10.1108/07378831311329040>
- Breen, M., Waters, J., & O'Shea, L. (2023). Taking a lead on digital literacy for students—A case study from the library at the University of Limerick. *New Review of Academic Librarianship*, 29(1), 11-32. <https://doi.org/10.1080/13614533.2022.2039243>
- Calhoun, K. (2014). *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. Facet Publishing.
- Chan, D. L. ve Spodick, E. F. (2015). Transforming libraries from physical to virtual. D. Baker ve W. Evans (Eds), *Digital Information Strategies: From Applications and Content to Libraries and People* içinde (ss. 103-129). Chandos Publishing.
- Chapman, A., Kelly, B., Nevile, L. ve Heath, A. (2006). Personalization and accessibility: integration of library and web approaches. L. Carr, D. De Roure, A. Iyengar (Eds), *Proceedings of the 15th international conference on World Wide Web* içinde (ss. 871-872). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/1135777.1135920>
- Chowdhury, G., Poulter, A. ve McMenemy, D. (2006). Public Library 2.0: Towards a new mission for public libraries as a “network of community knowledge”. *Online Information Review*, 30(4), 454-460. <https://doi.org/10.1108/14684520610686328>
- Curry, R. (2017). Makerspaces: a beneficial new service for academic libraries? *Library review*, 66(4/5), 201-212. <https://doi.org/10.1108/LR-09-2016-0081>

- Curry, R. (2023). Insights from a cultural-historical HE library makerspace case study on the potential for academic libraries to lead on supporting ethical-making underpinned by 'Critical Material Literacy'. *Journal of Librarianship and Information Science* 55(3). 763-781. <https://doi.org/10.1177/09610006221104796>
- Danchikov, E. A., Prodanova, N. A., Kovalenko, Y. N. ve Bondarenko, T. G. (2021). Using different approaches to organizing distance learning during the COVID-19 pandemic: opportunities and disadvantages. *Linguistics and Culture Review*, 5(S1), 587-595. <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS1.1444>
- Demir, G. (2017). Oldenburg'un üçüncü mekân paradigması bağlamında kütüphane mekânının sorgulanması. *Bilgi Dünyası*, 18(2), 195-223. <https://doi.org/10.15612/BD.2017.628>
- Demir, G. ve Güneş, A. (2021). Kültürel boyutu ile "makerspace" yapılanmaları: Kütüphanelerin rolü. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (6), 52-71. <https://dergipark.org.tr/en/pub/nosyon/issue/59192/809492>
- Goulding, A. (2016). *Public libraries in the 21st century: Defining services and debating the future*. Londra: Routledge.
- Grodecki, K. ve Goulding, A. (2023, March). Digital Experiences in Physical Spaces: Virtual Reality and Public Libraries in Aotearoa New Zealand. I. Sserwanga, A. Goulding, H. Moulaison-Sandy, J.T. Du, A. L. Soares, V. Hessami ve R. D. Frank (Eds), *International Conference on Information içinde* (ss. 157-170). Cham: Springer Nature Switzerland. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-28032-0_13
- Gröschel, C., Dalsgaard, P., Klokmoose, C. N., Korsgaard, H., Eriksson, E., Bats, R., Tabard, A., Ducros, A. ve Serholt, S. E. (2018). PARTICIPATE: Capturing knowledge in public library activities. *Extended Abstracts of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems içinde* (ss. 1-6). Association for Computing Machinery. <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3170427.3188605>
- Gurajena, C., Mbunge, E. ve Fashoto, S. (2021). Teaching and learning in the new normal: Opportunities and challenges of distance learning amid COVID-19 pandemic. *Available at SSRN* 3765509. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3765509>
- Güneş, A. (2017). Yaratıcı kütüphane hizmetleri: Yaratıcı mekanlar (makerspace). Ö. Külcü (Ed.) *Kamusal Alan Olarak Bilgi Merkezleri ve Yenilikçi Yaklaşımlar içinde* (ss. 99-126). İstanbul: Hiperyayın
- Güneş, A. ve Canatar, M. (2020). Halk kütüphanelerinde bebek kullanıcılara yönelik hizmetler. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (13), 55-80. <https://doi.org/10.26650/bba.2020.13.03>
- Houston, C. R. (2021). Makerspaces your School Library: Consider the possibilities! *IASL Conference Proceedings (Bali, Indonesia): Enhancing Students' Life Skills through the School Library, Bali, Indonesia, 2013*. <https://doi.org/10.29173/iasl7841>
- Huvila, I., Holmberg, K., Kronqvist-Berg, M., Nivakoski, O. ve Widén, G. (2013). What is librarian 2.0? New competencies and roles of librarians in the web 2.0 environment. *Journal of Librarianship and Information Science*, 45(4), 298-306. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1034848>

- Inciso, A. A. C. (2021). Higher education during COVID-19 pandemic: Distance education and online learning. *International Journal of Research Publications*, 70(1), 60-65.
- Jinendran J. S. ve Kumar B. P. (2023). Visualizing the academic library of the future based on collections, spaces, technologies, and services. *International Journal of Information Science and Management (IJISM)*, 21(1), 219-243. <https://doi.org/10.22034/ijism.2023.700794>
- Jochumsen, H., Julsrud, T. E., Mia, M., Solum, E. E. E. B., Guillen-Royo, M., Førde, A. ve Bakkevoll, S. E. (2023). UPSCALE: Upscaling sustainable collaborative consumption using public libraries. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 4(1), 94-105. <https://doi.org/10.7146/njlis.v4i1.138194>
- Johnson, C. A. (2010). Do public libraries contribute to social capital?: A preliminary investigation into the relationship. *Library & information science research* 32(2), 47-155. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2009.12.006>
- Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar. *İlkeler, Teknikler, Ankara: Nobel Yayınevi*.
- Kari, K. (2020). Digital transformation of information and its impact on libraries. *World Journal of Innovative Research (WJIR)*, 9(1), 26-30. https://www.wjir.org/download_data/WJIR0901033.pdf
- Kavak, A. (2023). Toplum 5.0 Perspektifinde kütüphane 5.0: Teknoloji ve insan merkezli yeni nesil kütüphane hizmetleri. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 280-309. <https://doi.org/10.33721/by.1343297>
- Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. Crown.
- Kocadere, S. A. ve Baş, Ö. G. D. T. (2017). Kütüphanelerde oyunlaştırma: Örnekler ve öneriler. Ö. Külücü (Ed.) *Kamusal Alan Olarak Bilgi Merkezleri ve Yenilikçi Yaklaşımlar* içinde (ss. 127 - 154). İstanbul: Hiperyayın.
- Leguina, A., Mihelj, S. ve Downey, J. (2021). Public libraries as reserves of cultural and digital capital: Addressing inequality through digitalization. *Library & Information Science Research*, 43(3), 101103. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2021.101103>
- Lischer-Katz, Z. ve Cook, M. (2022). Virtual reality and the academic library of the future. *Transactions of the American Philosophical Society*, 110(3), 185-210. <https://www.jstor.org/stable/45420507>.
- Mann, L. (2018). Making a place for makerspaces in information literacy. *Reference & User Services Quarterly*, 58(2), 82-86. <https://www.jstor.org/stable/26588782>
- Moorefield-Lang, H. M. (2014). Makers in the library: case studies of 3D printers and maker spaces in library settings. *Library Hi Tech*, 32(4), 583-593. <https://doi.org/10.1108/LHT-06-2014-0056>
- Moyo, L. M. (2004). Electronic libraries and the emergence of new service paradigms. *The Electronic Library*, 22(3), 220-230. <https://doi.org/10.1108/02640470410541615>
- Murray, S. (2009). *The library: An illustrated history*. New York: Skyhorse Publishing.

- Nagle, S. B. (2021). Maker services in academic libraries: A review of case studies. *New Review of Academic Librarianship*, 27(2), 184-200. <https://doi.org/10.1080/13614533.2020.1749093>
- Noh, Y. (2015). Imagining library 4.0: Creating a model for future libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 41(6), 786-797. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2015.08.020>
- Odabaş, H. ve Akkaya, M. A. (2020). *Bilgi merkezlerinde mekân değişen beklentiler ve mimari anlayış ışığında yönelimler*. İstanbul: Hiperlink
- Odabaş, H. ve Donbay, U. (2022). Samsun'da kitap kafelerin ürün pazarlama stratejilerinde iç mekân tasarımı ve estetiğin etkisi. *Bilgi Dünyası*, 23(2), 141-172. <https://doi.org/10.15612/BD.2022.695>
- Odabaş, H., Akkaya, M. A. ve Polat, C. (2020). Kent kültürü ve yaşamında yenilikçi kütüphaneler ve kütüphane hizmetleri. *Arşiv Dünyası*, 7(1), 26-44. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ad/issue/55174/741500>
- Oldenburg, R. (1999). *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Da Capo Press.
- Roncevic, M. (2013). *E-book Platforms for Libraries* (Vol. 49, No. 3). American Library Association.
- Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2004). Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü. S. Arslantekin ve F. Özdemirci (Yay. Haz.). *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* içinde (s. 330-338). Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Savaya, R. ve Gardner, F. (2012). Critical reflection to identify gaps between espoused theory and theory-in-use. *Social work*, 57(2), 145-154. <https://academic.oup.com/sw/article-abstract/57/2/145/1938438>
- Seal, R. A. (2015). Library spaces in the 21st century: Meeting the challenges of user needs for information, technology, and expertise. *Library Management*, 36(8/9), 558-569. <https://doi.org/10.1108/LM-11-2014-0136>
- Sivri, E. (2023). Kütüphanelerde yapay zekânın geleceği: Farklı alanlardaki potansiyel uygulamalar ve yeni kullanım alanları oluşturma. *Library Archive and Museum Research Journal*, 4(2), 175-184. <https://doi.org/10.59116/lamre.1299783>
- Stooke, R. ve McKenzie, P. J. (2009). Leisure and work in library and community programs for very young children. *Library Trends*, 57(4), 657-675. <https://muse.jhu.edu/article/269283>
- Suen, R. L. T., Chiu, D. K. ve Tang, J. K. (2020). Virtual reality services in academic libraries: deployment experience in Hong Kong. *The Electronic Library*, 38(4), 843-858. <https://doi.org/10.1108/EL-05-2020-0116>
- Tikkinen, S. ve Korkeamäki, R. L. (2023). The paradox of collaboration in the partnership between primary schools and public libraries. *Educational Studies*, 49(5), 730-748. <https://doi.org/10.1080/03055698.2021.1884048>

- Toplu, M. (2010). Kil tabletlerden elektronik yayıncılığa kütüphanecilik felsefesinin gelişimi ve dönüşümü. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 644-684. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48858/622485>
- Tuğlu Karslı, U., Özker, S. (2021). Kütüphaneden öğrenme merkezine: Bilgi çağında dönüşümü kütüphane mekânları üzerinden okumak. *IDA: International Design and Art Journal*, 3(2), 272-283
- Ugwuanyi, C. F., Okwor, R. N. ve Ezeji, E. C. (2011). Library space and place: Nature, use and impact on academic library. *International Journal of Library and Information Science*, 3(5), 92-97. https://www.academia.edu/download/30523515/ugwuanyi_et_al.pdf
- Vasileiou, M., Rowley, J. ve Hartley, R. (2012). The e-book management framework: The management of e-books in academic libraries and its challenges. *Library & information science research*, 34(4), 282-291. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2012.06.005>
- Ward, S. M. ve Richardson, R. A. (2016). Use and cost analysis of e-books: Patron-driven acquisitions plan vs. librarian-selected titles. S. M. Ward, R. S. Freeman ve J. M. Nixon (ed.). *Academic E-Books Publishers, Librarians, and Esers* içinde (ss. 127-144). Academic E-Books,
- Wheeler, T. R., Delgado, D., Albert, P. J., Ben Maamar, S. ve Oxley, P. R. (2022). Transforming and extending library services by embracing technology and collaborations: A case study. *Health Information & Libraries Journal*, 39(3), 294-298. <https://doi.org/10.1111/hir.12439>
- Wiegand, W. A. (2015). *Part of our lives: A people's history of the American public library*. UK: Oxford University Press.
- Wiegand, W. A. ve Davis, D. G. (1994). *Encyclopedia of library history*. Londra: Routledge.
- Yalçinkaya, B. (2022). *Çocuk kütüphanelerinin teknoloji odaklı gelişimi: kütüphanelerde video oyunu oynayabilir miyiz?* 3. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu, Gaziantep, Türkiye, 26 - 29 Mayıs.
- Yavuz, C. (2021). Kütüphane tasarımında yenilikçi mekânlar: yaratıcı alanlar olarak makerspace hareketinin incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 4(2), 63-86. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijshs/issue/57028/809477>
- Yılmaz, A., Kaptan, N. ve Ünlü, A. U. (2021). Ankara'daki halk kütüphanesi çocuk bölümleri ve çocuk kütüphanelerinin bina, güvenlik donanımı ve malzeme niteliklerinin incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(3), 410-435. <https://doi.org/10.24146/tk.931520>
- Yılmaz, E. (2005). *Bilgi merkezlerinde toplam kalite yönetimi*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Young, R. (2012). More than just books: The role of public libraries in building community and promoting civic engagement. *National civic review*, 101(4), 30-33. <http://www.wiley.com>

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi

Library, Archive and Museum Research Journal

e-ISSN: 2718-0832

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1 (2025), 128-164

<https://dx.doi.org/10.59116/lamre.1489073>

İnceleme Makalesi - Review Article

Geliş Tarihi / Received: 23.05.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2024

Türkiye’de Köy Enstitüsü Kütüphaneleri*

Village Institute Libraries in Türkiye

İdem KÜLEKCI **

ÖZET

Bu çalışma geçmişte Türkiye Cumhuriyeti’nde kurulmuş olan köy enstitüsü kütüphanelerinin neden kurulduğunu, ne yararlar sağladığını, nasıl idare edildiğini, günümüz kütüphaneciliğine etkilerini anlatmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın yapılabilmesi adına köy enstitülerinin kuruluş amaçları, köy enstitülerindeki eğitimler, öğrenci ve öğretmenlerin nitelikleri, köy enstitülerinin kuruldukları yerlerin nitelikleri, kapatılış süreci literatüre dayalı olarak araştırılmıştır. Ardından köy enstitüsü kütüphanelerinin kuruluş amaçları, kuruluş süreci, kütüphanenin beş temel unsuru açısından durumu ve köy enstitülerindeki okuma kültürüne ilişkin literatüre dayalı araştırma yapılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda köy enstitüsü kütüphanelerinin günümüz kütüphaneciliğine etkisine ilişkin düşünceler araştırmada belirtilmiştir. Köy enstitüleri ve köy enstitüsü kütüphaneleriyle ilgili varılan sonuçlar sonuç başlığı altında sunulmuş olup bu sonuçlar kapsamında genel anlamda köy enstitülerinde kütüphanelere önem verildiği, köy enstitülerinin ve köy enstitüsü kütüphanelerinin bireysel ve toplumsal gelişmeye, okuma kültürünün artmasına olumlu etki yaptığı; köy enstitülerinin, köy enstitüsü kütüphanelerinin, okumaya ilişkin etkinliklerin toplumun içinde bulunduğu sosyal yapıdan, siyasi durumlardan, enstitünün maddi imkânlarından ve enstitü personelinin işini doğru yapıp yapmamasından etkilendiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy enstitüleri, köy enstitüsü kütüphaneleri, bireysel ve toplumsal gelişim, okuma kültürü, kütüphanecilik

ABSTRACT

This study was conducted to explain why village institute libraries were established in the Republic of Turkey in the past, what benefits they provided, how they were managed, and their impact on today’s librarianship. The descriptive method was used in the research. In order to conduct the research, the purposes of establishing village institutes, the training in village institutes, the qualifications of students and teachers, the qualifications of the places where village institutes were established, and the closure process were based on literature investigated. Then, research was conducted based on literature on the establishment purposes of village institute libraries, the establishment process, the situation of the library in terms of five basic elements, and the reading culture in village institutes. In line with the information obtained, thoughts about the impact of village institute libraries on today’s librarianship are stated in the research. The results regarding village institutes and village institute libraries are presented under the title of conclusion, and the following can be said within the scope of these results: It has been understood that libraries are given importance in village institutes in general, and that village institutes and village institute libraries have a positive impact on individual and social development and the increase of reading culture. Another point that is understood is that village institutes, village institute libraries and reading-related activities are affected by the social structure of the society, political situations, the financial means of the institute and whether the institute staff does their job correctly.

Keywords: Village institutes, village institute libraries, individual and social development, reading culture, librarianship

---

*Bu makale 4-7 Ekim 2023 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

**Kütüphaneci, Ordu üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, idemkulekci@odu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0511-7032>

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar tarihte birçok farklı uygarlık tarafından kütüphaneler kurulmuş ve kullanılmıştır (Taşkın, 2011, s. 90). Bireysel ve toplumsal gelişimin bilgiye dayalı olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda uygarlıkların kütüphaneler kurması ve kullanması doğal karşılanmaktadır (Çakın, 1986, s. 8). Bu doğrultuda tarihte bilgi merkezi olarak kütüphane kurumunun önemli bir yeri olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Dünya’daki uygarlıkların bir parçasıdır. Bu doğrultuda Türkiye’nin tarihinde yer alan, Türkiye Cumhuriyeti tarafından kurulmuş ve kullanılmış olan köy enstitüleri ve köy enstitüsü kütüphanelerinin ne amaçlarla kurulduğunun, bireysel ve toplumsal anlamda yararlarının neler olduğunun, neden kapatıldığının, köy enstitüsü kütüphanelerinin günümüze etkilerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda köy enstitüleri ve köy enstitüsü kütüphaneleri literatüre dayalı olarak irdelenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında köy enstitüleri ve köy enstitüsü kütüphanelerinin toplumsal gelişime etkisinin, köy enstitüsü kütüphanelerinin günümüz kütüphaneciliğine etkisinin altı çizilmiştir.

Çalışmanın Amaç Kapsam ve Yöntemi

Bu çalışma köy enstitüsü kütüphanelerinin Türkiye’nin eğitsel anlamda gelişmesi üzerine yaptığı etkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma; köy enstitüleri ile ilgili literatüre dayalı bir girişi, köy enstitülerinin kütüphanelerine ilişkin elde edilen bilgileri, bütün bu bilgilerden yapılan çıkarımları ve yine elde edilmiş bütün bu bilgiler ışığında köy enstitüsü kütüphanelerinin günümüze etkisine dair yapılan çıkarımları kapsamaktadır.

Çalışmada köy enstitüsü kütüphanelerinin durumunu saptayabilmek ve günümüze etkisini saptamak için Kaptan (1991, s. 59) tarafından “olayların, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu açıklamaya” çalışan yöntem olarak tanımlanan betimleme yöntemi kullanılmıştır.

Köy Enstitülerinin Kuruluşu

Köy enstitüleri köylülere okuma yazma öğretmek, köylüleri eğitmek, köydeki feodaliteyi yıkmak, köy kesimindeki insanların cumhuriyete bağlı olmasını sağlamak ve özelde köylerin genel anlamda ise Türkiye’nin kalkınmasını sağlama amacı ve bütün bunları yapabilmek adına köylere öğretmen, sağlık memuru ve teknik eleman yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Köy enstitüleri eğitim kurumlarıdır ve köy enstitüleri kapatılıncaya kadar toplamda yirmi bir adet köy enstitüsü kurulmuştur (Açıkgöz, 1998, s. 415-416’dan aktaran Toprak, 2008; Akyüz, 1999, s. 339; Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 51; Anık, 2006, s. 279-280, 284-285, 289-291; Aysal, 2005, s. 267, 270-271; Balaban, 2009’dan aktaran Çağlayan, 2014, s. 119-121; Binbaşıoğlu, 1994, s. 9-11’den aktaran Çakmak, 2009, s. 38-39; Çoban,

2011, s. 450; Demirtaş, 1993, s. 16-17; 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 1942; Ekmekçi, 1996, s. 13-14; Erçelebi, 1993, s. 22; Eronat, 1999, s. 135; Esen, 2013; Eyüboğlu, 1999, s. 105-106; Gedikoğlu, 1971; Kaplan, 2002, s. 24, 38-39, 47; Kaya, 1977, s. 191'den aktaran Toprak, 2008; Keseroğlu, 1995, s. 8, 2005, s. 30-31; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 4-6, 93-96, 434-438, 2005, s. 55, 2011, s. 1-3; Köy Enstitüleri Yıldönümü Kutlandı, 1949; Makal, 1996, s. 6; Oğuzkan, 1990, s. 13-14; Ortaş, 2005, s. 3; Şeren, 2008, s. 210-211; Tekişik, 2006'dan aktaran Taşkaya ve Akbaşlı, 2008, s. 16; Tonguç, E, 2009, s. 270-279; Tonguç, İ. H. 2019, s. 522-523; Tunç, 2009, s. 30-31; Türkoğlu, 1997, s. 188-189, 413, 539; 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 1940; Ülkü, 2008, s. 42; Yücel, 1993, s. 46).

Ayrıca köy Enstitülerinin kuruluş amaçları dört unsur altında sınıflandırılmıştır. Bunlar şöyledir:

- Yeni toplum değerleri geliştirme,
- Ulusal kültürün yaratılması ve geliştirilmesi,
- Ekonomik yaşamın uzmanlaşması,
- Üretimin ve verimliliğin artırılması (Önen, 1993, s. 2). Buradan köy enstitülerinin toplumsal gelişime ve kalkınmaya verilen önem doğrultusunda kurulan kurumlar olduğu anlaşılabilir.

Bunların dışında köy enstitülerinin öğrencilerle ilgili özel amaçları da bulunmakta olup bunlar; “yetiyecek öğrencilerin çağdaş bilgi ve becerilerle donatılmaları, üretken, fırsat eşitliği içinde yetenek ve eğilimlerine göre mesleklerini seçebilmiş, kapalı köy ekonomisini mesleksi ayrışmayla dışa açabilmiş, haklarını bilen, bu hakları savunabilmek için demokratik yollardan örgütlenebilen insanlar yetiştirmek” şeklindeydi (Tonguç, 2004'ten aktaran Kartal, 2008, s. 25). Ayrıca köy enstitülerinde okuyacak öğrencilerin cumhuriyet rejimine ve Türkiye'ye bağlı, ulusal bilinci gelişmiş, köyünü ve ülkesini kalkındırmayı hedeflemiş şekilde yetişmesi amaçlanmaktadır (Çağlayan, 2014, s. 123; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 96). Köy enstitülerinin kuruluş amaçlarına bakıldığında bireysel olarak köylünün kendini geliştirmesi, eğitim alması önemsenmekle birlikte, o zamanlar çoğunluğun köyde yaşadığı, köylü olduğu da hesaba katılırsa, genel anlamda toplumun gelişmesi hususunda da eğitime önem verildiği ortaya çıkmaktadır.

Köy Enstitülerinin kuruluşunun temeli, Atatürk'ün köylünün de eğitimi hale getirilmesine verdiği önem ve bu doğrultuda Atatürk'ün önerisiyle Köy Eğitim Kurulları Projesi'nin İsmail Hakkı Tonguç tarafından oluşturulmasına dayanmaktadır. Özetle Köy Enstitüleri'nin kuruluşuna dair ilk düşünce resmi adıyla enstitü adlandırılması olmasa da Atatürk'ten gelmiştir. İlk köy eğitim kursu 1936'da Çifteler'de açılmıştır. Zaman içerisinde eğitim kursları yaygınlaştırılmıştır. Bu süreçte 1937-1939 arasında yine köylünün eğitimi için dört adet köy öğretmen okulu açılmıştır. Ancak köy enstitülerinin resmi olarak kurulması 1940'ta yani Atatürk'ün vefatından sonra olmuştur (Eşme, 2021, s. 24). Köy enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç'tur. Köy enstitülerinin kuruluşunda dönemin Milli Eğitim

Bakanı Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç birlikte çalışmışlardır. Bunun yanı sıra köy enstitülerinin kurulmasında İ. Hakkı Baltacıoğlu, H. Fikret Kanat, Emin Soysal gibi kişiler İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Âli Yücel’le birlikte çalışmıştır. Köy enstitülerinin kuruluşunda İsmet İnönü ve John Dewey de önemli birer etkidir (Akyüz, 1999, s. 339; Almalı, 2018, s. 18; Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 52; Anık, 2006, s. 290-291; Aysal, 2005, s. 271; Binbaşıoğlu, 1998, s. 238’den aktaran Kapluhan, 2012, s. 172-173; Çağlayan, 2014, s. 122; Çakmak, 2019, s. 39; Çetin ve Kahya, 2017, s. 137; Ekmekçi, 1996, s. 16-18; Ervin, 2006, s. 35; Eser, 2011, s. 65; Eyüboğlu, 1999, s. 102, 107, 109, 141; “Hasan Âli Yücel, t. y.”; Kalyoncuoğlu, 2010, s. 237; Kapluhan, 2012, s. 182-183; Keseroğlu, 2016, s. 74; Koç, 2019, s. 167; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 6; Tonguç, 2004; Toprak, 2008; Ülkü, 2008, s. 39, 42-43). Köy Enstitüleri için 3803 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Kanunu adlı bir kanun çıkarılmıştır. Böylece 17 Nisan 1940’ta köy enstitüleri kurulmuştur. (Anık, 2006, s. 291; Çağlayan, 2014, s. 122; Ekmekçi, 1996, s. 12; Eyüboğlu, 1999, s. 102, 137; Kalyoncuoğlu, 2010, s. 237; Kapluhan, 2012, s. 172, 184; Kartal, 2008, s. 23; Keseroğlu, 2010, s. 690, 2016, s. 74; Koç, 2019, s. 167; Oğuzkan, 1990, s. 14; Ortaş, 2005, s. 3; Şeren, 2008, s. 203, 210; Tan, 2010, s. 62; Taşkaya, 2008, s. 16; Tonguç, E., 2009, s. 277-279; Tonguç, İ.H., 2019, s. 522; Toprak, 2008; Tunç, 2009, s. 31; Ülkü, 2008, s. 43). Ayrıca köy enstitülerinin kuruluş amaçları vb. konularda bilgi veren Köy Enstitüleri Kanunu’nun dışında; köy enstitülerinin çeşitli teşkilatsal, yönetsel işleri vb. konularda bilgi veren 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, enstitülerinde yönetsel işlerin nasıl yürütüleceği, yoklama ve gözlem defterlerinin nasıl tutulacağı, parasal işlerin nasıl yürütüleceği, staj süreçleri, eğitimlerin nasıl verileceği gibi birçok konuda resmi yazı, genelge bulunmaktadır. Ayrıca Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsünün kendine özel bir yönetmeliği bulunmaktadır (Çağlayan, 2014, s. 123; 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 1942; Esen, 2013, s. 20-21, 33, 35; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005; Oğuzkan, 1990, s. 14-16; Tonguç, E., 2009, s. 287; Tonguç, İ. H., 2019, s. 523; 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu; Ülkü, 2008, s. 39). Sonuç olarak köy enstitüleri kuruluş ve işleyiş açısından birçok yasal ve resmi dayanağa sahiptir.

Köy Enstitülerinin Kurulduğu Yerlerin, Öğretmenlerinin ve Öğrencilerinin Nitelikleri

Bu başlık altında köy enstitülerinin kurulduğu yerlerin, köy enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinin nitelikleri ele alınacaktır. İlk olarak köy enstitülerinin kurulduğu yerlere değinilecektir. Köy enstitülerinin kurulduğu yerlerin nitelikleri şöyledir:

- Köy Enstitüleri genellikle şehir ve kasabaların dışında demiryoluna veya karayoluna yakın köy ve köylerin bitişiğinde veya ortasında, köylünün işlemediği geniş kamu arazilerine kurulmuştur (Binbaşıoğlu, 1993, s. 36; Gedikoğlu, 1971, s. 40-41; Kaplan, 2002, s. 60; Türkoğlu, 1997, s. 173-174).
- Köy enstitülerinin bulunduğu yerlerde tarıma elverişli tarım arazisinin olması gözetilmiştir.

- Köy enstitülerinin kurulduğu yerlerde bağ, bahçe bulunması önemsenmiştir.
- “Seçilen yerin 2-3 il için bölge merkezi olmasına elverişli, hava ve su bakımlarından sağlık koşullarına uygun yerler olması dikkate alınmıştır” (Cihangir, 1990, s. 251; Esen, 2013, s. 23; Gedikoğlu, 1971, s. 41; Oğuzkan, 1990, s. 14; Tonguç, 2009, s. 280; 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 1940). Köy enstitülerinin köylerin dışında kurulması niteliğinin; köylerde yaşanıp öğrencilerin dikkatini dağıtabilecek çeşitli olaylar, gürültülerden öğrencileri koruyabilmek, böylece eğitimin kalitesini de koruyabilmek adına gerekli bir nitelik olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde tarım arazileri, bahçe, bağ gibi unsurları barındırma niteliğinin; bahçeye, tarıma yönelik derslerin uygulamasının kolay yapılması mantığından kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Ayrıca köy enstitülerinin kurulacağı yerler belirlenirken insan sağlığına uygunluğun gözetildiği de görülmektedir.

Köy enstitülerinin kurulacağı yerlerde olduğu gibi köy enstitüsü olacak çocuklarda da belli nitelikler aranmaktaydı. Bu nitelikler:

- Köylü çocuğu olmak
- Tam zamanlı köy ilkokullarını bitirmiş veya tam zamanlı köy okullarına üç yıl gitmiş olmak
- Sağlıklı olmak
- Zeki, çalışkan ve yetenekli olmak (Gedikoğlu, 1971, s. 58-60; Kaplan, 2002, s. 48; Keseroğlu, 2016, s. 74; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 93, 2005, s. 71, 78; Makal, 1995, s. 38; Milli Eğitim Bakanlığı, 1941, s. 230-231; Oğuzkan, 1990, s. 14; Tonguç, 2009, s. 280; 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 1940; Yücel, 1993, s. 47)

Köy enstitülerinde öğrenci olmak veya köy enstitüsünün kurulumuna uygun olmak için olduğu kadar köy enstitüsünde çalışan bir öğretmen olmak için de belli okullardan mezun olmak gerekliydi. Bu okullar şu şekilde sıralanabilir:

- “Yüksekokul ve Fakülte mezunları,
- Gazi Terbiye Enstitüsü mezunları,
- Öğretmen Okulları mezunları
- Ticaret Liseleri ve Orta Ziraat Okulları mezunları,
- Erkek Sanat Okulları ve Kız Enstitüleri mezunları,
- Köy Enstitüleri mezunları,
- Eğitim kursunu tamamlayanlar,
- İnşaat Okulları mezunları,
- Teknik ve Mesleki Okul mezunları olmak” köy enstitüsünde çalışan veya çalışacak öğretmenlerde aranan niteliklerdir (3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 1940).

Bu niteliklerden anlaşıldığı üzere köy enstitülerinin kurulacağı yerler rast gele seçilmemiştir, şehir merkezinden uzak olsa da çağın ulaşım araçlarından tren ve arabayla ulaşımının konum itibariyle kolay olduğu söylenebilir. Ayrıca köy enstitülerinde öğrenci olabilmek için sağlıklı bir çocuk olma kistası da köylü olan engelli çocuklar ve köylü olan sağlıklı çocuklar arasında eğitimde fırsat eşitsizliği olarak değerlendirilebileceği gibi köy yaşamı ve hem teori hem de uygulama eğitimlerine engelli bireylerin uyum sağlayamayacağı gibi bir yaklaşımın bulunduğu sonucuna da varılabilir. Elbette devrin zorlu köy yaşamı koşulları ve eğitimlerin hem teorik hem de uygulamaya dayalı yoğun bir içerik yapısı olmasından dolayı, o zamanlar var olabilecek bu anlayış doğal karşılanabilir. Ayrıca köy enstitüsü öğretmenlerinin niteliğine bakıldığında köy enstitüsü öğrencilerinin gerçekten eğitilmiş, nitelikli öğretmenlerden eğitim aldığı görülmektedir.

Köy Enstitülerinin Eğitim Anlayışı ve Verilen Eğitim

Köy Enstitülerinde eğitim süresi en az beş yıldır. Köy Enstitülerinde iş içinde ve sanat yoluyla eğitim, yaparak- yaşayarak öğrenme anlayışı bulunmaktadır ve eğitim programlarının günlük akışı oldukça yoğundur. Enstitüler 1943’e kadar çeşitli öğretim programları denemiştir ve ilk yazılı programları 1943’te olmuştur. 1946’da çok partili hayata geçişle birlikte Köy Enstitülerinin 1947 yılındaki programına “Demokraside Partiler” adlı bir konu eklenmiştir (Başgöz, 1995, s. 215; Cihangir, 1990, s. 250; Çakmak, 2019, s. 39; Çoban, 2011, s. 450; Okçabol, 2006, s. 11’den aktaran Demircan, 2007, s. 20; Erkilic, 2013, s. 1; Ervin, 2006, s. 43; Esen, 2013, s. 33, 35-44; Eser, 2011, s. 124; Fırtına, 2006, s. 160; Kallimci, 2019, s. 103; Kalyoncuoğlu, 2010, s. 240; Karakul, 2019, s. 273, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, 2011, s. 1; Kurtuluş, 2001, s. 32, 2002, s. 32; Maarif Vekilliği, 1943; Ortaş, 2005, s. 3; Ögüş, 1990, s. 146; Tonguç, 2009, s. 280; Toprak, 2008; Yücel Gier ve Kocabaş, 2003, 24). Köy enstitülerinde “bilim, kültür, sanat, üretim bütünlüğü ile usta-çırak ilişkisine dayanan uygulamalı eğitim anlayışı” bulunmaktadır (Fırtına, 2006, s. 160). Bir başka ifade ile köy enstitülerinde verilen eğitimler sadece kitabi bilgilerden oluşmamakta, o bilgilerin uygulamaya dökülmesini de içermektedir. Örneğin öğrenciler yalnızca bir bina nasıl yapılır bilgisini teorik olarak öğrenmiyor, kendileri de bina yapıyordu. Örneğin öğrenciler öğretmenleri ve enstitü idarecileriyle birlikte enstitüde eğitim alacakları sınıf, kütüphane gibi yerleri inşa etmişlerdir (Binbaşıoğlu, 1993, s. 40; Candoğan, 1990, s. 26, 33, 118; Keseroğlu, 2005, s. 31; Koç, 2019, s. 170, 172). Bu gibi durumlar- çocuklar köy enstitülerinde çalışırken güvenli şekilde çalışmalarını için herhangi bir önlem alınıp alınmadığına dair literatürde bir bilgiye rastlanmadığı için-inşaatlarda çocukların hayatını tehlikeye atabilecek bir etken olarak düşünülebilecek olsa da teorik eğitimin uygulamayla somutlaşması, öğrencilerin köyde yaşarken kendi kendilerini idare edebilmeyi, sorun çözmeyi öğrenmeleri açısından önemli sayılabilir. Bütün bunların dışında köy enstitüsünde verilecek olan eğitimlerde bulunan bilgiler genel geçer eğitsel esaslara

dayandırılmıştır (Makal, 1996, s. 5). Bu durum köy enstitülerindeki eğitimin mantık çerçevesinde geliştiğine kanıt sayılabilir.

Köy enstitülerinde ezberci eğitim anlayışı reddedilmiştir (Başaran, 1995, s. 32; Eser, 2011, s. 126; Kalyoncuoğlu, 2010, s. 240; Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 10; Kurtuluş, 2003'ten aktaran Ülkü, 2008, s. 38). Köy enstitülerinde verilen eğitimlerde idealizm, realizm, yararcılık, pozitivizm ve materyalizm anlayışlarından izler bulunmaktadır (Erkılıç, 2013, s. 8-9). Bu anlayışlardan hareketle köy enstitülerindeki eğitimin bilimsel düşüncülerden etkilenerek gerçekleştiği, bir anlamda bilimsel yanının güçlü olduğu varsayılabilir.

Köy enstitülerinde verilen eğitimlerde öğrencinin sorgulayarak öğrenmesi ve demokrasiyi benimsemesi önemsenmekteydi. Ayrıca köy enstitülerinde öğrenciler de yönetime katılmaktaydı (Tekışık, 2006'dan aktaran Taşkaya ve Akbaşlı, 2008, s. 18; Tunç, 2009, s. 30; Türkoğlu, 1997, s. 309). Bundan hareketle köy enstitülerinde cumhuriyet, demokrasi kavramlarının eğitimle harmanlandığı, öğrencilere aşılandığı söylenebilir.

Köy enstitülerinde verilen dersler kültür dersleri, tarımsal zirai dersler ve köyün yapısına uygun meslek öğretmeye dayalı teknik ve atölye dersleri olmak üzere üç gruptur. Bu üç gruptaki dersler okuma yazma, Türkçe, matematik, sağlık bilgisi, yabancı dil, vatandaşlık, yurt bilgisi, tarih, coğrafya, tarım, demircilik, marangozluk, tavukçuluk, arıcılık gibi müzik, tiyatro, resim, ev idaresi, dokumacılık, fizik, kimya, gibi teorik, uygulamaya dayalı dersler olup oldukça zengin bir ders içeriğinin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Hasanoğlan Köy Enstitüsünde (Yüksek Köy Enstitüsü) bir açık hava tiyatrosu bulunmaktaydı. İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Âli Yücel sanata önem vermekte olup köy enstitülerindeki eğitimlerde sanat da yer bulmaktaydı. (Anık, 2006, s. 298-299; Apaydın, 1990a, s. 256-258; Aysal, 2005, s. 274; Başaran, 1974, s. 161; Baysal, 1990, s. 253-254; Cihangir, 1990, s. 250-251; Çakmak, 2019, s. 46-54; Eyüboğlu, 1999; Fırtına, 2006, s. 160; "Hasan Âli Yücel, t.y."; Konur, 1990, s. 259- 260, 263- 264, 268; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004; Kurtuluş, 2003'ten aktaran Ülkü, 2008, s. 38; Ortaş, 2005, s. 3-4; Öztürk, 1990, s. 271-272; Tunç, 2009, s. 31-33; Yücel, 1990, s. 239-248, 1993, s. 47). Kısaca, köy enstitülerinde sadece teorik değil birçok uygulamaya, sanata, köyü geliştirmeye dayalı dersin de bulunduğu görülmektedir. Buna ek olarak köy enstitülerindeki sanat eğitiminin amaçları duyu organlarını iyi kullanmak suretiyle gözlem yapıp olay ve olgular arasında bağlantılar kuran ve bunları gerçek hayatla sanattan aldığı zevk aracılığıyla yorumlayıp gelecek kuşaklara aktarabilen öğretmenler yetiştirmektir (Yıldız, 2005, s. 71'den aktaran Ülkü, 2008, s. 43). Bu amaç doğrultusunda köy enstitülerinde sanat eğitiminin sadece sanatsal değil mantıksal gelişimi sağlamayı da amaçlanarak verildiği sonucu çıkarılabilir.

Köy enstitülerinde verilen eğitimler karma olup dikiş, dokuma, çocuk bakıcılığı gibi yalnızca kızlara özel dersler de bulunmaktaydı. Ayrıca marangozluk, demircilik, dülgerlik gibi bazı derslerin de erkeklere özel olduğu görülmüştür (Arman, 2016, s. 412; Kaplan, 2002, s. 48, 55-56; Köy Enstitüleri

ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 10, 95, 112, 113, 225, 228, 231, 233, 235, 410-423; Maarif Vekilliği, 1943, s. 97; Tonguç, 1976, s. 36; Tuna, 2009, s. 20). Ancak öğrencilerin aldığı tarih, müzik, tarla tarımı gibi derslerde cinsiyete yönelik bir özelleştirme olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte teknik derslerden yalnızca motor ve makine kullanımı dersi her iki cinsiyet grubuna da verilen tek ortak teknik dertir(Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 10, 95, 112, 113). Bu durum köy enstitülerindeki eğitim anlayışında karma eğitim ilkesi bulunmasına rağmen toplumun cinsiyet ve cinsiyetlerden (kadın ve erkek) yapması beklenen işlerle ilgili olan toplum zihniyetinin köy enstitülerindeki eğitim programını etkilediğine kanıt olarak sayılabilmektedir.

Köy enstitülerinde öğrencilerin bir müzik aleti çalması ve yılda en az 24 veya 25 adet klasik eser okuyup bitirmesi zorunluydu. Benzer şekilde öğretmenlerin de derslerle ilgili olarak okuyacakları eserlerle birlikte Türk ve Dünya yazarlarından en az 24 eser okuması zorunluydu. Derslere sabah spor yaparak veya halk oyunları oynayarak başlamak da zorunluydu (Ervin, 2006, s. 54; Esen, 2013, s. 40; Koç, 2007, s. 262; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 94; Maarif Vekilliği, 1943, s. 98; Özyüksel Ersil, 2007). Bu zorunluluklar sayesinde köy enstitülerindeki öğrencilerin okuma kültürünün ve sanatsal becerilerinin artacağı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Köy enstitüsünde verilen tarım derslerinde o köy enstitüsünün bulunduğu köyde yetişen ürünler, köyün iklimi temel alınmıştır. Ders içeriğinde köye uygunluk esastır (Binbaşıoğlu, 1994, s. 11’den aktaran Çakmak, 2019, s. 39; Eser, 2011, s. 127; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 5, 20; Şeren, 2008, s. 23). Bu durum eğitimi aldıktan sonra köyüne dönecek öğrencinin köyünü kalkındırması açısından olumlu bir özellik olsa da öğrencilerin köylerine uygun olmayan bir tarımsal konuda teorik ve uygulamalı ders yapma isteklerinin bulunma olasılığının göz ardı edildiği düşünülebilir. Bunu açmak gerekirse; evet, bölgesel iklimin uygun olmayacağı bir ürüne yönelik tarım uygulaması istense de o zamanlar bunun yapılamayacağı açıktır. Ancak köy enstitülerinde yetişen bir öğrencinin ilerde kendi köyünden başka bir köye gidebilme olasılığı da her zaman için mevcuttur. Bunun dışında köy enstitülerinde herhangi bir konuyu öğrencinin ilerde de olsa kendi kendine araştırmasını sağlayabilecek araştırma yöntem ve tekniklerine ilişkin bir içeriğe de köy enstitüsü öğretim programlarında rastlanmamıştır. Ayrıca bir köy enstitüsünün kütüphanesinde o köyün iklimi haricindeki iklimlerde yetişebilecek tarım ürünlerine dair bir bilgi kaynağının olup olmadığı bilgisine de literatürde rastlanmamıştır.

Köy enstitüsünde verilen eğitimlerde bireysel olarak öğrencinin merkeze alındığı dile getirilmiştir. Öğrencinin gördüğü dersler, yaptığı grup çalışmaları vs. ile kendini geliştirmesi ve köyünü, ülkesini kalkındırması esastır (Ervin, 2006, s. 55; Koç, 2019, s. 172; Toprak, 2008; Kurtuluş, 2001, s. 32). Bu esas yine eğitimde bireysellik anlayışını yani öğrencinin merkezde olmasını destekleyebilir zira öğrencinin kendini geliştirip ülkesine yararlı olması, özetle önce bireysel olarak öğrenci vurgulanmıştır.

Ayrıca derslerin öğretilen olan öğrencilerin düzeyine uygunluğu gözetilmiştir (Köy Enstitüleri ve

Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 109; Toprak, 2008). Kaldı ki bu gözetme de köy enstitülerindeki eğitimde bireysellik anlayışını kanıtlayabilir zira eğitimde öğrenci seviyesine vurgu yapılmıştır. Bütün bunlardan köy enstitülerinde var olduğu belirtilen eğitimde bireysellik anlayışının gerçekten köy enstitülerinde hâkim olduğu sonucunu çıkarmak olanaklıdır.

Köy enstitülerinde verilen eğitimler doğrultusunda zorda olan insanlara yardım etmeye istekli, problem çözebilen, üretken, cumhuriyetin altı temel ilkesini benimsemiş öğrencilerin yetiştiği görülmüştür ki bu köy enstitülerinin hedeflerindedir (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 5, 95-96; Oğuzkan, 1990, s. 15-16; Tonguç, 1976). Bu hedefler konusunda köy enstitülerindeki öğrencilerin cumhuriyete bağlılığının, sorun çözücü özelliğinin geliştirilmesinin yanında-zorda olanlara yardım etme anlayışının aşılınmaya çalışılması bağlamında- etik olarak kişilik gelişiminin de önemsendiği söylenebilmektedir.

Köy enstitülerinde verilen eğitimler doğrultusunda halk okuma yazma, teorik bilgi ve uygulama bilgisiyle donatılarak eğitilmiş, köyüne ve Türkiye'ye katma değer katacak bir hale gelmiş ve halkın demokrasi bilinci yükselmiştir. Kırsal kesim kalkındırılmıştır. Kırsal kesimin sağlığının korunması yolunda önemli adımlar atılmıştır (Gedikoğlu, 1971, s. 172-174, 230-231, 235, 239, 242-247, 259; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004; Önen, 1993, s. 2; Yüksek Öğretim Kurulu, 2007, s. 31). Bu doğrultuda köy enstitülerinin kurulduğu ve açık olduğu dönem boyunca kuruluş amaçlarına hizmet edecek nitelikte var olduğu, amaçların gerçekleştirildiği söylenebilmektedir.

Köy Enstitülerinde Eğitimin İlkeleri

Köy enstitüleri eğitimi yapısı itibariyle belirli ilkeleri bünyesinde bulunduran bir yapıya sahiptir ve köy enstitülerinin var oluş amacını, topluma ilişkin köy enstitüleriyle yapılmak istenen kazanımları anlamak için bu ilkeleri bilmek gerekmektedir. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir:

- Eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin, bütünlüğün sağlanması,
- Eğitimde bireysellik ve öğrencilerin başarılı olabilecekleri alanlara yönlendirilmesi,
- Eğitim ile gerçek hayat arasındaki bağlantının kurulması,
- İş eğitiminin benimsenmesi,
- Yıl boyu eğitim yapılması,
- Yardımlaşma ve yardıma muhtaçlara yardım etmek,
- Öğrencinin yönetime katılması ve demokratik eğitim,
- Çevreye ve zamana uygunluk,
- Kendini idare edebilme,
- Üreticilik,
- Özgürlük,
- Rehberlik,

- Toplumsallık,
- Karma eğitim,
- İş içinde ve kendi kendine gelişme (Arman, 2016, s. 412; Binbaşıoğlu, 1994, s. 11’den aktaran Çakmak, 2019, s. 39; Eyüboğlu, 1999, s. 23-24, 39, 49-50, 55, 95, 102, 106-107, 110-112, 128-129, 131, 139- 141; Kalyoncuoğlu, 2010, s. 240, 242; Kaplan, 2002, s. 48, 55-59; Kaan, 2005’ten aktaran Kartal, 2008, s. 25; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 95, 2011, s. 3; Maarif Vekilliği, 1943, s. 97; Tan, 2010, s. 65; Yiğit, 1990, s. 76 ‘dan aktaran Ülkü, 2008, s. 43). Bu ilkeler kapsamında köy enstitülerindeki teorik ve uygulama eğitiminin bir arada yürütüldüğünün kanıtlandığı ve köylünün bilgisel, kişiliksel açıdan geliştirilmesinin önemsendiği, eğitimde kız ve erkek ayrımının gözetilmediği, köye katma değer katmanın önemsendiği söylenebilir.

Köy enstitülerinde verilen eğitimlerde eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması, köylünün eğitim alıp hem teorik hem de köy yaşamında karşılaşacağı sorunlar için uygulamaya dayalı bilgiler edinmesinin önü açılmıştır. Köydeki kadın öğretmenlerin sayısı artmıştır. Köylüler eğitilmiş ve kırsal kesimde demokrasi bilinci geliştirilmiştir (Kaan, 2004’ten aktaran Kartal, 2008, s. 28; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 10, 93-95; Taşkaya ve Akbaşlı, 2008, s. 20-21; Tuna, 2009, s. 22; Türkoğlu, 1997, s. 539). Bütün bunlardan hareketle köy enstitülerinin kuruluş amaçlarının ve ilkelerinin doğrultusunda eğitim verme ile ilgili olarak başarılı olduğu söylenebilir.

Köy Enstitülerinin Kapatılması

1946’nın sonlarında İsmail Hakkı Tonguç’un İlköğretim Genel Müdürlüğü’nden alınması ile köy enstitülerinin kapatılma süreci başlamıştır. 1947 yılında ilk olarak Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştır. Köy Enstitülerinin eğitim programları, yönetici kadrosu değiştirilmiştir. Örneğin tarım derslerinin ağırlığı azaltılmış, daha önceden kız ve erkelerin ortak olarak aldığı ev idaresi dersi sadece kızların aldığı bir derse dönüşmüştür. Derslerin adlarının değiştiği görülmüştür. Örneğin daha önceden resim-iş adıyla işlenen dersin adı resim ve yazı olmuştur. Ayrıca eğitim kurslarına son verilmiştir. 1950 yılında köy enstitülerinin sağlık bölümleri kapatılmıştır. 1954 yılında ise köy enstitüleri tamamen kapatılmıştır. Köy enstitülerinin kapatılmasının genel olarak C.H.P. ve D.P. arasında yaşanan iktidar mücadelesi, köylünün bilinçlenmesinin toprak zengini ağalarca önlenmek istenmesi ve bu kapsamda yaşanan oy pazarlıkları gibi siyasi nedenlerle olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca köy enstitülerinde üretilen ürünlerin köylüye oldukça ucuz fiyatla satılmasının o dönemin tüccarlarını kendi ekonomik kazançlarının azalması nedeniyle rahatsız etmesinin de köy enstitülerinin kapatılmasında önemli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda köy enstitülerinin eğitim amacıyla kurulan ve ağırlıklı olarak siyasi nedenlerle ve bunun yanında ekonomik çıkar çatışmasıyla kapatılan kurumlar olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra köy enstitülerinin kapatılmasına giden ve köy enstitülerinin kapatılmasıyla sonuçlanan

süreçte köy enstitülerine yönelik olarak birçok farklı eleştirinin göze çarptığı görülmektedir. Bu eleştiriler şu şekilde sıralanabilir; köy enstitülerinin köylerde kuruldukları konumun erişiminin zor olması, köy enstitülerinde yalnızca köy çocuklarının öğrenci olabilmesi ve öğretmen yetersizliği, eğitimin karma olmasından ahlaksızlık doğacağı gibi nedenlerle köy enstitüleri eleştirilmiştir. Ayrıca köy enstitülerinde sosyalizm ve komünizm propagandasının yapıyor olduğu iddiası mevcuttur. Buna dayanak oluşturacak şekilde Sosyalizm ve Demokrasi adlı kitabın köy enstitülerinde tanıtılması ise köy enstitülerinin eleştirilmesine neden olmuştur. Bütün bunların dışında duvar örme gibi uygulamalı eğitimlerde aslında öğrencilerin uygulama yapmadığı iddiaları ortaya atılarak köy enstitüleri eleştirilmiştir. Yine öğrencilere yaptırılan uygulama eğitimlerinin bir çocuğa yaptırılmayacak kadar ağır olması, yabancı uyruklu yazarların eserlerinin okutulması vb. gibi birçok noktada köy enstitüleri eleştirilmiştir. Bütün bu eleştiriler; siyasetçiler, dönemin okuryazar kesimi ve halktan insanlar gibi birçok farklı kesim tarafından yapılmıştır. Ayrıca köy enstitülerinde öğrenciyi döven, temizlik, giysinin temizliği gibi kurallara uyulmasına özen göstermeyen ve görevlerini düzgün yapmayan enstitü müdürleri ve öğretmenleri İsmail Hakkı Tonguç tarafından eleştirilip mektuplar aracılığıyla uyarılmıştır. Bütün bu eleştiriler de köy enstitülerinin kapanış sürecinde önemlidir. (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 57; Aysal, 2005, s. 279; Başaran, 1995, s. 35; Kılıç, 1946'dan aktaran Boybeyi, 2002, s. 45; Candoğan, 1990, s. 26; Çağlayan, 2004, s. 119-120, 128; Ekmekçi, 1996, s. 13, 16-18; Eyüboğlu, 1999, 2001; Gedikoğlu, 1971, s. 265-320; Günyol, 1995, s. 24; Güvercin, Aksu ve Arda, 2004, s. 102; Hekimoğlu, 1985; Kartal, 2008, s. 23; Keseroğlu, 2023; Ekinci, 1989, s. 214-220'den aktaran Keseroğlu, 2005, s. 36; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, 2005, s. 211; İsfendiyaroğlu, 1960'tan aktaran Makal, 1990, s. 333; Evren, 1992, s. 4'den aktaran Makal, 1995, s. 48-49; Makal, 1991, s. 96, 1996, s. 6; Meşe, 2017, s. 92; Oğuzkan, 1990, s. 23-31; Özkucur, 2013 s. 401-402, 422; Siyasal Birikim, 2012'den aktaran Esen, 2013, s. 58-59; Tonguç, İ.H., 1976; Türen, 2019, s. 119-120; Ekinci, 1989, s. 214-220'den aktaran Keseroğlu, 2010, s. 696; Turhan, 1962, s. 6-7; Uygur, 1966, s. 125-157; Yalçın, 1983, s. 94-95; Yetkin, 2003, s. 244). Bütün bu eleştirilerin ve siyasi, ekonomik temelli kapatılma gerekçelerinin nedenini anlamak da gereklidir. Bu bağlamda köy enstitülerinde yapılan etkinliklere değinmek önemlidir. Bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere köy enstitülerinde fizik, Türkçe, matematik gibi kuramsal temelli derslerle halkı eğitmenin yanında okuma etkinlikleri kapsamında okuduğunu anlayan ve bu bağlamda tartışan bireyler yaratılmaya çalışıldığı görülmüştür. Düşünen, sorgulayan bireylerin herhangi bir ağanın güdümünde olmayacağı ya da olmak istemeyeceği açıktır. Diğer yandan siyasi erki elinde bulundurmak isteyen siyasi partilerin, toprak zengini ağaların güdümündeki topluluklardan oy kazanma karşılığında köy enstitülerini kapatırmak için uğraşması şeklinde bir çıkar birliği olması söz konusudur. İkinci olarak yine daha önceki bölümlerde değinildiği gibi köy enstitülerinde iş içinde eğitim felsefesinin bir getirisi olarak çeşitli uygulamaya dayalı dersler yapılmış olup bunlardan biri de tarım dersleri olmuştur. Tarım uygulamalarının yapılıp çeşitli ürünlerin üretilmesi ve bunların sayesinde köyün ve köylünün

kalkındırılması söz konusu olmuştur. Bu ürünlerin köylüye tüccarlardan daha ucuz fiyata verilmesi ise tüccarların kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda köy enstitülerini zararlı görüp kapatılmaları için çabalamalarına neden olmuştur. Köy enstitülerine gelen eleştirilerin ise toplumun farklı kesimlerinde köy enstitülerinin köylüyü eğitip köyü kalkındırılma anlayışının ve kadın-erkek bir arada var olabileceği anlayışının anlaşılabilmesi, her kitabın okunabileceğinin düşünülmemesi ya da öğretmenlerin işlerini gereğince yapmamaları ve benzeri gibi nedenlerden ileri geldiği görülmektedir. Bu eleştirilerden köy enstitülerinin kuruldukları yere erişim zorluğu bulunduğu eleştirine bakıldığında o devrin insanların kara veya demiryolu ile ulaşımına para ayırmasında zorluk olabileceğinden dolayı böyle bir eleştiri getirilmiş olduğu düşünülmektedir çünkü köy enstitüleri demiryollarına ve karayollarına yakın yerlerde kurulmuştur. Bununla birlikte buradan köy enstitülerinin bulunduğu zamanlarda ulaşım kolaylığının yürüyerek kolay şekilde gidebileceği yere gitme anlayışı şeklinde var olduğu söylenebilir. Ayrıca köy enstitülerinde eğitimin karma olmasından dolayı öğrenciler arasında ahlaksız davranışlar olacağı eleştirisinden kadınların ve erkeklerin bu hayatta onurlu ve eşit şekilde bir arada yaşayabileceği, bir toplumda bir bütünün iki parçası oldukları anlayışının o zamanlar hala bütün toplumda yayılmış şekilde bulunmadığını anlamak olanaklıdır. Diğer yandan 1944 ten 1950 ye kadar olan süreçte köy enstitülerinin olumlu yanları, köy enstitüleriyle ilgili veya köy enstitüsünde yapılanlarla ilgili ve köy enstitülerinin eleştirilen yanlarının, eleştirilen yanlarıyla ilgili hukuki süreçlerin basında yer aldığı görülmektedir (Boybeyi, 2002, s. 43-89; Kepenek, 2001). Böylece köy enstitüleri ile ilgili iyi veya kötü durumlardan bütün toplumun haberdar olduğu düşünülebilir.

Köy Enstitülerindeki Kitap ve Okuma Etkinlikleri ile Köy Enstitüsü Kütüphanelerinin Gelişimi

Kitaplar köy enstitülerinin temel taşı olarak görülmüştür (Ekinci, 1989, s. 214-220’den aktaran Keseroğlu, 2010, s. 696). Örneğin köy enstitülerinde öğrencilere armağan olarak kitap verilmekteydi (Başaran, 1995, s. 34; Candoğan, 1990, s. 161). Bunun paralelinde köy enstitüleri köylünün ve köyün, bu bağlamda ülkenin kalkınması amacını taşımakla birlikte bu amacın gerçekleştirilmesi kitap okuma alışkanlığı edinmiş bireyler yaratmakla sağlanmak istenmiştir çünkü gelişmiş bir toplum yaratmak okuyan ve okudukları üzerinde düşünen bireylerle yaratmakla bağlantılı görülmüştür. İsmail Hakkı Tonguç’un eğitim felsefesi de bu yöndedir. Bu doğrultuda okuma alışkanlığıyla birlikte serbest okuma saatleri ve kütüphane kullanımı da önemsenmiştir (Apaydın, 1995, s. 27-28; Erhat, 1961, s. 190; Günyol, 1995, s. 25; Kendi Yazılarıyla Tonguç, 1961, s. 125; Keseroğlu, 2005, s. 37-38, 2016, s. 78; Kaplan, 2002, s. 102; Maarif Vekilliği, 1943, s. 98; Milli Eğitim Bakanlığı, 1947, s. 20-21; Tonguç, 1976, s. 91, 101, 2019, 677-679). Buna ek olarak Köy enstitülerinde teorik olarak bilgileri öğrenebilmek ve bunu uygulamaya başarılı şekilde yansıtarak öğrenmeyi kalıcı hale getirmek konusunda kitap okumanın gerekli ve önemli olduğunun altı çizilmiştir (Başaran, 1995, s. 31-32; Maarif Vekilliği, 1943,

s. 97-98). Ayrıca Köy enstitülerinde öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştirmek, dilini güzel kullanmasını sağlamak amacıyla öğrenciler kitap okumaya yönlendirilmiştir. (Başaran, 1995, s. 33-34; Kaplan, 2002, s. 102). Bütün bunlardan köy enstitülerinde okuma kültürünün, kitabın, kütüphanenin önemsenmesinin öğrencinin kişilik ve dil gelişiminin önemsenmesiyle kaynaştığı söylenebilir.

Köy enstitülerinde Dünya klasikleri örneğin Gogol, Balzac, Moliere gibi Dünya Edebiyatı'nın klasikleşmiş yazarlarının eserleri okutulmaktaydı (Esen, 2013, s. 41; Eyüboğlu, 1999, s. 8, 132; Makal, 1991, s. 96). Bu durum köy enstitülerinde klasik yazarların eserlerinin okutulduğunu göstermektedir. Ayrıca köy enstitülerinde yabancı ülkelerin edebi eserlerine yönelik veya hangi kitap okunduysa ona yönelik tartışmalar yapılırdı. Buradaki bu tartışmalarda eleştiri yapabilmek, sansürsüz konuşabilmek esastı. Kitap tartışma etkinliklerinin yanında kitap tanıtma etkinlikleri de mevcuttur (Aktan 1991, s. 28; Apaydın, 1995, s. 27-28; Başaran, 1995, s. 34; Günyol, 1995, s. 25; Makal, 1995, s. 38; Yalçın, 1983, s. 94). Ancak köy enstitülerinde var olan kitaba dayalı etkinlikler bununla sınırlı değildi. Köy enstitülerinde Türkçe dersi kapsamında her gün bir saat serbest okuma saati olurdu ve öğretmen gözetiminde bu saatte kitap okunurdu. Köy enstitülerinde serbest okumaya ilişkin resmi bir yazı var olup buna göre serbest (özgür) okuma saatleri en az 45 dakika, kimi zaman tam bir saat olarak planlanmıştı ve bu sırada küme başı öğretmenler öğrencilerin başında durmaktaydı, öğrenciler seviyelerine uygun Türk veya Dünya klasiklerinden bir kitabı bu saatlerde okuyup özetlemekteledir. Örneğin İvriz Köy Enstitüsünde yılda yirmi dört kitap özetlenmesi zorunluydu (Arman, 2016, s. 363; Esen, 2013, s. 40; Kaplan, 2002, s. 102; Koç, 2007, s. 262; Milli Eğitim Bakanlığı, 1947, s. 20-21). Okuma saatleri zorunlu bir etkinlikti. Amaç okuduğunu anlayan ve bunun üzerine tartışabilen kişiler yaratmaktı. Okuma alışkanlığının kazandırılmasına önem verilirdi. Kişi kendisi yalnız başına kitap okuyabileceği gibi topluca okumalar da yapılır ve öğrenciler topluca yapılan okumalarda okunanı da dinleyebilirdi (Başaran, 1995, s. 33, 2010, s. 54; Eser, 2011, s. 274, 280; Kastamonu-Göl Köy Enstitüsü ve Öğretmen Kursu Müdürlüğü, 1943'ten aktaran Eser, 2011, s. 282; Koç, 2019, s. 168; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, 2005, s. 251; Keseroğlu, 1995, s. 9; Makal, 1995, s. 38; Oğuzkan, 1990, s. 17; Tekben, 2005, s. 82'den aktaran Keseroğlu, 2010, s. 695; Tonguç, E., 1970, s. 97; Tonguç, İ. H., 1976, s. 91, 2019, s. 677; Tunç, 2009, s. 32; Türkoğlu, 1997, s. 267). Türkoğlu (1997, s. 267)'nin çalışmasında ve Eser (2011, s. 283-284)'in çalışmasında serbest okuma saatlerinin önceden Türkçe dersi kapsamında metin okuma şeklinde başladığı ve sonradan serbest okuma saati ve daha sonra da ders dışı bir etkinlik olarak serbest okuma etkinliğine dönüştüğü açıklanmıştır. Bununla birlikte serbest okumanın Türkçe dersi kapsamına girdiği ama ders dışında da okumaların yapılacağı 1943 yılı köy enstitüsü öğretim programında da görülmektedir. (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 117-120). Özetle ders dışı etkinliğe dönüşümün izleri köy enstitüleri için 1943 yılında hazırlanmış öğretim programında da görülmektedir. Ayrıca köy enstitülerinde kitap okuma dersi adında bir dersin bulunduğu da Çağlayan (2014, s. 123) tarafından açıklanmıştır. Bütün bunlardan köy enstitülerinde

okuma eyleminin öğrencilerin kişilik gelişiminin sağlanması amacıyla derslerle de iç içe geçtiği sonucu çıkarılabilir.

Köy enstitülerinde öğrencilere ders dışındaki zamanlarda sürekli okumaları telkin edilmekteydi. Köy enstitülerindeki öğrencilerin her gün serbest kitap okuma saatleri olurdu ve bu okunan kitaplar tartışılırdı. Ayrıca okunan ve tartışılan kitaplar yalnızca yabancı ülkelerden yazarların kitapları olmak zorunda değildi ve serbest okuma etkinliği günlük bir etkinlikti. Köy enstitüleri öğrencilerine okuma alışkanlığı kazandırılmış olup öğrenciler fazla okumayı bir övünç kaynağı olarak görmekteydi (Aktan, 1991, s. 26; Apaydın, 1995, s. 27-28; Başaran, 1995, s. 33, 2010, s. 54-55; Candoğan, 1990, s. 160; Esen, 2013, s. 40-41; Keseroğlu, 2016, s. 77; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005, s. 251; Makal, 1995, s. 38; Tonguç, 1976, s. 91). Bu durum köy enstitülerindeki öğrencilerin okuma kültürünün güçlendirildiğine kanıt sayılabilir.

Serbest okuma etkinliğiyle bağlantılı olarak serbest okumalar yapıldığında çocukların okuduğunu anlayıp anlamadığı kitaplarla ilgili yarışmalar düzenlenerek ölçülüp yarışmada en başarılı olan öğrenciye kitap hediye edilirdi (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005, s. 251). Ayrıca köy Enstitülerinde okunan edebi eserler, hafta sonu eğlencelerinde sahnelenebilmekteydi (Başaran, 1995, s. 34; Eyüboğlu, 1999, s. 131). Köy enstitülerinde kitap ve dergilerin okunduktan sonra incelendiği, üzerine konuşulduğu sabah söyleşileri bulunmaktaydı (Makal, 1995, s. 46). Bütün bunlar dolayında köy enstitülerinde kitaplarla ilgili zengin içerikte etkinlikler yapıldığı söylenebilir.

Köy enstitülerinde kitaba, okumaya dayalı yapılan etkinliklerde enstitülerin sahip olduğu koşullar da belirleyici olmuştur. Örneğin “Trakya’daki Kepirtepe Köy Enstitüsü savaş nedeniyle sürekli taşınmak durumunda kalmıştır. Bunun için burada çocukların yaşamlarına, ilgilerine uygun kitaplar fırsat buldukça topluca okunmuştur” Ancak okunan kitaplar üzerine görüş belirtmek, tartışmak, kitapların özetini çıkarmak gibi uygulamalar burada da vardır. Ayrıca Kepitepe Köy Enstitüsünde okunan kitapları başka kümelere tanıtmak, toplantılarda Enstitü toplumuna tanıtmak gibi uygulamalar bulunmaktadır (Başaran, 1995, s. 33). Buradan köy enstitülerinde okuma etkinliklerinin dışsal koşullardan etkilendiği anlaşılmaktadır.

Serbest okumalarda verimli zaman geçirilmesinden enstitü müdürleri sorumludur (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005, s. 252). Eğer enstitü müdürü bu konuda yeterince titiz davranmazsa etkinliğin kalitesinin düşeceği ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak serbest okuma saatlerinin yeri ve zamanı enstitünün ve sınıfların durumuna göre belirlenmiştir. Örneğin serbest okuma saatleri dersler bittikten sonra akşam küme odalarında, kitaplıklarda veya büyük salonlarda yapılabiliyordu. Kitaplıklarda veya başka yerlerde nöbet tutmakla görevli öğrenciler nöbet tuttukları yerlerde kitaplarını okuyabilmekteydi (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005, s. 251; Türkoğlu, 1997, s. 267). Özetle serbest okuma etkinliğinin kalitesi, düzenlenme periyotları kişilere ve dışsal etkenlere bağlıdır.

Bu konuda hassasiyet göstermek önemli olmaktadır. Örneğin köy enstitülerinde okumanın önemini fazla fark edememiş ve köy enstitülerinde okunması gerektiği belirtilen sayıdan çok daha az sayıda kitap okuyan öğretmenler de bulunmaktadır. İsmail Hakkı Tonguç köy enstitülerini okuma saatleri ile ilgili olarak denetlerken bu okuma azlığını fark ettiği zaman, o öğretmenlerin daha çok okuması gerektiğine ilişkin olarak çalışılması gerektiğini enstitü müdürlerine bildirmek suretiyle gerekli bilgilendirmeyi ve dolayısıyla uyarıyı yapmıştır. Zira İsmail Hakkı Tonguç köy enstitülerindeki öğretmenlerin de okuma alışkanlığını iyi şekilde kazanması gerektiğine, bir toplumda aydınlanmanın ve gelişmenin ancak okuma alışkanlığının güçlü olmasıyla gerçekleşeceğine inanmıştır. Buna ek olarak okuma alışkanlığı zayıf olan öğretmenler idareciler tarafından da uyarılmıştır (Keseroğlu, 2016, s. 77; Tonguç, 1976, s. 78-79, 181; Türkoğlu, 1997, s. 267-268). Buradan köy enstitülerinde sadece öğrencilerin değil öğretmenlerin de kendini geliştirmesinin önemsendiği anlaşılabilir.

Yüksek Köy Enstitüsünde (Hasanoğlu Köy Enstitüsü) “hafta konuşmaları” adlı bir etkinlik var olmakta olup bu konuşmalarda kitap tanıtımlarına da yer verilmekteydi (Başaran, 1995, s. 35-36). Kitap tanıtım etkinliklerine köy enstitülerinin öğretmenleri ve idarecileri de katılmak zorundaydı (Milli Eğitim Bakanlığı, 1947, s. 20-21). Köy enstitülerinde öğretmenlerin de okuma alışkanlığının güçlü olması önemsenmiştir. Öğretmenlerin okuma alışkanlığının güçlü olması öğrencilerin okuma konusunda tatmin edilmesinde ve okuma alışkanlığının gelişmesinde olumlu bir etkiye sahiptir (Keseroğlu, 2005, s. 32-33, 37-38, 2016, s. 79; Tonguç, 1976, s. 78-79). Yüksek Köy Enstitüsü dergi kolu tarafından çıkarılan Köy Enstitüleri Dergisi’nde yayınlanan içerikler de bakanlık tarafından basılıp bütün öğrencilere okuması için ulaştırılmıştır. Bu dergide köy enstitülerinde okunan kitaplara dair çalışmalar (özet, tanıtım) da bu dergide yayımlanmıştır (Başaran, 1995, s. 34-35; Esen, 2013, s. 45; Makal, 1995, s. 38-39). İvriz Köy Enstitüsünün çıkardığı İvriz dergisi bulunmakta olup burada kitap tanıtımları yayınlanmaktaydı (Koç, 2007, s. 262; Makal, 1995, s. 38). Başka bir ifade ile köy enstitülerinde öğrenci çalışmaları da okuma materyali olarak kullanılmakla birlikte kitap tanıtımı konuşmalarla sürdürülmenin yanında yayınlarda da var olan bir etkinliktir.

Boş zamanlarda kitap okunması için köy enstitüleri öğretmenleri öğrencileri özendirir ve öğrencilerin anlayarak, severek okuması amaçlanmıştır (Aktan, 1991, s. 26; Candoğan, 1990, s. 160-161; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, s. 2004, 119-120; Saydur ve Yılmaz, 1994, s. 130). Bu kapsamda köy enstitülerinde okunan kitapların öğrenci düzeyine uygun olması esastır (Başaran, 1995, s. 35; Göl Köy Enstitüsü, 1947, s. 1’den aktaran Eser, 2011, s. 274; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 119-120, 2005, s. 251-252; Makal, 1995, s. 38; Milli Eğitim Bakanlığı, 1947, s. 20-21). Öğrencinin düzeyine uygun kitap belirlenmesi konusunda öğretmenlerin birbiriyle ve iyi kitap okuyanlarla birlik olması önemlidir. Öğretmen çocuklara tavsiye edeceği kitabı önceden kendisi de okumuş olmalıdır ve öğretmenler de serbest okuma etkinliğine katılmaya özen göstermeli, okuma alışkanlığı geliştirme açısından öğrencilere örnek olmalıdırlar. Bu konuda köy enstitülerinde beş kişilik

komisyonlar kurulup okunan kitapların sınıf düzeyine uygunluğu ile ilgili komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonların hazırladığı kitapların düzeye uygunluk cetvelleri aracılığıyla hangi enstitüde ne okunduğu devlet tarafından denetlenmiştir çünkü bu cetveller aynı zamanda devlet yetkililerinin onayına sunulmuştur (Göl Köy Enstitüsü, 1947, s. 1 ve Kastamonu-Göl Köy Enstitüsü ve Eğitim Kursu Müdürlüğü, 1943, s. 2’den aktaran Eser, 2011, s. 274, 282; Keseroğlu, 2016, s. 77; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005, s. 251; Milli Eğitim Bakanlığı, 1947, s. 20-21). Özetle okutulacak eserler rastgele seçilmemiştir.

Sabahattin Eyüboğlu, köy enstitüsü öğrencilerinin okuma alışkanlığı kazanabilmesi için öğrencilerine Shakespeare, Balzac gibi birçok yazarın kitabını okutmuştur (Makal, 1995, s. 42-43). Bunun yanında Savaştepe Köy Enstitüsü öğrencileri tarafından Dünya klasikleri, bağıcılık, yurt ve sağlık bilgisi gibi çeşitli konularda kitaplar okunmuştur (Makal, 1995, s. 46). Bu örnekler edebi ve kuramsal dersler için olan eserlerin yanında mesleki nitelikte eserlerin de öğrencilere okutulduğunu göstermektedir. Örneğin İvriz Köy Enstitüsünde kitap tanıtma dersi kapsamında yıl boyunca her öğrencinin ders dışı en az bir kitabı okuyup özetleyip arkadaşlarına anlatıp kitabı tanıtma zorunluluğu vardı (Şimşek, 1995, s. 54). Bu zorunluluk öğrencilere kitap okuma alışkanlığı kazandırmak adına Türkçe öğretmenleri ve meslek dersi öğretmenleri tarafından getirilmişti (Şimşek, 1995, s. 54). Bu durum okuma alışkanlığı kazanımının öneminin köy enstitüleri öğretmenleri tarafından fark edildiğine kanıt sayılabilir.

Köy enstitülerinde kitap okumak gelişmiş olmak ve gelişmişliğini sürdürmek, başarılı olmak için bir araç olarak görülmüştür. Köy enstitülerinden mezun olup kendi köyüne öğretmen olarak giden kişiler de kendi köyündeki öğrencilerine okuma alışkanlığı kazandırmak için uğraşmışlardır (Apaydın, 1995, s. 37; Candoğan, 1990, s. 37; Maarif Vekilliği, 1943, s. 97-98; Makal, 1995, s. 44). Bu doğrultuda köy enstitülerinden mezun olan öğretmenlere köyünde çalışabilmesi için yanında götüreceği araçların dışında bir kitaplık da verilmekte olup bu kitaplıktaki kitap sayısı 40-50 kitaptan 100-150 kitaba kadar çıkabilmekteydi. Ayrıca köy enstitülülerin, öğretmen yolladıkları bölgelere postayla ve ilköğretim müdürlükleri aracılığıyla sandıklar dolusu kitaplar yollamak ve dönüşümlü olarak oradan oraya yollanan bu kitaplarla kitapsızlık sorunu yaşanmasını önlemeyi planlamışlardı. Ancak 1946’da seçimlerden sonra bu uygulama önlenmiştir (Arman, 2016, s. 356; Başaran, 1995, s. 36; Esen, 2013, s. 30; Makal, 1995, s. 46; Tonguç, 1970, s. 241). Buradan okuma kültürünün Anadolu’ya yayılması için gerekli maddi kaynakların koleksiyon düzeyinde öğretmenlere temin edildiği çıkarılabilir. Ayrıca mezun öğretmenlere kitap koleksiyonu verilmesi uygulaması halkın okuma kültürünün güçlenmesi için önemli bir atılım olarak görülebilir. Diğer yandan bu uygulamaya son verilmesiyle halkın okuma kültürünün gelişmesinin olumsuz etkilendiğini düşünmek olanaklıdır.

İsmail Hakkı Tonguç’un görevden alınması, 1947 yılı Köy Enstitüleri Yönetmeliği’nin devreye girmesiyle birlikte köy enstitülerindeki serbest okuma etkinlikleri zorunlu olmaktan çıkmıştır. Kaldı ki serbest okuma saatlerinin daha sonra kaldırıldığı da literatürde dile getirilmiştir. Ayrıca 1946 sonrasında

kitaplar suç aleti ve okumak suç gibi görülmeyle başlanılarak kitaplarla ilgili teftişlerde öğrencilerin bavullarının aranması, öğretmenlerin okuma eylemine dair sorguya çekilmesi, bir kitabın cildi kırmızı renk diye burada sol düşünce propagandası yapıldığının ve kitabın sakıncalı olduğunun düşünülmesi gibi aşırı sayılabilecek durumlar yaşanmıştır (Başaran, 1995, s. 36, 2010, s. 48; Altunya, 1990, s. 95'ten aktaran Esen, 2013, s. 60; Eser, 2011, s. 291-292; Evren, 1992, s. 4'den aktaran Makal, 1995, s.48-49; İsfendiyaroğlu, 1960'tan aktaran Başaran, 1995, s. 37; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 250; Ekinci, 1989, s. 214-220'den aktaran Keseroğlu, 2010, s. 696; Makal, 1995, s. 40; Yalçın, 1983, s. 95). Özetle serbest okuma saatlerinin zorunlu olmaktan çıkarılmasının serbest okumanın ihmal edilmesinin önünü açacağını düşünmek mümkündür. Ayrıca İsmail Hakkı Tonguç'un görevden alınması köy enstitülerinin okuma eylemi konusundaki vasıflarını olumsuz etkilemiştir demek mümkündür. Buna karşın içinde bulunulan siyasi ortamın kitap ve okumaya ilişkin gerçekleştirilecek etkinlikler üzerinde olumsuz veya olumlu etkisinin var olabileceği ortaya çıkmıştır. Örneğin siyasi iktidarın değişimiyle köy enstitülerinde bulunan kitaplar zararlı sayılabilecek düşüncelerin enstitülerde yayılma aracı olarak görülse de zararlı sayılacak düşüncelerin yayılımına izin verilmediği Gölköy Köy Enstitüsü Müdürü Hilmi Bilginer tarafından yetkililere bildirilmiştir. Kitaplara dair Gölköy Köy Enstitüsüne ve başka enstitülere teftişler de yapılmıştır. Diğer yandan kitapların içeriğinin zararlı olup olmadığına karar verecek kişilerin bu konuda yetkin olup olmadığı bilinmediği açıklanmıştır (Göl Köy Enstitüsü Teftiş defterinde yer alan 02/03/1947 tarihli teftiş raporundan aktaran Eser, 2011, s. 273; Eser, 2011, s. 274). Buradan kitaplarla ilgili denetimlerin yetkinliğinin kuşkulu olduğu anlaşılabilir. Diğer yandan köy enstitülerindeki öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırılmış olmasıyla beraber altı ayda bir enstitüde okunan kitap sayısının 7000 olduğuna ilişkin bir haber bulunmaktadır. Köy enstitülerindeki öğrencilerin okuma kültürü güçlüdür. İvriz Köy Enstitüsünün öğrenci kümeleri tarafından çıkarılan "Oku" adlı bir gazete bulunmakta olup gazetenin adı, "okumak" eyleminin köy enstitülerinde büyük oranda yer bulduğuna işaret etmektedir demek olanaklıdır. İvriz Köy Enstitüsü için gerekli binalar yapılırken önce kütüphane binasının yapılmasına öncelik verilmesi kitaba, kütüphaneye ve okumaya köy enstitülerinde büyük bir değer verildiğinin bir başka kanıtı sayılabilir (Aktan, 1991, s. 26; Apaydın, 1990b, s. 52-53, 1995, s. 28; Başaran, 1995, s. 34; Candoğan, 1990, s. 160-161; Kastamonu-Göl Köy Enstitüsü ve Eğitim Kursu Müdürlüğü, 1943, s. 2'den aktaran, Eser, 2011, s. 286-287; Koç, 2007, s. 262; Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü, 1945'ten aktaran Başaran, 1995, s. 34; Eyüboğlu, 1999, s. 8- 132; Keseroğlu, 2005, s. 33; Koryürek, 1991, s. 18-21; Makal, 1995, s. 42-45, 47-48; Ortaş, 2005, s. 4; Türkoğlu, 1997, s. 267; Yalçın, 1983, s. 94; Yavuz, 2001, s. 102). Buradan okuma eyleminin öneminin köy enstitülerindeki yayınlara yansıtıldığını da görmek mümkündür. Köy enstitülerinde öğrencilerin okuduğu kitapları anlayamıyor olduğuna ilişkin olarak dönemin okuryazar kesiminin iddiaları mevcuttur. Bununla birlikte 1946 seçimlerinden sonra köy enstitülerinde Rusya'da yaşanan devrimden önce ve sonra Rus yazarlar tarafından yazılmış eserlerin ne kadar okunduğuna ilişkin yetkililer Ankara'dan gelip inceleme yapmışlardır (Eyüboğlu, 1999, s. 8, 2001, s.

291; Makal, 1995, s. 40). Ayrıca köy enstitülerinde okunan yabancı uyruklu yazarların ve özellikle sosyalist yazarların yazdığı kitaplar, sosyalizm içerikli kitaplar nedeniyle köy enstitüleri öğrencileri eleştirilmiştir. İsmail Hakkı Tonguç böyle bir yazarın kitabını bir öğretmene hediye ettiği için T.B.M.M.’de hırpalanmıştır (Gedikoğlu, 1971, s. 290, 292; Makal, 1987, s. 25, 1991, s. 96; İsfendiyaroğlu, 1960’tan aktaran Makal, 1990, s. 333). Buradan köy enstitülerinde okunan kitaplar ile ilgili eleştirilerin farklı kesimlerden geldiği anlaşılmaktadır.

Köy enstitüleri öğrencisi Mahmut Makal 1950 seçimlerinden sonra hapse atılıp okuduğu kitaplar evinden toplatılmıştır (Makal, 1995, s. 42). Bununla birlikte sadece yabancı değil köy enstitülerinde bulunan Rauf İnan, Halil Fikret Kanat gibi Türk yazarların yazmış olduğu kitaplarla ilgili soruşturmalar, incelemeler yapılmıştır. Halil Fikret Kanat’ın yazmış olduğu bir kitap yetkililerce adından ve cildinin renginden ötürü sakıncalı sayılmıştır (Evren, 1992, s. 4’ten aktaran Makal, 1995, s. 48-49). Siyasi iktidarın değişmesiyle birlikte öğrencilere daha önceden okutulan Yaşar Kemal gibi birçok yazarın kitaplarının okutulmamasıyla ilgili köy enstitüsü öğretmenlerine baskı yapılmıştır. Özellikle Yaşar Kemal’in eserlerinin komünizm, sosyalizm içeriklidir iddiasıyla köy enstitülerinde okutulmaması için öğretmenlere çok baskı yapılmıştır (Makal, 1987, s. 192; Akşam Gazetesi, 1968’den aktaran Makal, 1995, s. 50). Bu durum siyasi iktidar değişiminin köy enstitülerindeki kitap okuma etkinliği ve kütüphane içeriklerini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Özetle içinde bulunulan siyasi durum köy enstitülerindeki okuma etkinliklerini olumsuz etkileyebilecek olsa da köy enstitülerinde kitaba, okumaya çok önem verilmiştir.

Köy enstitülerinde kitaba ve okumaya, okuma alışkanlığı kazanımına önem verilmiş olup bu verilen öneme paralel olarak köy enstitülerinde kitap okuma alışkanlığının ve kütüphane bilincinin bir öğrenciye aşılması sayesinde o öğrencinin bunu kendi köyüne yaymasının sağlanması amaçlanmaktaydı. Serbest okuma saatleri okuma alışkanlığının gelişmesini sağlamıştır. (Köy Enstitülerinin Eğitim ve Öğretimle İlgili İşleri Hakkında Genelge, 1940’tan aktaran Anmeriç ve Rukancı, 2017, s. 52; Apaydın, 1995, s. 28; Başaran, 2010, s. 53; Candoğan, 1990, s. 161; Keseroğlu, 1995, s. 13-14; Koç, 2019, s. 171; Makal, 1995, s. 39-40; Tonguç, İ. H., 1976, s. 91, 101; Yavuz, 2001, s. 102). Ayrıca köy enstitülerindeki öğrenciye okuma alışkanlığı kazandırılarak bunun köy kesimine yayılması amacı sayesinde köylerde de okuma alışkanlığı oluşmaya başlamıştır demek mümkündür. Zira köy enstitüsü öğrencileri de köylü çocuklardan oluşmakta olup 1947’ye kadar köy enstitülerinin kütüphanelerinden köy enstitüsü öğrenci ve öğretmenlerinin dışında köylüler de yararlanabilmekteydi (4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 1942; Ersoy, 1963, s. 35; Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947). Kaldı ki köy enstitülerinde yetişip köylere dönen eğitimcilerin sayesinde köylülerde okuma alışkanlığı oluşmaya başladığı da dile getirilmiştir (Afacan, 1993, s. 29). Bütün bunlar bağlamında köy enstitüsünde okumaya ve kitaba, kütüphaneye verilen önemin köylere de yansıdığı yani köylülere de aktarıldığı söylenebilir.

Köy enstitülerindeki serbest okuma saatleri ve okuma alışkanlığının geliştirilmesi doğrultusunda kütüphanelerin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda o zaman var olan yayınevlerinden öğrenciler için kitaplar istenmiştir (Candoğan, 1990, s. 161; Keseroğlu, 1995, s. 9-10; Tütengil, 1948, s. 26'dan aktaran Keseroğlu, 2005, s. 36; Yalçın, 1983, 61-63,94-95). Kütüphanelerin gerçek anlamda kurulmaya başlanması 1944 yılını bulmuştur (Keseroğlu, 1995, s. 10). Buna ek olarak köy enstitülerindeki kütüphanelerden öğrenciler ve öğretmenler yararlanmaktaydı (Aktan, 1991, s. 26; Candoğan, 1990, s. 161; Keseroğlu, 2016, s. 78; Köy Enstitüsü Yönetmeliği, 1947; Yalçın, 1983, s. 94). Diğer yandan köy enstitülerinde her ne kadar öğrenci ve öğretmen temelli bir kütüphane yararlanımı ön planda olsa da 1947'ye kadar olan süreçte kütüphanelerindeki kitaplardan öğrenci ve öğretmenlerin yanı sıra köy halkının da yararlanabildiği bilinmektedir (Keseroğlu, 2010, s. 694, 2016, s. 78; 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 1942; Ersoy, 1963, s. 35; Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947; Yalçın, 1983, s. 94). Bu doğrultuda kütüphane kullanıcısının çeşitliliğinin 1947'den itibaren azaldığı söylenebilir. Diğer yandan kütüphaneden yararlanabilme olanağı bir halkın okuma kültürünü olumlu etkileyebilir. Bu doğrultuda 1947'ye kadar köy enstitüsü kütüphanelerinden yararlanabilme olanağı bulunan halkın bu kütüphaneler aracılığıyla okuma kültürünü geliştirebileceğini düşünmek mümkündür. Bu doğrultuda 1947'den sonra halkın köy enstitüsü kütüphanelerinden yararlanamıyor olmasının halkın okuma kültürünü geliştirmede olumsuz etkisi olduğu düşünülebilir.

Köy enstitülerinin ilk kez kurulduğu zamandan 3-4 yıl sonra köy enstitülerinde kütüphaneler tam anlamıyla kurulmaya başlanmıştır arada bu kadar zaman farkının olmasının nedeni köy enstitüleri ilk kurulduğunda öğrencilerin okuma bilmiyor olmasıdır. Başka bir ifade ile ilk zamanlarda köy enstitülerindeki kütüphaneler tam anlamıyla kurulmuş sayılmaz ve bu durum, öğrencilerin okumayı bilmemesiyle açıklanmıştır (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 51; Arıkan, 1950, s. 98; Keseroğlu, 1995, s. 10). Diğer yandan Gölköy Köy Enstitüsü gibi kimi köy enstitülerinin köy enstitüsü olmadan önce- köy öğretmen okulu iken- kütüphanelerinin bulunduğu da var olan bilgiler arasındadır (Eser, 2011, s. 269; Göl Köy Öğretmen Okulu Müdürlüğü, 1940, s. 7'den aktaran Eser, 2011, s. 270). Diğer yandan köy enstitülerinde ilk kurulan kütüphaneler genel enstitü kütüphanesi olup bunu sınıf kitaplıkları denilen sınıf içi kütüphanelerin kuruluşu izlemiştir (Keseroğlu, 2005, s. 36). Bu durumdan köy enstitüsü kütüphanelerinin oluşum sürecinde enstitülerin fiziksel olanaklarının ve öğrencilerin okuma-yazma bilme durumunun etkin olduğu sonucu çıkarılabilir.

Kitaplıkların kurulumu ve kullanımında ve kitapların özetlenmesinde küme başı öğretmen nezaretinde okuma alışkanlığının geliştirilmesi, kütüphane kullanım alışkanlığının kazandırılması anlayışı bulunmaktaydı (Tütengil, 1948, s. 26'dan aktaran Keseroğlu, 1995, s. 9-10, 2005, s. 36). Ayrıca küme başı gözetiminde yapılan okumalarda anlaşılmayan bir yer olursa öğrenci bunu küme başı öğretmene soruyordu (Keseroğlu, 2005, s. 35)."Okuma işinin verimli ve faydalı bir yoldan yürütmesi için küme başları tarafından çocuklara okuduklarının özetleri çıkarttırılıyor, bunlar gözden geçirilerek üzerinde konuşmalar yapıyordu" (Tekben, 2005, s. 82'den aktaran Keseroğlu, 2016, s. 78). Bu özetler özel

defterlerde tutuluyordu (Keseroğlu, 2005, s. 35). Bütün bunlar dolayında okuma alışkanlığının kazandırılması konusunda öğretmenlerin öneminin köy enstitülerinde fark edildiği ancak nitelikli özellikte kütüphanecilerin bu konudaki öneminin anlaşılmadığı görülmektedir. Zira o zamanlar kütüphaneciliğe ilişkin bir üniversite eğitimi verilme de köy enstitülerinin kütüphanelerinde çalışabilmek adına o zamanların kütüphanecilik kurslarını tamamlama şartı bulunduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır ve köy enstitüsü kütüphanelerinde çalışan kişilere böyle bir kurs verilip verilmediğine dair de bir bilgiye rastlanmamıştır.

Köy enstitülerinde öğrencilerin ve bu bağlamda toplumun gelişmesi için kütüphanelerin nitelikli bir yapıda olması İsmail Hakkı Tonguç tarafından da önemsenmiştir (Tonguç, 1976, s. 101). Bunun paralelinde köy enstitüsü öğrencilerinin okuma kültürünün güçlü olması da İsmail Hakkı Tonguç tarafından ve bu dolayda köy enstitülerinde önemsenmiştir (Eser, 2011, s. 268; Keseroğlu, 2005, s. 35; Milli Eğitim Bakanlığı, 1947, s. 20-21; Tonguç, 1976, s. 91; 78-79, 91, 181; Türkoğlu, 1997, s. 267-268). Köy enstitülerinde kitaplıkların, kitap okuma ve kütüphanelerin öğrenci gelişimine doğrudan olumlu katkı sağlayacağı anlayışı bulunmaktadır ve köy enstitülerindeki kütüphaneler öğrencilere okuma alışkanlığı ve sevgisi kazandırmak, öğrencilerin gelişimine yardımcı olmak amaçlarını taşımaktadır (Göl Köy Enstitüsü, 1942, s. 1’den aktaran Eser, 2011, s. 270; Koç, 2019, s. 170; Maarif Vekilliği, 1943, s. 97-98; Okuturlar, 2001, s. 460-462). Ayrıca köy enstitüsü kütüphaneleri okul kütüphanesi olup öğrencilerin kişisel okuma gereksinimlerini karşılayarak ve derslerine ilişkin bilgilerini arttırmayı sağlayarak öğrencilerin gelişimine katkıda bulunmak, öğrencilere kitap ve kütüphane kullanmayı öğretmek amaçlarını da taşımaktadır (Eser, 2011, s. 269; Keseroğlu, 2005, s. 32, 2010, 695; Koç, 2019, s. 170; Okuturlar, 2001, s. 461). Özetle okumakla toplumun gelişeceği anlayışının köy enstitüleri kurucusu dolayısıyla köy enstitülerinde yer aldığı söylenebilir ve günümüzdeki okul kütüphanesi amaçlarının köy enstitüsü kütüphanelerinde gerçek kimliğini bulduğu söylenebilir.

Köy enstitülerinde ilerleyen zamanlarda sınıflardan bağımsız kütüphanelerin yanında sınıf kitaplıkları oluşturulmuştur. Bu oluşumun temelinde kitaplara kolay erişim esası bulunmaktadır. Bu kütüphanelerin koleksiyonunda Türk ve Dünya klasikleri bulunmaktaydı ancak yine de bu kütüphanelerin dermesinde ağırlıklı olarak derslere yönelik bilgi kaynakları mevcuttu (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 52; Aktan, 1991, s. 26; Keseroğlu, 2005, s. 36; Koç, 2019, s. 170). Örneğin Kepirtepe Köy Enstitüsünde var olan kitap sayısı 1400’den fazla olup bu kitaplar tarih, fizik, edebiyat, tarım, meslek kitapları gibi çeşitli konularda kitaplardı (Maarif Vekilliği, 1944, s. 200’den aktaran Başaran, 1995, s. 33-34). Diğer yandan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe çevirisi yayınlanan dünya klasikleri, köy enstitülerinin kitap koleksiyonunda yer bulmaktaydı (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 52; Başaraan, 1990, s. 43; Candoğan, 1990, s. 161; Keseroğlu, 2005, s. 36, 2016, s. 76; Makal, 1991, s. 96, 1995, s. 41). Ayrıca Gölköy Köy Enstitüsü Kütüphanesi’nin koleksiyonunda klasik eserler bulunmaktaydı (Eser, 2011, s. 274). Buradan köy enstitüleri kütüphane koleksiyonlarının derslerle ilgili gelişmeye olduğu kadar öğrencilerin edebi

kültürünün artmasına yönelik de geliştirildiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca köy enstitülerinin kütüphane koleksiyonlarının var olduğu dönemde sayıca da fazla kitap içerdiği de düşünülebilir.

Köy enstitülerinde öğrencilerin dersle ilgili veya ders dışı bilgi ve kültür seviyesinin artırılması için kütüphanelerin zengin bir koleksiyonunun olmasına önem verilmiştir. Ayrıca o dönemlerde Türkçeye çevrilen yabancı dildeki klasikler ve Türk yazarlarının eserleri öğrencilerin bilgi ve kültür seviyesinin artmasına yardımcı olan birer etken olarak görülmüştür (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 52; 435 Sayılı Enstitülerdeki Eğitim-Öğretim'in Düzenlenmesi Genelgesi, 1940'tan aktaran Demircan, 2007, s. 21; Esen, 2013, s. 41; Eser, 2011, s. 245; Koç, 2019, s. 170-171; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 94; Okuturlar, 2001, s. 460-461). Buradan köy enstitülerinde kültürel gelişime önem verildiği ve bunun okumakla sağlanmak istediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte köy enstitülerindeki kütüphanelerdeki kitapların sayıca fazla olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Gölköy Köy Enstitüsünün kütüphanesinde 2000'den fazla kayıtlı eser bulunmaktaydı (Eser, 2011, s. 279). Ayrıca kütüphanesinin koleksiyonundaki kitapların toplam sayısı yirmi bin olarak belirtilen bir köy enstitüsü-Aksu Köy Enstitüsü-de bulunmaktadır (Tan, 2010, s. 140, 142). O dönemdeki yayın sayısı, teknolojik gelişim ve bilgi erişimdeki zorlu koşullardan dolayı günümüzdeki kadar fazla olamayacağı hesaba katılırsa köy enstitülerindeki kütüphanelerde koleksiyonunun sayıca zengin olduğu Gölköy Enstitüsü örneğinden de anlaşılabilir.

Köy enstitüsü kütüphanelerinin koleksiyonu Milli Eğitim Bakanlığının önerdiği kitaplar, piyasada satılmakta olan yani yasaklı olmayan eserler, köy yaşamını ilgilendiren konuda veya derslerle ilgili bilgilerini artırmaya yarayacak nitelikte olmak üzere katalog, ansiklopedi, dergi vb. birçok farklı türde kaynağı içermekteydi ve öğrencilerin bunları kullanmaya yönlendirilmesi esastı. Ayrıca Hasan Âli Yücel'in çevirisini yaptırdığı klasikler de enstitü kütüphanelerinde bulunmak zorundaydı (Arman, 2016, s. 374; Koç, 2019, s. 170-171; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 94; Okuturlar, 2001, s. 460-461). Köy enstitüsü kütüphanelerinde tarım dersiyle ilgili kitapların bulunması da gerekmektedir (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947). Bütün bunlardan kültürel gelişim ve ders başarısının yanı sıra bilgi erişimin yönlendirme yoluyla kolaylaştırılması amacının da köy enstitüsü kütüphanelerinde katalog bulunması zorunluluğu üzerinden, köy enstitüsü kütüphanelerinde bulunduğu anlaşılabilir.

Köy enstitülerinde kütüphanenin amaçları, kütüphane işlerinin nasıl yürütüleceği Köy Enstitüsü Sınıf Kitaplığı Yönetmeliği çıktıktan sonra bu yönetmelikle yürütülmüştür. Bu yönetmelikte ödünç verme işleminin nasıl yürütüleceği, kütüphanelerin kuruluş amaçları ve sorumluları, sorumlularının görevleri gibi birçok nokta açıklanmıştır (İlköğretim Dergisi, 1949'dan aktaran Okuturlar, 2001, s. 462-464). Bunun dışında 1947 yılında yayınlanan Köy Enstitüleri Yönetmeliğinde de kütüphanede işlerin kim tarafından, nasıl yürütüleceği açıklanmıştır. Köy Enstitüsü Sınıf Kitaplığı Yönetmeliği ve 1947'de çıkarılan Köy Enstitüleri Yönetmeliği kapsamında şunlar söylenebilir:

Kitaplıklardan ve kütüphaneden, buradaki kitapların sınıflaması, kitaplığın ve kütüphanelerin açılış ve

kapatılış saatleri vb. işlerden kitaplık memuru, ayniyat mutemedi sorumludur. Kitaplık memuru yoksa bu iş bir öğretmene verilir ve öğretmene kitaplık kolu bu konuda yardımcı olurdu. Kitaplık kolu kütüphanedeki eserlerle ilgili alınıp verilme işlemine dair bir kitap alıp verme defteri tutardı. Öğrenciler bir bilgi kaynağının temini için para verdilerse bunun da kaydı para kayıt defterinde kitaplık kolunca tutulmaktaydı, öğrencilerin ödünç aldığı kitaplar için künye defterinde kayıt tutulmaktaydı (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947; İköğretim Dergisi, 1949’dan aktaran Okuturlar, 2001, s. 462-463). Ayrıca kitaplık memurunun dışında kitaplıklar için köy enstitülerinde kitaplık başkanı bulunmaktaydı (İnan, 1976, s. 81-82’den aktaran Keseroğlu, 2010, s. 696). Bütün bunlara paralel olarak Candoğan(1990, s. 160) tarafından İvriz Köy Enstitüsündeki kitaplığa, kitaplık memuru öğrencinin yanına verilene dek, nöbetçi öğrencinin baktığı ve kitap ödünç verme konusunda öğrencilere kart yazarak kitapları ödünç verip kitabın geri getirileceği zamanı takip ettiği dile getirilmiştir. Kitaplık memuru ilgili nöbetçi öğrencimim yanına verildikten sonra kitaplığın daha düzenli çalışır hale geldiği de yine Candoğan (1990, s. 160) tarafından dile getirilmiştir. Buradan köy enstitülerinde kütüphanelerle ilgili işlemlerin kayıtlı şekilde yürütülmesine özen gösterildiği ve köy enstitüsü kütüphanelerinde nitelikli kütüphanecilerin bulunmadığı anlaşılabilmektedir. Ancak o zamanlar Türkiye’de bilgi ve belge yönetimi bölümü bulunmadığından nitelikli kütüphaneci eksikliği doğal karşılanmaktadır. Ayrıca sorumlu kişi ve personel sayısındaki artışın köy enstitüsü kütüphanelerin işlerliğini olumlu etkilediği de anlaşılabilmektedir.

Okuma için yararlı kitapları seçen kişi küme başı olarak belirtilmiştir (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947). Bu bağlamda genel anlamda kütüphane koleksiyonun geliştirilmesinden küme başı sorumludur diye düşünülebilir. Koleksiyonlar enstitü idaresi, öğrenciler ve bakanlığın kitap satın alması veya bağışlaması yoluyla geliştirilmiştir (Tütengil, 1948, s. 26’dan aktaran Keseroğlu, 1995, s. 9; Makal, 1995, s. 47). Ayrıca küme başı denilen kişi öğrencileri genel anlamda kitap okumaya yönlendirmekle görevli iken tarım başı denilen kişi de tarım konusu özelinde kitapların edinilmesi ve öğrencilere okutulması konusunda görevlidir. Bununla birlikte enstitü müdürleri enstitülerin kütüphane işleri ile ilgili rapor hazırlayıp bakanlığa gönderirler ve kitap satın alımı ile ilgili kayıtları da düzgün şekilde tutmak zorundadırlar (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947). Bununla birlikte genel olarak öğrencinin kitaplardan, kütüphane ve kitaplıklardan faydalanması için öğretmen öğrenciyi yönlendirilmekteydi. Öğrenciler okudukları kitapların bibliyografik bilgileri bir deftere kaydederdilerdi. Ayrıca kütüphaneler için alınan kitapların kaydedildiği bir defter de bulunmaktaydı. Buna ek olarak öğrencilerin kütüphaneye kaydı yapıldıktan sonra öğrencilere aldıkları kitaplara dair kitap kayıt fişi verilmesi ve yıl sonunda hangi öğrencinin kaç kitap okuduğunun bu fişler aracılığıyla tespiti de söz konusuydu (Eser, 2011, s. 274; Makal, 1995, s. 46; Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947; Yavuz, 2001, s. 102). Bütün bunlardan köy enstitüleri öğretmenlerine okuma kültürünün öğrencilerde geliştirilmesi açısından büyük sorumluluk atfedildiği görülmektedir. Ancak eğer öğretmenlerin okuma kültürü zayıfsa bu konuda öğrencileri de geliştirmeyeceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin okudukları kitaplara

yönelik kaynakçaların köy enstitülerinde oluşturulduğu görülmekte olup okunan kitapların neler olduğuna ilişkin bilgi edinilmesi ve hangi öğrencinin okuma alışkanlığını ne kadar geliştirdiğine ilişkin bu kaynakçadaki kitap bilgilerinden, dolayısıyla kitap sayısından tespit etmek mümkün sayılabilir.

Köy enstitülerinde öğrencilerin ne kadar kitap okuduğunun kaydı yıllık okuma çizelgeleriyle de tutulmuştur. Bu kayıtlardan öğrencilerin bir yıl içinde çok fazla kitap okuduğu anlaşılmaktadır (Koryürek, 1991, s. 18-21; Makal, 1995, s. 47-48). Bu doğrultuda öğrencilerin okuma kültürünün ne kadar geliştiğiyle ilgili bilginin kütüphane kitap kayıt fişi ve ödünç alınan kitapların kaydedildiği defter dışında çizelgeden de öğrenilebileceği özetle farklı kaynaklardaki kayıtlardan anlaşılabilirliği görülmektedir.

Kitaplığın bilimsel esaslara göre sınıflaması yapıldı ve herhangi bir demirbaşın dolayısıyla kitapların enstitü sınırları dışına Bakanlığın haberi olmadıkça veya kitapların küme öğretmeninin müsaadesi olmadıkça çıkması yasaktır (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947; Okuturlar, 2001, s. 464). Buna ek olarak kitaplık dışında okuma yapmak isteyenlere köy enstitüsünün hazırladığı özel bir yönetmelik doğrultusunda kitap ödünç verilirdi (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947). Buna göre kütüphanede raf düzeninin bilinçsizce yapılmadığı ve derme koruma bilincinin köy enstitüsü kütüphanelerinde var olduğu söylenebilir.

Köy enstitüsü kütüphaneleri ve kitaplıklarında bir kitabı kaybeden biri olursa bunun parasını ödemekle yükümlüydü (Ancak eğer kimin kaybettiği belli değilse öğretmen bu konuda dikkatsiz davrandığı için bu parayı kendi öderdi (Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947) Emanet kitap kaybolursa bunun bedeli sınıfça karşılanırdı (Okuturlar, 2001, s. 464). Bütün bunlardan günümüzde kütüphanelerde bulunan kaybolan kitabın bedelinin kitabı kaybeden kullanıcıdan tahsil edilmesi anlayışının daha geniş kapsamlı bir şekilde köy enstitüsü kütüphanelerinde var olduğu anlaşılabilir.

Köy enstitülerindeki kütüphanelerden ödünç aldığı kitabı geri getirmeyerek disiplinsiz davranan öğretmenler bulunmaktaydı ancak kitaplık başkanları kitapların geri getirilmesi konusunda hassastı (İnan, 1976, s. 81-82'den aktaran Keseroğlu, 2010, s. 696). Bütün bunlardan günümüzde ödünç aldığı kitabı getirmekte sorumsuz davranan kullanıcı sorununun geçmişte köy enstitüsü kütüphanelerinde de bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca köy enstitüsü kütüphanelerinde çalışan sorumlu personelin derme koruma bilincinin geliştiği söylenebilir.

1947 yılı Köy Enstitüleri Yönetmeliği'nde köy enstitüsü kütüphanelerinde koleksiyonun eğitim paralelinde geliştirilmesi gerektiği, bu konuda öğretmenlerin yapacakları, kitapların nasıl ödünç verileceği, kütüphaneci atanması gibi birçok noktaya açıklık getirilmiştir (Keseroğlu, 2005, s. 37; Köy Enstitüsü Yönetmeliği, 1947). Ancak ülkemizde ilk kütüphanecilik bölümünün 1954 yılında açıldığı göz önünde bulundurulduğunda buraya atanacak kütüphanecilerin nitelikli olup olmadığı tartışılabilir. Örneğin Gököy Köy Enstitüsünde Hasan Yücel ve Mehmet Çakır Tosyalıoğlu gibi öğrenciler

kütüphanecilik yapmıştır. Daha sonrasında köy enstitüsünde kütüphaneden sorumlu öğretmen ve her sınıftan iki görevli öğrenci olması gerektiğine ilişkin bir karar verilmiştir (Göl Köy Enstitüsü, 1941, s. 1’den aktaran Eser, 2011, s. 270; Saydur ve Yılmaz, 1994, s. 130, 159). Bu durum nitelikli kütüphaneci eksikliğini göstermektedir. Ancak o zamanlar bilgi ve belge yönetimi bölümünün Türkiye’deki üniversitelerde henüz kurulmamış olmasından dolayı bu eksiklik doğal bir durum olarak görülmektedir.

Benzer şekilde İvriz Köy Enstitüsünde kütüphaneye gereksinim duyulunca bir dersliğin bir bölümüne kitaplıklar öğrenciler tarafından yapılarak konulmuş ve enstitü için kütüphane oluşturulmuştur. Burada kitapların raflara dizilmesi öğrenciler tarafından yapılmıştır. Ayrıca ödünç verme hizmeti de dönüşümlü olarak burada çalışan öğrenciler tarafından yürütülmüştür (Candoğan, 1990, s. 160-161; Şimşek, 1995, s. 53-54). Diğer yandan genel olarak köy enstitüsü enstitü kooperatiflerince yayınevlerinden öğrenciler için kitaplar indirimli olarak alınır. Ayrıca Pamukpınar Köy Enstitüsünde enstitü kooperatifinin öğrenciler için yayınevlerinden indirimli olarak alınan kitapların yine öğrencilere indirimli olarak satıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte öğrenciler köy enstitülerinde kendi kişisel kitaplıklarını kurmaya da başlamışlardır. Kişisel kitaplıklarını kurmanın yanında öğrenciler yine enstitüdeki kütüphaneden yararlanmıştır. Öğrenciler kendilerine kitap alırken buna gücü yetmeyen arkadaşlarının da kitap okuması adına kitapları değiş tokuş yoluyla okuma yoluna başvurmuşlardır. Köy enstitülerinde kitaplıklardan sorumlu görevli öğretmenler, kitaplık memuru ve öğrencilerin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca köy enstitülerinde yıpranan kitaplar resim-iş dersinde onarılmıştır (Candoğan, 1990, s. 160- 161; Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü, 1945’ten aktaran Başaran, 1995, s. 34, 2010, s. 55; Kastamonu-Göl Köy Enstitüsü ve Eğitim Kursu Müdürlüğü, 1947, s. 9’dan aktaran Eser, 2011, s. 272; Keseroğlu, 2016, s. 78; Yalçın, 1983, s. 61-62). Bununla birlikte kitapların ciltlenme işi Gök köy Köy Enstitüsünde öğrenciler tarafından yapılmakta böylece hem öğrenciler ciltçilik mesleğini öğrenmekte hem de kitaplar konusunda yaralı bir işin öğrenciler tarafından yapıldığı görülmektedir (Kastamonu-Göl Köy Enstitüsü ve Eğitim Kursu Müdürlüğü, 1947, s. 9’dan aktaran Eser, 2011, s. 272). Diğer yandan başka köy enstitülerinde de yıpranan kitapların tamir edildiği, tamir edilemeyecek gibi olan kitapların yerine yenisinin alındığı belirtilmiştir (Tan, 2010, s. 142).

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere koleksiyon geliştirilmesi hususunda satın alma yolunun genel anlamda tercih edildiğine kanıt sayılabilmektedir. Bununla birlikte kütüphanecilik eğitimi almış kişilerin eksikliğinden ötürü gerçek anlamda bir kütüphanecinin yapacağı işlerin öğretmenler, öğrenciler tarafından yürütüldüğü, gerçek kütüphanecilerin eksik olduğu kanıtlanmaktadır. Ancak o dönem Türkiye’de bilgi ve belge yönetimi bölümü üniversitelerde olmadığından bu eksiklik doğal görülebilmektedir.

Köy enstitüleri için kütüphaneler olmazsa olmaz nitelikte olup köy enstitülerinde yapılan okuma etkinlikleri sayesinde öğrenciler okuma sevgisi, alışkanlığı kazanmış, kütüphane bilinci edinmiş ve bu konuda çevrelerine örnek olmuşlardır. Diğer yandan köy enstitülerinde sadece öğrenci değil

öğretmenlerin de okuma alışkanlığı ve kütüphane bilinci edinmesi önemsenmiştir (Aktan, 1991, s. 26; Keseroğlu, 2005, s. 36; Koç, 2019, s. 169-170-172). Buna rağmen kütüphaneler köy enstitülerinin en az gelişmiş yerleri olarak değerlendirilmiştir özellikle kitap danışma kaynağı açısından zayıf olduklarına ilişkin bir rapor mevcuttur (Eser, 2011, s. 277-278). Her ne kadar kütüphaneler köy enstitülerinin en az gelişmiş yerleri olarak görülse de var oldukları dönemde kuruluş amaçlarını yerine getirmiş oldukları görülmektedir.

Köy Enstitüsü Kütüphanelerinin Günümüze Etkisi

Köy enstitüsü kütüphanelerinin bir okul kütüphanesi olarak içerdiği kaynakların-köy enstitülerinde hem teorik hem de iş eğitimi niteliği olan çeşitli dersler verilmesinden dolayı- konu zenginliğinin günümüzdeki okul kütüphanelerinden daha fazla olduğu düşünülebilir. Diğer yandan Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği (2001) incelendiğinde öğrencinin eğitime yardımcı olmak amacıyla gerekli kaynakları barındırmak anlayışının var olduğu görülmektedir. Geçmişte köy enstitüsü kütüphanelerinde bulunan, derslere yardımcı kaynak barındırma anlayışının- kaynak türü açısından daha dar kapsamlı da olsa- günümüzdeki okul kütüphanelerine de aktarıldığı düşünülebilir.

Öğrencilerin ve öğretmenlerin okuma kültürünün güçlendirilmesi köy enstitülerinde esastır (Apaydın, 1995, s. 27-28; Candoğan, 1990, s. 161; Eser, 2011, s. 268; Günyol, 1995, s. 25; Keseroğlu, 2005, s. 32, 2016, s. 76-77; Öğretim Umum Müdürlüğü, 1943'ten aktaran Koç, 2019, s. 169; Koç 2019, s. 170; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 26, 2005, s. 251; Makal, 1995, s. 38; Tonguç, 1976, s. 78-79, 91, 181; Türkoğlu, 1997, s. 268). Ayrıca okuma alışkanlığının kazanılmasını köy enstitüsü kütüphanelerinin amaç edindiği Koç(2019, s. 170) tarafından belirtilmiştir. Bunun için öğretmenlerin birbirleriyle ve çok kitap okuyan kişilerle iş birliği yapması gerektiği de açıklanmıştır (Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2005, s. 251). Okuma kültürü konusunda günümüzde Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği (2001)'inde yalnızca öğrencilerin okuma alışkanlığına değinilmiştir. Bütün bu bilgiler bağlamında bir okul kütüphanesi olarak kabul edilen köy enstitüsü kütüphanelerinin okuma kültürü kazandırma konusunda hem öğretmene hem öğrenciye hem de halka önem verdiği görülmekte olup, okuma kültürü kazandırılacak kişi türü konusunda köy enstitülerindeki anlayışın daha dar kapsamlı olarak günümüzde okul kütüphanelerinde yer bulduğu söylenebilir. Diğer yandan günümüzde halk kütüphanelerinde okuma kültürü kazandırılacak kişi kitlesi konusunda bir daralma olmadığı, köy enstitüsü kütüphanelerinde bu konuda önemsenen bütün kullanıcı türlerinin günümüzde halk kütüphanelerinde de önemsendiği; Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği (2012) çerçevesinde söylenebilir.

Üniversite kütüphanelerinin her biri üniversitelerin özelinde karar ve yönetmeliklerle varlıklarını sürdürmektedirler ve okuma kültürüne üniversite kütüphanelerinde vurgu yapıldığı bilgisine literatürde rastlanmamıştır. Bununla birlikte Milli Kütüphanenin yasasında da okuma kültürü konusunda bir amaca rastlanmamıştır (Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun, 1950). Dolayısıyla okuma kültürü ile

ilgili amaç köy enstitüsü kütüphanelerinden günümüz halk kütüphanelerine ve okul kütüphanelerine aktarılmıştır diye düşünmek mümkündür.

Köy enstitüsü kütüphanelerinin yönetmelikler aracılığıyla idare edildiği görülmüştür. 2018 yılına kadar Milli Kütüphanenin yasası var olmuştur. Bu yasa 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır (Milli Kütüphane, 2019; Milli Kütüphanenin Kuruluşu Hakkında Kanun, 1950; 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 2018). Milli Kütüphane dışındaki kütüphaneler için Türkiye’de yönetmeliklerle, resmi kararlarla yasal olarak var olma durumu devam etmektedir (Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012; Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2001; Sefercioğlu, 1983). Ayrıca köy enstitüsü kütüphanelerinde kütüphanecilik eğitimi almış kişilerin eksikliği görülmektedir. Bu kapsamda köy enstitüsü kütüphanelerinde bir kütüphanecinin yapacağı kütüphanelerle ilgili bütün görevlerin öğrenciler, öğretmenler, kitaplık kolları aracılığıyla yürütüldüğü görülmektedir. Ancak köy enstitülerinin var olduğu dönemde Türkiye’de akademik olarak bilgi ve belge yönetimi bölümünün bulunmaması nedeniyle bu durum köy enstitüleri için doğal karşılanmaktadır. Günümüzde Türkiye’de üniversitelerde birçok bilgi ve belge yönetimi bölümü kurulmuştur (Yüksek Öğretim Kurulu, t.y.). Ancak kütüphanelerde gerçek (eğitilmiş) kütüphaneci eksikliği hâlâ devam etmektedir (İleri, 2013; Yılmaz, 2015). Bu eksiklik özellikle okul kütüphanelerinde daha yoğun olarak görülmekte olup okullarda kütüphanelerin sorumlusu olarak öğretmenlerin ya da alan dışı okul memurlarının görevlendirilmesi gibi uygulamalar mevcuttur (İleri, 2013; Yılmaz, 2015). Özetle nitelikli (kalifiye) kütüphaneci eksikliği sorunu köy enstitüsü kütüphanelerinden günümüz kütüphanelerine aynı şekilde aktarılmıştır. Bu soruna yönelik okul kütüphanelerinde bulunan çözümler geçmişte köy enstitüleri kütüphanelerinde personel çalıştırma konusunda yapılan uygulamalar ile bire bir aynıdır. Bu eksiklik günümüzde kütüphanelerin hizmet kalitesini olumsuz etkilemektedir ve bu eksikliğin bir an önce giderilmesi önemlidir.

Tartışma

Köy enstitülerinde öğrenci olmak için birçok nitelik arandığı ve bu niteliklerden birinin tam zamanlı köy okullarına en az üç yıl gitmiş olmak veya tam zamanlı köy okullarından mezun olmak olduğu görülmektedir (Gedikoğlu, 1971, s. 58-60; Kaplan, 2002, s. 48; Keseroğlu, 2016, s. 74; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 93, 2005, s. 71, 78; Makal, 1995, s. 38; Milli Eğitim Bakanlığı, 1941, s. 230-231; Oğuzkan, 1990, s. 14; Tonguç, 2009, s. 280; 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 1940; Yücel, 1993, s. 47). Bununla birlikte köy enstitülerinde ilk zamanlar düzenli, işlerliği olan bir kütüphanenin var olmadığı, köy enstitülerindeki öğrencilerin okuma-yazma bilmemesinin kütüphanelerin gerçek anlamda köy enstitülerinde kurulmasını geciktirdiği de açıklanmıştır (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 51; Eser, 2011, s. 269; Keseroğlu, 1995, s. 10; Arıkan, 1950, s. 98). Bu bağlamda

köy enstitülerinde öğrenci olmak için aranan tam zamanlı köy okullarından mezun olma niteliğinin olmazsa olmaz bir nitelik olmadığı söylenebilir.

Köy enstitülerinde gelişimin bilgi ile olacağı anlayışının var olduğu birçok kaynakta açıklanmıştır. Bununla birlikte bu anlayış bilgiye, kütüphaneye verilen değer artmasını sağlamıştır (Apaydın, 1995, s. 27-28; Demircan, 2007, s. 21; Keseroğlu, 2005, s. 35, 37-38; Maarif Vekilliği, 1943, s. 98; Tonguç, 1976, s. 91, 2019, s. 677-679; Türkoğlu, 1997, s. 266-268). Köy enstitülerindeki bu durum günümüzdeki bilgi toplumu kavramı ile benzer görülebilir. Ayrıca literatüre dayalı olan bu çalışmada verilen bilgiler ve varılan sonuçlar da köy enstitülerinde gelişimin bilgiyle olacağı anlayışının var olduğu ve bu bağlamda bilgiye, kütüphaneye verilen değer arttığı- yukarıda gönderme yapılarak sıralanan çalışmaları desteklemektedir (Sonuçlar için bakınız: Sonuç ve Öneriler).

Köy enstitüsü kütüphanelerinin okuma kültürü üzerinde olumlu etkisinin olması konusunda birçok kaynakta çeşitli bilgiler açıklanmıştır (Aktan, 1991, s. 26; Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 52; Başaran, 1995, s. 34; 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 1942; Ersoy, 1963, s. 35; Tütengil, 1948, s. 26'dan aktaran Keseroğlu, 2005, s. 36; Koç, 2019, s. 170; Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947; Okuturlar, 2001, s. 461-462). Toplumun okuma kültürünün geliştirilmesi -öğrenci ve halk düzeyinde- okul ve halk kütüphanelerinde de günümüzde görülmektedir (Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2012; Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği, 2001). Köy enstitüsü kütüphanelerindeki bu durumun günümüzde halk ve okul kütüphanelerinde toplumun okuma kültürünün arttırılmaya çalışılması için uğraşılmasına zemin hazırladığı düşünülebilir.

Bu çalışmada köy enstitülerinin ve köy enstitüsü kütüphanelerinin okuma kültürü güçlü, okuduğunu anlayan öğrenci yetiştirmedeki başarısına dair bu çalışmada çeşitli bilgiler ortaya konulmuştur. Bu bilgiler Keseroğlu(2010), Keseroğlu(2016) ve Koç(2019) tarafından yapılan çalışmalarda köy enstitüleri ve köy enstitüsü kütüphanelerinin okuma kültürü güçlü ve okuduğunu anlayıp uygulamaya aktaran öğrenci yetiştirmedeki başarısına dair varılan sonuçları desteklemektedir. Bunun yanında bu çalışmada; köy enstitülerinde ve köy enstitüsü kütüphanelerinde öğrencinin yanında öğretmenin de okuma kültürünün güçlü olmasının önemsendiği, öğretmenlerin de öğrencilerin okuma kültürünün güçlü olması için çalışması gerektiği bilincinin var olduğu açıklanmıştır. Diğer yandan Keseroğlu (2010, s. 697) tarafından yapılan çalışmada da köy enstitülerinde okuma konusunda gösterilen başarı nedeniyle kütüphanecilik açısından temel hedef kitlenin öğretmenler olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Keseroğlu (2010, s. 697) tarafından varılan bu sonuç Tonguç (1976, s. 181) tarafından dile getirilen öğretmenlerin okuma alışkanlığının zayıf olmasından dolayı öğrencileri okumaya yeterince teşvik edememeleri şikayetini de desteklemektedir. Ancak bu çalışmada Keseroğlu(2010)'nun çalışmasında vardığı sonuçlardan biri olan okuma alışkanlığını geliştirmede başarı sağlanması açısından okul kütüphaneciliğinde temel hedef kitlenin öğretmenler olması gerektiği sonucuna somut

olarak varılmamıştır. Zira bir öğrencinin okuma kültürünün güçlendirilmesinde tek faktör öğretmenmiş gibi temel hedef kitlenin okul kütüphaneciliği açısından öğretmenler olması gerektiğinden emin olunamamıştır. Sonuçta bir öğrenci çevresini (öğretmenini) okuma alışkanlığı konusunda örnek alacak olsa da bir alışkanlığı edinmede içsel istek de önemli olabilir. Bu bağlamda bu çalışma ile Keseroğlu(2010)’nun çalışmasında okul kütüphaneciliğinde temel hedef kitlenin öğretmen olmasının okuma alışkanlığı edindirmedeki önemi konusunda bir farklı yön bulunuyor olsa da öğretmenlerin okuma kültürünün gücüne yapılan vurgudan dolayı bu çalışma ve Keseroğlu(2010)’nun çalışmasının benzediği görülmektedir. Diğer yandan Keseroğlu(2010, s. 697) tarafından gençlerin günümüzde okuma alışkanlığının zayıf olduğu ve bunun güçlendirilmesi için köy enstitülerinde olduğu gibi öğretmenlerin ders içi ve ders dışında güçlü bir okuma kültürüne sahip olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada verilen bilgiler ve varılan sonuçlar, yapılan öneriler Keseroğlu (2010, s. 697)’nun bu sonucunu desteklemektedir (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Sonuç ve Öneriler). Ayrıca Keseroğlu (2016, s. 79) tarafından “Okuma konusunda Türkiye’de en önemli ve başarılı eğitim sistemi Köy Enstitülerinde uygulanmıştır.” şeklinde bir bilgi verilmiştir. Bu çalışmada da köy enstitülerinin okuma alışkanlığı edindirmedeki önemi tekrar vurgulanmış olup bu çalışma köy enstitülerinin okuma konusundaki başarısına dair Keseroğlu(2016)’nun çalışmasını destekler niteliktedir.

Köy enstitülerinde kızların ve erkeklerin birlikte okuma anlayışının bulunması söz konusudur (Arman, 2016, s. 412; Kaplan, 2002, s. 48, 55-56; Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2004, s. 10; Tonguç, 1976, s. 36, Tuna, 2009, s. 22). Bu durum kütüphaneden de kız ve erkek öğrencilerin birlikte yararlanmasını sağlamıştır denilebilir. Karma eğitimden doğan bu durumun günümüzde kütüphanecilikte kadın ve erkek kullanıcıları ayırmadan hizmet sunmayı sağladığını düşünmek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırma ile köy enstitüleri ve köy enstitüsü kütüphaneleri hakkında toplumsal gelişim ve kütüphanecilik konularında birçok sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda okuma kültürü kazandırma konusunda günümüz için kütüphanecilik ve öğretmenlik, Türk Edebiyatı alanlarını kapsayacak şekilde bir öneri getirilmiştir. Bütün bu sonuçları ve öneriyi şöyle sıralamak mümkündür:

- Köy enstitüleri öğrencilerin, öğretmenlerin ve bu dolayda halkın kişisel, eğitimsel gelişimini olumlu etkilemiştir.
- Köy enstitülerindeki eğitim programları toplumun cinsiyetlere dayalı iş beklentilerinden etkilenmiştir. Zira çocuk bakıcılığı, dikiş gibi dersler kızlara özel iken demircilik, marangozluk, dülgerlik gibi dersler erkeklere özel olmuştur.

- Köy enstitülerindeki eğitim programları Türkiye’de çok partili hayata geçilmesinden etkilenmiştir.
- Köy enstitülerindeki eğitimin kalitesi o enstitüdeki öğretmen ve yöneticilerin işlerini doğru yapıp yapmamalarından etkilenmiştir.
- Köy enstitülerindeki eğitimin kalitesi Türkiye’deki siyasi değişimlerden ve siyasi iktidar savaşlarından etkilenmiştir.
- Köy enstitüleri üzerine yapılan eleştiriler köy enstitülerinin kapatılma sürecinde etkili olmuştur.
- Köy enstitülerinde okuyan çocukların “işçi” niteliğinde çalıştırılmasının yanlış olduğu yönünde çocuk hakları açısından yapılan eleştiriye katılmak olanaklı görünmemektedir. Burada söz konusu olan çalışma “yaşayarak öğrenme” olarak adlandırılan bir eğitim modeli gereği ders uygulamaları niteliğinde olup, yapılan işler çocukların bizzat kendi hayatlarına yansıyan ve onların hayatına katkıda bulunan ders etkinlikleridir. Ayrıca köy enstitülerinin köylünün bilinçlenmesinin önlenmesi niyetiyle ve dolayısıyla siyasi amaçla kapatıldığı, söz konusu eleştirinin de bu yaklaşıma gerekçe olarak kullanılmak istendiği söylenebilir. Bu doğrultuda köy enstitülerinin eğitim amacıyla kurulan ve ağırlıklı olarak siyasi nedenlerle kapatılan kurumlar olduğu düşünülebilir.
- Köy enstitülerinde okuma eylemine bu doğrultuda kitap ve kütüphaneye çok önem verildiği görülmektedir.
- Köy enstitülerinin bir okul olarak sınıf kitaplıkları ve sınıflardan bağımsız kütüphaneleri bulunmaktadır. Ayrıca öğrenciler kendilerine ait kitaplar temin edip kendi özel kitaplıklarını da oluşturmuşlardır.
- Köy enstitüsü kütüphanelerinin öğrencilerin, öğretmenlerin ve halkın okuma kültürünün gelişmesinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir.
- Köy enstitüsü kütüphanelerinin öğrencilerin, öğretmenlerin ve halkın okuma kültürünü geliştirmesinde enstitü yöneticileri büyük öneme sahiptir.
- Köy enstitülerinde ve buna bağlı olarak köy enstitüsü kütüphanelerinde günümüz kütüphanelerinden farklı olarak öğretmenlerin okuma kültürünün geliştirilmesine özel olarak vurgu yapıldığı görülmüştür.
- Köy enstitüsü kütüphanelerinin yönetmelik düzeyinde yasal dayanakları mevcuttur. Bu yasal dayanaklara göre ödünç verme işlemi, kütüphaneden kimin sorumlu olacağı gibi işler yürütülmüştür.
- Köy enstitüsü kütüphanelerinin kullanıcıları öğrenciler, öğretmenler ve halktan kişilerdir.

- Köy enstitüsü kütüphanelerinin koleksiyonu kaynakların türü, konusu açısından zengin sayılabilmekte olup öğrencilerin ve öğretmenlerin okuma kültürünün geliştirilmesinin yanında öğrencilerin eğitiminde başarılı olmasına da katkı sağlayacak nitelikte sayılabilir.
- Köy enstitüleri kütüphanelerinde Millî Eğitim Bakanlığının önerdiği kitaplarla çevirisini yaptırdığı klasikler, Türk yazarların eserleri, o zamanki yayınevlerinde bulunan kitaplar, enstitü müfredatı kapsamında dersler için gereken kitaplar doğrultusunda bir koleksiyon geliştirilme işleminin gerçekleştiği söylenebilir.
- Bir köy enstitüsünde henüz kütüphane yapılmadıysa yaparak eğitim anlayışı paralelinde kütüphanelerin öğrenciler, öğretmenler ve enstitü yetkililerince inşa edildiği bilinmektedir. Bu durum enstitülerde bulunan yaparak eğitim anlayışının kütüphane binalarının inşa edilme sürecine de yansıdığını göstermektedir.
- Köy enstitülerinin genel bütçesi içinden kütüphaneler için gereksinim duyulan kitap vb. temin edildiği görülmüştür. Bu doğrultuda enstitülerin genel bütçesinden kütüphane gereksinimlerinin karşılandığı düşünülebilir. Bu durum günümüzde okul kütüphanelerinde de görülmektedir. Yani günümüzde okul kütüphanelerinin gereksinimleri de okulların genel bütçesi içinden karşılanmaktadır. Günümüzde okul kütüphanelerinin kendine özel bütçesinin olmaması sorununun çözülmesi gerekmektedir.
- Köy enstitülerinin kütüphanelerinin personeli enstitülerin öğretmenleri, öğrencileri ve kitaplık kolu üyeleri ile kitaplık memuru denilen kişilerden oluşabilmektedir. Bu kişilerin o devrin kütüphanecilik kurslarına katılmış kişiler olup olmadığı bilinmemektedir. Diğer yandan köy enstitülerinin var olduğu dönemde Türkiye’deki üniversitelerde bilgi ve belge yönetimi (eski adıyla kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon) bölümünün olmadığı bilinmektedir. Bu doğrultuda köy enstitüsü kütüphanelerinin personelinin nitelikli olmadığı söylenebilir. Ancak devrin şartları gereği bu doğal karşılanmalıdır.
- Köy enstitülerinde okuma kültürüne, kütüphaneye verilen derin önemin günümüzde de verilmeye devam etmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Afacan, A.F. (1993). Talip Apaydın: Bir sancının varlığında direnen yazar. *Öğretmen Dünyası*, 14(168), 29-30.
- Aktan, M. A. (1991). *Canlandırıcı eğitim yolunda*. Serdar Ofset.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*. (Gözden geçirilmiş, genişletilmiş 7. baskı). Alfa Yayınları.
- Almalı, S. (2018). *Ortaokul 8. sınıflar basit makineler ünitesine köy enstitüleri örneklerinin yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Anameriç, H. ve Rukancı, F. (2017). Belgelerle Türk kütüphanecilik tarihi (1938-1960): Retrospektif bir değerlendirme (1). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (1), 49-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/35347/425381>
- Anık, M. (2006). Bir modernleş (tir) me projesi olarak köy enstitüleri. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 20, 279-309. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25949/273380>
- Apaydın, T. (1990a). Köy enstitülerinde müzik eğitimi. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 256-258) içinde. Eğit-Der Yayınları.
- Apaydın, T. (1990b). *Köy enstitüsü yılları*. Çağdaş Yayınları.
- Apaydın, T. (1995). Köy enstitülerinde kitap. (Yay. Haz. H. S. Keseroğlu). *Köy enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma* (ss. 27-30) içinde. Türk Kütüphaneciler Demeği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Arıkan, S. (1950). *Köy enstitüleri ve köy öğretmeni anket cevapları*. Öğretmen Dergisi Yayınları.
- Arman, H. (2016). *Piramidin tabanı: Köy enstitüleri ve Tonguç 1-2 anılar*. Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (35-36), 267-281. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/1852/22568>
- Başgöz, İ., (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başaran, M. (1974). *Tonguç yolu, köy enstitüleri, devrimci eğitim*. Varlık Yayınları.
- Başaran, M. (1995). Köy enstitülerinde kitap ve kitaplık. (Yay. Haz. H. S. Keseroğlu). *Köy enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma* (ss. 31-37) içinde. Türk Kütüphaneciler Demeği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Başaran, M. (2010). *Özgürleşme eylemi köy enstitüleri*. (6. baskı). Cumhuriyet Kitapları.
- Binbaşoğlu, C. (1993). *Çağdaş eğitim ve köy enstitüleri: Tarihsel bir çerçeve*. Dikili Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baysal, A. (1990). Sağlık programı. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 252-255) içinde. Eğit-Der Yayınları.

- Boybeyi, S. (2002). *1946- 1950 arası siyasal hayatta ve basında köy enstitüleri: Vatan, Ulus ve Cumhuriyet gazetelerinde* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Candoğan, G. /1990). *İvriz Köy Enstitüsündeki öğrencilik yıllarım*. Sebat Ofset.
- Cihangir, M. (1990). Köy enstitülerinde fen ve doğa bilimleri öğretimi. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 249-251) içinde. Eğit-Der Yayınları.
- Çağlayan, E. (2006). Köy enstitülerinin açılması ve Dicle Köy Enstitüsü. *Journal of Turkish Studies*, 9(1), 119-132. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6428>
- Çakın, İ. (1986). Kütüphanenin toplumsal konumu ve işlevleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 35(1), 8-16. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1337>
- Çakmak, F. (2019). Köy enstitüleri bünyesinde “yaşayarak ve üreterek” eğitim. (Haz. A. Ö. Türen). *Köy enstitüleri dosyası Türk rönesansı* (ss. 38-80) içinde. Destek Yayınları.
- Çetin, S. ve Kahya, A. (2017). Kırdada bir modernleşme projesi olarak köy enstitüleri: Aksu ve Gönen örnekleri üzerinden yeni bir anlamlandırma denemesi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34(1), 133-162. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/50651>
- Çoban, A. (2011). Öğretmen yetiştirme politikası olarak köy enstitüleri örneğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 449-458
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49052/625759>
- Demircan, C. (2007). Köy enstitüleri eğitim-öğretim programlarında çocuk edebiyatı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8), 17-26.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/47962/606821>
- Demirtaş, A. (1993). *Çağdaş eğitim ve köy enstitüleri*. Dikili Belediyesi Kültür Yayınları.
- 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu. (1942).
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc023/kanuntbmmc023/kanuntbmmc02304274.pdf
- Ekmekçi, M. (1996). *Öksüz yamalığı: Köy enstitüleri*. Çağdaş Yayınları.
- Erçelebi, H. (1993). *Köy enstitülerinin çağdaş eğitim yönetimine katkıları*. Dikili Belediyesi Kültür Yayınları
- Erhat, A. (1961). Tonguç’un anayasa için yaptığı teklif. *Tonguç’a Kitap* (ss. 189-193) içinde. İmece Yayınları.
- Eronat, C. (1999). *Hasan Ali Yücel’in TBMM konuşmaları ve ilgili görüşmeler (Cilt 1)*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/793ee6a7-f0c9-4e1a-81a7-317d01753953>
- Erkılıç, T. A. (2013). Eğitim felsefesi açısından köy enstitüleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/61616/920127>
- Ersoy, O. (1963). Gezici kütüphaneler 2. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 12(1-2), 31-42.
<http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1994/1965>
- Ervin, M. (2006). *Türk fotoğraf sanatının gelişim süreci içerisinde halkevleri ve köy enstitülerinin rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=fvsV19-qC-oUscKtD-cPhQ&no=508km1-vPI86tCDiGdDHCA>

- Esen, S. (2013). *Köy enstitüleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kilis 7 Aralık Üniversitesi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=yRJoL7lqYRlby-PxPwY_sg&no=oA2jvS2QvuZc0wit_Pj_rQ
- Eser, G. (2011). *Köy enstitülerinde bir öncü: özgün arşivi ışığında Göl Köy Enstitüsü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Eşme, İ. (2021). *Yarım kalan aydınlanma atılımı köy enstitüleri*. T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi.
- Eyüboğlu, S. (1999). *Köy enstitüleri üzerine*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Eyüboğlu, S. (2001). Okur yazarlar ve köy enstitüleri. (Yay. Haz. M. Kepenek). *Basında köy enstitüleri (Cilt 2) 1944-1949* (ss. 290-299) içinde. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Fırtına, B. (2006). Köy enstitüleri ve usta öğretmenler. (Haz. Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Balıkesir Şubesi). *Savaştepe Köy Enstitülü yıllar* (ss. 160-168) içinde. Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları,
- Gedikoğlu, Ş. (1971). *Evreleri, getirdikleri ve yankalarıyla köy enstitüleri*. İş Matbaacılık.
- Günyol, V. (1995). Hasanoğlu Köy Enstitüsü ve Sabahattin Eyüboğlu. (Yay. Haz. H. S. Keseroğlu). *Köy Enstitülerinde Kitap, Kitaplık ve Okuma* (ss. 23-26) içinde. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları
- Güvercin, C. H., Aksu, M. ve Arda, B. (2004). Köy enstitüleri ve sağlık eğitimi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(2), 97-103. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/38938>
- Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği. (2012, 11 Ocak). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/01/20120111.htm>
- Hasan Âli Yücel. (t.y.). *Atatürk Ansiklopedisi* içinde. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hasan-ali-yucel-1897-1961/>
- Hekimoğlu, M. (1985, 13 Eylül). Ankara...Anka...: Bir söyleşi. *Cumhuriyet gazetesi*, 8.
- İleri, A. (2013). Bilgi toplumunda kütüphanecinin adı, kütüphanelerin tadı yok... *Türk Kütüphaneciliği*, 27(2), 401-402. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48832/622090>
- Kallımcı, A. R. (2019). Köy enstitülerinde tarih öğretimi. (Haz. A. Ö. Türen). *Köy enstitüleri dosyası Türk rönesansı* (ss. 101-107) içinde. Destek Yayınları.
- Kalyoncuoğlu, Z. (2010). Köy enstitülerinde Hasan Ali Yücel'in yeri. *Folklor/Edebiyat*, (64), 237-244. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe/issue/26027/274124>
- Kaplan, M. (2002). *Aydınlanma devrimi ve köy enstitüleri*. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve köy enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 172-194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/473/3883>
- Kaptan, S. (1991). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Tekışık Web Ofset Tesisleri

- Karakul, Ö. (2019). Mimarlık ve güzel sanatlar fakültelerinde zanaat eğitimi için model olarak köy enstitüleri. *Köy enstitüleri felsefesini geleceğe taşımak* (ss. 273-286) içinde. Rating Academy Yayınları.
https://www.researchgate.net/publication/339999082_MIMARLIK_VE_GUZEL_SANATLAR_FAKULTELERINDE_ZANAAT_EGITIMI_ICIN_MODEL_OLARAK_KOY_ENSTITULERI
- Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-36.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17386/181708>
- Kendi Yazılarıyla Tonguç (1961). *Tonguç’a Kitap* (ss. 13-133) içinde. İmece Yayınları.
- Kepek, M. (Yay. Haz.). (2001). *Basında köy enstitüleri (Cilt 2) 1944-1949*. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Keseroğlu, H. S. (1995). Köy Enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma (Yay. Haz. H. S. Keseroğlu). *Köy enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma* (ss. 7-16) içinde. Türk Kütüphaneciler Demeği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Keseroğlu, H. S. (2005). Köy enstitülerinde okuma ve kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(1), 25-40.
<http://www.tk.org.tr/index.php/tk/article/view/20>
- Keseroğlu, H. S. (2010). Köy enstitülerine okuma ve kütüphane açısından bakmak. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu: 14-17 Nisan 2010. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi*. (ss. .684-698) içinde. Kastamonu Üniversitesi.
- Keseroğlu, S. H. (2016). Okumak ve köy enstitüleri. *Eğitim Bilim Toplum*, 14(54), 67-82.
https://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2016/04/67_82-Okumak-ve-K%C3%B6y-Enstit%C3%BCleri.pdf
- Keseroğlu, H. S. (2023). *Köy enstitüleri ve kütüphaneleri* [Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu’nda sunulan bildiri.].
<https://www.youtube.com/watch?v=A5U8uLB319w&t=1570s>
- Koç, N. (2007). *Türk kültür tarihi içinde köy enstitüleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Koç, O. (2019). Köy enstitülerinde kütüphanenin yeri. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (22), 164-173. <http://dx.doi.org/10.29228/TİDSAD.30867>
- Konur, T. (1990). Köy enstitülerinde tiyatro eğitimi. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (s. 259-270) içinde. Eğit-Der Yayınları.
- Koryürek, S. (1991). *İlkokulcu öğretmen gözüyle köy enstitüleri (Çifteler’in anılar demeti ve Fethiye köyünün kalkınması)*. Görkem Yayınları.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı (2004). *Köy enstitüleri programları*. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı (2005). *Köy enstitüleri ile ilgili yönetmelik ve resmi yazılar*. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı. (2011). *Köy Enstitüleri Bülteni*, (26), 1-8.
<http://www.koyenstitulerivakfi.org.tr/?pnum=6&pt=B%C3%9CLTENLER>

Köy Enstitüleri Yıldönümü Kutlandı (1949, 24 Nisan). *Ulus gazetesi*.
<https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1949-04-24/4>

Köy Enstitüleri Yönetmeliği. (1947). *Köy enstitüleriyle ilgili yönetmelik ve resmi yazılar* (ss. 102-168) içinde. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları [Köy Enstitüleri Yönetmeliği 1947’de yayımlanmış olsa da bu yönetmeliğe erişilen kaynak olan Köy enstitüleriyle ilgili yönetmelik ve resmi yazılar adlı kitap 2005’te yayımlanmıştır].

Kurtuluş, Y. (2001). *Köy enstitülerinde sanat eğitimi ve Tonguç*. Güldikeni Yayınları.

Kurtuluş, Y. (2002). Sanat eğitimi hareketi ve Tonguç. *Eğitim ve Bilim*, (123), 31-34.

<https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5170/1299>

Maarif Vekilliği. (1943). *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu izahnamesi*. Maarif Matbaası.

Makal, M. (1987). *Zulüm makinası*. (2. basım). Başak Yayınları.

Makal, M. (1990). Köy enstitüleri için neler dediler. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 333-373) içinde. Eğit-Der Yayınları.

Makal, M. (1991). *Ağlatı*. Gerçek Sanat Yayınları.

Makal, M. (1995). Köy enstitülerinde okuma. (Yay. Haz. H. S. Keseroğlu). *Köy enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma* (ss. 38-52) içinde. Türk Kütüphaneciler Demeyi İstanbul Şubesi Yayınları.

Makal, M. (1996). Önsöz: Koyu karanlığa ışık. *Öksüz yamalıği* (ss. 5-7) içinde. Çağdaş Yayınları.

Meşe, E. (2017). Türk sağında köy enstitüleri algısı. *Asya Studies*, (1), 83-95.
<https://dergipark.org.tr/pub/asya/issue/31512/325548>

Milli Eğitim Bakanlığı. (1941). 6/975 Sayılı [689 Numaralı] Tamim. *Tebliğler Dergisi*, (136), 230-231. <https://dhgm.meb.gov.tr/www/2023/icerik/905>

Milli Eğitim Bakanlığı. (1947). 6/11907 Sayılı [1960 Numaralı] Genelge. *Tebliğler Dergisi*, (442), 20-21. <https://dhgm.meb.gov.tr/www/2023/icerik/899>

Milli Kütüphane. (2019). *Tarihçe*. <http://www.millikutuphane.gov.tr/page/Tarihce>

Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun. (1950).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5632.pdf>

Oğuzkan, F. A. (1990). *Köy enstitüleri öğretim programları*. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 12-31) içinde. Eğit-Der Yayınları.

Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği. (2001, 22 Ağustos).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/08/20010822.htm#7>

Okuturlar, Ş. (2001). Köy enstitülerinde sınıf kitaplıklarının kurulması münasebetiyle. (Yay. Haz. M. Kepenek). *Basında köy enstitüleri (Cilt 2) 1944-1949*. (ss. 460-464) içinde. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.

Ortaş, İ. (2005, 4 Haziran). Ülkemizin kaçırdığı en büyük eğitim projesi: köy enstitüleri. *PİVOLKA*, (17), 3-5.
https://web.archive.org/web/20210303175320/https://elyadal.org/pivolka/17/PiVOLKA_17_01.pdf

Öğüş, İ. (1990). Köy enstitüleri ve eğitim anlayışı. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 143-150) içinde. Eğit-Der Yayınları.

- Önen, E. (1993, Nisan.). Köy enstitüleri ve toplum kalkınması. *Abece Eğitim Kültür ve Sanat Dergisi*, (80), 1-3.
- Özkucur, A. (2013). *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü*. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Öztürk, İ. (1990). Köy enstitülerinde yabancı dil eğitimi. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 271-272) içinde. Eğit-Der Yayınları.
- Özyüksel Ersil, G. (2007). *Cumhuriyet devrimimizin özgün eğitim kurumları köy enstitülerinde müzik eğitimi ve günümüze yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Saydur, M. ve Yılmaz, H. T. (1994). *Bir Tonguç okulu Gököy Enstitüsü*. Görkem Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (1983). Yasa dayanağı açısından üniversite kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(2), 73-78. https://www.researchgate.net/publication/47333100_Yasa_Dayanağı_Acisindan_Universite_Kutuphaneleri
- Şeren, M. (2008). Köye öğretmen yetiştirme yönüyle köy enstitüleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 203-226. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6748/90734>
- Şimşek, İ. (1995). İvriz köy enstitüsünde kitaplık ve kitap okuma üzerine anılar. (Yay. Haz. H. S. Keseroğlu). *Köy enstitülerinde kitap, kitaplık ve okuma* (ss. 53-55) içinde. Türk Kütüphaneciler Demeği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Tan, O. (2010). *Köy enstitülerinde demokrasi eğitimi ve liderlik: Nitel bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=vY3CjO3saC79WZXXO7rCUQ&n o=hrbIW2Bbi06cf8a23XXJg>
- Taşkın, Z. (2011). İlkçağ uygarlıklarında kitap ve kütüphane: Efes Celsus Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(1), 86-96. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/575/570>
- Taşkaya, S. M. ve Akbaşlı, S. (2008). Okuma yazma öğretiminde köy enstitülerinin yeri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 14-22. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17386/181707>
- Tonguç, E. (1970). *Devrim açısından köy enstitüleri ve Tonguç* (1. basım). Ant Yayınları. https://www.academia.edu/37546147/Devrim_a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_K%C3%B6y_Enstit%C3%BCleri_ve_Tongu%C3%A7_Engin_Tongu%C3%A7
- Tonguç, E. (2009). *Bir eğitim devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç, yaşamı, öğretisi, eylemi* (5. basım). Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.
- Tonguç, İ. H. (1976). *Mektuplarla köy enstitüsü yılları*. Çağdaş Yayınları.
- Tonguç, İ. H. (2004). *İlköğretim kavramı* (1. basım). Piramit Yayıncılık (1946 yılında özgün hali yayımlanan eser).
- Tonguç, İ. H., (2019). *Canlandırılacak köy* (2. baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak, G. N. (2008). *Cumhuriyetin ilk döneminde Türk eğitim sistemi ve köy enstitüleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

- Tuna, S. (2009). Köy enstitülerinde kadın olmak. *FE: Feminist Eleştiri Dergisi*, 1(1), 20-29. Köy Enstitüleri'nde kadın olmak – FeDergi (ankara.edu.tr)
- Tunç, A. Z. (2009). Köy enstitülerinde sanat eğitimi ve dönemin yöneticilerinin sanata yaklaşımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 30-34. <https://dergipark.org.tr/pub/deubefd/issue/25438/268403>
- Turhan, M. (1962). Köy enstitüleri masalı. (Haz. Y. Hacaloğlu). *Neden köy enstitüleri değil...* (ss. 5-10) içinde. Toprak Yayınları.
- Türen, A. Ö. (2019). Köy enstitülerinin kapatılması. (Haz. A. Ö. Türen). *Köy enstitüleri dosyası Türk rönesansı* (ss. 118-149) içinde. Destek Yayınları.
- Türkoğlu, P. (1997). *Tonguç ve enstitüleri*. Yapı ve Kredi Yayınları.
- Uygur, A. (1966). Köy enstitülerinin içyüzü. *Köy enstitüleri ve Koç Federasyonu -içyüzleri-* (ss. 125-157) içinde. Ayyıldız Matbaası A. Ş.
- 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu. (1940). *Resmi Gazete* (Sayı: 4491). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf>
- Ülkü, C. (2008). Sanat eğitimi, sanat ve köy enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 37-45. <https://dergipark.org.tr/pub/mersinefd/issue/17386/181709>
- 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname. (2018, 9 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30473). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.htm>
- Yalçın, O. (1983). *Bir eğitimcinin anıları*. Ya Ba Yayınları.
- Yavuz, İ. (2001). Arifiye Köy Enstitüsünde okuma. (Yay. Haz. M. Kepenek). *Basında köy enstitüleri (Cilt 2) 1944-1949* (ss. 102-104) içinde. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2003). *Karşıdevrim 1945-1950*. Otopsi Yayınları.
- Yılmaz, E. (2015). Eğitimde okul kütüphaneleri: Türkiye'de durum. *Milli Eğitim Dergisi*, (208), 259-286. <https://dergipark.org.tr/pub/milliegitim/issue/36142/406098>
- Yücel Gier, G. ve Kocabaş, K. (Yay Haz.). (2003). *Köy enstitüleri ve yeni arayışlar: Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği 2002 yılı etkinlikleri*. Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Yayınları.
- Yücel, H. Â. (1993). *Milli eğitimle ilgili söylev ve demeçler*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, T. (1990). Köy enstitülerinde tarımsal çalışmalar. *Kuruluşunun 50. yılında köy enstitüleri* (ss. 12-31) içinde. Eğitim-Der Yayınları.
- Yüksek Öğretim Kurulu. (t.y.). *Bilgi ve belge yönetimi programı bulunan tüm üniversiteler*. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10021>
- Yüksek Öğretim Kurulu. (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007)*. <https://www.yok.gov.tr/yayinlar/yayinlarimiz>

Kütüphane, Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi

Library, Archive and Museum Research Journal

e-ISSN: 2718-0832

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1 (2025), 165-183

<https://dx.doi.org/10.59116/lamre.1592333>

İnceleme Makalesi - Review Article

Geliş Tarihi / Received: 27.11.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 13.01.2025

Kütüphaneciliğin Değişen Rollerini*

Changing Roles of Librarianship

Güliden ÇAVDAR**, Özüm EĞİLMEZ***

ÖZET

Türkiye’de ve dünyada kütüphaneler, her gün farklı kullanıcı grupları tarafından ve artan sayılarda ziyaret edilmektedir. Kütüphanelerin başlıca işlevleri bilgiye erişimi yöntem ve metotlarıyla öğretmek, bilimsel iletişimi teşvik etmek, araştırma ve öğretimi desteklemektir. Bu sebeple organizasyon yapıları ve hizmetleri bu işlevlere uygun olarak yapılandırılmaktadır. Temel amaç ve işlevleri aynı olan kütüphanelerin; kullanıcı yaş aralığı, bağlı oldukları kurum ve ihtiyacın niteliğine bağlı olarak farklı türleri bulunmakla birlikte; karmaşık bir sosyal profile sahip, artan sayıdaki kullanıcı grubu ile ilişkili olarak klasik varoluş amaçlarının dışına çıkarak örgütlenmeleri gerekmektedir. Bu örgütlenme çerçevesinde kütüphanelerin temel bileşenleri ve organizasyon yapılarının değişimi şarttır. Zira kullanıcı grupları, klasik kütüphane hizmetlerinden yararlanmak için buldukları öngörülen bu ortamlara; yoksulluk, evsizlik, göçmenlik kaygıları, ruhsal ve sağlık sorunları gibi oldukça geniş bir yelpazede yayılan, sayılması güç ve karşılanmamış psikososyal etmenle gitmektedirler. Dolayısıyla klasik kütüphanecilik hizmetlerinin boyunu aşan ihtiyaçlarını, kendileriyle birlikte gittikleri bu ortamlara taşımaktadırlar. Karşılanamayan ihtiyaçlar bireyin tüm beklenti ve davranışları gibi kütüphanelerden de almayı umdukları hizmetleri ve neticede kütüphaneleri, çalışanları ve hizmetleri etkilemektedir/değiştirmektedir. Çalışmanın temel odak noktası, kütüphane ve hizmetlerini şekillendiren sosyolojik temelli kullanıcı yığını sorunu için çözüm sunmak ve kütüphaneciliğin yeni rollerini anlamlandırmaktır.

Bu çalışma, kütüphane personeli ve hizmetlerinin değerlendirilmesini amaçlamakla birlikte sosyolojik koşulların kütüphanecilik mesleği ve hizmetleri üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Çalışma, yoksulluk, evsizlik ve göçmenlik gibi psikososyal krizlerin yoğun yaşandığı çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli halk kütüphanelerine odaklanmaktadır; kütüphanelerin bu krizleri dikkate alarak örgütsel gelişim ve örnek hizmet uygulamalarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmada kütüphanecilik literatüründeki gelişim ve sınırların anlamlandırılması; çalışmanın bilimsel açıdan desteklenmesi amacıyla Web of Science (WOS) üzerinden 2016-2021 yılları arasındaki yazar-tema-trend değişimi verileri değerlendirilmiştir.

Türkiye’de uygulama alanının dar olması sebebiyle yetersiz literatüre sahip olan sosyal kütüphanecilik, kütüphanecilerin ve kullanıcıların sosyal ihtiyaçları konuları için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Kütüphanecilik, Yeni Kütüphanecilik, Kütüphanelerin/Kütüphanecilerin Değişen Sorumlulukları, Sosyal Hizmet Uzmanları ve Kütüphaneler, Sosyal Sürdürülebilirlik

---

* Bu makale, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Özüm EĞİLMEZ'in danışmanlığında Güliden ÇAVDAR tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

** Kütüphaneci, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, gulden.cavdar@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1344-1115>

*** Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ozum.egilmez@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5251-5629>

ABSTRACT

Libraries in Türkiye and globally are frequented daily by many user groups. The primary functions of libraries are to instruct on information retrieval techniques, to promote academic discourse, and to facilitate research and education. Consequently, their organizational frameworks and services are designed in alignment with these functions. Despite the existence of various library types serving the same fundamental purpose and functions, they must be organized beyond their traditional roles to accommodate the growing diversity of user groups with complex social profiles, influenced by factors such as age range, institutional affiliation, and specific needs. The fundamental components and organizational structures of libraries within this organization must undergo transformation. User groups enter these spaces with a diverse array of psychosocial challenges, including poverty, homelessness, immigration issues, and mental and health challenges, which are challenging to quantify and often unfulfilled. Consequently, individuals present their requirements, which exceed the limitations of traditional library services, in these settings. Unfulfilled needs, akin to all human expectations and behaviors, influence the services anticipated from libraries and ultimately impact libraries, personnel, and offerings. The primary objective of the study is to offer solutions to the sociological issue of user demographics influencing libraries and their services, while elucidating the evolving responsibilities within librarianship.

While this study aims to evaluate library staff and services, it draws attention to the impact of sociological conditions on the library profession and services. The study focuses on public libraries, mostly in the United States, where psychosocial crises such as poverty, homelessness, and immigration have been experienced intensely, and aims to reveal the organizational development and exemplary service practices that libraries have put forward in response to these crises. In order to make sense of the development and boundaries in the librarianship literature and to support the study scientifically, author-theme-trend change data between 2016-2021 were evaluated through WOS (Web of Science).

Document analysis method was used for the topics of social librarianship, social needs of librarians and users, which have insufficient literature due to the narrow application area in Türkiye.

Keywords: *Classical Librarianship, New Librarianship, Changing Responsibilities of Libraries/Librarians, Social Workers and Libraries, Social Sustainability*

GİRİŞ

Son bir buçuk yüzyıl boyunca bir çok meslek, ekonomik ve sosyal değişimlere ve elbette odağında yer alan kitlenin ihtiyaçlarına ayak uyduracak şekilde dönüşmüştür. Tarihi insanlığın kültür ve medeniyeti kadar eski olan, M.Ö. 7. yüzyıla dayanan kütüphanecilik değişen ihtiyaçlara uyum sağlayan ve sağlamaya devam eden mesleklerden olmuştur. Toplumdaki her kuruluş gibi kütüphaneler de belli toplumsal gereksinimleri karşılamak için kurulmuştur. Var olma amacına göre toplumun bilgi erişimini kolaylaştırma, kültürel ve eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamak vb. gibi temel gereksinimleri göz önüne alarak geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Kütüphanecilik adına birçok tanım yer alsa da genel tanım çerçevesinde kütüphanecilik; her tür kayıtlı bilgi kaynağı ile bilgi gereksinimi olan kullanıcılar arasında uygun bir bağlantı kuran; aynı zamanda bilgi kaynaklarında ve kullanıcılarda zaman içinde ortaya çıkacak değişimleri de göz önüne alarak, bağlantı işlevlerini, bilgi kaynaklarını sağlama ve düzenleme ile onlardan yararlandırma diye özetlenebilecek temel hizmetler yoluyla gerçekleştiren mesleği ifade etmektedir (Yontar, 1995, s. 11).

Kütüphaneler ve kütüphanecilik üzerine yapılan çalışmalar, genellikle bu kurumların işlevleri ve yönetim mekanizmalarına odaklanmıştır. Ancak bu yaklaşımlar, kütüphanelerin toplumsal rolü ve derin yapısal anlamlarını yeterince irdelemekten uzak kalmıştır. Bir başka deyişle, kütüphaneleri tüm yönleriyle inceleyen bilim olan kütüphaneciliğin tanımı gereği, genel veya yüzeysel bir “kütüphane nedir” ve her şeyden önce “nasıl yönetilir” konusuyla yetinmemesi gerekmektedir. Kütüphanecilerin “kütüphane neden ve ne için var?” ya da “çalışmanın anlamı nedir ve sınırları nelerdir?” gibi konuların açık cevapların ötesine geçerek derin ve geniş bir bakış açısına, kütüphanelerin de bu bakış açısını destekleyebilecekleri kütüphanecilere ihtiyaçları vardır. Örneğin “bir kullanıcı topluluğuyla nasıl etkileşim/iletişim kurulması gerektiği” gibi konular bazen üstlenilecek sorumlulukları ötelemek bazen de bu sorumluluklardan ve taahhütlerden kaçınmak için merkeze alınmamıştır. Esasen temel “kütüphane nedir?” olgusunun henüz eleştirel ve toplumsal bir perspektiften ele alınmamış olması sorunun temel kaynağını işaret etmektedir. Diğer yandan ise tartışmalar kütüphanecilerin güçlendirilmesi yönünde ilerlemektedir. Klasik bakış açısının yanında, teknoloji, piyasa koşulları, bilginin yaratıcısı ve kullanıcısı gibi durumlar, kütüphane kavramını farklılaştırarak kütüphanecilerin hangi alanda güçlenmeleri gerektiği sorunsalını doğurmuştur (Morgese, 2017; Karjberg, 2018). Kütüphaneler tarih boyunca bilginin korunması, düzenlenmesi ve erişime sunulması gibi temel işlevlere hizmet etmiş olsa da geleneksel bilgi hizmetlerinin ötesine geçerek bireylerin sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlarına çözüm bulmayı da hedefleyen, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, kütüphanecilerin değişen rolleri dikkat çekmektedir.

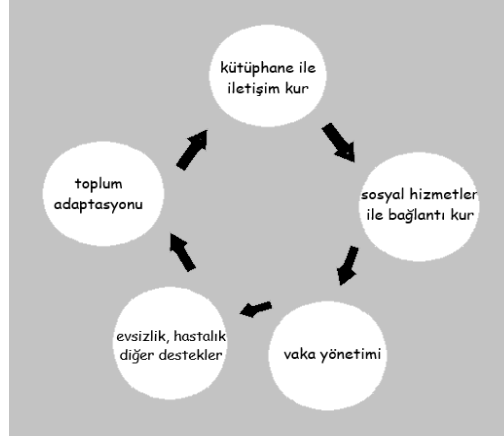
Yalnızca bilgi sağlayıcı kurumlar değil, aynı zamanda sosyal destek mekanizmaları olarak işlev gördüğü örnekler giderek artmaktadır.

Amacı kullanıcılara bilgi hizmetleri sunmak olan, bu amacı gerçekleştirmek için tüm olanaklarını (personel, bina, bütçe, koleksiyon vb.) gerektiği ölçüde bir araya getiren kütüphaneler; kullanıcı topluluklarının değişen ihtiyaçlarına (kullanıcıların akıl hastalığı, evsizlik ve fiziksel sağlık sorunları da dâhil olmak üzere çeşitli psikososyal ihtiyaçlar) yanıt vermek için de, yeni yöntemler geliştirmeye devam etmektedir. Kullanıcıların psikososyal ihtiyaçlarının bir sonucu olarak, kütüphaneciler rollerinde önemli bir değişim geçirmiştir. Örneğin 2009'da San Francisco Halk Kütüphanesi, evsizlik sorunu yaşayan kişilere hizmet sağlamak için tam zamanlı bir personel, lisanslı bir evlilik ve aile terapisti istihdam eden ABD'deki ilk kütüphane olmuştur (O'malley, 2022).

ABD'de 2009 yılında 31 eyaleti temsilen yapılan bir araştırmada, kütüphanelerde psikososyal ihtiyaçlar yaşayan kullanıcıların yaygınlığı incelenmiş; ciddi akıl hastalığı olan kullanıcıların aşırı miktarda kaynak ve personelin zamanını kullandığını ortaya konmuştur. Aynı çalışma, kütüphaneler tarafından rapor edilen, kullanıcıların personele yönelik saldırıları, diğer kütüphane kullanıcılarının akıl hastalığı yaşayan kullanıcılar nedeniyle yaşadığı rahatsızlıklar ve acil müdahale durumunda yaşadıkları tecrübesizlikleri konu almıştır. Çoğu kütüphane çalışanının karmaşık psikososyal sorunları değerlendirecek veya bunlara müdahale edecek eğitimi olmadığını ortaya koyan araştırma, bu eğitim ve öğretimi almış sosyal hizmet uzmanları veya diğer profesyoneller ile işbirliği yapılmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur (Torrey ve diğerleri, 2009).

Zettervall (2019) "*Whole Person Librarianship*" adlı eserinde bu zorunluluğu kütüphanecilerin ilişki kataloglarını kullanarak aşağıdaki ilgi çekici görsel ile anlatmıştır. Görsel, kullanıcıların ihtiyaçları için ilişkili katalogları kullanarak uygun olan yönlendirmeyi sağlayan çok sayıda potansiyel etkileşimin haritasını çıkarmak için kullanılmıştır. Basitleştirilmiş bu örnek, kütüphanenin daha büyük yardım sistemlerinde nasıl bir yeri olduğunu göstermesi açısından yararlıdır. Ancak bilinenin aksine kütüphane personeli tüm sürecin iyi işlenmesini sağlamaktan sorumlu değildir. Bunun yerine, bütünün kendi parçalarına ayırarak; süreçte bir sonraki adımı üstlenebilecek kuruluşlardaki paydaşlarına aktarım sağlamakla yükümlüdürler. Ancak bütün organizasyonun giriş noktası olarak kütüphanelerin misyon ve sorumluluk yüklenmiş olmaları önemlidir. Ayrıca görsel, kütüphanelerin her ne sebeple olursa olsun kendilerine başvuran kullanıcılar için;

- ilişkili sosyal hizmet birimleri ile çalıştığına,
- ilişkili sosyal hizmet birimlerine yönlendirebileceğine,
- evsizlik, sağlık sorunları vb. konularda destek sunabileceğine,
- toplumla bütünleşme adımıyla rol alabileceğine ilişkin bilgi vermektedir.

Şekil.1. Hizmet Süreklilik Döngüsü (Zettervall, 2019)

Çalışma, pek çok kütüphane ve personelini kütüphane duvarlarının dışındaki topluluklarla aktif olarak etkileşim kurma fırsatlarının yararlarından bahsetmekle birlikte, işbirliklerinin; kütüphanelerin topluma hizmet etme yeteneğini artırarak, kütüphane hizmetlerini daha görünür ve değerli hale getirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle ön plana çıkan olguları aşağıdaki gibi listelemek mümkündür:

- İşbirliği, kütüphane misyonunun merkezinde olmalıdır,
- Geleneksel sınırların ötesinde çalışmak, kütüphane paydaş ve toplulukları için daha iyi hizmet, değer ve sonuçlar doğurabilir,
- İşbirliği, kütüphanelerin tek başlarına sağlayabileceklerinden daha fazlasını sağlamalarına olanak tanır,
- İşbirlikçi davranış, yeni sosyal teknolojileri kullanarak farklı türdeki birçok kütüphane kullanıcılarına ulaşmanın en kestirme yoludur (Zettervall, 2019).

Bu durum, kütüphanecilerin karşılaştıkları yeni zorluklar ve üstlendikleri farklı rollerin, geleneksel kütüphanecilik tanımlarının çok ötesine geçtiğini göstermektedir. Özellikle karmaşık psikososyal sorunlar karşısında, kütüphanelerin yalnızca bilgi merkezleri değil, aynı zamanda toplumsal destek mekanizmaları olarak işlev görmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Ancak bu yeni görevlerin gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olmadan hareket etmek, hem kütüphaneciler hem de hizmet verdikleri topluluklar için ciddi güçlükler yaratmaktadır. Bu nedenle, kütüphanecilerin farklı uzmanlık alanlarından profesyonellerle işbirliği yapması, bu dönüşüm sürecinde kritik bir önem taşımaktadır. Kütüphanelerin “toplumsallık” rolünün ön plana çıkmasında salgın hastalıklar, depremler, savaş ve göçmenlik unsurları vb. gibi özellikle son on yıl içerisinde baş döndürücü hızda gerçekleşen etmenlerin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 21. yüzyılda kütüphanecilerin rolleri temel etmenler altında değişirken, kütüphanelerin topluluk işlevi, bilgiye açılan kapılar olarak çalışmalarından daha önemli hale gelmektedir.

Bu noktada kütüphaneciler gerekli profesyonel eğitime sahip olma koşulları aranmadan kendilerini farkında olarak/olmayarak sosyal hizmet görevlisi, öğretmen, aktivist, ekonomist ve hatta sosyal medya uzmanı olarak bulmuşlardır ve çoğu zaman; sınırlı kaynaklarla uygun eğitim, hazırlık ve destek olmadan çalışmaya devam etmişlerdir. Çalışma kapsamında kütüphaneciliğin yeni rollerini açıklamak için kullanılan ilişkili kavramların anlaşılması, gelişim ve sınırlarının ortaya konması için Web of Science üzerinden alınmış 2016-2021 yılları arasındaki yazar-tema-trend değişimi verileri değerlendirilmiştir.

KÜTÜPHANE KAVRAMI VE TÜRLERİ

Kütüphaneler bilgi yaratma ve paylaşma yerleridir. Farklı formatlarda (basılı ve elektronik) bilgi depolarıdır. Adeniran (2017) kütüphaneyi “bilgi kaynaklarının belirlenmesi, toplanması, düzenlenmesi, işlenmesi ve bilgi ihtiyaçlarının yorumlanması konularında uzmanlaşmış profesyoneller tarafından bilgi kaynaklarına erişilen ve bilgi hizmetlerinin sunulduğu bir yer” olarak tanımlamaktadır.

Kütüphaneler çok uzun bir varoluş süreci içerisinde geleneksel olarak bilgi ve ona erişmek isteyen kullanıcı arasındaki köprüyü sağlamış olan kurumlar olmuşlardır. Kütüphaneler kullanıcılarının bilgi kaynağına ulaşması için her zaman önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bilgi ve enformasyon çok yönlü gelişim için hayati önem taşıdığından, bilgi ve enformasyonu işleyen ve yöneten kütüphaneler paha biçilmez bir öneme sahiptir. Kütüphaneler zaman içerisinde değişen koşullar ile birlikte birçok format ve kaynaktan bilgiye daha geniş erişim sağlayan yerler olarak yeniden yapılanmışlardır. Böylelikle klasik hizmetlerini oluşturan;

- dolaşım hizmetleri,
- referans hizmetleri,
- çevrimiçi bilgi hizmetleri,
- kütüphaneler arası ödünç verme hizmetleri,
- bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması hizmetleri de kendi içerisinde yeni bir dönüşüme uğramıştır.

Günümüz bilgi toplumu bireylerin kütüphaneden beklenen çeşitli ve karmaşık ihtiyaçlarını karşılamak için karakterize edilmiştir. Doğru bilginin doğru kullanıcıya doğru zamanda ulaştırılması tüm kütüphanelerin temel görevini ifade etmektedir. Kütüphanenin temel işlevlerinden biri eğitimidir. Kütüphaneler örgün ve yaygın öğrenme, araştırma ve eğitim süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Ancak kütüphaneleri artan sosyal talep faaliyetlerinden, değişen dünyanın şekillenen yeni rollerinden (örneğin kültürel ve manevi faaliyetler, dinlenme, eğlence vb.) ayırmak da olası değildir.

Küresel teknolojik gelişmelerin kütüphane organizasyonlarına yansımalarının bir sonucu olarak bilgi alanı ve bilgi uygulamaları da değişiklik göstermiştir. Bilgi teknolojisindeki olağanüstü ilerlemeler, artan kullanıcı kategorileri ve farklı bilgi ihtiyaçları ile modern toplum, merkezi aracın olduğu bir bilgi toplumuna doğru ilerlemektedir.

Kütüphanelerin hizmet sundukları alanlar birbirinden farklı olup tüm yaş gruplarına ve birbirinden farklı kültürel yapıdaki kullanıcı kitlesine hitap eden oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Çok kültürlü bir kitleye, farklı jeopolitik bölgelerden ve kültürel geçmişlerden gelen kullanıcılara hitap edebilmek ve gelecek olumsuz eleştirel dönüşlere maruz kalmamak ancak güçlü bir organizasyon yapısı ve iş bölümü ile mümkündür. Kütüphaneler, her biri belirli amaçlara hizmet etmek ve farklı kitlelere hitap etmek için tasarlanmış çeşitli türlere ayrılmaktadır (Bkz. Tablo.1). Aşağıdaki tabloda tanımlanmış olan türler IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions- Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu) tarafından da kabul görmüş ISO (International Standard Organization-Uluslararası Standardlar Örgütü) 2789 standardından adapte edilmiştir.

Tablo 1. ISO 2789:2022 Standardına Göre Kütüphane Türleri

Kütüphane Türleri	Tanımlar
Milli Kütüphaneler	Milli kütüphaneler, kütüphanenin bulunduğu ülkede yayınlanan tüm ilgili belgelerin kopyalarını edinmek ve muhafaza etmekten sorumlu olan kütüphanelerdir. Milli kütüphaneler, bir ulusun kültürel mirasının, entelektüel başarılarının ve tarihi kayıtlarının bekçileri olarak özel bir yere sahiptir. Bu prestijli kurumlar, bir ülkenin kimliğini ve tarihini yansıtan ulusal literatürün, belgelerin ve önemli koleksiyonların deposu olarak hizmet vermektedir. Bilginin korunmasında, muhafaza edilmesinde ve yayılmasında hayati bir rol oynarlar, bilime katkıda bulunurlar. Ulusal kütüphaneler ayrıca halkın katılımını teşvik etmek için sergiler, konferanslar ve halka açık etkinlikler düzenlemektedirler.
Akademik Kütüphaneler	Akademik kütüphaneler, birincil işlevi öğrenim ve araştırmaya yönelik bilgi gereksinimlerini karşılamak olan kütüphanelerdir. Yüksek öğretim kurumlarının kütüphaneleri ve genel araştırma kütüphaneleri de buna dahildir. Akademik kütüphaneler; öğrencilerin, öğretim üyelerinin ve eğitim kurumlarındaki araştırmacıların bilimsel arayışlarını desteklemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Akademik kütüphanelerdeki kütüphaneciler araştırma, atıf yönetimi ve bilgi okuryazarlığı konularında uzman yardımı sunmaktadır. Akademik kütüphaneler aynı zamanda derslere, sergilere ev sahipliği yapan/yapması beklenen kültürel ve entelektüel merkezler olarak hizmet etmektedirler.
Halk Kütüphaneleri	Halk kütüphaneleri, halka açık olan (hizmetleri öncelikle çocuklar, görme engelliler ya da hastane hastaları gibi hizmet verilecek nüfusun belirli bir bölümüne yönelik olsa bile) ve yerel ya da bölgesel bir topluluğun tüm nüfusuna hizmet veren ve genellikle tamamen ya da kısmen kamu fonlarından finanse edilen genel kütüphanelerdir. Temel hizmetleri ücretsizdir ya da sübvansiyonlu bir ücret karşılığında sunulmaktadır. Halk kütüphaneleri, her yaştan ve geçmişten gelen insanlar için erişilebilir bilgi ve kültürel zenginleştirme merkezleri olarak hizmet eden topluluk hazineleridir. Kapsayıcı kurumlar olarak halk kütüphaneleri, herkes için bilgi okuryazarlığı, eğitimi ve entelektüel gelişimi teşvik ederek topluluklarının farklı ihtiyaç ve ilgi alanlarına hizmet etmeyi amaçlamaktadırlar.

Topluluk Kütüphaneleri	Topluluk kütüphaneleri, bir bölgenin yasal kütüphane hizmetinin bir parçası olmayan ve yerel ya da ulusal bir hükümet yetkilisi tarafından yönetilmeyen ya da tamamen finanse edilmeyen kütüphanelerdir. Bir topluluk kütüphanesi, yerel ya da bölgesel bir topluluğun nüfusuna kütüphane hizmetleri sağlar ve topluluk grupları, hayır kurumları, (Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve diğerleri tarafından yönetilebilir ve finanse edilebilir. Bununla birlikte, farklı finansman modellerine dayalı olarak kütüphane hizmetleri sağlamak için yerel yönetimden bir miktar kamu fonu alabilirler.
Okul Kütüphaneleri	Okul kütüphaneleri, üçüncü (yüksek) eğitim düzeyinin altındaki her tür okula bağlı bir kütüphanelerdir ve birincil işlevi bu tür bir okulun öğrenci ve öğretmenlerine hizmet vermektir, ancak genel halka da hizmet verebilmektedirler.
Diğer Kütüphaneler	Diğer kütüphane kategorilerinden (ulusal, akademik, halk, toplum ve okul kütüphaneleri) birinde yer almayan ve bu araştırmanın başka bir yerinde yer almayan tüm diğer kütüphanelerdir. Diğer kütüphaneler, örneğin; özel kütüphaneler, devlet kütüphaneleri, tıp kütüphaneleri, sanayi ve ticaret kütüphaneleri ve başka bir yerde yer almayan diğer kütüphaneleri içerebilir.

Kaynak: ISO 2789:2022

KÜTÜPHANE PERSONELİNİN TEMEL YETERLİLİKLERİ VE MESLEK GRUPLARI

American Library Association (Amerikan Kütüphane Derneği-ALA) kütüphaneciyi/kütüphanede çalışan kişiyi; “kütüphanecilik alanında lisans/yüksek lisans/doktora eğitimi almış, bir kütüphanede profesyonel olarak çalışan, öncelikle kullanıcılara bilgiye erişim konusunda destek sunan, sosyal, teknik programlama veya bilgi okuryazarlığı eğitimi sağlayan kişi” olarak tanımlamaktadır. “Bilgi uzmanı”, “bilgi profesyoneli”, “kütüphane personeli”, “kütüphane uzmanı”, “kütüphane öğretmeni” ve “bilgi yöneticisi” gibi unvanlarla da adlandırılmaktadır (Brassil, 2014).

ALA'nın bu tanımı, kütüphanecilik mesleğinin yalnızca bilgiye erişim sağlamaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda kullanıcıların değişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklı beceri ve uzmanlık alanlarını da kapsadığını göstermektedir. Günümüzde kütüphaneciler, dijital okuryazarlık, bilgi yönetimi, veri analitiği ve teknik altyapı geliştirme gibi çok yönlü sorumluluklar üstlenmektedir. Bu durum, kütüphaneleri yalnızca bilgi kaynaklarının toplandığı fiziksel mekanlar olmaktan çıkarıp, aynı zamanda kullanıcıların eğitimsel, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına yanıt veren dinamik öğrenme merkezlerine dönüştürmektedir. Dolayısıyla, kütüphaneciler yalnızca profesyonel bilgi sağlayıcılar değil, aynı zamanda eğitimci, rehber ve teknoloji uzmanı gibi çoklu roller üstlenmektedir. Bu geniş kapsamlı görevler, mesleğin sürekli gelişimi ve yeniliklere uyum sağlamayı gerektiren bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

ALA kütüphane türüne bakılmaksızın herhangi bir türdeki kütüphanede çalışan bir kütüphanecinin mesleki topluluklara üye olarak öğrenme, etkileşim ve işbirliğini sürekli olarak ayakta tutması gerektiğini belirtmiştir. Ubogu (2021) “*Examining the Impact of Industry 4.0 on Academic Libraries*” adlı kitapta yer alan bölümünde profesyonel bir kütüphanecinin;

- Kullanıcı gruplarına hizmet etme arzusuna,
- Analitik düşünme, yeni sistem ve prosedürlere ayak uydurabilen, iş akışı geliştirme becerisine,

- İnisiyatif kullanabilen, bağımsız muhakeme yeteneğine,
- Bilgisayar, internet ve kütüphane yazılımları bilgisine,
- Kapsamlı raporlar hazırlayabilen ve fikirlerini yazılı ve sözlü olarak açık ve öz bir şekilde sunabilme becerisine,
- İdari kararlar alabilen, politikaları yorumlama ve personeli denetleme becerisine,
- Diğer toplum kuruluşları/paydaşları veya halkla etkin çalışma ilişkileri kurma, motive etme ve sürdürme becerisine,
- Kütüphane hizmetinin felsefesi ve teknikleri hakkında bilgisine,
- İş ve görevlerini organize etme ve bağımsız çalışma becerisine,
- Kütüphane materyalleri ve kaynakları hakkında kanıtlanmış bilgi,
- Kütüphane programlarını ve hizmetlerini geliştirmek ve uygulamak için yaratıcılık gerekli bilince,
- Hem sözlü hem de yazılı iletişim kurabilme,
- Özel ihtiyaçları olan kütüphane kullanıcılarına karşı olumlu tutumlara sahip olma,
- Yazma becerisinde doğru, nizamaya uygun ve tutarlı olması gerektiğini belirtmiştir.

Kütüphane ve bilgi hizmetlerinin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi için kütüphanecilik mesleğinin küresel sesi olan IFLA, kütüphane profesyonellerine meslek hazırlığı konusunda bilgi ve rehberlik sağlayan çalışmalarında bulunmaktadır. Bu çalışmalar, yerel bağlamsallıklara dayanan, kalite temelli bir mesleki gelişimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. IFLA (2022) tarafından hazırlanan “*Profesyonel Kütüphane Bilimi Eğitim Programları Rehberi*”nde, kütüphane profesyonellerinin kurumsal yönetim ve organizasyon teorilerini, kavramlarını, ilkelerini, politikalarını ve uygulamalarını iyi anlamış olmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bilgi profesyonellerinin organizasyonlarını etkin bir şekilde yönetebilmeleri adına;

- liderlik ve yönetim,
- stratejik planlama, karar verme, planlama, uygulama ve değerlendirme,
- hesap verebilirlik,
- güven ve delegasyon,
- sistem düşüncesi içinde hareket etme,
- bilgi yönetimi,
- ekonomi,
- mevzuat ve politikalar,
- savunuculuk,
- pazarlama ve halkla ilişkiler,
- iletişim,
- müşteri hizmetleri,

- müzakereler ve arabuluculuk,
- finansal yönetim,
- insan kaynakları yönetimi,
- ekip oluşturma,
- tesis yönetimi,
- bilgi teknolojisi yönetimi,
- proje yönetimi,
- risk yönetimi,
- kalite kontrol,
- değişim yönetimi ve yenilik,
- kurum kültürü, etik ve gizlilik kavramları hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini veyahut eğitim alması gerektiğini vurgulamıştır.

Şüphesiz bu çeşitli alanlardaki bilgi ve beceriler, kütüphanecilerin görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirmelerine, kütüphanelerin topluma daha iyi hizmet sunmalarına ve bilgiye erişim konusunda güçlü bir destek sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Kütüphanecilerin geniş bir bilgi yelpazesine sahip olmaları beklenirken, her konuda uzman olmaları beklenemez. Önemli olan, kütüphanelerinde sunulan hizmetlerin kalitesini artırmak için gerekli bilgiye sahip olmaları ve gerektiğinde uzmanlardan destek alabilmeleridir. Bu noktada kütüphanecilerin rol ve sorumluluklarının iyi belirlenmesi gerekmektedir.

KÜTÜPHANELERİN DEĞİŞEN YÜZÜ: KÜTÜPHANECİLERİN YENİ ROLLERİ

Daha önce belirtildiği gibi kütüphaneler eski, geleneksel kaynak sunumu ve hizmet akışı rollerine devam ederken; yeni kaynak türleri ve hizmetlerle de gelişime ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. Örneğin akademik kütüphaneler, öğrenme ve araştırma ortamındaki değişikliklere ve kütüphane kullanıcılarının davranışlarındaki değişikliklere yanıt olarak değişmektedir. Halk kütüphaneleri toplumun her kesiminden daha çok ve çeşitli kullanıcı grubu ile karşılaştığı için, bu kullanıcı grubuna ait ve kütüphane ortamlarında bulunmasına bir şekilde sebep olan tüm neticelerden etkilenmektedir. Aynı şekilde Milli kütüphaneler, özel ve halk kütüphanelerinin de üzerinde; değişimleri koordine etme, süreci yönetme ve çözüm ortaya koyma noktasında bürokratik kural ve olguları da ortaya koymaktan sorumludur.

Kütüphanelerin rolü ve kütüphane algısı bu günden sonra elbette değişmeye ve gelişmeye devam edecektir. Aynı zamanda 21. yüzyıl kütüphanecisi kitapların koruyucusu ünvanının yanı sıra önemli diğer roller için de öncülük edecektir. Kütüphaneci çatı tanımlaması altında esasen iş akışlarında tanımlanan, gündelik sorumlulukları haline gelen yeni rolleri ile (araştırmacı, veri analisti, bilgi

analisti, veri tabanı yöneticisi, sosyal medya yöneticisi vb.) kütüphanecilerin çok yönlü rollerini ve ölçülemez değerlerini net hale getirmiştir. Ancak bu değişim karşısında dahi Lankes (2018), kütüphaneciliğin salt bilgi dağıtan ya da değişimi okuyan bir mekanizma olmadığını, hatta veri ve enformasyon altyapı sağlayıcılığını tartışmalı bularak olaya eleştirel bir gözle bakılması gerektiğini ifade etmiş ve yeni bir kütüphane biliminin, veri ve enformasyon yerine bilgiye ve bilmeye odaklı olması gerektiğinin altını çizmiştir.

Bilgi toplumunda kütüphaneci, mesleki kimlik ve teknolojik değişimlerin yanı sıra toplumsal ve kültürel olgulardan da etkilenen aktif bir aktördür. Bugün kütüphaneci veya bilgi yöneticisi; geleneksel kaynak koleksiyonlarının devamlılığını sağlama ve elektronik kaynaklar için yeni sorumluluklar üstlenmenin yanı sıra; sahip olduğu niteliklerini, bilgilerini ve becerilerini yenileriyle tamamlaması zorunlu olan bir unsurdur. Kütüphaneci kimi zaman bir bilgisayar bilimcisi, kültürel sosyolog, sosyal hizmet uzmanı, işletme ekonomisti, iletişim uzmanı, avukat ve pazarlama uzmanının niteliklerinden gereği kadarıyla ilgili bilgi sahibi olmak zorundadır. Kütüphaneciler kullanıcıların bilgi taleplerini karşılamak, sorunlarını çözmelerine yardımcı olacak bilgilere ulaşmak için başvurdukları danışma merci olma sorumluluklarını üstlenmektedirler. Ancak kullanıcılarının yaşadığı/karşılaştığı zorluklar sebebiyle kütüphanecilerin karşılaştığı talepler, üstesinden gelmek üzere eğitim aldıkları konuların kapsamını giderek aşmaktadır. Örneğin Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association-ALA)'nin bir şubesi olan Halk Kütüphanesi Derneği (Public Library Association-PLA)'nin başkanı Melanie Huggins, “geçtiğimiz on yılda birçok kütüphane kullanıcısının akıl sağlığı, madde kullanımı, yoksulluk gibi temel ihtiyaçlar sebebiyle sosyal hizmet uzmanlarıyla ortak çalışmanın zorunlu hale geldiğini” belirtmiştir (Stringer, 2020). Bu durum bilinenin aksine kütüphane denince akla mesleki olarak sadece bir kütüphanecinin gelmesi fikrini reddetmektedir. Zira organizasyon içerisinde; arşivci, halkla ilişkiler uzmanı, yazılım uzmanı, sosyal çalışma ve hizmet uzmanı, medya uzmanı vb. gibi meslek grupları işbirliğini de gerektirmektedir.

2007 yılında ALA'ya bağlı olarak hizmet veren İhtisas ve İşbirliği Kütüphaneleri Derneği (Association of Specialized and Cooperative Libraries-ASCLA) “Akıl Hastalığı Olan Kişiler için Kütüphane Hizmetleri Kılavuzu” başlıklı bir kılavuz yayınlamıştır (ASCLA, 2007). Kılavuz ilkelerini hazırlayan alt komite 2000 yılında başlayan süreci ele alarak, çeşitli meslek gruplarına mensup kütüphanecilerin katılımıyla oluşturulmuştur. Dernek, kütüphanelerin dezavantajlı kullanıcı gruplarına hizmet sunumunu kolaylaştırmada kütüphanelerin ve kütüphanecilerin sahip olabileceği rolü ele almıştır. Kılavuz, kütüphane ve kütüphanecilerin bilgi yönetimi aracılığıyla ruhsal hastalıkların yönetiminde ve bu hastalıkların tedavisinde kilit öneme sahip olmalarının yanı sıra, kütüphanelerin toplumsal rolleri ile sıklıkla ilişkilendirilen ayrımcılığın azaltılması konusunda da rol üstlendiklerini ortaya koymuştur. ASCLA komitesi, kütüphanelerin dezavantajlı grupları destekleme çalışmalarını üç adımda gruplandırmıştır:

- ayrımcılığı azaltmak için çalışmak,
- bilgi paylaşımı,
- programlama sağlama.

Kılavuz, kütüphanelerin çeşitli davranış ve kriz durumlarını yönetmek için planlara sahip olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu adımlardan bilgi paylaşımı ve programlama sağlama esasen kütüphanecilik meslek literatürü içerisinde benimsenen ve alışlagelmiş konular olarak ele alınmaktayken “ayrımcılığı azaltmak için çalışmak” esası tamamen sosyolojik temelli bir konudur. Dolayısıyla, kütüphanecilerin yeni rolleri ve sınırları ile mesleki yeterlilikleri tartışma konusu haline gelmektedir (ASCLA, 2007).

Benzer bakış açısıyla Bitter-Rijpkema vd. (2011) çalışmalarında, halk kütüphanelerinin rolü ve konumunda gerçekleşen değişikliklerin, kütüphane profesyonellerine yönelik mesleki gelişim programlarının temelden yeniden değerlendirilmesi gerektirdiğini belirtmiştir. Bu vaka çalışması, yenilikçi mesleki öğrenme programını ve bunun yoğun bir paydaş danışmanlığı ile birlikte oluşturulmasını anlatmaktadır. Ancak bulgularında, geleneksel mesleki gelişim programlarının yeterli olmadığı ve daha yenilikçi bir öğrenme yaklaşımına duyulan ihtiyacı göstermiştir.

SOSYAL KÜTÜPHANECİLİK KAPSAMINDA YENİ KÜTÜPHANECİLİK ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

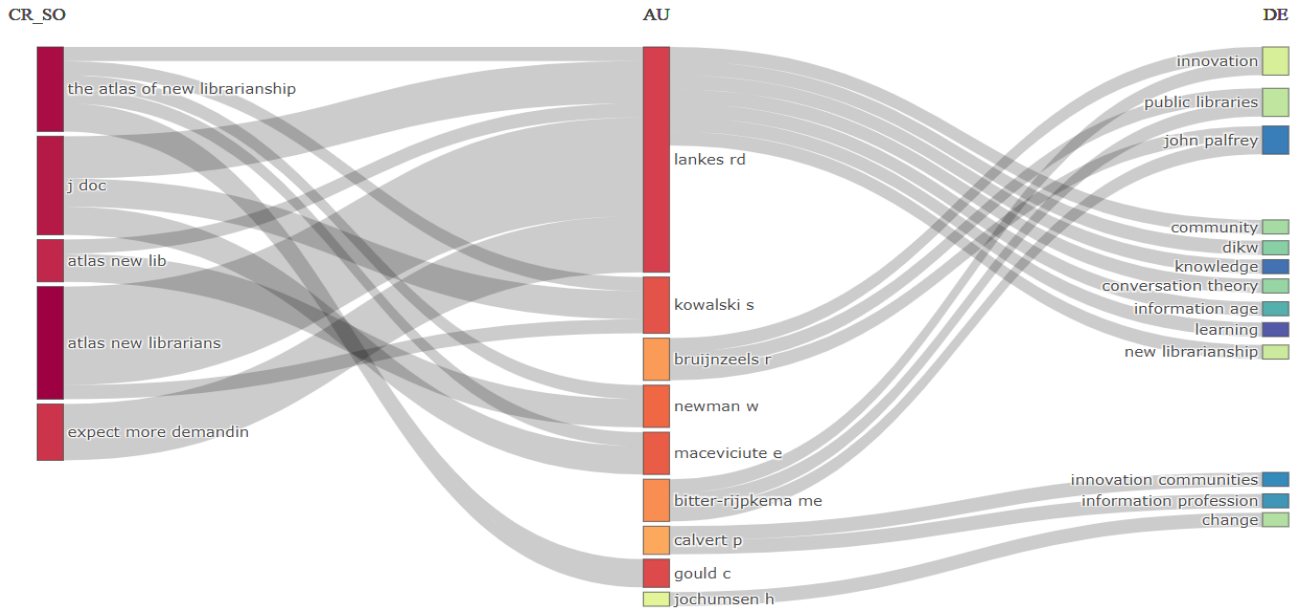
Sosyal kütüphanecilik kavramı, kütüphane hizmetlerinin yeniden planlanıp ele alınmasında yararlı bir kavram olarak ilişkilendirilebilir. Bu ilişkilendirme için iki meslek grubu; kütüphanecilik ve sosyal hizmet uzmanlığı arasındaki mevcut ilişkiyi iyi anlamak ve kurgulamak gereklidir. Bu sayede kütüphanelerin geleneksel görev ve sorumluluk tanımlarının dışına çıkarak sosyal değer yaratabilmesi mümkün olacaktır. Günümüzde kütüphanelerin toplumsal anlamda değer yaratabileceği birçok konu, alan ve profesyonel bakış açısı bulunmaktadır.

Sosyal hizmet ve kütüphanecilik kurgusunda geleceğe bakmak için, profesyonellik üzerine gelişen söylemleri de dahil olmak üzere her iki mesleğin tarihine başvurulmalıdır. Hem kütüphanecilerin hem de sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel olarak gelişimi, uzman toplulukların kurulması, örgün eğitimin geliştirilmesi ve mesleki kuralların benimsenmesi açısından benzer bir zaman çizelgesini takip eder.

Zettervall ve Nienow, kütüphanecilik ve sosyal hizmetin “kullanıcılara mükemmel hizmet sunma ortak motivasyonu” da dahil olmak üzere “mesleki etiğimizde önemli bir örtüşmeyi paylaştığımız” iddia etmektedir (Zetterval ve Nienow, 2019). Miles (2017), “kütüphanecilerin dili sosyal hizmet uzmanlarının dilidir: her ikimiz de erişim, savunuculuk, katılım, gelişim, refah ve kapsayıcılık

istiyoruz” diyerek iki alanın mesleki etiği arasında bir başka paralellik kurmaktadır. Hem kütüphane bilminde hem de sosyal hizmette profesyonellik üzerine ilk söylemlerin incelenmesi, Heite'nin sosyal hizmetin profesyonelleşmesini sınır aşan bir çalışma olarak nitelendirmesinin her iki alan için de geçerli olduğunu göstermektedir. Bilim ve ruh, zihinsel ve ahlaki, erkek ve kadın, gönüllü ve mesleki çalışma arasındaki ayrımlar, her iki alanın gelişiminden bu yana profesyonel sosyal hizmet ve kütüphanecilik tanımlarında rol oynamıştır. Tarihsel olarak, her iki meslek de 1800'lerin sonlarında sanayileşme ve kapitalizmin yükselişinden etkilenen nüfuslara hizmet etme arzusuyla ortaya çıkmıştır. 'Dost ziyaretçiler' yoksulları ziyaret ederek onlara iyi davranış ilkelerini öğretmiştir. Yerleşim evi çalışanları hizmet ettikleri nüfusla birlikte yaşamışlar, hem öğretmen hem de öğrenci rollerini üstlenmişlerdir. İlk kütüphaneciler, müşterileri için en iyi kitapları seçerek, dolaylı olarak onlara iyi davranış ve doğru ahlak konusunda eğitim vermişlerdir (Heite, 2012). Sosyal hizmet ve kütüphanecilik alanındaki ilk metinler, Heite tarafından tanımlanan duygusallık, özen ve empati gibi kadınsı özellikleri sosyal hizmet uzmanları ve kütüphanecilerin değerleri ve misyonlarıyla ilişkilendirmiş, böylece kadınların erkeklerin işlerini ya da istihdam beklentilerini aksatmadan işgücüne katılmaları için gerekçe sağlamıştır. Kişisel ya da maddi kazanç arzusundan ziyade insanlığa hizmet etmeye yönelik kadınsı arzunun, kadınları hem hayır işleri hem de kütüphane işleri için benzersiz bir şekilde uygun kıldığı, özellikle de bu tür işlerin genellikle ücretsiz ya da düşük ücretli olduğu savunulmuştur. Ancak aynı zamanda bu özellikler, doktorlar tarafından icra edilenler gibi bilimsel, eril mesleklerle tanımlanan bir sistemde profesyonel olmayan meslekler olarak görülmekteydi. Bu nedenle sosyal hizmet ve kütüphanecilik, sürekli olarak profesyonel ve profesyonel olmayan işler arasındaki sınırdaki var olan meslekler olarak birbirlerine eşlik ettikleri görülebilmektedir.

Kütüphanecilik mesleğinin son dönemlerdeki ilişkili kavram alanlarını tespit etmek, gelişim serüvenini anlamlandırmak için yazınsal literatürün incelenmesi gerekmektedir. Çalışmanın ilerleyişi gereği, değişen kavramlar ve bakış açıları “yeni kütüphanecilik” (new librarianship) kavramının incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Web of Science veri tabanında “new librarianship” anahtar kelimesi özetler içerisinde sorgulanmış ve 1996-2021 yılları arasında 26 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınların 14'ü kitap kritiği, yedisi makale, üçü kitap bölümü, biri kitap, biri ise editör yazısıdır. R programında Biblioshiny paketi ile incelenerek “yeni kütüphanecilik” konusunda yapılan çalışmalar, kavramın içerdiği temalar, öncü yayınlar ve yazar etkileşimleri bağlamında incelenmiştir. Yeni kütüphanecilik konusunda yazılan The Atlas of New Librarianship (Lankes, 2011) ve The New Librarianship Field Guide (Lankes, 2016) iki kitap, kavramın öncülüğünde önemli bir yer tutmaktadır.

Şekil.2. Atıf kaynağı- Yazar- Anahtar Kelimeler Üçlü Plot Analizi

Şekil 2’ye göre Lankes alanın önde gelen yazarı olarak, topluluk, bilgi, enformasyon çağı, öğrenme, yeni kütüphanecilik gibi anahtar kelimelerin kökeninde yer almaktadır. Diğer yazarlar bağlamında ise; inovasyon, halk kütüphaneleri, yenilikçi topluluklar, veri uzmanlığı ve değişim gibi anahtar kelimelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum, kütüphanecilik anlayışındaki değişimi ve boyutlarını destekler niteliktedir.

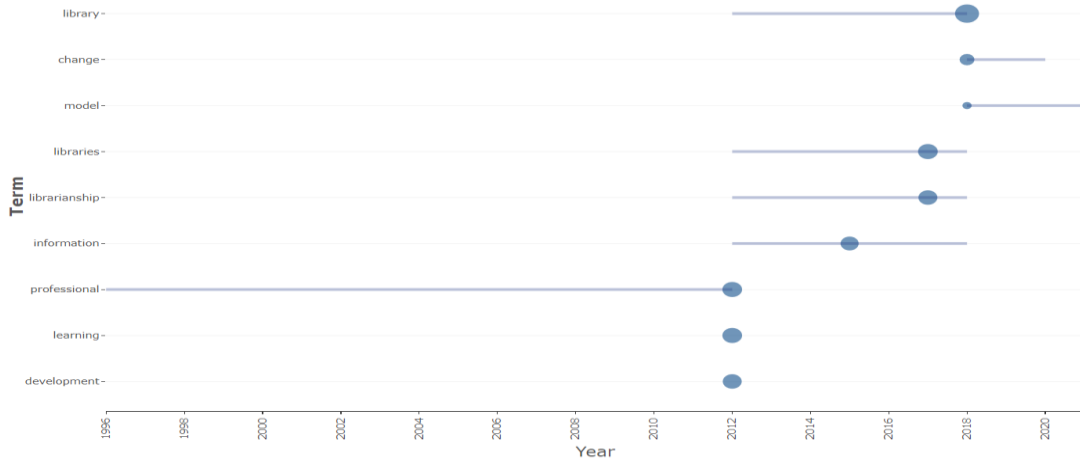
Ön plana çıkan yayınların da yine atıf sayılarının yüksek olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo.2)

Tablo 2. Yeni Kütüphanecilik Konusunda En Çok Atıf Alan Yayınlar

Yazar, Yıl	Başlık	Toplam Atıf Sayısı
Lankers RD, 2016,	New librarianship a field guide	24
Bitter-Rijpkema ME, 2012,	The library school: empowering the sustainable innovation capacity of new librarians	5
Cronin B, 1996,	Conflicts of jurisdiction: an exploratory study of academic, professional, and epistemological norms in library and information science	4
Jochumsen H, 2018,	How to qualify the debate on the public library by the use of research-developed tools	2
Lankers RD, 2018,	Why do we need a new library science	1

Tablo 3’deki verilerden anlaşıldığı üzere yıl aralığı boyunca yeni kütüphanecilik kavramındaki temalar ve trend değişimleri aşağıda sunulmuştur (Bkz. Tablo 3). Görüldüğü üzere, trend değişimleri minimum 5,3 yıl değişim şeklinde ele alınmış olup, 2018’lere kadar kütüphane, kütüphanecilik, öğrenme, enformasyon gibi kavramlar ön plana çıkarken, sonrasında ise “yeni kütüphanecilik” kavramında da tartışılan haliyle yeni “modellerin” ve “değişim” kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Genel zaman aralığındaki değişimde, pandeminin ortaya çıkması, rolü ve değişimdeki etkisi bu araştırmanın kapsamı dışında olsa da, son yıllardaki toplumsal değişimin de etkisi olduğu hatırlanmalıdır. Trend temalarının gelişimi Şekil 3’te daha net görülebilmektedir.

Şekil.3. Kütüphanecilik Kavramındaki Temalar ve Trend Değişimleri

Tablo 3. Trend Tema Analizi 1996-2020

Tema	Frekans	yıl_q1	yıl_med	yıl_q3
model	5	2018	2018	2021
değişim (change)	7	2018	2018	2020
enformasyon (information)	10	2012	2015	2018
kütüphaneler (libraries)	12	2012	2017	2018
kütüphanecilik (librarianship)	11	2012	2017	2018
kütüphane (library)	19	2012	2018	2018
topluluk (community)	5	2012	2012	2017
öğrenme (learning)	12	2012	2012	2012
profesyonel (professional)	12	1996	2012	2012
gelişim (development)	11	2012	2012	2012

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Kütüphanelerin toplam varlıklarının değişen küresel sisteme ayak uydurmaları, sosyal alan ve hayatın bir parçası olarak örgütlenmeleri gerekmektedir. Zira kütüphanecilik mesleği tanım, görev, sorumluluklar ve hizmet alanlarında belirtildiğinin de üzerinde “dört duvar arasında kalmış” bir meslek alanının daha da fazlasını ifade etmektedir. Mesleğin yazınsal arka planı incelendiğinde “yeni kütüphanecilik” alanını tanımlama, uygulama alanını aktarma noktasında özellikle kılavuz ve rehber düzeyindeki çalışmaların ağırlıkta olduğu; çalışmaların sıklıkla benzer yazar ve coğrafyalarda devam veya tekrar ettiği göze çarpmaktadır. Ancak yeni kütüphaneciliğin ortaya çıkmasında etkili olan koşullar salt belirli yazar ve coğrafya sınırlarının meselesi değildir.

Kütüphaneler sadece sahip oldukları standart hizmetler (basılı kaynaklar ve elektronik kaynaklara yerinden ve uzaktan erişimi sağlamak vb.) için bir giriş noktası olarak değil, insanların gerçek hayattaki sorunları ele almalarına ve topluluk oluşturmayı desteklemelerine yardımcı olabilecek bir topluluk ortağı olarak düşünülmelidir. Sistematize edildiğinde topluluğun en küçük yapı taşı olarak birey, açık bir sistemdir ve kendisi dışında kalan dünya onun dış çevresini oluşturur. Birey çevreyle

sürekli etkileşim halindedir. Çevredeki değişimler, birey için çözülmesi gereken problem durumları yaratır. Ancak bireyin sahip olduğu nitelikler (eğitim düzeyi, yaşı, sosyal statüsü, yetenekleri, inanç ve değerleri vb.) problemi algılayış, kavrayış ve çözüm yöntemine etki eder. Dolayısıyla bireysel farklılıklar, belirli bir problemin (problem bireyden bağımsız olsa da) yarattığı birey-çevre etkileşiminin farklı görünüşler sergilemesine yol açar (Buckland, 1997). Etkileşim aynı zamanda iki yönlüdür. Çevre yalnız nesnelere sınırlı değildir. Olaylar, olgular, süreçlerin de yer aldığı karmaşık bir niteliğe sahiptir. Bireyin, çevrenin bu karmaşık ve dinamik yapısının kapsadığı tüm unsurları (nesne, olgu vb.) gözlemlemesi, deneyimlemesi yani ilişkisi nesnel gerçeğin zihinde yaratılması sürecini başlatır. Bu sürecin aşamaları farkına varma, yönelme, onların özelliklerini ve aralarındaki ilişkileri çözümlemeye çalışarak soyut düşünceye varma, kavramlara yükselme ve dış dünya modelinin zihindeki yansımaları/tasarımını gerçekleştirme biçiminde sıralanabilir.

Kütüphaneler kullanıcıları ve kullanıcılara ait tüm sosyal değişkenler üzerinden geniş bir alana hitap etmektedir. Yeri geldiğinde afet gibi kitlesel bir yıkımda ikinci bir ev/sığınak görevini üstlenirken, yeri geldiğinde felaketin yaşandığı coğrafyadan uzak olsa da kaçışların olası sığınağı olmaktadır. Günümüzde standart kütüphanecilik olgusu henüz istenilen standartlara ulaşmamışken (fiziksel kütüphane şartları, Bilgi ve Belge eğitimi almış personel sayısı, kaynak yeterliliği, bütçesel problemler vb.), farklı açılardan kurumsal ve örgütsel olarak organize edilmesi olgusu belki de hayali bir unsur olarak görülmektedir. Örneğin Princeton Halk Kütüphanesi özellikle “göçmenlik” konusunu odağa aldığı çalışmalarında; kütüphanelerin göçmenler için kariyer danışmanlığı, istihdam yardımı, vatandaşlık hazırlığı vb. konularda yasal danışmanlık; ırkla ilgili topluluk forumlarına ev sahipliği yapma vb. hizmet deneyimlerini geliştirmek için yeni bir organizasyon ve değişimi benimseyen çalışmalarda bulunmuştur. Zorluklar karşısında karar almayı dahi beklemeden kütüphanelerin aslında her zaman beklenen bir rolü üstlendiği de açıkça görülen bir gerçekliktir.

Bu gerçekliğin altından kalkmaya yarayacak çözüm önerisini inşa edecek tercihen meslek profesyoneli olması umulan yönetim kademesinde bulunan kişilerin, çalışan ve kullanıcıların psikososyal ihtiyaçlarının karşılanması noktasında elini taşın altına koyacak uygulamalar aşamasında ön ayak olması gerekmektedir. Örneğin, yöneticilerin kadro oluşturucu/atayıcı daha üst mercilere hem çalışanların hem de kullanıcıların karşılaştıkları psikososyal ihtiyaçları raporlaması ve bünyesinde yer aldığı birim/kurumun iç ve dış paydaşların psikososyal çalışma birimlerinden gerekli ise yarı yahut tam zamanlı destek alması önerilebilir. Bu ihtiyacı karşılamak için ruh sağlığı uzmanları, halka yönelik dersler, kütüphane personeli için eğitim programları ve bazen de akıl sağlığı sorunları olan kullanıcılarla doğrudan çalışarak kütüphane ortamında bilgilerini paylaşabilmektedirler. Kullanıcı gruplarının göç yoğunluklu olması durumunda dil ve tercüme desteğinin yanı sıra kaynak çeşitlilik ve düzeni bu doğrultuda sağlanmalı ve bilgilendirmeler (broşür, tanıtım, tabela vb.) çeşitlendirilebilir. Her iki meslek grubunda da profesyonel istihdam yaratılması kuşkusuz en doğru bakış açısı olacaktır.

Kütüphanecilik meslek literatürü açısından tartışmaya açılan en yeni konulardan biri olan; özellikle sosyal hizmet uzmanları ve çalışmacılarının kütüphane organizasyonlarında yer alması fikri, günümüz dünyasının yaşadığı açlık, yoksulluk, afet ve felaketler, salgın hastalıklar vb. yaşandığı 21. Yüzyılda dikkati çeken konulardan biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Agencies, C.L. (2007). Guidelines for library services for people with mental illnesses, 2007.
- Bitter-Rijkema, M.E., Verjans, S. ve Bruijnzeels, R. (2012), The library school: Empowering the sustainable innovation capacity of new librarians. *Library Management*, 33(1/2), pp. 36-49. <https://doi.org/10.1108/01435121211203301>
- Bitter-Rijkema, M. E., Verjans, S., ve Bruijnzeels, R. (2011). The Library School: empowering the sustainable innovation capacity of new librarians. *Library Management*, 33(1/2), pp. 36-49.
- Brassil, E. B. (2014). ALA [Glossary] of library & information science, Chicago: American Library Association, 2013.
- Buckland, M. K. (1997). What is a “document”?. *Journal of the American Society for Information Science*, 48(9), 804-809. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199709\)48:9<804::AID-ASI5>3.0.CO;2-V](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199709)48:9<804::AID-ASI5>3.0.CO;2-V)
- Cronin, B. ve Davenport, E. (1996). Conflicts of jurisdiction: An exploratory study of academic, professional, and epistemological norms in library and information science. *Libri*, 46(1), 1-15. <https://doi.org/10.1515/libr.1996.46.1.1>
- Chu, C. M., Raju, R., Cunningham, C., Ji, J., Ortíz-Repiso Jiménez, V., Slavic, A., ve Zakaria, S. (2024). Profesyonel Kütüphane ve Bilgi Bilimi (LIS) Eğitim Programları için IFLA Rehberi
- Heite, C. (2012). Setting and crossing boundaries: Professionalization of social work and social work professionalism. *Social Work and Society*, 10(2)
- International Organization for Standardization. (2022). *Information and documentation — International library statistics* (ISO Standard No.2789:2022).
- Jochumsen, H. (2018). How to qualify the debate on the public library by the use of research-developed tools. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 42(2), 344-350. <https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0041>
- Kajberg, L. (2018) Re-visiting Paul Wasserman’s the new librarianship: A challenge for change. *Public Library Quarterly*, 34(4), 375-386. <https://doi.org/10.1080/01616846.2018.1511963>
- Lankes, R. D. (2011). The atlas of new librarianship (c.16). *Cambridge, MA*: MIT Press.
- Lankes, R. D. (2016). The new librarianship field guide. *Mit Press*.
- Lankes, R. (2018). Why do we need a new library science. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 42(2), 338-343. <https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0036>
- Miles, D. (2017). A social worker in the library. *Incite*, 38(3/4), 20.
- Morgese, W. (2017). Libraries and librarians in the 21th century: Carriers of knowledge but also empathetic builders of a change. *AIB Studi*, 57(2). <https://doi.org/10.2426/aibstudi-11645>
- Newman, B. M. (2020). Newman Ph. R. The psychological system. *Theories of Adolescent Development*, 113-116.

O'malley, S. (2022). Libraries hiring social workers as mental health issues and homelessness soar. *Route Fifty*.

Stringer, H. (2020). Libraries as mental health hubs: across the United States, libraries are striving to offer visitors mental health supports. *Monitor on Psychology*, 51(3), 26. (Erişim Tarihi:10.11.2024) <https://www.apa.org/monitor/2020/04/libraries-health-hubs>

Torrey, E., Esposito, R. ve Geller, J. (2009). Problems associated with mentally ill individuals in public libraries. *Public Libraries*, 48(2), 45-51.

Ubogu, J. O. (2021). The role of librarian in the twenty-first century. In *Examining the impact of industry 4.0 on academic libraries* (pp. 91-102). Emerald Publishing Limited.

Yontar, A. (1995). *Kütüphane ve belge-bilgi merkezlerinde bilimsel yönetimin önemi*. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.

Zettervall, S. K., & Nienow, M. C. (2019). *Whole person librarianship: A social work approach to patron services*. Bloomsbury Publishing USA